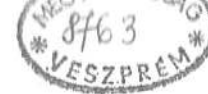

BÜNTETŐJOGI TANULMÁNYOK IV.

MTA VESZPRÉMI TERÜLETI BIZOTTSÁGA
VESZPRÉM
2003

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
VESZPRÉMI TERÜLETI BIZOTTSÁG
GAZDASÁG- JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKBIZOTTSÁG
BÜNTETŐJOGI MUNKABIZOTTSÁG

BÜNTETŐJOGI TANULMÁNYOK
IV.

MTA VESZPRÉMI TERÜLETI BIZOTTSÁGA
VESZPRÉM

2003

Szerkesztette: Kahler Frigyes
Szakmai lektorok: Botos Gábor
Kahler Frigyes
Nagy Zoltán
Tarr György

ISSN 1586-3077

Kiadja

MTA Veszprémi Területi Bizottsága

Felelős kiadó: Mészáros Ernő, az MTA rendes tagja, a VEAB elnöke

Kivitelező: Faa Produkt Kft.

ELŐSZÓ

Immár negyedik kötetével jelentkezik a Büntetőjogi Tanulmányok, a VEAB Büntető-jogi munkabizottsága elmúlt évi szellemi termését összefoglaló munka.

A kialakult szokásoknak megfelelően, az I. fejezet egy tudományos ülés – amelynek Mádl Ferenc akadémikus, a Magyar Köztársaság elnöke volt a fővédnöke – anyagát tartalmazza. Az „Emberi jogok a diktatúrákban és a büntetőjog” címmel a vallásszabadság témaköréről.

A II. fejezet – Györe István tollából – „A magánelfogás mint büntethetőséget kizáró ok” címmel egy a magyar büntetőjogban kidolgozatlan kérdést taglal. A jó nevű szerző a problémát történeti és nemzetközi összehasonlításban vizsgálja és bő teret szentel dogmatikai kérdéseknek is.

A kötet ezt követően azokat a Veszprém, Zala és Győr-Moson-Sopron megyei dolgozatokat közli, amelyek az egyes megyék által kiírt pályázaton díjat nyertek, és a VEAB Büntetőjogi munkabizottságának szakmai bírálata alapján is nyomdafestékre értek.

Köszönetet mond a szerkesztő a kötet erkölcsi és anyagi támogatásáért dr. Horváth Györgynek – a Veszprém Megyei Bíróság elnökének –, dr. Havasné dr. Orbán Máriának – a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság elnökének –, dr. Magyar Károlynak – a Zala Megyei Bíróság elnökének –, továbbá a MTA Veszprémi Területi Bizottsága munkatársainak, és külön dr. Sisakné Zentai Ilonának értékes munkájukért.

Kahler Frigyes

I. FEJEZET

EMBERI JOGOK A DIKTATÚRÁKBAN ÉS A BÜNTETŐJOG – A VALLÁSSZABADSÁG

– TUDOMÁNYOS ÜLÉS –

REFFERÁTUMOK

A KORAI KÁDÁR-KORSZAK ÉS A VALLÁSSZABADSÁG TÖRTÉNETI HÁTTERE

M. Kiss Sándor¹

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Ha a vallásos világkép és világnézet, illetve a kommunista-bolsevik világkép és világnézet egymáshoz való viszonyát megvizsgáljuk bármely időben, egy marxi illetve lenini „alapvetést” nem lehet és nem szabad figyelmen kívül hagyni, akár a taktikát, akár a stratégiát vizsgáljuk.

Marx – mint közismert – arról beszélt, hogy a vallás a népek ópiuma. A másik híressé vált mondása szerint: minden eddigi harc, osztályharcok története. Lenin többször és több helyen sokszor beszélt az osztályharc fontosságáról, s nem egyszer kifejtette: az ateista propaganda az osztályharc része. Vagyis a szocializmus, a kommunizmus végső győzelme érdekében a vallás, illetve az egyházak ellen permanens osztályharcot kell folytatni.

A stratégiai cél tehát adott: a vallás eliminálása, az egyházak elpusztítása, csupán az a kérdés, hogy a stratégiai célt milyen taktikával lehet elérni.

Idézzük fel a szovjet-orosz történelem második nagy támadását az egyház ellen. Az első támadás két határdátuma 1918–1922. Ez alatt a négy év alatt számtalan pópá esett áldozatául az ún. forradalmi törvényességnek. A brutális támadás azonban nem érte el a kívánt célt. Megbízhatónak tűnő adatok szerint az 1914-ben működő 54 692 templom közül 1929-ben még kb. 39 000 nyitva volt. Egy jelentés szerint: „az ország százharmincmillió lakosa közül csak alig tízmillió szakított a vallással.”

A brutális terror tehát nem érte el a kívánt célt.

---

¹ M. Kiss Sándor, történész, egyetemi docens, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történettudományi Intézetének igazgatója.

A második támadásra 1929-30 között került sor. Egy rendelet kimondta, hogy a helyi hatóságoknak az addiginál nagyobb jogai vannak az egyházközösségek fölötti jogok gyakorlásában. Az egyik törvény-cikkely egyik bekezdése kimondta, hogy „a tömegek vallási előítéleteinek... az állam gyengítésére irányuló mindenféle kihasználása legalább háromévi szabadságvesztéstől halálbüntetésig terjedő” büntetéssel sújtható. Eltörölték ugyancsak vallásellenes célzattal a vasárnapot, mint bevett ünnepnapot.

E bevezető-rendszabályok után 1928 októberében kimondták: „A harangszó sérti a városok és a vidék széles ateista tömegeinek a nyugalomhoz való jogát.” Megemelték a pópák adóját, s 1930 márciusában bezártak 6 715 templomot.

1936-ban a forradalom előtt működő templomoknak már csak a 28 százaléka működött. 1914-ben még 112 000 lelkipásztor volt Oroszországban, 1928-ban kb. 70 000, 1936-ban már csak 17 857 lelkipásztor volt nyilvántartva.

Jelzéseként íránk le csupán: 1929-ben tartóztatták le Alexej Buj voronyezsi püspököt, „mert semmiféle megalkuvásra nem volt hajlandó az egyház és az állam viszonyában: a hívei önálló egyházat szerveztek, az „Igazi Ortodox Egyházat” saját, gyakran „vándor papjaikkal”, akiket a szergiji patriarkális egyházon kívül szenteltek páppá.”

„A kommunizmus fekete könyve” néhány mondatát csupán azért idéztem az emlékezetükbe, hogy jelezzem a mintát.

A magyar kommunisták, hogy Révai József, a korabeli kultúrdiktátor kedvenc kifejezésével éljek, amalgámozták Marx és Lenin elveit. Már 1945-ben elkezdődött az egyházak egyes papjai és maga az egyház elleni támadások sorozata. Emlékeztetnék az Oktogon ügyre, emlékeztetnék például arra, hogy Rajk László egyetlen napon több mint ezer civil szervezetet tiltott be 1946 folyamán, s ezek közül nem egy egyházi karitatív vagy nevelő szervezet volt.

A cél természetesen Mindszenty József hercegprímás bekerítése volt. Ennek illusztrálására talán elegendő a Pócspetri ügy felelevenítése.

Idézet Kádár János jelentéséből:

„A választás eredménye (nem teljesen pontos számok) 1947-ben:

MKP: 7 szavazat

NPP: 98 szavazat

FKGP: 100 szavazat.

Kádár ehhez hozzáírta azt is, hogy „a faluban az MKP-ra esett 7 szavazat mellett a pártnak 10-13 tagja volt, a parasztpártnak a 98 szavazat mellett 48, a kisgazdáknak a 100 szavazat mellett összesen 20 tagja volt.

A többi szavazat – a választásra jogosultak száma kb. 1500 – nagy része leszavazott Barankovicsra.”

És ki volt a faluban a kommunista? Adjuk át a szót ismét Kádár Jánosnak: „Az MKP-nak a faluban 2 és 1/2 éven keresztül 1 tagja volt, Sitkó András. Saját állítása szerint a Maléter csoportban volt ejtőernyős bevetésen Csap körül, majd Rákosi

elvtárssal egyidőben érkezett haza, leszerelt és utána ment haza a falujába. Jóhiszemű, rendkívül primitív, nem tudta mi a különbség a képviselő testület és a Megyei Bizottság között és nem tudta ki van az egyik-ben és ki a másikban. Rövid ideig titkár volt (Óh! Irgalom atyja, ne hagyj el! M.K.S), a közelmúltban lemondott titkárságáról, mert házhelyén fivérével együtt új ház építésébe kezdett és ez lefoglalja.”

Nem bántva az elhunytak emlékét, csak jelezzük: A Pócspetri-ügy Szabad Népbeli interpretátora Vásárhelyi Miklós volt, aki a Sitkók igazságát volt hivatott bizonyítani.

Talán egy újabb kádári mondat rávilágít írója – akarata ellenére – a lényegre: „Az egész falu tiszta katolikus, a plébánia befolyása óriási volt. A község beleesik a máriapócsi katolikus búcsújáró hely és centrum körzetébe.”

Legyünk igazságosak és mentsük fel a kezdeményezés vádja alól Kádár Jánost és a kommunista társait: nem ők kezdeményeztek, ők csupán lapozták az SZK/b/P történetét és oldalanként végrehajtották azt. Erre mondta az éles eszű Balogh páter: Én ismerem az SZK/b/P rövid történetét, nem lehetne lassabban lapozni?

Más kérdés az, hogy Kádárék a végrehajtásban is alulmúlták önmagukat. Rákosi Mátyás egy bizalmasnak minősített 1949 januári levelében, a Mindszenty-per kapcsán a következő megrovó mondatokat írja le kedvenc cégéről az ÁVH-ról:

„Az összesített jegyzőkönyv politikához abszolúte nem konytító, az államvédelemről halvány fogalommal nem bíró emberek munkája. Ilyen formában jelentékeny része Mindszenty /sic/ működését dicsőítené és soha nem remélt propagandát jelentene a magyar és nemzetközi reakció számára. Ilyen formában helyenként igen sikerült fasiszta propaganda irat. ...A jegyzőkönyvből a magyar dolgozó nép minden rétege, nemcsak a munkások, az újjgazda középparasztok, a demokratikus kispolgárok lássák, hogy kicsoda Mindszenty, hanem a külföld is.

Ezért nemcsak reakciós, fasiszta voltát, hanem korlátoltságát, jellemtelenségét, hazudozásait, elvakultságát is le kell leplezni. Ne felejtsek el, hogy az ügy messze túl nő a magyar határokon és az egész nemzetközi reakció veresége. Ebből a szempontból dolgozzak tovább!”

Kik dolgozzanak tovább! Kik voltak azok a magukat értelmiségieknek nevezők és tudók, akik Rákosi parancsait végrehajtották? Egyről tudunk! Arról az emberről, akit a mai ún. demokratikus ellenzék idősebb tagjai előszeretettel neveznek műveltnek, pengeeszűnek: – ez őket minősíti – Révai Józsefről.

Rákosi és Révai. Ha Önök otthon fellapozzák a Grösz ügyben írt Révai tervezetet, megértik azt, amiről én most idő hiányában nem beszélhetek, Révai nevéhez fűződik nemcsak a főpapok gyalázása, manipulálása, de a szerzetes rendek és az apácák elleni eljárások egész sora is. Az az ember kapta a kultúrdiktátori posztot Rákositól – Sztálintól? – azt az embert akarta hatalomba emelni 1956. november 4. után Kádár is, aki annak idején így kívánt beköszönteni a magyar irodalomba, – Adyék korában sikertelenül – hogy leírta a következő sorokat: „Dögölj meg apám! Dögölj meg anyám!”

Neki aztán tényleg nem esett nehezére kidolgozni azt a terve, amely lényege az volt, hogy a főpaptól a szerzetesig az érintettek nemcsak „reakciók” voltak, hanem valutasíbolók, gyermekek megrontói stb. Révai ugyanis pontosan tudta, hogy a politikai vád a Rákosi rendszerben egy pappal szemben, a lakosságból nemhogy gyűlöletet nem vált ki, hanem inkább a közösségvállalás gondolata kerül előtérbe.

A Rákosi rendszer politikája, s ezen belül az egyházpolitika, mint tudjuk, óriási robbanáshoz vezetett, az 1956-os forradalomhoz, illetve szabadságharchoz.

Alig ocsúdott fel a kommunista rendszer a forradalom okozta sokkból, újra terítékre kerültek az ún. egyházpolitikai kérdések. A téma részletesebb taglalására 1957. március 5-én került sor. A vitán hozzászóltak, Nógrádi Sándor, Biszku Béla, Nemes Dezső, Apró Antal, Marosán György, Somogyi Miklós, Kállai Gyula, Fehér Lajos, Fock Jenő és Münnich Ferenc.

Kádárék „tanulván elődeik” hibájából, új taktikát dolgoztak ki. Vagyis a stratégiai cél változatlanul hagyása mellett az eddigi durva taktikától eltérően egy finomabb változattal álltak elő. Az előterjesztés többek között a következőket tartalmazta:

- „...A politikai és az adminisztratív feladatok végrehajtásánál a politikai feltételektől függően bizonyos fokozatosságot kell megállapítani...
- Az egyházakkal kapcsolatos álláspontunkat a különböző egyházak politikai szerepének és fellépéseinek megfelelően differenciálnunk kell. A tapasztalatok alapján az intézkedések arra irányuljanak, hogy a katolikus egyházat, mint az egyházi reakció magyarországi főképviselőjét, elszigeteljük a hozzánk lojálisabb egyházaktól. Ezért az egyházi lapok engedélyezésre vonatkozó javaslatot az Intéző Bizottság azzal a módosítással fogadja el, hogy a katolikus egyház részére lapot egyelőre nem lehet kiadni.”

A vita viszonylag hosszú időn keresztül tartott. Horváth János, aki 1945-1947 között az MKP Veszprém megyei titkára, majd 1948-1952 között Sopron megyei titkár volt, majd 1952-1959 között az Állami Egyházügyi Hivatal vezetője tisztjét töltötte be, a következőket fejtegette:

- A püspöki kar az aznapi (!) konferenciáján a reakciós püspökök hatására igen agresszívan arra az álláspontra helyezkedett, hogy a békepapok megvédését nem támogatják,
- a püspöki karnak most kell támadni – interpretálta Horváth a kapott jelentéseket –, mert a kormány most más politikai ügyek miatt nem tud védekezni.
- Állást foglalt az egyház elleni szigorú és erélyes rendszabályok bevezetése mellett.

Horváth a következőket javasolta: Ki kell egészíteni a papi békemozgalmat civilekkel. „A papi békemozgalomnak világiakkal való kiegészítése azt jelenti, hogy szélesebb alapokra tud a mozgalom támaszkodni, és olyan egyházi körök és csoportok felé is lehet befolyást gyakorolni, melyek eddig elestek, és nem jöhettek számításba. Eddig a papi békemozgalom kizárólag papokra vonatkozott. Lengyelországban és

Csehszlovákiában is vontak be világiakat és jó tapasztalatokat szereztek ezen a téren. Itt természetesen progresszív gondolkodású papokról van szó.”

Marosán György a tőle megszokott „nyíltsággal” és brutalitással fogalmazott:

„...el kell dönteni: elérkezett-e az ideje, hogy támadásba menjünk át az egyházakkal szemben, főképpen a katolikus egyházzal szemben.”

Marosán kifejtette, hogy eddig a kormány támadása azért maradt el, mert „sok más probléma kötötte le a kormány kezét.”

Somogyi Miklós a várható következményekkel foglalkozott: „...vajon ez az idő alkalmas-e, mert Róma válasza is be fog következni, ami nagyon kemény küzdelmet fog jelenteni az egész magyar katolikus életben. Nem tudom itt van-e az ideje, hogy elkezdjük a harcot az egyházi reakció ellen. Lebecsülni a katolikus egyház erejét, bűn lenne.”

Kállay Gyula szerint: „Azt hiszem, hogy az ideje elérkezett, hogy az egyházi reakcióval szemben fellépjünk.” Csupán az elhatározott lépések sorrendjében kell megállapodni, hangsúlyozta Kállay, az azonban bizonyos, hogy lépni kell.

„Régen is a katolikus egyház volt a legdöntőbb – hangsúlyozta a Révai utód új főideológus –, ő a legerősebb fészke Magyarországon az egyházi reakciónak. Ez ellen kell hát elsősorban fellépni, a többi egyházakkal pedig próbáljunk megegyezni a régi alapokon és felhasználni ezeket a katolikus egyházzal szemben.”

Kállay a kemény lépések híve volt: „Vannak itt javaslatok arra nézve, hogy letartóztatásokat kell csinálni. Én ezt javaslom. De meggondolandó, hogy pl. a református egyházból tartóztassunk-e le papokat. Kezdjük a katolikusokkal, ezt majd meg fogják tudni a reformátusok is, és tudják, mihez tartás magukat. A fegyverrejtegető, vagy más nyíltan ellenséges papokat, természetesen nemcsak a katolikusokat, hanem a többi felekezeti egyházakból is, le kell tartóztatni.”

Fock Jenő, a későbbi miniszterelnök is a kemény kéz politikájának volt a híve: „Véleményem szerint elérkezett az ideje, hogy megkezdjük az egyházi reakció elleni harcot... nem tartom helyesnek úgy határozni – tehát volt ilyen javaslat –, hogy kb. 15-20 reakciós papot le kell tartóztatni. Tartóztassunk le annyit, amennyire szükség van, de nem szabad számokat mondani.”

Nógrádi Sándor is támadni akart. Kijelentette: „... a katolikus egyház reakciós körei támadásban vannak... A letartóztatásokat ne csináljuk tömegesen, mert akkor a tömegeket félemlítjük meg. Ott kell elsősorban letartóztatásokat eszközölni, ahol erős a reakció.”

Ezek a fenti idézetek csupán ízelítőt adnak arról, hogy milyen volt a hangulat a párt berkeiben az egyházakkal és ezen belül a katolikus egyházzal szemben. Látható és érezhető, hogy Kádárék legszívesebben támadtak volna, csupán az volt a problémájuk, hogy ehhez nem érezték magukban elég erőt fél évvel a forradalom után.

Érdemes azzal is foglalkozni, hogy miben látta a kommunista párt az egyház támadó szándékait.

Zokon vette a pártvezetőség, hogy az egyház kiállt a hitoktatás mellett. Azt sem vették jónéven, hogy az egyházi gyűjteményeket az egyház akarta kezelni állami ellenőrzés nélkül, hiszen, mint azt többen – főként Nemes Dezső – kifejtették, drága kincseket árusítanak ki nyugaton. Azt is természetesnek vették, hogy az egyházmegyéek ismét állami ellenőrzés alá kerüljenek.

Mint tudjuk, végül is 1957-ben még nem került sor tömeges letartóztatásokra, erre a 60-as évek elején került sor. Papgyilkosságok azonban már ekkor is voltak. Holtan találtak katolikus papot, akit úgy csaltak el éjszaka, hogy utolsó kenetet kell feladnia, s másnap vérbe fagyva holtan találták, s eltűnt a Bakony rengetegében – ma sincs róla semmi nyom – református tiszteletes is.

A párt tehát 1957-ben is azon az állásponton volt – a lenini útmutatások alapján –, hogy az osztályharcot folytatni kell, s a legnagyobb ellenség az egyház.

Hogy nem esetleges döntésekről volt szó, 1957. március 5-én bizonyítja egy újabb határozat és a körülötte folyó vita 1958-ból. Nagy Imre és társai kivégzése után vagyunk alig egy héttel, amikor megszületett az MSZMP PB 1958. július 22-i határozata a Vallásos Világnézet elleni eszmei harcról.

A párt politikájának kontinuitásának bizonyítása érdekében befejezésül ezt a határozatot vesszük néhány szempontból szemügyre.

Kiss Károly így fakadt ki a vita során: „...az ellenforradalom utáni időkben e téren a pártszervezetek figyelme meglazult, ...a párttagok egy jelentős része részt vesz egyházi rendezvényeken, de pártfunctionáriusok között is vannak, akik viszik a körmenetben a feszületet, ami mégiscsak elkerülendő lenne, mert annak hatása mindent visszalök.”

Aczél György a szülőket talán a legérzékenyebb pontján érintő retorziót sürgetett: „...az új tanítóképzőkbe vallásos szülők gyerekei ne kerüljenek, mert az alapkérdés mégiscsak a pedagógián dől el. Ez vonatkozik az egyetemekre is, ahol tanárképzés folyik. Főleg az ideológiai szakra menőknél kell megnézni ezt a kérdést.”

Az 1958. július 22-én hozott határozat ötödik pontja így hangzik: „A klerikális reakció vallási köntösbe bújt politikai reakció, s ezért az ellene folyó harc, politikai harc.”

Ha Önök még emlékeznek, hogy előadásom első mondata hivatkozás volt egy lenini megállapításra, akkor most levonhatják azt a következtetést, hogy 1917 és 1958 között a kommunisták viszonya a vallásos népességhez semmit nem változott. Ellenség volt a vallásos ember és az is maradt. És nem változott sem a stratégiai cél, sem a hozzávezető taktika sem:

A stratégiai cél: „...a szocializmus építésének korszakában az egyházak még hosszú ideig fennmaradnak, ezért megsemmisítve – klerikális reakció ellenforradalmi kísérleteit, az egyházakkal pozitív együttműködésre törekszünk. Ennek az együttműködésnek tartalmát a szocializmus építésének követelményei határozzák meg.”

És ahogy a párt a pozitív együttműködést elképzelte:

„A pedagógusok marxista világnézeti nevelésére különös gondot kell fordítani, szem előtt tartva, hogy a jövő nemzedék világnézeti nevelése alapvetően az ő kezükbe van letéve. Ezért az MSZMP Kulturális Bizottság Tudományos és Kulturális Osztályának vezetésével a Művelődésügyi Minisztérium és a Pedagógusok Szakszervezete dolgozza ki a pedagógusok képzésének, marxista világnézeti nevelésének irányelveit és részletes tervét. Sürgősen meg kell oldani a fiatal, új tanárok, pedagógusok és nevelők képzését. A jövőben a tanár és tanítóképzőkre történő felvételnél meg kell szigorítani a felvételeket. A munkás-paraszt származáson túl követelményként kell állítani a tanár és tanítóképzőkre elsősorban ateista, antiklerikális beállítottságú szülők gyermekeit lehet felvenni, olyan fiatalokat, akik maguk is antiklerikális, ateista beállítottságúak.

Határidő: 1959. február 1.” (előterjesztésben: Benke Valéria, Orbán László, Szirmai István.)

Így gondolta a párt az állam és az egyház viszonyát 1956-1959 között.

A „KETTŐS NORMARENDSZER” A FORRÁSOK TÜKRÉBEN

Kahler Frigyes¹

Amikor Magyarországon az 1867-es kiegyezést követően kezdetét vette a liberális jogállam kiépítése megszülettek azok a törvények, amelyek biztosították az alapvető polgári jogelvek – különösen a törvény előtti egyenlőség, a független bíróságok rendszere, valamint a polgári szabadságjogok (vallás, szólás, sajtó, gyülekezés és egyesülés joga) – érvényesülését.

A bírói függetlenségről és az összeférhetetlenségről alkotott 1869:4.tc. (amelyet az 1896:33 tc és az 1914:41.tc tett teljessé), valójában a bírósági szervezet korábbi rendszerében is változásokat hozott. A törvényszékek jogállását meghatározó 1871:31 és 32 tc. – amely egyben a járásbíróságok helyét is kijelölte a magyar bírósági rendszerben, a Kúria egységes szervezetét kialakító 1881:59. tc, végül az ítéletábrák felépítését megváltoztató és a táblákat decentralizáló 1890:25 tc.; olyan korszerű és a tisztességes ítélkezés megvalósítását szolgáló bírósági szervezetet alakított ki, amely minden polgár számára garancia volt arra, hogy ügyében igazságos ítélet születik.

Alapvetően ezt a célt szolgálta a bírák fegyelmi, büntetőjogi és vagyoni felelősségét szabályozó törvények (1871:8 tc; 1978:5.tc.) is.

A jól működő ügyészi szervezet (1871:33 tc. állította fel), valamint az jogi képviselőket és büntetőjogi védelmet ellátó ügyvédség (1874:34 tc.-el megalkotott ügyvédi rendtartás) összességében alkalmas volt feladatának betöltésére.

Mai terminológiával élve: a független bíróságok előtt, a *fegyveregyenlőség elve* alapján eljáró vád és védelem megfelelt a legigényesebb jogállami követelményeknek.

Hasonló megállapítást tehetünk az említett instrumentumokat működtető törvényművekről – valamint az ezeket alkalmazó jogászok erkölcsi magatartásáról is. A liberális jogállam büntető anyagi- és eljárásjoga olyan törvényművek, amelyek XIX. századi európai mércével mérve semmivel sem maradtak el a nyugati államok jogi kultúrájától. A büntető anyagi jog területén ez a megállapítás nemcsak Csemegi Károly kódexére (1878:5.tc) igaz, hanem a Csemegi-kódexet megelőző és a büntető ítélkezést befolyásoló művekre is (Deák 1843-as elaborátuma, az ITSZ² Pauler: Büntetőjogtan I.).

A kodifikált büntető perjog (1896:33 tv- Bp.) viszonylag sokáig váratott magára. Csak 1900. január 1-jén lépett hatályba. Szigorú garanciális elveivel, amelyeket senkinek sem (legkevesbé az államhatalomnak) jutott eszébe megkérdőjelezni útját állta minden olyan eseti törekvésnek, amely a büntetőeljárást el akarta téríteni eredeti

¹ Dr. Kahler Frigyes bírő, jogtörténész – egyetemi docens, a Veszprém Megyei Bíróság Büntető Kollégiumának vezetője

² Ideiglenes Törvénykezési Szabályok

funkciójától³, a bűneset felderítésétől. A Bp. hatálybalépése előtt alkalmazott perjog (Országbírói Értekezlet Határozmányai, Pauler Tivadar: Büntetőjogtan II. kötet, vagy a Bitto István által benyújtott „Ideiglenes eljárási szabályok” [Csemegi Károly alkotása] az ún. Sárga könyv) ugyancsak alkalmas volt a magas szintű ítélkezés biztosítására.

A büntető anyagi- és eljárásjog fogalomtára tudományos, zárt rendszert alkotott, amelyet a jogtudomány és a bírói gyakorlat egymásra hatva⁴ dolgozott ki. A büntető anyagi jog pontosan kimunkált tényállási elemei jogbiztonságot jelentettek – ha tetszik –, az ítéletek kiszámíthatóak voltak.

Az eljárásjog egyik alapvető kérdése volt a személyes szabadság védelme. Nem véletlen tehát, hogy az előzetes fogvatartás szabályozása minuciózusan kidolgozott, s ez kiegyensúlyozott bírói gyakorlatot eredményezett.

A magyar jogrendszerben elképzelhetetlen volt olyan titkos elemek létezése, amelyek úgy hathattak állampolgárok jogaira, hogy az állami intézkedést megalapozó jogszabály nem volt kihirdetve. Különösen elképzelhetetlen volt, hogy egy hatályos jogszabállyal szemben létezzen olyan titkos – a kihirdetett jogszabályt leromboló – állami akaratot tartalmazó norma, amely alapján bűnüldöző hatóságok eljárjanak a kihirdetett normát követő állampolgárokkal szemben.

A büntetőjoggal való visszaélés – a koncepciók perek szovjet példa szerinti – alkalmazása valójában Magyarország szovjet megszállásával egyidejűleg megkezdődött. A visszaélések hosszú sorozatának első lépéseként az 1945:VII. tc.-ben foglalt népbírósági eljárást használták fel a kommunista párt kizárólagos hatalmi törekvései útjában álló politikai ellenfelek megsemmisítésére, valamint a klasszikus büntetőjogi alapelvek szétverésére.⁵

A büntetőjogi céloktól eltérő – kifejezetten hatalmi – politikai – célokat szolgált az 1946:VII.tc. (Sulyok Dezső szavaival a „hóhértörvény”). Elindultak azok az igazságügyi „reformok”⁶, amelyek a törvény előtti egyenlőség helyébe az „osztály-

³ Ilyen törekvést ismerünk fel az ún. tisztaeszlári perben, amelyben a bíróság felmentő ítéletével keményen visszautasított minden politikai manipulációt.

⁴ Az aktív bírák sok esetben voltak a jogtudomány kiváló művelői is ebben a korban.

⁵ Zinner Tibor: Adalékok a háborús és népellenes bűncselekményeket „elkövetők” felelősségre vonásához – avagy miért kella semmisségi törvény *in*: Büntetőjogi tanulmányok II (szerk: Kahler Frigyes Veszprém 2000) p. 44–60. Kónya István: Amit a semmisségi törvények nem oldottak *in*: Büntetőjogi tanulmányok III (szerk: Kahler Frigyes, Kairoz 2002) kiadás alatt. Gál Attila: A klasszikus jogelvek... *in*: Büntetőjogi tanulmányok III.

⁶Vö: Balogh Margit, Botos János, Habuda Miklós, Izsák Lajos, Markó György, Svéd László, Szomszéd Imre, Vértes Róbert, Szakács Sándor és Zinner Tibor: Törtvénytelen szocializmus (Zrínyi 1991); Kahler Frigyes: Joghalál Magyarországon 1945–1989 (Zrínyi 1993); Szakács Sándor és Zinner Tibor: A háború „megváltozott természete” – Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944–1948 (Bp. 1997)

bíráskodást” a bírói függetlenség helyébe a bíróságoknak az „*osztályharc legélesebb fegyvere*” szerepre való átalakítását eredményezték.

A Testvéri Magyar Közösség-üggyel azután elindult a különböző koncepciók perek lavínja.⁷ Ezekben a perekben azután kialakult egyfajta „bírói gyakorlat”, amelyet valójában nem a bíróságok jogértelmezése, hanem a legfelsőbb pártvezetés kézi-vezérlése alatt álló ÁVO (ÁVH)⁸ dolgozott ki. Ennek a jogot elveszejtő technikának egyik fontos módszere volt, hogy a korábban alaposan kidolgozott jogi fogalmakat a mindenkori napi politikai érdeket hordozó fogalmakkal történő helyettesítése. Így született meg a Mindszenty-perben⁹ az a tétel, hogy a büntetőjogi bűnösség megállapításához nincs szükség jogellenességre: „*Tűrhetetlen volna, hogy a demokratikus haladást biztosító államrendet és államformát reakciós erők szervekedése akár alakilag jogellenesnek nem minősíthető eszközökkel is veszélyeztesse.*”¹⁰

A NOT¹¹ valójában itt összegzi azt a folyamatot, amelynek eredménye valamennyi polgári szabadságjog megsemmisítése. A jogellenesség (e pontosan körülírható jogi fogalom) helyébe lépő „*reakciós*” (amely olyan politikai fogalom, amelynek tartalma bármikor bármivel behelyettesíthető) valójában eltöröl minden szabadságjogot a diktatúra útjából. A „*reakciós*” fogalma ebben az időben – Révai József olvasata szerint¹² egyenlő a „*kommunista ellenességgel*”. Más szóval tehát mindenki, aki a kommunista politikát ellenzi büntetőjogilag is üldözendő.

A büntetőjogi fogalmaknak politikai fogalmakkal történő „helyettesítése” mellett a másik fontos visszaélési technika volt a büntető tényállások alkalmazása során azok *kiterjesztő értelmezése*. Közismert: a büntetőjog területén minden jogállamban tilos a kiterjesztő értelmezés. Ezzel gyakorlatilag valamennyi szabadságjog gyakorlása bűncselekményként volt értelmezhető.

Míg a kihirdetett törvény szavai szerint „Az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogai különösen: a személyes szabadság, jog az elnyomástól, félelemtől és nélkülözésektől mentes emberi élethez, a gondolat és vélemény szabad nyilvánítása, a

⁷Kahler Frigyes: Igazságszolgáltatás – jogszolgáltatás, in: Kriminálinfo 91 (Bp.) p. 21–27.

⁸ Államvédelmi Osztály – Államvédelmi Hatóság

⁹ A Népbíróságok Országos Tanácsa (Jankó Péter tanácselnök vezetésével) hozott másodfokú ítélet NOT.I.687/1949/22 szám alatt. Az ítélet kifejti továbbá „...a »megdöntés« szónak olyan értelmet tulajdonít (már mint a NOT szerint a törvény K. F.) amely nem jár együtt azzal, hogy a megdöntésre irányuló cselekvőség alakilag jogellenes eszközökkel, jogellenes eljárási módot használjon” meg. – Vö: Kahler Frigyes: A főcsapás iránya Esztergom – Mindszenty bíboros pere (Don Bosco 1998)

¹⁰ NOT.I.687/1949/22 ítélet indokolásából.

¹¹ Népbíróságok Országos Tanácsa

¹² Szabad Nép 1946. július 22.

vallás szabad gyakorlása, az egyesülési és gyülekezési jog, a tulajdonhoz, a személyi szabadsághoz, a munkához és méltó emberi megélhetéshez, a szabad művelődéshez való jog és a részvétel joga az állam és önkormányzatok életének irányításában. Ezekről a jogokról egyetlen állampolgár sem fosztható meg törvényes eljárás nélkül...”¹³ Mindezt büntető törvény is garantálta.¹⁴

A garanciák azonban semmit sem jelentettek az ÁVO és a Katpol.¹⁵ Vallatószobáiban és a közvetlen párthatározatokat végrehajtó bíróságok előtt.¹⁶

A koncepciók perek – ha tetszik a kizárólagos hatalomra törő kommunista párt – igényeinek megfelelően deformálódott tehát az anyagi büntetőjog csaknem valamennyi fontos terminusa és ezzel egy – egy szabadságjog semmisült meg a nélkül, hogy a jog szabályain változtattak volna.¹⁷

Az izgatás tényállása¹⁸ így magába foglalt minden kinyilvánított véleményt, amely a fennálló rendszert, vagy akár csak annak valamilyen gazdasági vállalkozását („alapintézmény”) illetve bírálattal. A bíráló hatalom olvasatában azonos volt a „gyűlölet keltéssel”. Mindezt kiterjesztették a Szovjetunió, a terménybegyűjtés, békekölcsön jegyzés, szövetkezetesítés bírálataira is, nem is beszélve a fennálló viszonyoknak a háború előtti rendszerrel való összehasonlításra. A vélemény nyilvánítás sajtó útján eleve olyan cenzúra alá esett, amely a sajtószabadság jogát megsemmisítette.

Összeesküvésnéként kezelte a hatalom baráti társaságok alkalmoszerű összejöveteleit, különösen, ha a társaság tagjai „osztályellenesség” kategóriába tartoztak. Megjelentek a *semmilyen cselekvést* is büntető tényállások. Így bűncselekmény volt az is, ha egy csoport nem tett semmit „ugrásra készen várták” a rendszer összeomlását, vagy „ha belügyminiszter lett volt” „lövetett volna, a tüntető „dolgozókra”.¹⁹

¹³ 1946: I. tc.

¹⁴ 1946. X. tc.

¹⁵ Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztály

¹⁶ Zinner Tibor és szerzőtársai: Törvénytelen szocializmus; Kahler: Joghalál; Szakács Sándor és Zinner Tibor: A háború „megváltozott természete”... Kiszely Gábor: ÁVH egy terrorszervezet története (Korona Bp. 2000), Kiszely: Állambiztonság 1956–1990 (Korona Bp. 2001)

¹⁷ Természen kihirdettek – sokszor rendeleti formában – új szabályok is amelyek új tényállásokat hoztak magas büntetési tétellel: pl: 2560/1949 (III.19) Korm sz. rendelet, a termelőszövetkezeti csoport ellen izgatást 10 évig terjedő szabadságvesztéssel bünteti. A „gyűlölet keltés” tartalmát azonban itt is megvalósította bármilyen bíráló megfogalmazása.

¹⁸ 1946: VII.tv 2.§.(BHÖ. 2.)

¹⁹ A Fridrich-perben (amelyet „a Grösz-kormány-pere” néven is említ az irodalom) ilyen konstrukció alapján végrehajtott halálos ítéletet is hoztak (Sótonyi). Budapesti Megyei Bíróság 0012220/1951.

Titkos törvényerejű rendelet, valamint miniszteri utasítások sora állt törvényben biztosított szabadságjogok útjába s ezek közvetlenül hatottak a büntető ítélkezésre²⁰. Ezek között olyanok is voltak, amelyek szerint a „pártszerv dönti el”, hogy következ-e el bűncselekményt, ezért a bíróság köteles beszerezni a „pártszerv véleményét”²¹

A vallás szabad gyakorlásának – és az egyházak – megsemmisítése a diktatúra egyik alapkérdése volt²². A vallás gyakorlati megsemmisítése nem csak a hitéleti megnyilvánulások (különösen a Boldogasszony-év hitéleti rendezvényeinek – körmenetek, búcsúk – rendszeres rendőrségi zaklatása, Celldönölkön a rendőri erők bevetése stb) korlátozása, az egyházi iskolák teljes körű államosítása, a hitoktatás drasztikus állami korlátozása formájában jelentkezett. A büntető ügyekben a „klerikális beállítottság” a kriminalitás kategóriájaként jelent meg, s legalább a büntetést súlyosító körülményként írják le az ítéletek ezreiben.

Miközben a kizárólagos hatalomra szert tett diktatúra megnyirbált formában ugyan, – de lényegében az Alkotmányba (1949:XX.tv) iktatta az alapvető szabadságjogokat (54-56§), Magyarországon már alig vette valaki komolyan ezeket a normákat. Aki nem akarta kockára tenni életét, szabadságát, megmaradt egzisztenciáját egy egészen más „normarendszerre” figyelt, a mindenkorl párthatározatokra és „elvárásokra”.

Az 1956-os forradalomban felcsillanó, korlátozás nélküli polgári szabadságjogok – így a „független magyar bíróság” utáni vágyat – szerte foszlatta a „forgószél” hadművelet és a kádári karhatalom gyilkos sortüzei. A kádári megtorlás mechanizmusáról ma már elég sokat tud a kutatás²³. Kevésbé ismert azonban a hatvanas évek gyakorlata.

A harmadik semmisségi törvény előkészítésére létrehozott bizottság tételesen átvizsgálta a szorosán vett állam ellenes bűncselekményeken túl azokat a büntető ügyeket is, amelyek politikai indíttatásúak voltak.²⁴ Ez a vizsgálat azt igazolta, hogy a rendszer továbbra sem tolerált a politikai bírálatot (szóbeli vagy írásbeli vélemény nyilvánítást), és nem tűrt el semmilyen csoportosulást. Még kevésbé engedte meg, hogy azonos érdeklődésű emberek – hivatalosan nem jegyzett – társaságot alakítsanak. A hetvenes években azonban módosult a hatalom taktikája. Egyre kevésbé vette

²⁰ Pl.:1950:26tvr; IM.0182/1950 sz.r. részletesen: Kahler: Az ítélkezés irányítása Magyarországon 1949-1956 in: Magyar jog 1991. 3. p.133-141 és 1991. 4. p. 205–209.

²¹ MOL.(UMK) XIX.E.1.Z.41. doboz VI.203-0264-1950. december 29.

²² Kahler Frigyes: Hitüldözés és túlélés a diktatúrában in: Felekezetek és identitás Közép-Európában az újkorban (Szer: Illés Pál Attika Bp. Piliscsaba 1999) p.137–179.

²³ Kahler Frigyes: Jogahalál. Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor: Kinek a forradalma? (Püske-Kortárs 1997). Kahler: Hitüldözés és túlélés a diktatúrában in: Felekezetek és identitás Közép-Európában az újkorban (szer: Illés Pál Attika Bp. Piliscsaba 1999) p. 137–179. Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere (Hamvas Intézet 2002)

²⁴ Kahler Frigyes: A harmadik semmisségi törvény in: Büntetőjogi tanulmányok III.

igénybe a bíróságokat az „osztályharc éles fegyvereként”. A diktatúra céljainak érvényesítése elsősorban rendőrségi feladat lett. A fékentartás módszereinek tanulmányozásához tehát a BM III/III csoportfőnökség anyaga szolgálhat primer forrásul.

A forradalom után a vallásszabadság, szólás és gyülekezési szabadság büntetőjogi üldözéséhez e szabadságjogok terjedelmét végtelenen *beszűkítő párthatározatok* adják meg a kereteket. A hatalom potenciális ellenségként kezeli az egyházakat és a vallásos embereket. Az 1957 márciusára restaurált ÁEH²⁵ már ennek jegyében kezdte meg „egyházkormányzati” tevékenységét minden felekezet vonatkozásában – jogfolytonosan a forradalmat megelőző időkkel. Az MSZMP PB²⁶ a forradalom után határozatot hozott a „Vallásos világnézet elleni eszmei harc”-ról²⁷. Gáspár Sándor előterjesztésében – szűk két év múltán – megtárgyalták a vallásos világnézet elleni harcról készített jelentést²⁸. Az 1960 márciusi 1-jén kelt dokumentum megállapítja „Növelni kell az ateista propagandát. Nekünk erre megvan a jogunk és szabadságunk...”²⁹

Ez a „szabadság” 1961-ben a III/III ügyosztály olvasatában több mint 200 pap letartóztatását jelentette egy kampány keretében³⁰.

A „Fekete Hollók” és a „Misszió” fedőnevű dossziék igen terjedelmes anyagából³¹ – készült forrásválogatás³² nyomán kirajzolódik, miként működött az 1960-as években egy „második normarendszer”, amelyet a büntetőjog „hagyományos” eszközei mellett egy sajátos *pseudo-büntető anyagi- és eljárásjog* alkalmazásával juttatott érvényre a hatalom – szemben a kihirdetett, jogszabályokban biztosított szabadságjogokkal. Ennek a láthatatlan – valójában politikai dokumentumokban megalkotott – „második normarendszernek” hatályosulása a III/III-as ügyosztály, valamint a propaganda-gépezet (írott és elektronikus sajtó, film és szórakoztató-ipar) feladata. A „második normarendszer” a „szocialista embertípus kialakítása érdekében” le kíván számolni a vallásos világnézettel, ezért azok a papok kerültek elsősorban a hatóság látóterében,

²⁵ Állami Egyházügyi Hivatal

²⁶ Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága

²⁷ 1958. július 22.

²⁸ MO Levéltár VII.188. fond. 5. 172. őrzési egység. Az anyag címe: „Jelentés a vallásos világnézet elleni harcról és a vallásos tömegek közötti felvilágosító és nevelő munka feladatairól hozott határozat végrehajtásáról”.

²⁹ Uo.

³⁰ Szántó Konrád: A meggyilkolt katolikus papok kálváriája (Bp. 1991)

Vö. még Hetényi Varga Károlyi: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában I–V (1992–2000)

³¹ Történelmi Hivatal O-12 147/1-10 és O- 12202/1-10

³² Kahler Frigyes: III/III-as történelmi olvasókönyv (Kairosz 2001)

akik rendszeresen hitoktattak. A „második” norma-rendszer ugyanis a hitoktatást – amennyiben nem a szűkre szabott beiratkozások során engedélyezett hitoktatásról volt szó – „*illegális felforgató tevékenységnek*”, a templomban, plébánián összejött hittanos csoport „*klerikális illegációnak*” számított, amihez képest BHÖ³³ 1. pontban ütköző – jobb esetben izgatást meg-valósító – cselekményként értékelték. Hasonlóan tiltotta a „második” normarendszer egyházi személyek alkalmi összejöveteleit is, különösen ha az egyház helyzetéről, a hitélet fellendítésének kérdéseiről volt szó. Izgatásnak tekintették valamennyi külföldi vallással foglalkozó szép- és szakirodalmat (ide értve a teológiai szakkönyveket is) abból a fikcióból kiindulva, hogy ami „a kapitalizmusban” jelenik az „a szocialista viszonyok fellazítására” alkalmas, s mint ilyen gyűlöletet kelt a szocializmus intézményeivel (különösen az egyházpolitikával) szemben.

Ilyen pszeudo anyagi jogi normarendszer alapján nem kevésbé *pszeudo eljárásjogi* formában működött a gépezet.

A „bűnüldöző” (sok esetben a VCSK³⁴-hoz hasonlóan az ügyet elbíró és a határozatot végrehajtó) hatóság e tekintetben a III/III-as ügyosztály, ahol „szigorúan titkos” minősítéssel minden nemű nyilvános jogszabály nélkül – jobb esetben miniszteri utasítások alapján – de többségében eseti parancsnoki intézkedések alapján folyt a titkos eljárás. Ez a titkos processzus sajátosan képezte le egyébként a büntető eljárás (Bp.³⁵, később Be.³⁶) nyomozati szakaszát.

– Az eljárás ez esetben is hivatalból (ide értve a rendőrség észlelését vagy a területileg illetékes pártbizottság, esetleg a pártközpont utasításait) vagy feljelentés – esetleg ügynökjelentés – alapján indult.

– Az ügyben tett első lépések – előzményi iratok beszerzése, külső figyelés, ügynök (informátor) bevezetése útján tájékozódik a rendőrség. Az eljárások érzékelhetően a *bűnösség vélelmén* nyugszanak, más szóval a „látókörbe” került személyt olyan bűnelkövetőként kezelik, akit *egyelőre* kellő bizonyíték hiányában nem lehet ún. nyílt eljárásban felelősség vonni. A „célszemély” vélelmezett bűnössége egyértelműen kitűnik a határozatok, ügynököknek adott utasítások stílusából. Ritka kivételleként létezik egyfajta igen sajátos *exculpato*. Ez a gyakorlatban annyit tett, hogy ha a fogamatba vett „bizonyítási eszközök” (ügynökjelentések, telefon és lakótéri lehallgatás, titkos házkutatás, levél ellenőrzés stb) útján a gyanúba vett személy teljes ártatlansága bizonyosodik, ügyét – amelyről a célszemély esetleg nem is tud – lezárják

ugyan, de meg nem szüntetik. A célszemély még hosszú ideig figyelő dossziéba kerül.³⁷

– Az eljárás „bizonyítási” eszközeire a fentebb már utaltunk. A titkos eszközökkel folytatott „bizonyíték” – és az azokat összegző összefoglaló jelentések nem kerülnek soha sem a *célszemély* tudomására, mint ahogy nem tud a titkos lehallgatásáról, a titkos házkutatásról, levelei ellenőrzéséről, vagy a ráállított ügynökök hálózatáról sem. Ellenkező esetben a *dekonspiráció* miatt valójában a célszemély kerülhet hátrányos helyzetbe. (Akár államtitok sértés büntetnének vádlottja lehet).

– A célszemélyek „meghallgatása” sajátos, a rendőrség által komponált „eljárási cselekmény”. A célszemélyt szóban „beidézik” a rendőrség hivatalos épületébe. Ez a szóbeli idézés csak a megjelenés helyére, idejére és arra utal, hogy meg nem jelenése esetén elfogják. Arról, hogy milyen ügyben (vagy tárgyban) kívánják „meghallgatni” szó nem esik. A megjelenést követően bevezetőben két irányú kioktatást eszközöl a kihallgató tiszt. Egyik az *igazmondásra*, másik arra vonatkozik, hogy minden ami vele történik „*államtitok*”, amit ha megszeg – ilyennek minősül pl. védőügyvéddel való konzultáció az esetről – az államtitoksértés büntette szerint szabadságvesztéssel büntetendő. Ez az eljárás eleve lehetetlenné teszi védői segítség igénybevételét. Ez még önmagában nem jelent eltérést a perjogi szabályoktól, hiszen nyomozati szakban nem járhatott el védő nyílt nyomozások esetében sem az iratismertetésig. Ami az „igazmondási kötelezettség”-et illeti: természetesen sem a Bp. sem a Be. hatálya alatt nem létezett a terhelte nézve igazmondási kötelezettség. Ez a „szabály” csak a titkos nyomozások világában volt gyakorlat, amit – nem kis cinizmussal – egyházi személyek esetében úgy kényszerítette ki a rendőrhatalom, hogy írásban „papi becsületszavát” vették a célszemélynek. A „meghallgatás” során azután – hiszen nem a Bp. szabályai érvényesek(!) kényszerítették a kihallgatottat önmagát (esetleg hozzátartozóját) terhelő vallomás megtételére. Tény, ezek a vallomásokat *közvetlenül* nem használták fel, amennyiben az ügy nyílt eljárásra vette az irányt, de kiválóan alkalmas volt – eltérő vallomás esetén – zsarolásra. Azon túl, hogy a titkos nyomozati cselekmények minden jogi garancia nélkül (titkos házkutatásnál nincsenek tanúk, védelem nem létezik stb) folynak – s így fogalmilag *kizárt a jogorvoslat is*, tág teret engedett a rendőrség arra is, hogy a célszemélyeket – sőt esetenként a titkos cselekményeknél „útban lévőket” (pl. a szobájukon át szerelik be a lehallgató készüléket) „*preventive*” *örizetbe* vegyék. Nincs tehát büntető eljárás, alapos gyanú és ennek közlése, de van személyes szabadságtól való megfosztás, ami ellen nincs jogorvoslat, s ha mégis lesz büntető eljárás, az így fogamatba vett quasi előzetes

³³ A hatályos anyagai büntető jogszabályok hivatalos összeállítása (Igazságügyminisztérium 1952, 1957)

³⁴ Vszeroszjizskaja Csrezvucsajnaja Komisszija – Összoroszországi Rendkívüli Bizottság

³⁵ Az 1951 évi III.tv. az 1954.évi V.tv-el és az 1957évi 8. tvr-el módosítva.

³⁶ 1973. évi I. tv

³⁷ Az ügyosztály működési mechanizmusára és a különböző dossziéokra vö: Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervezet intézménytörténeti vázlata 1945–1990 in: Trezor 1. a Történeti Hivatal évkönyve 1999 (Szerk: Gyarmati György, Történeti Hivatal. 1999.) p.73–90.

sehova sem számítható be, mert nincs. A „pereventív” őrizetbe vétel valójában a megszünt internálás egyfajta továbbélése.

– Ebben a pseudo büntetőeljárásban helyt kapnak olyan eszközök is, amelyet a perjog soha sem ismert sőt a hatályos Btk büncselekményként kodifikált. Ilyen pl: a célszemély ellen készített és terjesztett rágalmozó levelek alkalmazása, a célszemély meglopása, stb. Esetenként éltek a célszemély erkölcsi tönkretételére alkalmas helyzetek megteremtésével (női provokátorok környékeznek meg cölibatusban élő katolikus papokat, hogy a technikusok zsarolásra alkalmas fényképeket készítsenek).

– A III/III-as csoportfőnökség felett a felügyeletet végső soron az ügyek megrendelője, az MSZMP Adminisztratív és Közigazgatási Osztálya gyakorolta egészen a rendszerváltozásig, ehhez képest valamennyi törvénytelenységért történelmi felelősség terheli.

A rendelkezésre álló ismeretforrások alapján már elég pontosan le tudjuk írni a „kettős normarendszer” anyagi jogi oldalát. Számos eljárás tüzetes átvizsgálása szükséges még ahhoz, hogy megismerjük azt a pszeudo eljárásrendszert, amelyet a Bp (Be) betartására kötelezett rendőrhatalóság alkalmazott, miközben az állam törvénybe iktatta és kihirdette³⁸ a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát. Így a harmadik semmisségi törvény (1992. évi XI. tv) alapján több ezer elítélés esett *semmisség* alá, mert változatlanul büncselekménynek számított, ha Magyarországon az országglakosok a kihirdetett szabadságjogokat, s nem ama „második” normarendszert követték.

KORREFERÁTUMOK

Kármán Miklóné¹

Az 1992. évi XI. törvény – az ún. harmadik semmisségi törvény – a bevezetőjében is megállapítja, hogy 1963 után is változatlanul hatályban maradtak azok az állam és közrend elleni büncselekményeket megállapító rendelkezések, amelyek alapján olyan ítélkezési gyakorlat érvényesült, mely egyrészt ellentétben állt az akkor hatályos Alkotmányban rögzített alapelvekkel, másrészt ellentétes volt az emberi jogokra vonatkozó általánosan elismert elvekkel és szabályokkal, valamint a társadalom erkölcsi értékrendjével.

Melyek is voltak elsősorban azok az alapjogok, amelyek ebben az időszakban sérültek?

Ha megnézzük azokat a büntető iratokat, amelyekre a harmadik semmisségi törvény vonatkozik, akkor megállapíthatjuk, hogy a leggyakoribb a véleménynyilvánítás alapjogának korlátozása, megsértése.

Az izgatás tényállását használta fel az állam a nem konform nézetek intézmények kriminalizálására.

Annak ellenére, hogy az izgatás célzatos büncselekményként került megfogalmazásra, ahol a célzat a gyűlöletkeltés, azokban az esetekben is, amelyeknél az állampolgár véleményét fejezte ki, netán bíralt a büncselekmény megállapíthatóvá vált, ha az állam szándéka erre irányult. Ez a büncselekmény tehát egyrésztől lehetőséget adott a nem kívánt személyek elhallgattatására, másrésztől viszont büntetőjogi eszközökkel védte a fennálló hatalmat, amely ilyen módon az, az állampolgárok számára olyan képzetet keltett, hogy ez megdönthetetlen.

Ehhez természetesen ki kellett alakítani egy ideológiát, amellyel a ténylegesen rögzített alapjogokat háttérbe szorította, és ezzel alkalmazhatóvá vált a Btk. ide vonatkozó rendelkezése. A Btk. miniszteri indokolása az 1946. évi VII. törvény miniszteri indokolását idézve – az izgatás lényegét illetően – a következő megállapításokat tette: „téves a demokratikus szabadságjogokat: a gondolat és a bírálat szabadságát úgy értelmezni, hogy az állami rendszer aláaknázására, a társadalmi béke felborítására legyen alkalmas.”

A BJD 3897 eseti döntése az izgatás megállapításának szempontjait tartalmazza. A fenti indokoláson túlmenően tovább folytatja okfejtését amikor kifejtette, hogy különösen téves a szabadságjogoknak ilyen értelmezése az olyan magasabbrendű társadalmakban, amelyeknek nemcsak a gazdasági célkitűzések miatt vele szemben

¹ Dr. Kármán Miklóné bíró, a Veszprém Megyei Bíróság elnökhelyettese.

³⁸ 1976. évi 8. tvr.

állók ellenállásával, hanem a régi társadalom egész ideológiájával: politikai, erkölcsi nézeteivel, a régihez makacsul ragaszkodó maradi gondolkodással, sokszor az értetlenséggel is meg kell küzdeniük. Minden olyan magatartás ezért, mely az új társadalmi forma a szocializmus ideológiájával ellenséges ideológiát erősíti: veszélyes társadalmunkra.

Ez az ideológiai háttér tehát lehetőséget biztosít minden olyan kijelentés, véleménnyilvánítás, bírálat bűncselekménnyé minősítésévé, amely ellentétes a fennálló hatalom ideológiájával.

Ennek tudható, hogy a bírósági eljárásoknál fel sem merült olyan jellegű kétely, hogy a véleménnyilvánítás az állampolgárok alapvető emberi joga és ez az akkor hatályban lévő Btk. szerint sem bűncselekmény, ha gyűlöletkeltésre nem alkalmas.

Így születhettek azok a bírói ítéletek, mint pl. Kahler Frigyes III/III-as történelmi olvasókönyvének mellékleteként megtalálható Szegedi Járásbírósági ítélet, melyben a vádlottat izgatásban találta bűnösnek a bíróság. A tényállás szerint a lelkész foglalkozású vádlott több személynek különböző alkalomkor kijelentette, hogy Magyarországon nincs vallásszabadság mert erről csak akkor lehet beszélni, ha mindenki szabadon gyakorolhatja vallását.

A vádlott más alkalommal olyan kijelentést is tett, hogy a többi népi demokratikus országban sincs vallásszabadság.

Az elsőfokú bíróság indoklásában kifejtette, hogy a vádlott azon kijelentéseivel, hogy nálunk és a többi népi demokratikus országban nincs vallásszabadság, csak papíron van, az egyház felé nyújtott engedmények csak propagandák, a vallásos emberek hátrányt szenvednek, lényegében azt állította, hogy a Magyar Népköztársaság az alkotmányban lefektetett vallásszabadságot gyakorlatilag nem tartja be. Az állította tehát vádlott, hogy a népi demokratikus állam az alkotmányban irt egyik jogot az állampolgároknak nem adja meg, sőt akik ezt a jogot gyakorolni akarják hátrányban részesülnek. A bíróság megállapítása szerint vádlott ezen állításai alkalmasak voltak arra, hogy az ilyen állammal szemben a gyűlöletet felkeltsse.

Nem véletlen, hogy a harmadik semmisségi törvény alapján a Legfőbb Ügyészség törvényességi óvást emelt és óvásában megállapította, hogy a tényállásban leírt vádlotti magatartásokat sem az elkövetéskor sem az elbíráláskor nem lehetett volna bűncselekménynek értékelni. Kifejtette, hogy az akkor hatályban volt alkotmány is alapelveként szögezte le a szabad vallásgyakorlást és véleménnyilvánítást. Ezzel a jogával élt vádlott is.

Megállapította, hogy vádlott kijelentései nem voltak alkalmasak az izgatás törvényi tényállásának megvalósítására, hiszen a kijelentések bírálatok voltak és ez önmagában gyűlölet keltésére nem alkalmas.

A véleménnyilvánítás mint alapjog természetesen ma sem korlátozás nélküliek. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 10. cikk 2. pontjában megállapított kritériumok korlátozhatják azonban ezt az alapjogot.

A 10. cikk 2. pontja értelmében három feltételnek kell egyszerre teljesednie ahhoz, hogy ez a korlátozás megalapozott legyen. Ha közülük az egyik – a közlési szabadságot érintő korlátozás, a szabályozás vagy a szankció – nem teljesült, akkor az egyezmény 10. cikkébe való ütközést meg kell állapítani.

Elsőként a megszorításokat *törvényben kell szabályozni*. Minden megszorító rendelkezésnek meg kell felelnie a pontos meghatározás és a hozzáférhetőség feltételeinek.

Másodszorra minden korlátozásnak valamilyen *törvényes célt kell követnie*. A közlési szabadság korlátozására irányuló törvényes célok között található úgy a közérdek, mind az egyének jogai, vagy a magánérdekek védelme.

Ezeket a korlátozásokat több érdekcsoportra lehet tovább osztani:

1. a nemzetbiztonság, közbiztonság (állam érdekek)
2. a bírói hatalom tekintélyének és pártatlanságának fenntartása (igazságszolgáltatási érdek)
3. bizalmas értesülések közlésének megakadályozása, (állam, közigazgatási érdekek)
4. a zavargás vagy a bűnözés megelőzése (közérdek)
5. a közegészség vagy az erkölcsök védelme (lakosság érdeke)
6. mások jó hírneve, vagy jogai védelme (magánérdek).

Harmadszorra a „szükséges intézkedéseknek minősülnek” kritériuma, azaz a demokratikus társadalomban szükségesnek kell lennie.

A fentebbiekben rögzített korlátozások nyilvánvalóan nem könnyű mérlegelést jelentenek a bíró számára, hiszen itt össze kell vetni az alapjogokat egymással, azokat rangsorolni kell és ennek alapján kell állást foglalni, hogy az adott esetben a véleménnyilvánítás alapjoga az elsődleges vagy azt korlátozni kell, valamely más fontos köz vagy magánérdek miatt.

Ezt a nehéz feladatot azonban megkönnyíti az, hogy a jogalkalmazónak ma már csak a törvény rendelkezéseket kell figyelembe venni és nem létezik egy olyan mögöttes normarendszer, amelyről itt az előadás szolt.

Varga Gábor¹

Hölgyeim és Uraim !

Két dolog jogosíthat fel e nagyszabású tudományos ülésen való hozzászólásra: az egyik a szakértelem, a másik a közvetlen élmény. Meg kellett azonban állapítanom, hogy az emberi jogoknak, a diktatúráknak és a vallásszabadságnak szakértője én nem vagyok, ám eddigi életem mégsem volt eseményszegény, pontosabban a kor, melyben éltem, élek nem szűkölködik az emberi jogokat, a vallásszabadságot érintő történetekben. Kérem önöket, jöjjenek velem egy röpke időutazásra 1963-tól, születésem évétől kezdve :

Velem egykorú az 1963. évi 4. sz. törvényerejű rendelet a közkegyelem gyakorlásáról. Ennek praeambuluma így szól: „A Magyar Népköztársaság határozott harcot folytatott eddig is a szocialista viszonyok felforgatására törő, a közrendet fenyegető bűnözőkkel szemben, s eltökélt szándéka, hogy a jövőben is könnyörtelenül lesújt hasonló bűncselekmények elkövetőire. Ugyanekkor emberiességtől áthatva meg tud bocsátani azoknak, akik a rendszer vagy a közrend ellen vétettek, s lehetőséget kíván adni számukra, hogy becsületes munkával a társadalomba újra beilleszkedjenek.”

Az április 4-én megnyílt börtönkapukon keresztül 3.480 fő szabadult, közülük kb. 1/3-nyi volt forradalmár, ugyanakkor a forradalom mintegy 600 szereplője továbbra is fogságban maradt.

A következő évben (1964), amikor én még csak járnai tanultam, így ha akartam volna se, integethettem volna a hazánkba látogató Nyikita Szergejevics Hruscsovna. S míg a magyar kormány megállapodást írt alá a Vatikánnal bizonyos egyházi kérdések rendezéséről, addig az Amerikai Egyesült Államokban a fekete polgárjogi mozgalmak egyre aktívabbá váltak, a missisipi-i Freedom Summer (a szabadság nyara) résztvevői közül többeket letartóztattak, bántalmaztak, néhányan életüket is veszítették.

1965-ben befejeződött a XXIII. János pápa által összehívott II. Vatikáni Zsinat, mely 1962-ben kezdte meg munkáját, s mely a vallásos élet megújítását, valamint a hit, az egyház szervezete és tanai modernizálását tűzte ki célul.

3 éves koromban (1966) írták alá (december 16-án) a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát.

1967-ben az USA-beli St. Louisban felépült a 192 méter magas, rozsdamentes acélból készült, szívárványra emlékeztető, hatalmas kapuboltív, a Gateway Arch, az Isten és ember közötti megbékélés jelképeként. E városi régi bírósági épületében

¹ Dr. Varga Gábor bíró, Veszprém Megyei Bíróság.

hozták meg 1857-ben a Dread-Scott rabszolgaperben azt az ítéletet, mely megtagadta a rabszolgáktól a bírósághoz fordulás jogát.

1968-ban A vietnami háború idején az USA-beli Memphisben április 4-én meggyilkolják Martin Luther King baptista lelkészt, aki 14 éve vezette a feketék erőszakmentes mozgalmát a fajüldözés ellen, a bíróság 99 évi fogházbüntetésre ítéli gyilkosát James E. Rayt.

1969-et írtunk, amikor Kínában véget ért a 3 éves kulturális forradalom. Január 16-án Jan Palach cseh diák a szovjet megszállás elleni tiltakozásul élve elégeti magát a prágai Vencel téren. Szeptember 9-én az MSZMP KB az egyházak befolyásának visszaszorítása érdekében határozatot hoz az egyházi szertartások (keresztelő, esküvő, temetés) szocialista ünnepekkel való helyettesítésére.

1970 is mozgalmas év volt, hiszen itthon az új útlevélrendelet értelmében a nyugati országokba már 3 évente lehetett utazni. Március 8-án merényletet kíséreltek meg III. Makariosz (Michael Muskas), a görögkeleti egyház metropolitája, a Ciprusi Köztársaság első elnöke ellen, míg az év végén VI. Pál pápára, gyakori külföldi utazásai egyikén a Fülöp-szigeti Manilában törrel támadt rá egy Mendoza nevű, papnak öltözött festő.

A következő évben (1971) Mindszenty József hercegprímás az USA magyarországi nagykövetségén eltöltött 15 év után október 28-án Rómába távozik. Meghal Rákosi Mátyás a Szovjetunióban, kihirdetik a rendkívüli állapotot Észak-Írországban. Burundiban a hutuk sikertelen felkelést hajtottak végre a tuszi uralom ellen. A hadsereg kb. 100 ezer hutut lemészárolt, 120 ezer Tanzániába menekült 1972-ben az angol protestánsok és az északír katolikusok közötti ellentét a „véres vasárnap” megjelölésű vérfürdőhöz vezet, melyben 13-an halnak meg Derryben, ahogyan a katolikusok hívják, illetve Londonderryben a protestánsok szerint.

Ebben az évben egy elmebeteg férfi kalapáccsal sújt le Michelangelonak a Szent Péter bazilikában lévő, hibátlan márványból készült Pietájára.

Tíz éves voltam (1973), amikor egy vékony hangú, halk szavú ember a papír fölé hajolt, egyik kezében cigaretta, a másikban toll. Pilinszky János, aki mindent tudott a szeretetről, a hitről, így a szabadságról és a zsarnokságról is, megírta Sztavrogin visszatér című versét:

„Nem gondoltak a rózsakertre,
és elkövették, amit nem szabad.

Üveg alatt, tűhegyre szúrva
ragyog, ragyog a lepkefő.
Önök ragyognak, uraim.

Ezentúl üldözöttek lesznek
és magányosak, mint egy lepkegyűjtő.
Üveg alá kerülnek valahányan.

Félek. Kérem a köpenyem.”

Ebben az évben Chilében Pinochet tábornok puccsot hajtott végre, az ezt követő megtorlásoknak egyes vélemények szerint több mint 23 ezer áldozata volt.

A következő évben (1974) az érseki konferencia elhatárolja magát a koncentrációs táborok Pinochetjétől.

A világ más tájain sem gyakorolhatták szabadságjogaikat teljes körben az emberek. Februárban a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének határozata a Btk. 64.§-a alapján – hazaárulásért – megfosztotta Alekszandr Iszajevics Szolzsenyicint szovjet állampolgárságától. Az író letartóztatták, a lefotovói börtönbe vitték, majd különgeppel külföldre toloncolták. 56 éves volt ekkor.

1975-ben Libanonban a falangisták rátámadnak egy palesztinokat szállító autóbuszra. Az ezt követő 19 hónapig tartó vérengzésekben 63 ezren halnak meg, 220 ezren sebesülnek meg, 1,5 millióan válnak földönfutóvá és 400 ezren elmenekülnek.

De ez az az év, amikor Mindszenty József Bécsben meghal, s amikor Kádár János aláírja a Helsinkii záróokmányt

1976-ot írtunk, midőn Tate Wikuwa amerikai dakota indián, emberjogi és környezetvédő aktivistát, az Amerikai Indián Mozgalom tagját életfogytiglani börtönre ítélték. Valódi bűne, hogy tiltakozott a földrablások és a bányatársaságok emberi jogokat folyamatosan sértő magatartása ellen South Dakota államban. Elsősorban a területen lévő urán miatt folyt a harc, amelynek kitermelése során a mérgezett ivóvíz jelentősen megemelte a körzetben a halálozási arányszámot. Wikuwa nem akart mást, mint igazságos és normális viszonyt Föld Anyával, a vörös és fehér ember békés egymás mellett élését...” Az 56 éves indián érdekében kegyelmi kérvénnyel fordult Bill Clinton elnökhöz már Teréz anya, Robert Redford színész, Nelson Mandela, a dalai láma, Harry Belafonte énekes, Jesse Jackson tiszteletes, Desmond Tutu dél-afrikai püspök és sokan mások. Mindhiába.

Pol Pot hatalomra kerül Kambodzsában, az ezt megelőző harcokban a vörös khmerek bevették magukat a világ legnagyobb templomvárosába, Angkorba, hogy aztán az ország vallási függőségtől való megszabadítása jegyében számos istenszobrot fejeztek le.

Amikor átvettem a személyi igazolványomat (1977) – Bródy János szavaival az én drága kis szigemet –, Kádár János Vatikánban járt a pápánál, ugyanakkor magyar értelmiségiek egy csoportja aláírja a Charta '77 mozgalom nyilatkozatát.

1978-ban az USA visszaadta a Szent Koronát Magyarországnak. Kelet-Timort megszállása után az indonéz hadsereg tengeri blokáddal vette körül, a légi erő bombázta a falvakat, herbicidekkel szórva meg a mezőgazdasági övezeteket és a takarást nyújtó erdősegeket. A parasztokat vietnami mintára „stratégiai falvakba” terelték; 1978-ra több mint 370 ezren éltek menekülttáborokban, s a katonák meggátolták, hogy a külföldi élelmiszersegélyek eljussanak az ott szinylődő emberekhez. Az invázió zöld utat kapott az amerikai, a brit és az ausztrál kormánytól, s amikor két ausztrál újságíró a New Statesmanben közzétette a Canberra szerepére vonatkozó dokumentumokat, Malcolm Fraser ausztrál miniszterelnök bezúzatta a lap e számát.

1979. A Jim Jones tiszteletes által alapított Nép Temploma szekta Guayanában, Jonestown-ban tömeges öngyilkosság keretében 638 felnőttnek és 236 gyermeknek parancsolta meg, hogy mérget igyon, az ellenszegülőket pedig egyszerűen lelőtték.

Az önmagát császárrá koronázó Jean-Bedel Bokassa, bukását mohósága és kegyetlensége okozta. Előző évben elrendelte az iskolai egyenruha kötelező viselését, mely költséges öltözetet természetesen saját cége gyártott. 1979. január közepén a császári előírásnak megfelelően hazaküldték az iskolákból azokat a gyerekeket, akiknek még mindig nem volt egyenruhájuk. Az iskolások békésen tüntetni kezdtek a főváros utcáin. A megmozdulás két nappal később lázadássá, gyűjtogatássá, fosztogatássá fajult, amelynek fegyveres hatósági fellépés vetett véget. Rendszeressé vált, hogy a járőröző rendőrök gyerekeket fogtak el – lakásukon, a szüleik távollétében, az utcán vagy autóbuszban. Április 17-én a rendőrség egy tömeges letartóztatási akció során 8-16 éves gyerekeket vett őrizetbe, összesen mintegy 250-et. A következő két nap alatt legalább százat megcsonkítottak, halálra kínoztak, megöltek közülük, és lényegében biztosra vehető, hogy a mézárásban maga Bokassa is részt vett.

„Bokassa császár mélyhűtőiben emberlapockát embermáját tárolt és szorongatták vastag kézfejét” írta Vészi Endre Prognózis nélkül című versében.

Egyébként a Gyermek Nemzetközi Éve volt.

1980-ról a Szovjetunió jut eszembe. Ugyanis Andrej Dmitrievics Szaharov orosz fizikust, aki 1975-ben Nobel-békedíjat kapott, Gorkijba száműzik mint vezető ellenzékist, s ott az 1987-es rahabilitációjáig tengődik.

A Szovjetunió rendezte a XXII. Nyári Olimpiai Játékokat. Július 19-án Leonyid Iljics Brezsnyev nyitotta meg az olimpiát, aholis Misa mackó képe felett lehetett olvasni Coubertin báró jelmondatát : „Nem a győzelem a fontos, hanem a részvétel.” Az olimpiát egyébként az USA, Norvégia és az akkori NSZK, az afganisztáni események miatt bojkottálta, ezzel az olimpiai mozgalom és a NOB eddigi legsúlyosabb válságát idézve elő.

1981-ban lettem nagykorú és a Magyar Népköztársaság teljes jogú állampolgára, mikoris márciusban felfüggesztették a József Attila Kör működését, s ugyanakkor tiltották be a Mozgó Világ márciusi számát is.

Ez év május 13-án (az első fatimai Mária-jelenés évfordulóján) a török Mehmet Ali Ağa (valamely, a szovjet blokkhoz tartozó állam titkosszolgálatának segítségével) merényletet követ el II. János Pál pápa ellen, aki az 5 óra 20 perces műtétből magához térve a megbocsátás szavaival ébredt, s támadóját testvérének nevezte.

1982-től már évente egyszer utazhattunk nyugatra.

A következő évek főszereplője Lengyelország. 1983-ban a pápa bíborosi rangra emelte József Glempt, aki számára a hadiállapot idején a vérontás megakadályozása volt a legfontosabb. A katolikus egyház azonnal bekapcsolódott az internáltak megsegítésébe, a varsói Szent Márton-templom mellett Glemp védnöksége alatt külön bizottság jött létre ezzel a céllal. A bíboros jelmondata – *Caritati in justitia* (Igazságosságon át a szeretethez) – azt fejezi ki, hogy nincs ellentét e két alapvető

érték között. Különösen nagy szüksége volt mindkettőre a lengyel társadalomnak a viharos nyolcvanas évek elején.

1984. október 19. A lengyel politikai rendőrség három tagja meggyilkolja Jerzy Popieluszko atyát, a varsói Koszka Szent Szaniszlóról nevezett egyházközség plébánosát a Szolidaritáshoz fűződő kapcsolata miatt. *Waldemar Chmielewski* főhadnagy az egyetlen közülük, aki tettét nyilvánosan megbánta, és bocsánatot kért az áldozat hozzátartozóitól. Jelenleg ideggyógyintézetben ápolják szorongásos állapotban. *Grzegorz Pekala* főhadnagyot tavaly jó magaviseletéért ki akarták engedni a börtönből, de a sajtó a közvélemény oly mértékű felháborodását jelezte, hogy az igazságügy-minisztérium elutasította kegyelmi kérvényét. Ha szabadulhaott volna, új nevet vett volna fel, hogy új életet kezdjen. Grzegorz Pietrowski százados a mai napig tagadja bűnösségét arra hivatkozva, hogy parancsot teljesített. Az őket elítélő bírót pedig kedves közvetlenséggel bohócnak nevezte.

Ebben az évben a világon többen ellenőrizték le Orwell negatív utópiájának, az 1984-nek a beteljesülését, s tették fel a kérdést: figyel-e a Nagy Testvér, s mennyi 2+2. Nem mindenki kapott megnyugtató választ.

1985-ben meghalt az „Együnk bár füvet, de függetlenségünket megőrizzük” mondás atyja, Enver Hodzsa, akinek uralma alatt 750.000 betonbunkert építettek fel, az egyetlen muzulmán többségű európai országban, amelyet a világon egyetlenként hivatalosan ateistának nyilvánítottak, s ennek eredményeként rengeteg templomot mozivá vagy színházzá alakítottak át.

Enver Hodzsa halála után látogathatott csak haza Albániába az albán származású Calcuttai Teréz anya, aki a megbocsátás jegyében virágot vitt az országból őt kitiltó Enver Hodzsa sírjára.

Hazánkban ebben az évben módosították a választójogi törvényt, miszerint kötelező volt a többes jelölés.

1986. Megbukott Haiti diktátordinasztiájának utolsó tagja, Jean-Claude Duvalier (Baby Doc), vége a hírhedt Tonton Macoutnak is.

Április 26-án, a görögkeleti naptár szerinti nagyszombaton, hajnali 1 óra 24 perc-kor a csernobili atomerőműben robbanás következik be, aminek következtében 400-szor annyi radioaktivitás kerül a levegőbe, mint a hirosimai atomrobbanás következtében. erről a százazreket érintő katasztrófáról TASSZ szovjet hírügynökség hétfőn reggel adott ki először jelentést.

A dél-afrikai kormány a külvárosi zavargások nyomán megint szükségállapotot hirdetett 1986. június 21.-én. Néhány hét alatt 20 000 embert tartóztattak le, a statisztika viszont szépen alakult: már „csak” 2,1 embert öltek meg átlagban egy nap a gettóknak a korábbi 6,4 helyett. A katonaság jelenléte állandósult a bádógvárosokban. Decemberben jelent meg a 224. kormányrendelet, mely a sajtószabadságot szentségteleníti meg: megtiltotta az ANC (Afrikai Nemzeti Kongresszus) nevének kiejtését, minden riporternak távoznia kellett a zavargások helyszínéről, ellenkező

esetben letartóztatták, csak a rendőrség hivatalos tájékoztatásait lehet publikálni. Botha 1987 májusára kiírta a választásokat, persze csak a fehéreknek.

1987-ben kaptuk meg a világútlevelet, melynek nyomán különös szerkezetek tűntek fel a hegyeshalmi határátkelőhelyen: alul Wartburg, felül Gorenje. A műszaki kuriózum alsó része tetszés szerint behelyettesíthető Trabanttal, Ladával, vagy Skodával.

1988-at írtunk, amikor megjelent a mohamedán szülőktől származó, indiai Ahmad Salman Rushdie Sátáni versek című regénye, melyben az iszlám vallást világi szempontból értelmezi. Ezért utóbb az iráni Khomeini ajatollah halálbüntetést szab ki rá, azóta gyakorlatilag bujkálni kényszerül.

Május 27-én a Hősök terén százezres tüntetés a tervezett erdélyi falurombolás ellen. Máig hallatszik Reményik Sándor Templom és Iskola című verséből:

Ti megbecsültök minden rendet,
Melyen a béke alapul.
De ne halljátok soha többé
Isten igéjét magyarul?!
S gyermeketek az iskolában
Ne hallja szülője szavát?!
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

1989-ben a dalai láma 14. inkarnációja Tenzin Gyatso Nobel-békedíjat kapott, majd egyszer csak azt hallom a rádióban, hogy Pozsgay Imre 1956-ot népfelkelésnek nevezi, s azt láttam a tévében, hogy egy vékony fiatalember kezében egy zászlóval, igazából nyert rendíthetlenséggel egymaga feltartóztatja Pekingben a Mennyei Béke Kapujáról elnevezett téren az emberi jogokért küzdő diákok ellen küldött tankokat.

A képzeletbeli időutazás csak eddig tartott, ugyanis ezt követően – Tornai József költő szavaival élve – „A napi események összeértek a történelemmel és nincsenek többé napi események és nincs többé történelem”.

Azonban az eddigi felsorolásból is látszik, hogy van miről beszélnünk, amikor az emberi jogok, a vallásszabadság és a diktatúra a téma. S nemcsak van miről beszélnünk, de kell is beszélnünk, méghozzá nem csak arról, ami szűkebb környezetünket, hazánkat érinti, hiszen Lászlóffy Aladár kolozsvári író és költőtől tudjuk, hogy „igazi szülőföldünk egy kor”. S amikor a kurd nép viszontagságai kerülnek szőnyegre, akkor rólunk magyarokról is szó van, s amikor a Ku-Klux-Klán megver egy feketét, akkor az én tagjaim is sajognak, s amikor a tálibok 2001-ben Bamidjánál nehéztüzérséggel pusztítottak el évezredes Buddha szobrot, akkor a mi hitünk ellen is támadást intéztek.

Végezetül engedjenek meg, hogy egy rövid Márai Sándor írást olvassak fel :

Gyanú

Magányosan és rosszkedvűen ülök a kávéházba, kinézek az ablakon, nem értem a világot, s egyszerre megérezem a gyanú érintésnél is világosabb pillantását: valaki figyel. A szomszéd asztaltól figyelnek; talán titkos rendőr, talán politikai ügynök, lélekhalász vagy világnézeti ellenőr. Kényelmetlenül érzem magam. Gyanús vagyok.

De hiszen nem vagyok semmiféle politikai párt tagja, adóm kifizettem, nem loptam, nem gyilkoltam, s felebarátaim feleségét már jó ideje nem kívánom, mert belenyugodtam, hogy nincs megoldás a földön, ember s ember, férfi és nő között. Miért hát e gyanú ? Mi a bűnöm? ... Egyszerre megértem:

– Gyanús vagyok, mert gondolkodom.

Ha minél többször, minél alaposabban cseréljük ki az emberi jogokkal kapcsolatos gondolatainkat, úgy eljő az az időszak, amikor mi, gondolkodó emberek már nem leszünk gyanúsak, s talán azok válnak gyanúsakká, akik nem gondolkodnak. Én azt hiszem, hogy ezért volt e tudományos ülés is.

II. FEJEZET

BÜNTETŐJOGI DILEMMÁK

Györe István¹

Tettenérés – magánelfogás mint büntethetőséget kizáró ok

Értékvédő-közvetítő alapjogok szövik át mindennapi, jogi életünket egyre kifinomultabban, miközben velünk élnek a jognak, az igazságszolgáltatásnak azok a struktúrái is, amelyek eredetére az etológusok nagyobb sikerrel kísérlelhetnek meg választ adni, mint a jogtudomány. Ilyen az idő homályába visszanyúló természetes igénynek tartjuk, hogy az ember személyét, javait ért támadást visszaverje, megvédje magát azokkal szemben, akik ellene, vagy mások ellen bűncselekményt követnek el.

Az állami büntetőhatalom kialakulása és megerősödése mellett meg kell maradnia az önvédelem, a jogos önhatalom formáinak is annak ellenére, hogy a büntető hatalom szervezetenként fokozatosan kiépül, és már mint büntető hatalmi monopólium jelenik meg belső önfejlődéssel, egyre finomabban szabályozott struktúrával.

A monopolizált állami büntető hatalom céljából és működési sajátosságaiból adódóan nem tűri el a magánszemély tilos önhatalmát, de az önhatalmat sem teoretikusan, sem praktikusán nem lehet kizárni, ezért azt legalizálni, formalizálni, jogszabályi keretek között kell tartani. „A büntetőjog egész története arról szól, hogy a bosszú hogyan racionalizálható. Hogy a bosszú általánosan kiélhető legyen, hogy intézményesüljön, el kellett szakadni a szemet szemért, fogat fogért reakciójától.”² Garanciák kiépítésére van szükség, és az önhatalmat illeszteni kell az állami monopolizált büntető hatalom gyakorlásához. Ennek megfelelően a modern büntetőeljárás jogok sem tudnak elzárkózni attól, hogy ne biztosítsanak szabályozott minimális aztenderdeket az állampolgároknak arra, hogy bűncselekmény elkövetőjét legalább elfogják és ne önhatalmat, magánbosszút gyakoroljanak, hanem büntetőeljárást kezdeményezzenek. A „büntető önhatalom” egyik *minimális sztenderdjét* szabályozza az 1973. évi I. tv. 91.§ /5/ bekezdése, amely szerint a Bűncselekmény elkövetésén tettenért személyt bárki elfoghatja; köteles azonban őt haladéktalanul a rendőrségnek, vagy az ügyésznek átadni, ha pedig erre nincs módja, ezek valamelyikét értesíteni. A jogintézmény a Bc. II. címében a Kényszerintézkedések között, az őrizetbe vételnél található, ezért dogmatikai elhelyezése alapján magánőrizetnek vagy magántettenérésnek is nevezhetjük, azonban ezek az elnevezések nem igazán fejezik ki a

¹ Dr. Györe István, csoportvezető ügyész, Veszprém Megyei Főügyészség

² Szabó András: Alkotmány és büntetőjog, in: Jogtudományi Közöny, 1999/4, p. 165.

jogintézmény tényleges tartalmát és célját. Ezért a megoldást az elfogás elnevezés körében kell keresni.

Az osztrák büntetőeljárásban a magánelfogás dogmatikailag nem az őrizetbe vételnél, hanem a büntetőeljárás megindításánál került elhelyezésre. Az osztrák Be. 86.§ /1/ bekezdése az „Anzeigerecht”-et, a feljelentési jogot, míg a /2/ bekezdés az „Anhalterecht”-et, a feltartóztatási jogot szabályozza, amely lényegében megfelel a magyar magánelfogásnak.³

A magyar büntetőeljárásban tehát strukturálisan az őrizetbe vétel és a magánelfogás áll egymással párban. Ebből a megközelítésből a magánelfogás nem más, mint egy korlátozott, ideiglenes őrizetben vétel magánszemély által, amely magába foglalja a feltartóztatás jogát is, mint jogintézményi minimumot. Az „ideiglenes őrizetbe vétel magánszemély által” elnevezés is pontosan körül írja a jogintézmény tartalmát, azonban ez az elnevezés a mindennapi használatban kicsit nehézkesnek tűnik, másrészt a laikus jogkövető felé olyan tartalmat közvetíthet, amely az állampolgári önérvényesítés túlkapásaihoz, mások indokolatlan személyi szabadságtól történő megfosztásához, bűncselekmény elkövetéséhez vezethet. A jogintézmény az állampolgár, a magánszemély „büntető önhatalmát”, beavatkozási, elfogási jogát, korlátait rögzíti. Ezért ezt az elfogást – megkülönböztetve a *hatósági elfogástól* – célszerű *magánelfogásként* jelölni.

A jogintézmény normaszövege az 1896. évi Bünvádi Perrendtartás óta lényegében nem változott. A szabályozás kiforrottsága és időt állósága azt a hamis érzetet keltheti, hogy a világos megfogalmazás mögött az elmélet és a jogalkalmazás jól körülhatárolt szabályokkal operál. De ez távolról sincs így. Erre akkor döbbenünk rá, amikor egy-egy jogeset kapcsán a jogintézmény struktúrájának, működésének egyes elemeit értelmezni, alkalmazni, értékelni próbáljuk, és ennek eredményeként más-más végeredményre jutnak a büntetőeljárás egyes szereplői. Ezért talán nem haszontalan, ha a magánelfogás struktúráját, dinamikáját egy kicsit alaposabban szemügyre vesszük.

I. Történeti visszatekintés

A magánelfogás szabályozása és megértése elválaszthatatlan a tettenéréstől, csak ezen keresztül mutatható be a jogintézmény történeti beágyazottsága. Az állami életbe átlépő társadalom előtt az érdekek érvényesítésének eszköze az önhatalom, a *magánharc* volt, amely közösségi kontroll alatt állt. Az állami életbe átlépő társadalomban az önhatalmat korlátozó társadalmi normák jogi normákká váltak, a társadalmi kényszert az állami kényszer váltotta fel, amely az önhatalom visszaszorítását eredményezte de az „önhatalmú jogérvényesítés bizonyos esetei a legfejlettebb társadalomban sem mellőzhetők.” Az önhatalomnak két formája a tilos és a jogos önhatalom. A tilos önhatalom helyébe a bírósági jogszolgáltatás lép, míg a jogos önha-

talom egyre szűkül, „s csak egészen kirívó olyan esetekre korlátozódik, amelyeknél az állam által biztosított jogvédelem igénybe nem vehető, mert annak igénybevétele esetében a jogsérelem már nem volna helyrehozható.” A jogos önhatalom két formája az *önvédelem és az önsegély*. Ez előbbi a támadás visszaverése, az utóbbi a már bekövetkezett jogsérelem önhatalmú helyrehozása.⁴

A jogsértő támadóval szemben a tettenérés, a jogos önhatalomnak a szélsőséges formáit, az emberélet kioltását is lehetővé tette. A *XII Táblás törvény* kétféle lopás között tett különbséget: furtum manifestum-nak nevezték azt a lopást, ahol az elkövetőt tettenérték, a furtum nec manifestum pedig a tetten nem ért lopás. Ha a tettenérés éjjel történt, vagy az elkövető fegyveresen ellenállt, a tolvajt meg is lehetett ölni, a sértett magánbosszúja, büntető önhatalma érvényesült. A lopásnak ez a megkülönböztetése, az ehhez fűződő joghatások, a tettenérés meghatározása az európai büntetőjogi gondolkodást a mai napig befolyásolják. Tettenérésnek azt tekintették, „ha a tolvajt a lopás színhelyén elfogták, vagy ami ezzel egyenértékű, ha a dolgot nála az ősrégi ceremóniás házkutatással /perquisitio lance et licio/ megtalálták. E házkutatást a sértettnek meztelenül csupán köténnyel /licium/ övezve, a kezében áldozati tálat /lanx/ tartva kellett végeznie”.⁵ A családapának lehetősége volt arra, „hogy a házasságtörésen tetten ért leányát a csábítóval együtt megölje.”...A közbiztonság romlása volt az oka, hogy olyan rendelet kiadására került sor, „amely kimondta, hogy mindenki büntetlenül megölheti a földjére lépő éjjeli fosztogatót, illetve a forgalmas útvonalakon útonállás céljából torlaszokat emelő csavargót”.⁶

Az 1896. évi Bp. javaslatához főzött indokolás is a római jogi gyökerekhez nyúl vissza, amikor a tettenkapás fogalmának /delictum flagrans/ eltérő történeti értelmezését vizsgálja. „A római jog elmélete szerint szoros értelemben magarázandó a delictum manifestum. E fogalom alatt nem értettek mást, mint ha a büntetendő cselekmény, elkövetése közben lett felfedezve. ...A delictum manifestum egyébiránt perjogi szempontból nagy jelentőséggel nem bírt a római jogban. Másként volt ez a canon jogban. Itt a tettenkapás az ex officio eljárásnak képezte okát. /Manifesta accusatione non indigent/. A germán jog, különösen a jogkönyvek, a Bambergensis is a Carolina a canonjogi felfogásához csatlakoztak és kétségen kívül a jogkönyvek

⁴ Brósz Róbert-Póla Elemér: Római Jog, (Tankönyvkiadó, Bp. 1976) p. 99–100, valamint Marton Géza: A római magánjog elemeinek tankönyve, (Tankönyvkiadó, Bp. 1958) p. 88–89., Zlinszky János: Római büntetőjog, (Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1991) p. 10.

⁵ Marton im. 225. o.

⁶ Sály Pál: A büntethetőségi akadályok római kori gyökerei, in: JK. 1999/12, p. 536.

³ Strafprozessordnung (Wien, 1990, Manzsche Verlags- Universitätsbuchhandlung,) p. 85.

fogalmi meghatározásaiban /Sachsenspiegel II. könyv, 35. cikk /fel lehet lenni a későbbi francia jognak széleskörű fogalmi meghatározását.”⁷

Balogh Jenő a francia jogfejlődést vizsgálva megállapította, hogy a XI. században „csak három eset volt, melyben a bíró hivatalból megkezdhetette az eljárást; 1. a tettenkapás „présent mefait” esete, 2. Ha a tettes bűnössége egyébként nyilvánvaló, clers et apert, pl. a tettes dicsekedett a bűntettel, tehát azt kifejezetten beismerte: végre 3. Ha az elkövetés többek jelenlétében történt, tehát köztudomású /notoire/ volt. Mind a három esetben, ahogy Beumanoir magát kifejezte, – a cselekmény annyira nyilvánvaló, hogy nincs szükség arra, mikép a miatt valaki vádló gyanánt fellépjen. ... „Tettenkapás esetében a bűncselekmény észrevevői által ütött lármára, melyet a középkori naiv formalisticus jogok mindegyike külön jogintézmény gyanánt említ fel /Clameur de haro, hareu, Angliában „hue end cry”/, a szomszédok megjelennek a tett helyszínén s kötelesek üzöbe venni a tettest, akit ilyen esetben bárki letartóztathat.”⁸

Ezzel összhangban állapítja meg a Bp. javaslat indokolása, hogy „Már a régi francia jogban nagy perjogi jelentőséget nyert a tettenkapás /méffait notoire et apert/ és nem csak arra adott jogot, hogy a tettenkapottat azonnal letartóztathatják, hanem az illetőségre és a procuratorok hatáskörére nézve is befolyással volt. A „code d’instruction criminelle annyiban szintén a régi francia jog nyomában haladt, hogy nemcsak minden magánszemélyt ruházott fel a tettenkapás esetében a letartóztatás jogával (106.cz.), hanem részben a vizsgálóbíró eljárását függetlenítette az ügyész beavatkozásától (Code 59., 61. Czcz.), részben megengedte az ügyésznek a legfontosabb vizsgálati cselekmények teljesítését (Code 32-40. Czcz.)”⁹

Katona Géza a korai feudalizmus *fran-germán* bizonyítási eszközei között említi a „Handhafte That”-ot, a „kézzelfogható Tett”-et, amely szintén a római jogi *furtum* manifestum fogalmára vezethető vissza. Tettenért elkövetőnek tekintették „a germán jogrendszer szerint azt, akit tettenérve és üldözve elfogtak, vagy akinek házában az odavezető nyomok követése és házkutatás során a lopott tárgyakat megtalálták”.¹⁰ Ehhez kapcsolódóan a bíróság előtti eljárás megindításához szükséges volt, hogy a sértett segítségért kiáltson, közkiáltással /Gerüfte/ történjen az üldözés, az elfogott tettest megkötözve állítsák a bíróság elé és a vádló a bíróság előtt mutassa fel a bűntett látható nyomait. A sértett segélykiáltására a „falusi közösség felnőtt tagjai kötelesek

⁷ Indokolás, A M. Kir. Igazságügyminiszter által az 1892/97-iki országgyűlés negyedik ülészakában a képviselőház elé terjesztett Bűnvádi perrendtartás törvényjavaslatához, (Bp. Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, 1895) p. 300.

⁸ Balogh Jenő, Edvi Illés Károly, Vargha Ferenc: A bűnvádi Perrendtartás Magyarázata, 2. kötet, (Bp. Grill Könyvkiadó), p. 143.

⁹ Bp. Javaslat Indokolása im. p. 300–301.

¹⁰ Katona Géza: Bizonyítási eszközök a XVIII-XIX. században, (Közgazdasági és Jogí KőnyvkiadóIKJK/, Bp, 1977) p. 220.

voltak oda sietni és a szükséges segítséget a büntettes megöléséhez, elfogásához, megkötözéséhez megadni. Ha a tettesnek sikerült elmenekülnie, nyomonüldözésre került sor.¹¹

A régi magyar jogban a tettenkapás *Szent István király törvényeiben* is megjelenik, de ennek a szankciós jellegén túl, mai szemmel inkább a diszkriminatív vonása, mint eljárásjogi tartalma tűnik fel: „Mivel tehát mindenki számára iszonyú és valamennyiünknek utálatos, ha férfineműt kapnak rajta lopás elkövetésén, és sokkal inkább az, ha női neműt, a királyi szenátus azt határozta, hogy ha valamely férjes asszony lopást követ el, férje váltsa meg, és ha másodszor esik ugyan ebbe a bűnbe, hasonlóan váltsa meg, ha pedig harmadszor, bocsássák árúba.”¹²

László III. Dekrétumának tartott törvény a magánbosszú, az önkényes felelősségre vonás és a jogellenes fogva tartás visszaszorítását célozta: „9. Azokról, akik tolvajt fognak (a) Ha valaki tolvajt fog és megkötözi, csak három napig tartsa magánál, a negyedik napon állítsa bíró elé; és ha esetleg azt mondja, hogy a tolvajlás bűnrészeseit is meg fogja találni, nyerjen hat hét haladéket és ezalatt a tolvajlásban részeseket, akiknek megtalálását ígérte, találja meg; ha pedig nem találja, a király ítélete szerint bűnhődjék. Ha pedig tovább tartja őt (a tolvajt) (fogva), mint három napon keresztül és nem állítja őt, miként mondtuk, a negyedik napon bíró elé, és ezért a tolvaj rokonai, vagy annak ura, ha ura van (ti. ha szolgálja az illető), panaszt emelnek, állítsák (a tolvajt) a bíró elé, és magát (az elfogót is), mivel amaz megkötözve tartotta és nem állította törvény szerint harmadik vagy negyedik napon elő, állítsák bíró elé, és azért, mivel igazságtalanul tartotta vissza a tolvajt, tíz pensát fizessen, a tolvajt pedig a törvény szerint ítélik el. – (b) És ha valaki a bírák ítéletét megvetőleg áthágja, hat pensát fizessen (a bírónak), a bíró pedig a tolvajt erővel vegye el, és ha a tolvaj istenítéletet kér és az istenítélet megengedtetvén neki, ártatlannak bizonyul, ebből a hat pensából (a bíró) egyet a szent egyháznak adjon; és ha bűnösnek találtatik, minden vagyonával együtt a királytulajdonává legyen.”¹³

Kálmán Törvénykönyve szintén rendelkezett az elfogott tolvaj bíró elé állításáról és a magánbosszú korlátozásáról: „51. Az elfogott tolvajnak bíró elé állításáról (a) Az elfogott tolvajt három napig tartsák megkötözve, de kezeit ne pörköljék meg és ne égessék meg tűzzel, a negyedik napon pedig vezessék a bíró elé.”¹⁴

Az előbbiekből is kitűnik, hogy tettenért tolvaj elfogásához segítségül hívtak nem feltétlenül kímélettel bántak a tolvajjal, és helyben „törvényt is ülhettek”, fölötte, ahogy ezt a római jogi szabályozásnál is láttuk. Ezt a gyakorlatot kísérelte meg tiltani az I.

¹¹ Katona im. p. 220–221.

¹² Szent István Király Intelmei és Törvényei, (Szent István Társulat, Bp. 2001) p. 56.

¹³ in. Stipta István: A magyar bírósági rendszer története, Multiplex Media-Debrecen U.P., (Debrecen 1997) p. 172–173.

¹⁴ in. Stipta im. p. 178.

Aranybulla is: „6. A népítélet megszüntetése a tolvajlások ügyében. Úgyszintén a egybe csődült népek (senkit) tolvajnak ne kiálthassanak, mint ahogy (idáig szokták).”¹⁵

Werbőczy *Tripartitumában* már a tettenkapás és elfogás sajátos eljárásjogi kapcsolatát találhatjuk. A tettenkapás a büntető hatalom gyakorlását indítja el, hatáskört, illetékességet konstituáló tényként jelenik meg. „... mindazok a nemesek, mezővárosok és falúk, a kiknek vagy amelyeknek a gonosztevő és rossz emberek megbüntetésére és kivégzésére nézve kiadott királyi leveleik nincsenek, minden tolvajt, rablót és nyilvános gonosztevőt, kiket ők maguk körében találtak, és letartóztattak három napig fogva tarthatták, de „megfenyítés végett a vármegye ispánjának vagy alispánjának és szolgabírónak kezéhez tartozik adni”. Ha három napon belül a gonosztevő nem kerül a büntető hatalom gyakorlói elé, akkor ezért büntetés jár „minden egyes befogott személyért naponként három-három nehéz girában” marasztalják el őket. „Azonban a gyilkosokat, valamint az erőszakos házasságtörésen kapottakat, akiket a büntett helyén vagy színén vagy annak a mezővárosnak, vagy birtoknak a területén fogtak el, ahol az ilyen bűntényt elkövették, a kiváltsággal fel nem ruházott mezővárosoknak, faluknak és nemeseknek is hatalmukban áll a törvény rendjének megtartása mellett érdemük szerint megfenyíteni és megbüntetni.”¹⁶

A tettenérés és elfogás eljárásjogi szabályozásának modern normaszövege a francia-osztrák jogalkotás közvetítésével érkezett el hozzánk. Az 1872. évi *Szabályzat, az Ideiglenes Bünvádi Eljárási Szabályok* kilencedik fejezetében, „A közvetlen megidéztetés” cím alatt, a 87.§-ban a tettenérés, magánelfogás eljárás gyorsító hatását szabályozta, amely nem más, mint a mai bíróság elé állítás előképe: „Ha az előnyomozás által a büntett tényálladéka teljesen bebizonyított s annak elkövetését a vádlott beismerte, vagy ha a vádlott közvetlenül a büntett elkövetésén rajtakapott, s a cselekmény és a bűnösség ugyanazon tanúk által bizonyíttatik be, a kik őt a tett elkövetésén kapták, vagy a kik a büntett elkövetésének helyén a vádlott közvetlen közelében voltak, s annak elkövetését látták: a kir. Ügyész indítványt tehet, hogy vádlott a vizsgálat és vád alá helyezés mellőzésével, egyenesen a végtárgyalásra idéztessék”.¹⁷ A rajtakapás az 1896. évi Bp.-ben már átalakult tettenkapássá, és egyértelműen a francia minta, mint „európai megoldás” került előtérbe.

„A „code d'instruction criminelle” fogalmi meghatározása (41. Cz.) nem követte a régi francia jogászok álláspontját, kik a delictum flagranst, mint „present méffai”-t fogták fel. Maga a fogalom meghatározása rendkívül tágkörű és nem szabatos.

¹⁵ in. Stipta im. p. 179.

¹⁶ Werbőczy István Hármaskönyve, Kolosvári Sándor, Óvári Kelemen, Márkus Dezső, (1897, Bp. Franklin-Társulat, reprint kiadás) p. 417.

¹⁷ Fayer László: A magyar Bünvádi Eljárás mai érvényében, (Bp. Franklin-Társulat, 1887)

...Amaz esetek, amelyek ezen kívül még tettenkapásnak tekintendők, szintén olyan széles mértéket öltenek, hogy a tett után rövid idő múlva bizonyos személyekkel kapcsolatba hozható ténybeli jelensége a „délit flagrant” megállapításának alapjául szolgálhatnak. ...A francia gyakorlat még tágabb értelmet tulajdonított a Code rendelkezéseinek, úgy, hogy a „claeur publique” fogalmi körébe még az általános hírt is belemagyarázta. Bármennyire ingadozónak és a szabadság szempontjából kifogásolhatónak tartották is francia „delit flagrant” fogalmi meghatározását: mégis lényegében az újabb törvények is csak ezen a nyomon haladnak. Legfeljebb tüzetesebb szövegezéssel elejét kívánják venni ama túlzó értelmezésnek, amelyben ezt a francia gyakorlat részesítette. Az 1845-iki badeni törvény 46.§-ának rendelkezését tartották a későbbi német particuláris törvények leginkább utánzandónak. Ezt követte az 1850-iki osztrák perrendtartás is, amelytől lényegileg az 1873-iki perrendtartás sem tér el.” A korabeli francia és belga javaslat sem tért el a Code rendelkezéseitől.¹⁸

Ezeket a kódexeket és történeti tradíciót szem előtt tartva határozta meg az 1896. évi *Bünvádi Perrendtartás* tizenegyedik fejezetében az „Előzetes letartóztatás és vizsgálati fogság” főcím, „Előzetes letartóztatás” alcím alatt a 142.§-ban a tettenérés, magánelfogás fogalmát és kapcsolatát: „A Tettenkapás esetei: 1. Ha valaki a tettest vagy a részest a bűncselekményen rajta éri; 2. Ha valaki, mint szemtanú, vagy szemtanú által figyelmeztetve a tettest vagy részest azonnal a bűncselekmény elkövetése után elfogta vagy üzőbe vette. A tettenkapottat bárki elfoghatja. Köteles őt azonnal a legközelebb levő járásbíróshoz, kir. ügyészséghez vagy rendőri hatósághoz kísérni, vagy ha ezt nem teheti, az említett hatóságok közül a legközelebb levőnél nyomban feljelentést tenni.”¹⁹ A Bp. javaslatához fűzött indokolás kiemeli, hogy a „tettenkapásnak az első esete a „szoros értelemben vett tettenkapás fogalmának felel meg”, amikor a bűncselekmény elkövetésén érik rajta a tettest, részest. A második eset a nem szoros értelemben vett tettenkapás, „mert nem a tett elkövetése közben érik rajta a tettest, hanem a tett elkövetése után fogják el, vagy veszik üzőbe”. Ez a szoros értelemben vett tettenkapáshoz sorolható, mert ha a tanúk a megfutamodott tettest azonnal elfogják, vagy üzőbe veszik, vagy mások kiabálással figyelmeztetnek, hogy a gonosztevőt tovább üldözzék és fogják el, akkor valóban oly szoros kapcsolat van a tett elkövetése és annak elkövetője között, hogy ez csaknem annyi, mintha a tett elkövetése közben fogták volna el a tettest. Ezt az esetet az angol jog a „hue and cry” útján történő üzőbe vételnek nevezi. Nélkülözhetetlen feltétele, hogy a lehető legrövidebb idő alatt történjék az üzőbevétel és a nyilvános utánakiabálás, mert minél nagyobb az időköz a tett elkövetése és az üzőbevétel között, annál inkább előfordulhat a tévedés. A javaslat szövegezése kizárja ama visszaéléseket, amelyeket éppen a

¹⁸ Bp. Javaslat Indokolása im. p. 301.

¹⁹ Bünvádi Perrendtartás, Vargha Ferenc – Angyal Pál – Isák Gyula (Bp. 1938, Grill Károly Könyvkiadó vállalata) p. 161–162.

„clameur publique” fogalmi körének rendkívüli kiterjesztése a francia gyakorlatban okozott. A szöveg szerint lehetetlen ezt úgy magyarázni, hogy a pusztá közvélemény vagy köztudomás pótolhatná a jelen volt tanúk figyelmeztetését. A közvélemény, vagy köztudomás ok lehet arra, hogy az igazságszolgáltatás közegei résen legyenek: de a tettenkapás hatályával fel nem ruházható.”²⁰

A Bp. javaslata római jogi tradíciókat, a nyomkövetést szem előtt tartva – szintén francia mintára – a tettenkapás fogalmát ki kívánta kiterjeszteni egy harmadik esetre, amikor az is tettenkapásnak minősült volna, ha valaki a tettesnél, vagy a részcsnél közvetlenül a bűncselekmény elkövetése után olyan tárgyat, vagy eszközt talál, amely a bűncselekmény elkövetésére szolgált, belőle eredt, benne való részvételre mutat. Az igazságügyi bizottság ezt a koncepciót azonban nem fogadta el, mert „ez a meghatározás nagyon bizonytalan, és könnyen csalódásra vezető körülményre van alapítva, s így a személyes szabadságnak súlyos sérelmével járhat”.²¹

A magánszemély ugyan megkapta a büntető önhatalmának érvényesítéséhez szükséges minimális beavatkozási, cselekvési lehetősége, azonban ez a szabadság nem sértheti más személyes szabadságát. Az 1878. évi 5. tc. 323.§ *a személyi szabadságtól megfosztást rendelte büntetni*: „Aki valakit törvényellenesen elfog, elfogat, letartóztat vagy személyes szabadságától más módon megfoszt; úgyszintén az, aki valakit a törvény által megengedett esetekben tartóztat le, azonban e cselekményét azonnal, mihelyt lehetséges volt, a hatóságnak nem jelenti be: személyes szabadságnak megsértés vétségét követi el, és három hónapig terjedhető fogházzal büntetendő” Az elkövető a minősített eset miatt fokozatosan súlyosabba volt büntetendő, ha a fogva tartás időtartama hét napot, tizenöt napot, egy hónapot, három hónapot meghaladta, illetve a letartóztatott ellen más erőszakot, vagy sanyargatást követett el, ha ez súlyosabb büntetés alá nem esett.²²

A tettenérés, magánelfogás XIX. századi szabályozása megfelel egy jól működő igazságszolgáltatás, bűnüldözés igényének és ehhez igazodóan az állampolgárok mindennapi együttélési viszonyaiába is illeszkedik. Ezért a Bp. szabályozását a későbbi büntető eljárási jogalkotás szinte változtatás nélkül átvette. Az 1951. évi III. tv. a tettenérést, magánelfogást a kényszerintézkedések köréből kivette és a feljelentésnél, a büntetőeljárás megindításánál helyezte el úgy, hogy a tettenérés fogalmi meghatározása a törvény szövegéből a miniszteri indokolásba szorult vissza. A 87.§ /1/ szerint a tudomására jutott bűncselekményt bárki feljelentheti. Ehhez hasonlóan, bárki indíthat büntetőeljárást tettenéréssel, elfogással és hatóság elé állítással.”²³ /3/ A bűncselekményen tettenért személyt bárki el is foghatja, köteles azonban őt a

legközelebbi rendőri szervhez vagy ügyészhez kísérni, ha pedig ez nem áll módjában, erről az említettek valamelyikét nyomban értesíteni.”²³

Az 1962. évi 8. tvr. az intézményt megtartotta a feljelentés körében. A 99.§ /1/ bekezdése előírta, hogy a tudomására jutott bűncselekmény feljelentése már minden állampolgár joga és erkölcsi kötelessége, mert „ezt a szocialista társadalom magasabb erkölcsi színvonalára igényli” és a „társadalom erői egyre fokozatosabban mértékben kapcsolódnak be a bűnözés elleni küzdelembe”. Ehhez az ideológiához jól illeszthető volt a bárki által történő magánelfogás, és az elfogott hatóságnak történő átadása annak ellenére, hogy az intézmény más társadalmi környezetben született. A normaszöveg csak annyit változott, amely a hatályos anyagi jogi fogalomnak megfelelt: „/4/ A büntetlen tettenért személyt bárki elfoghatja, köteles azonban a legközelebbi rendőri szervhez vagy ügyészhez kísérni, ha pedig ez nem áll módjában, erről az említettek valamelyikét nyomban értesíteni.”²⁴

Az 1973. évi I. tv-el az intézmény visszakerült a Bp-ben kijelölt helyére, a kényszerintézkedésekhez. Az őrizetbe vételnél történő elhelyezés azt a téves érzetet kelti, hogy a magánelfogás a hatósági őrizetbe vétel mellett, annak párjaként, magán-őrizetként funkcionálna. Ez a megközelítés nem mesterkélte. A német büntetőeljárás szintén az őrizetbe vételnél helyezte el a jogintézményt /StPO 127.§ I. bekezdés/ és a strukturális elhelyezésnek megfelelően „magánszemély általi őrizetbe vételnek” /„Festnahme durch eine Privatperson”/ nevezi.²⁵ A magyar büntetőeljárás rendelkezése egyértelmű. A hatóság vesz őrizetbe, míg a magánszemély tettenérés esetén elfoghat. Mindkét intézkedés a személyi szabadság korlátozását jelenti, de más a súlyuk, eljárásbeli jelentőségük, következményük és elnevezésük.

Az 1998. évi I. tv. 127.§ /1/ bekezdése szerint az őrizetbe vétel elrendeléséről és megszüntetéséről a bíróság az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság határoz. Ez a szabályozás az előző struktúrát változatlanul hagyja; az őrizetbe vétel a hatóság tevékenysége, a magánelfogás a magánszemély lehetősége: „/3/ A bűncselekmény elkövetésén tetten ért személyt bárki elfoghatja, köteles azonban őt a nyomozó hatóságnak haladéktalanul átadni; ha erre nincs módja, a rendőrséget értesíteni.”

Az első modern büntetőeljárás megszületése óta több mint száz év eltelt. Vizsgáljuk meg, hogy ez az örökség miként működik.

²⁰ Bp. Javaslata Indokolása im. p. 301–302.

²¹ Balogh Edvi-Vargha im. p. 143. Bp. Javaslata Indokolása im. p. 302.

²² Edvi Illés Károly: A magyar Büntető Törvénykönyv Magyarázata, második kötet, (Bp. 1909, Révai Testvérek Irodalmi Intézet R. T. Kiadása) p. 690–691.

²³ A büntető eljárás kommentárja, Molnár László és munkaközössége, (KJK, 1957) p. 245–246.

²⁴ A büntető eljárás kommentárja, Első kötet, (KJK, Bp. 1967) p. 439.

²⁵ Theodor Kleinknecht: Strafprozessordnung, (Verlag C.H. Beck München, 1981) p. 393–394.

II. Értékek, alapelvek, célok

A magánelfogás az állami büntetőhatalom kialakulása óta *kettős érdeket* szolgál. Egyrészt az a személy, aki a bűncselekmény elkövetőjét tetten éri és elfogja, lehetőséget teremt arra, hogy a sértett a bűncselekmény elkövetése miatt elégtételt kapjon, a büntetőeljárás megindulhasson, másrészt az igazságszolgáltatás működjön. A bűncselekmény elkövetőjének elfogása nem csak magánérdek, hanem nagyobb részt közérdek. Ennek oka többek között a bűncselekmény genezisében kereshető. „...büntett a köznapi lét szituációiban választható viselkedés ugyan, de nem marad meg az egyén magánszférájának döntési tartományában, hanem tilalmazottsága miatt nagyon is a közszféra, a közhatalom illetékessége alá tartozik.”²⁶ A bűncselekmény elkövetőjének felderítése, elfogása és felelősségre vonása egy jól működő államhatalom, büntetőhatalom alapvető érdeke és kötelessége. E nélkül a közrend és közbiztonság nem tartható fenn. Ezért a magánelfogás törvényi szabályozása és engedélyezése inkább a rendezett életviszonyokhoz fűződő érdekek, a közérdek uralma alatt áll, amelynek gyakorlati hajtóerejét a személyes biztonság és a „gonosztevő” megbüntetése iránti igény adja. A morális tartalom és hajtóerő pedig az állami büntetőhatalom érdekével egybe cseng. Az értékek a moralitás tartományában vannak, azért az „értékvédelem jogi eszközökkel csak akkor lehet eredményes, ha a hatalom által preferált értékrend nem ellenkezik a lakosság többsége által elfogadottal.”²⁷ A morális értékrend, a személyes érdek és a különböző szintű csoportérdekek mind a magánelfogás jogszabályi engedélyezését indokolják annak ellenére, hogy az ember egyik alapvető értékét, a személyes szabadságot kell korlátozni. Itt nyilvánvalóan két olyan alapvető *érdek-érték kollíziójáról* van szó, amelyet az alkotmányozó hatalom az alkotmányi értékek első rétegéhez sorol.²⁸ Az értékek/érdekek prioritásában a közösség, a társadalom érdeke a rendezett életviszonyokhoz, a rendhez, biztonsághoz olyan domináns értéként/érdekként jelenik meg, amely maga alá gyűri a személyes szabadság sérthetlenségét. Ebből a kollízióból egyértelműen a közösségi érdek kerül ki győztesen, és ezt meg kell jeleníteni az anyagi-alaki büntetőjogban. Az államnak segítséget kell nyújtania azoknak, akiket támadás ért, mégpedig úgy, hogy az állam nem csak az állampolgár hatalmát, döntési szabadságát korlátozza, hanem az állami büntetőhatalmat is.²⁹ A szabályozásnak meg kell felelnie az emberi jogi alapelveknek, az alkotmányos büntetőeljárással szemben támasztott követelményeknek, így az

²⁶ Szabó A.: Alkotmány és büntetőjog im. p. 166.

²⁷ Irk Ferenc: Kriminálpolitika és értékvédelem, in: JK, 1994/7-8, p. 315.

²⁸ Vö. Ádám Antal: Az alkotmányba illő alapértékekről, in: Magyar Jog, 2002/4, p. 194.

²⁹ Vö. Irk F. im. p. 317.

érték/érdek-bázisról kiindulva a büntetőjog, büntetőeljárás – nem csak értéket véd, hanem értéket is hordoz,³⁰ amelyet jól nyomon követhetünk.

A *Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya* 9. Cikkének 1. Pontja szerint „Mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra. Senkit sem lehet szabadságától másként, mint a törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani.” Az *Emberi Jogok Európai Egyezménye* 5. Cikkében rendelkezik a szabadsághoz és a biztonsághoz való jogról. Az 5. Cikk 1/c. pont alapján a szabadságtól megfosztás lehet „a törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel abból a célból, hogy a bűncselekmény elkövetése alapos gyanúja miatt az illetékes hatóság elé állítsák, vagy amikor ésszerű oknál fogva szükséges, hogy megakadályozzák bűncselekmény elkövetésében vagy annak elkövetése után a szökésben.”

A nemzetközi emberi jogi téziseknek megfelelően az *Alkotmány* 55.§ /1/ bekezdése szerint a Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra, senkit sem lehet szabadságától másként, mint törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani. Ehhez szorosan kapcsolódik egy további alkotmányos korlát is. Az alkotmány 8.§-ában rögzíti, hogy a Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidege-níthetetlen alapvető jogait. Ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelezettsége. Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, azonban alapvető jog lényeges tartalmát nem korlátozhatja. A személyes szabadságtól megfosztás okainak, eljárásának törvényi szintű szabályozása még rendkívüli állapot, szükségállapot, vészhelyzet idején sem függeszthető fel vagy korlátozható.³¹

A jogállamiság alapelve, a jogrendszer alkotmányossági követelménye tartalmazza azt, hogy az állami büntetőhatalom gyakorlásának összhangban kell állnia az alkotmányos elvekkel. A büntetőhatalom gyakorlásának alapja jogállamban kizárólag az *alkotmányos büntetőjog* lehet. Az alkotmányos jogállamnak a büntető hatalma nem lehet korlátlan, „az alkotmányos alapjogok és alkotmányos védelmet élvező szabadságok miatt a közhatalom csak alkotmányos felhatalmazással és alkotmányos indokkal avatkozhat be az egyén jogaiba és szabadságába.” Az alkotmány 8.§-ában foglaltaknak megfelelően alapjog és szabadság tartalma törvénnyel csak más alapjog vagy alkotmányos érdek védelme érdekében elkerülhetetlen esetben, a szükséges mértékben és arányos módon korlátozható.³²

³⁰ Vö. Szabó András: Büntetőjogi dogmatika-alkotmányjogi dogmatika, in: JK, 1997/7-8, p. 295. és Ádám A. im. p. 194.

³¹ 26/1999/IX. 8./ AB határozat

³² 11/1992/III. 5./ AB határozat.

Azonban nem csak a személyi szabadság védelme alkotmányos alapelv, hanem az is, hogy demokratikus jogállamban a *büntető hatalom alkotmányosan korlátozott közhatalmi jogosítvány és egyben alkotmányos kötelezettség*.³³

Az Alkotmánybíróság ítélkezési gyakorlata szerint az alapjog korlátozásának alkotmányosságához önmagában nem elegendő, ha alkotmányosan elismert cél érdekében történik, hanem *szükségesnek és arányosnak* kell lennie, a korlátozással elérni kívánt cél fontosságának és az ennek érdekében okozott jogsérelemnek egymással arányban kell állnia.³⁴

Ezekkel az alapvető tételekkel kell a magánelfogás, személyi szabadság elvonás *jogszabályi és jogalkalmazási feltételeit* megvizsgálni. Esetünkben két alkotmányos alapjog áll egymással szemben. Az egyik a személyes szabadság védelme, valamint az állam büntető hatalmának gyakorlása, a büntetőjogi felelősségre vonás alkotmányos kötelezettsége.³⁵ Ennek a feladatnak, kötelezettségnek a teljesítéséhez az államnak hatékony eszközökre van szüksége. Ezeket az eszközöket jelentős részben a büntető-eljárás határozza meg a maga formalizált, garanciákat tradicionálisan kiépítő rendszerével; ennek megfelelően a szabadság elvonásával kapcsolatban az állam és az egyén viszonyában garanciális szabályokat és eljárási módokat határoz meg. A *magánelfogás látszólag nem az állam és az állampolgár viszonyát, hanem állampolgár és állampolgár közötti viszonyt rendez*, ezért úgy tűnhet, mintha az államnak ezen a területen nem lenne teendője. Azonban a magánelfogás esetén az állampolgár nem cselekedhet „saját jogán”, önkényesen, hanem csak az állam helyett abban a mértékben, amennyiben az állam büntető hatalmát egy konkrét bűncselekmény elkövetése esetén az adott szituációban nem érvényesítheti.

Ennek megfelelően a Be. 95.§ /5/ bekezdésében foglalt szabályozás az alkotmányos büntetőeljárás kritériumainak megfelel. Ez a szabályozás az állam büntető hatalmának gyakorlásához elengedhetetlenül szükséges és arányos, mert a jogalkotó a magánelfogás feltételeit szűk, jól körülhatárolt esetre és rövid időtartamra korlátozza. Ily módon a jogalkotó a magánelfogás szabályozásával a jogállamiság, a jogbiztonság követelményének eleget tett. „A jogbiztonság azonban nem csak az egyes normák egyértelműségét követeli meg, de az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is.”³⁶ Ezért az alkotmányos, büntetőeljárás jogi garanciák mellett ugyanolyan fontos, hogy a dogmatika szabályainak megfelelő *egységes jogértelmezés, joggyakorlat* is működjön. A szükségesség/arányosság alkotmányos korlátjából – valamint érdek/érték-kollízió esetén az érdekek/értékek egyensúlyban tartásának követelményéből – következően a szabadságelvonás, magánelfogás értelmezése során

kiterjesztő értelmezést nem alkalmazhatunk, *restriktív szemléletre* van szükség. Ennek megfelelően, pl. az osztrák büntetőjogi dogmatikában a magánelfogás nem alanyi jogként, hanem „*alanyi lehetőségként*” jelenik meg, mert a jogszabályi engedély távollétéről sem jelent magánelfogási kötelezettséget. A magánelfogásnak nem lehet pótlólagos jogos védelmi funkciója, és nem jogosítja fel a tettenérőt arra, hogy a hatóság nevében vagy helyett járjon el, „*segéd-serifiként*” tevékenykedjen.³⁷ Még akkor sem, ha a magánelfogás engedélyezése az állami büntetőhatalom monopóliuma alóli kivételként, annak kritikájaként is felfogható. Praktikus oldalról pedig be kell látnunk, hogy valóban „nem lehet minden pofon mellé közlekedési rendőrt állítani”. Meghatározott esetben az állampolgárnak meg kell adni azt a cselekvési szabadságot, amellyel az állami büntetőhatalom monopóliumát nem csorbítja, hanem törvényes keretek között segíti.

III. Dogmatikai elhelyezés

A magánelfogás emberi jogi, alkotmányjogi és büntetőjogi védelem alatt álló értéket, a személyi szabadságot korlátozza és így az alaki jog által engedélyezett magatartás, az elfogás kifejtése formálisan bűncselekmény megállapítására lehet alkalmas. A magánelfogás egyik *kézenfekvő büntetőjogi korlátja* a személyi szabadság megsértésére vonatkozó különös részi tényállás /Btk. 175.§/, amelynek törvényi tényállása nem tartalmazza a Csemegi-kódex 323.§-ában foglaltaknak megfelelően a „*törvényellenes*” szabadságtól megfosztás feltételét. Ezt a problémát érzékelteti Wiener A. Imre azon megállapítása, amely a bűncselekmény-fogalom egyik tartópillére, a társadalomra veszélyesség-jogellenesség ellentmondásosságára utal: „Az Általános részben sincs olyan kizáró körülmény, hogy aki jogokat gyakorol vagy kötelességeket teljesít az nem büntethető. A törvény szerint a bűncselekmény-fogalomnak nem eleme jogellenesség és csak a miniszteri indokolás mondja, hogy ami nem jogellenes, az nem bűncselekmény.”³⁸ A bűncselekmény-fogalom elemeinek újragondolása, ha nem is a büntetőjogi dogmatika válságát, de mindenképpen a változását jelzi.³⁹ Wienernek a személyi szabadság megsértésével kapcsolatos érvelése a dogmatikai ellentmondás egyik lehetséges módszere: A személyi szabadság megsértésére vonatkozó különös részi tényállás a hatályos törvényben nem tartalmaz semmi mást, csak a felelősségre vonás pozitív feltételeit. Az 1961. évi Btk-ban legalább benne volt, hogy „jogtalanul” megfoszt, viszont a magánitok megsértése tényállásába beírták, hogy „alapos ok nélkül”. A törvényalkotó ez utóbbi kizáró

³³ 49/1998/XI. 27./ AB határozat.

³⁴ 26/1999/IX. 8./ AB határozat.

³⁵ 5/1999/III. 31./ AB határozat.

³⁶ 9/1992/I.30./ AB határozat.

³⁷ Diethelm Kienapfel: Strafrecht, Allgemeiner Teil, (Wien, 1991, Manzschke Verlags und Universitätsbuchhandlung) p. 46–47.

³⁸ Wiener A. Imre: Büntetendőség – Büntethetőség, in.: Büntetendőség Büntethetőség, Szerk.: Wiener A. Imre, (JKK, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Bp. 1997) p. 206.

³⁹ Vö. Farkas Ákos: A kriminálpolitika és jogdogmatika szerepe a büntető igazságszolgáltatásban, in: JK, 1996/3, p. 93–109.

körülményt a tényállásba látszólag pozitív feltételként fogalmazta meg. Pedig ez sem jelent más tényállásanilag, mint a „jogtalanul” kifejezés. Ha a büntetőjog felismeri, hogy jogos tevékenységet végeztek, a felelősség szempontjából ugyanúgy kell eljárni, mint azokban az esetekben, ahol a törvényalkotó a kizáró körülményt is beleírta a törvényi tényállásba.”⁴⁰ Ha elszakadunk a *büntetőjogi legicentrizmustól*⁴¹, kilépünk a büntetőjogi dogmatika belső, koherenciára törekvő logikai rendszeréből, akkor a *jogrendszer koherenciájának* követelménye kínálja a megoldást. Ugyanis *„amit egy jogág megenged, nem lehet büntetőjog-ellenes magatartás*. Ezért a büntetőeljárás által megengedett magánelfogási jogosultság akkor sem büntetőjog-ellenes, ha a személyi szabadság megsértésének különös részi tényállása a törvényellenességet, jogellenességet expressis verbis nem jelöli.

A magánelfogás alaki jogi oldalon a büntetőeljárás megindítása, illetve az őrizetbe vétel körében helyezhető el, anyagi jogi szempontból pedig a büntethetőséget kizáró okok közé sorolható. Az intézmény alaki-anyagi jogi kettőssége lehet talán az egyik oka, hogy a dogmatika az intézményt szükséztől tárgyalja annak ellenére, hogy a tettenérés/elfogás a bűnüldözés mindennapi része.

A Btk.22.§-a sorolja fel a büntethetőséget kizáró okokat, ennek utolsó i./ pontja a „*törvényben meghatározott egyéb ok*” kategóriát állítja fel. A törvényhelyhez fűzött miniszteri indokolás szerint a Btk. 22.§-ban meghatározott felsorolás nem zárja ki a büntetőjogi elméletben és jogalkalmazói joggyakorlatban kialakult egyéb büntethetőséget kizáró okok figyelembe vételét. Az „*egyéb okoknak*” ez a fogalmi megkettőzése terminológia zavarhoz, pontatlansághoz vezet, amikor a különböző tartalomra ugyanazt a csoportképző fogalmat használjuk. Ezért célszerűnek látszik a Btk.22.§ i./ pontjában megjelölt „*egyéb ok*” kategóriát a Btk-ban megjelenő büntethetőséget kizáró okokra alkalmazni, míg az ezen kívül működő büntethetőséget kizáró okokat a „*további büntethetőséget kizáró okok*” elnevezéssel lehetne elkülöníteni, ezzel jelezve, hogy itt tartalmilag nem lezárt kategóriáról van szó.⁴² „A törvényben meg nem határozott egyéb kizáró ok” elnevezés is közvetíti a mögötte rejlő tartalmat, de ez is megtartja az „*egyéb ok*” kategóriát, és csoportképző elnevezésnek egy kicsit nehézkesnek tűnik.⁴³

A büntethetőséget kizáró okokat a magyar büntetőjogi dogmatika alapvetően elsődleges és másodlagos büntethetőségi akadályokra osztja fel. Az elsődleges büntethetőséget kizáró akadályok a bűncselekmény létrejöttét zárják ki, a másodlagos

büntethetőségi akadályok a már létrejött bűncselekmény ellenére zárják ki a büntethetőséget. A további alcsoportokra történő felosztást a bűncselekmény fogalmi elemei szerinti tagolás adja.⁴⁴ A magánelfogás a *jogszabályon alapuló engedélyek közé sorolható*, amely absztrakt vagy konkrét lehet. Az „absztrakt engedély közvetlenül a jogszabályból fakad... a konkrét engedély viszont a jogszabályban meghatározott feltételek alapján az arra hivatott szerv adja meg esetenként”.⁴⁵ Egy más csoportosításban a magánelfogás „A jogok gyakorlása és kötelezettségek teljesítése” körében jelenik meg.⁴⁶ A besoroláson és a dogmatikai ellentmondás felvillantásán túl azonban a dogmatikai elmélet a magánelfogás struktúráját és jellemzőit nem dolgozta ki. A bírósági ítélezési gyakorlat is csak az intézmény egyes elemeit érintette.

A *német büntetőjogi dogmatikában* a büntethetőséget kizáró okokat egy más csoportosításban vizsgálják, amely alapvetően gyakorlati oldalról történő közelítést jelent, amikor a büntethetőséget kizáró okokat eredetük szerint osztják fel. Ennek megfelelően vannak írott és íratlan büntethetőséget kizáró okok. Az írott okokat büntetőjogi, büntetőeljárás-jogi, magánjogi és közigazgatási jogi okokra bontják.⁴⁷

A fentieket szintetizálva megállapítható, hogy a magánelfogás a további büntethetőséget kizáró okok közé, a primer büntethetőséget kizáró akadályokhoz sorolható, amely a bűncselekmény létrejöttét zárja ki a társadalomra veszélyesség, jogellenesség hiányában. Ezen túl a magánelfogás írott, büntetőeljárás-jogi, absztrakt jogszabályi engedély.

A *német, osztrák büntetőjogi dogmatika* a büntethetőséget kizáró okokat alapvetően hármas tagolással ragadja meg, amelyet a magyar büntetőjogi dogmatikában is alkalmazhatónak tartok, mert dogmatikai, gyakorlati oldalról a jogintézmény felépítése jól vizsgálható és bemutatható. A vizsgálódási triász: a szituáció, a cselekmény és a szándék.⁴⁸

A *magánelfogási szituáció* arra a kérdésre ad választ, hogy *mikor* áll elő olyan helyzet, amelyben a magánelfogásra jogosult személy beavatkozhat, más személy szabadságát korlátozhatja.

⁴⁰ Wiener im. p. 206–206.

⁴¹ Szabó A.: Alkotmány és büntetőjog im. p. 167.

⁴² A fogalmat az osztrák dogmatika is használja l. Kienapfel im. p. 46.

⁴³ Földvári József ezt a logikai-tartalmi ellentmondást „A törvényben meghatározott egyéb kizáró okok” és „A törvényben meg nem határozott egyéb kizáró okok” körülírással oldja fel. Földvári József: Magyar Büntetőjog Általános Rész. (Pécs, 1995) p. 154–155.

⁴⁴ Magyar Büntetőjog, Kommentár a gyakorlat számára, 2. kiadás, (HVGorac Lap és Könyvkiadó Kft), p. 58/1. Szerző: Berkes György

⁴⁵ Nagy Ferenc-Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része, (1998, Korona Kiadó, Bp), p. 158.

⁴⁶ Wiener im. p. 206.

⁴⁷ Berd von Heinstschel-Heinegg: Prüfungstraining Strafrecht, Band 1, Methodik der Fallbearbeitung, (1992, Alfred Metzner Verlag) p. 236–237.

⁴⁸ Kienapfel im. p.33-63 „, és von Heinstschel-Heinegg im. p. 224–245.

A magánelfogási cselekmény a „hogyan”-ra ad választ. A beavatkozásra jogosult milyen magatartás kifejtésével marad meg a jogszerűség keretein belül, mit szabad tennie.

A magánelfogási szándék azt mutatja meg, hogy a beavatkozásra jogosultnak milyen célokat kell követnie *szubjektíven* azért, hogy cselekménye igazolható legyen.⁴⁹

Ez a felosztás tulajdonképpen nem más, mint a büntetőjogi dogmatikának, gyakorlatnak az a módszere, amikor egy büntetőjogilag releváns magatartást objektív/tárgyi, alanyi/szubjektív oldalról komplexen vizsgál.

IV. A magánelfogási szituáció: bűncselekmény+tettenérés

IV/1. A bűncselekmény

A Be. 91.§ /5/ bekezdése szerint a magánelfogási szituáció a bűncselekmény elkövetőjének tettenérése. A bűncselekmény olyan általános meghatározás, amelybe bele kell értenünk a büntettet, vétséget, a bűncselekmény különböző stádiumait, a szándékos és gondatlan bűncselekményeket, valamint a csekély tárgyi súlyú, „baga tell” bűncselekményeket is. Ennek megfelelően *elméletileg bármely bűncselekmény* elkövetőjét tetten lehet érni, és el lehet fogni. Vargha Ferenc szerint „világos, hogy tettenkapás csak akkor állapítható meg, ha a tettest vagy a részt a bűncselekményen elkövetésén kapják rajta. Elkövetés alatt értendő a kísérleti s bevezető; tettesi és bűnsegélyezési cselekmény egyaránt.”⁵⁰... „Bűncselekmény elkövetése alatt /141.§ 2.pont/ a törvény nem a bűncselekmény bevezetését értette, mert hiszen a kísérletnél is épp úgy előfordulhat a tettenkapás, mint a bevezetésnél; sőt igen gyakran éppen a tettenkapás meg fogja akadályozni a bevezetést; ugyanez áll az előkészületi cselekményre is, ha az a törvény értelmében büntetendő.”⁵¹ Ehhez kapcsolódik az a BJD 6591. jogesetben megjelenő bírósági álláspont, amely a rabláshoz kapcsolódó tettenérés-fogalom meghatározásánál kifejtette, hogy „A tettenérés ugyanis a szóban forgó büntetőjogi szempontból csak részben tapad a cselekmény befejezettségéhez, s mindig az elkövetés helye, ideje s az egyéb külső körülmények gondos vizsgálata útján kell eldönteni azt, hogy az elviteli tevékenység mely fázisának feltárása, leleplezése vonható e fogalom körébe.”⁵² Figyelemre méltó Fayer Lászlónak a jogintézménnyel kapcsolatban a XIX. század végén kifejtett kritikája, amely érvényét máig nem veszítette el: „Nem helyeselhető, hogy a tettenkapás fogalma ily széles körre terjesztetik ki. Egyrészt a menekülés vagy elfutás nem bizonyítja minden körülmények közt, hogy az illető a büntetett, másrészt a vétségek közt vannak oly csekély súlyúak,

amelyek a bárki által való elfogatás és bekísértetés rendszabályát még nem teszik indokolttá. Ha valakit egy állítólagos szemtanú figyelmeztetni fog a büntett elkövetésére és ez az állítólagos büntetett üzőbe veszi, a letartóztatás megtörténhetik, bármely csekély súlyú törvényszéki vétség vádja forog is fenn.”⁵³

Hasonló veszélyhelyzetet ismert fel a jogalkotó, amikor a hatósági tettenérés/elfogást szabályozta. Az 1994. évi XXXIV. Tv. a Rendőrségről 33.§ /1/ bekezdés a/ pontja szerint a rendőr a további intézkedés céljából elfogja, és az illetékes hatóság elé állítja azt, akit szándékos bűncselekmény elkövetésén tetten ért. A hatósági elfogás tehát csak szándékos bűncselekményre terjed ki tettenérés esetén, míg ilyen korlátozás a magánelfogásnál nincs. A bűncselekmény elkövetése látszólag olyan széles fogalom, amelybe bele tartozik a legenyhébb és legsúlyosabb bűncselekmény is, függetlenül az alannyá válás, a jogellenesség feltételének vizsgálata nélkül. Tulajdonképpen az, ami megalapozza a magánelfogást az nem is a bűncselekmény, hanem a *diszpozíciószerű cselekmény*. Ezt a még mindig tág fogalmat egyrészt a konkrét bűncselekmény törvényi tényállása, másrészt a tényleges elkövetés szűkíti, mert maga a tettenérés gyakorlati megvalósíthatósága korlátozza – tartalmi elemeinél fogva – azt, hogy tettenérés/magánelfogás a gyakorlatban nem minden diszpozíciószerű magatartásnál jöhet szóba. Vargha Ferenc az orgazdaság és tettenérés kapcsolatát elemezve kifejtette, hogy a bűncselekmények elkövetési magatartását kell figyelembe venni a tettenkapás megállapíthatóságánál: „Az orgazda tehát letartóztatható, a lopott stb. dolgot megszerzi, elrejtji, vagy annak elidegenítésében közreműködik. A megszerzés és elidegenítés nem tartós cselekmény, tehát az orgazda tettenkapás okából csak akkor tartóztatható le, ha megszerzésen vagy elidegenítésen érik tetten. Az elrejtés azonban látszólag tartós cselekményt tételez fel, ámde az elkövetési cselekmény nem a rejtegetésen nyugszik, hanem az elrejtésen; következésképp az orgazdaság nem akkor végeztetik be, amikor az elrejtett lopott dolgot felfedezik, vagy az orgazda a tolvajnak átadja, hanem akkor, midőn a lopott dolgot elrejtji. S így az orgazda akkor tekinthető tettenkapottnak, ha az elrejtési műveleten érik. Ha a rejtegetést, vagy rejtve tartást tartós bűncselekménynek tekintenők, akkor tettenkapás okából az orgazda mindig le volna tartóztatható, míg a lopott dolog a birtokában van. Mindig az a mérvadó, hogy az anyagi büntetőjog szerint a bűncselekmény tartós delictum-e vagy nem; igenlő esetben a tettenkapás mindaddig megállapítható, míg csak a bűncselekmény tartóssága meg nem szűnt. Az orgazdaság azonban nem tartós bűncselekmény; de *delictum continuum* már a személyes szabadság megsértése; tehát ez esetben a tettes mindaddig tettenkapottnak tekinthető, míg személyes a személyes szabadság korlátozása meg nem szűnt.”⁵⁴ A diszpozíciószerű magatartásnak *jogellenesnek* kell lennie, illetve a

⁴⁹ von Heinstschel-Heinegg im. p. 244.

⁵⁰ Balogh-Edvi-Vargha im. p. 140.

⁵¹ Balogh-Edvi-Vargha im. p. 142.

⁵² Büntetőjogi Döntvénytár, Bírósági Határozatok, 1970. január – 1973. december, (KJK, Budapest, 1975), p. 823–824.

⁵³ Fayer László: A magyar bünvádi perrendtartás vezérfonala, (Bp. 1899, Franklin-Társulat), p. 133.

⁵⁴ Balogh-Edvi-Vargha im. p. 141–142.

jogellenességet megalapozott körülményeknek kell alátámasztaniuk. Ebből következően nem áll fenn magánelfogási ok jogos vagy jogosnak látszó magatartás esetén. Így végszükségben, vagy jogos védelmi helyzetben cselekvő személyt nem lehet tetten érni, elfogni. Az elfogási szituációban nem várható el a tettenérőtől, elfogótól, hogy a cselekmény társadalomra veszélyességének fokát vizsgálja. Ennek értékelésére a büntetőeljárás során kerülhet sor. Ellenben a diszpozíciószerű és jogellenes magatartáshoz nem kell szükségszerűen a bűnösség megállapíthatósága, habár ez az esetek egy részében könnyen felismerhető: „bűnösség éppen a tettenérés miatt bizonyos”.⁵⁵ A tévedésben levő, kényszer, fenyegetés hatása alatt bűncselekményt elkövető személyt el lehet fogni, mert cselekménye az elkövetéskor objektíve ugyanolyan veszélyes, mint azok magatartása, akiknél ezek a feltételek nem állapíthatók meg. Nem várhatjuk el a bűncselekmény szemtanújától az észlelés pillanatában, hogy olyan, a felróhatóság, bűnösség körébe tartozó kérdéseket vizsgáljon, amelyet majd a büntetőeljárás során, esetleg nehézséget okozó bizonyítás eljárásban sem lehet kellően bizonyítani. De nem feltétele a beavatkozásnak az alannyá válás vizsgálata sem. Egy nyilvánvalóan kóros elmeállapotban cselekvő személyt, vagy éppen gyermeket is el lehet fogni, ha tetten érik. Hogy az elfogásra ezen esetekben szükség van-e, azt az elfogási magatartás körében kell vizsgálni. Az alannyá válás felismerése delictum communae esetén irreleváns. A delictum propriumnál, a sajátképi bűncselekmény megállapításához, a tetteséghez szükséges a személyes kvalifikáltság. Ennek hiányában diszpozíciószerűség sincs. A fogolyszökést csak a „fogoly” tudja elkövetni, nélküle a szökés nem lehet tényállásszerű.⁵⁶

Az 1896. évi Bp. magalkotásakor a „bármely bűncselekmény” fogalmába a büntettet, vétséget és a kihágást is beletartozott, de a kihágásoknak a bűncselekmény-fogalomból történő kiesésével a magánelfogás feltétele is megváltozott. A bűncselekmény elkövetése olyan strickt feltétel, amelyből következik, hogy szabálysértés elkövetőjét magánszemély tettenérés⁵⁷ esetén sem foghatja el, még az ún. kriminális jellegű szabálysértések esetén sem. Kifejezett jogszabályi engedély hiányában, a szabálysértés elkövetése esetén tettenérő magánszemély személyi szabadságot nem korlátozhat; nincs megállítási, feltartóztatási, elfogási jogosultsága. Ha a tettenérés, elfogás azoknál a bűncselekményeknél történik, amelyeknek értékhatártól függően szabálysértési alakzatuk is van, és a bűncselekmény vizsgálata során kiderül, hogy az elkövetési érték nem haladta meg a szabálysértési értéket, minősítő körülmény nem állapítható meg, akkor az elfogó terhére nem biztos, hogy a személyi szabadság megsértésének büntette megállapítható lesz. Vizsgálni kell az elfogó tudattartalmát, és a tévedés szabályait megfelelően alkalmazni kell. Szintén nincs elfogási jogosultsága a

⁵⁵ Balogh-Edvi-Vargha im. p. 129.

⁵⁶ Vö. Nagy-Tokaji im. p. 128., Földvári im. p. 108.

⁵⁷ A kriminális jellegű szabálysértés elnevezést a 63/1997/XII. 12./ AB határozat használja.

magánszemélynek, ha a „rendőri hatóság”, elfogató parancsot vagy „nyomozó levelet” bocsát ki a sikeresen elmenekült elkövetővel szemben. „Mindenesetre ily egyénnel szemben nemhatósági közeg joga csak arra terjed ki, hogy az elfogásra jogosított hatóság figyelmét a büntetett hollétére felhívja.”⁵⁸ Ez a szemlélet az első Bp. óta végigkíséri a büntetőeljárást. Az osztrák büntetőeljárás lehetőséget biztosít a magánszemély számára annak az elkövetőnek a feltartóztatására is, akivel szemben a hatóság elfogató parancsot bocsátott ki /StPO. 86.§ /3/ bekezdés/.⁵⁹ Ez a lehetőség a magyar büntetőeljárásban nem szabályozott annak ellenére, hogy a nyomozó hatóság a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, „összefüggésbe hozott” személyek elfogásához esetenként a médián keresztül a lakosság segítségét kéri. Ha ennek alapján a helyi, regionális vagy országos nyilvánosság előtt közzétett körözés alapján magánszemély a körözött személyt személyi szabadságában korlátozza, elfogja és a bűnüldöző hatóságnak átadja, illetve erről a hatóságot értesíti, akkor jogszabályi felhatalmazás hiányában magatartása személyi szabadság megsértése büntetnének megállapítására alkalmas. Azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ebben az esetben a személyi szabadság korlátozása társadalmilag hasznos tevékenység. Ennek társadalomra veszélyessége lehet csekély vagy egyáltalán nincs is, ezért az elfogó személlyel szemben a nyomozás elrendelése bűncselekmény hiányában, esetleg bűncselekmény megállapítása mellett megrovás alkalmazásával megtagadható. Ez a példa talán érzékelteti, hogy a büntethetőséget kizáró okok teljes körű felsorolása nem lehetséges. A mindennapi élet, joggyakorlat kialakíthat olyan büntethetőséget kizáró okokat, amelyeket törvény nem szabályozott, a tudomány joggyakorlat nem vizsgált.

A hatósági körözés alapján történő elfogás esetleges törvényi engedélyének a dogmatikai következményein túlmutató hatásával is számolni kellene. Ez lehetőséget teremtene arra, hogy megfelelő díjkifizés mellett üzleti vállalkozások szakosodhassanak a körözött személyek elfogására, és így talán több bűncselekmény elkövetőjét lehetne elfogni, felelősségre vonni. Jelenleg egy-egy körözött személy elfogása többnyire csak a „szerencse felügyelő” működésének köszönhető, akkor, ha pl. a körözött személyt az utcán, szórakozó helyen a rendőrjárőr igazoltatja, vagy ittas járművezetésen érik. Egy-egy jelentősebb tárgyi súlyú bűncselekmény kivételével a nyomozó hatóságoknak egyszerűen nincs lehetőségük, hogy a rendelkezésére álló korlátozott erőforrásokat erre a területre koncentrálják. A bűncselekmény körözött elkövetőjének elfogása természetesen további problémákat indukálhatna. Előfordulhat az üzletszerű magánelfogás visszaélésszerű alkalmazásának lehetősége is.

⁵⁸ Auer György - Mendelényi László: Általános rész, Nyomozás és vizsgálat/ A Bp. I-XII. fejezet/, (Athenaeum, Bp) p. 220.

⁵⁹ Strafprozessordnung, (Wien, 1990) im. p. 85.

IV/1/a. A bűncselekmény gyanúja

A büntetőeljárás alfája a bűncselekmény alapos gyanúja, amely feljogosítja a eljáró hatóságot a különböző nyomozati cselekmények, kényszerintézkedések foganatosítására. A tettenéréssel, magánelfogással a büntetőeljárás alapvetően még nem indul el, mert a magánszemély a büntetőeljárás elrendelésére értelemszerűen nem jogosult, beavatkozása nem lesz „halaszthatatlan nyomozati cselekmény”. Magán személy a büntetőeljárást azáltal kezdeményezi, hogy az elkövetőt a bűnüldöző hatóságnak átadja. A további hatósági intézkedés megtételére, a bűncselekmény alapos gyanújának vizsgálatára csak ezt követően kerülhet sor. Tehát a magánelfogás a büntetőeljárás megindítása előtti stádium, annak megindításához kapcsolódik úgy, hogy közvetlenül a nyomozás elrendelését megelőző, de a büntetőeljárás keretei között szabályozott magatartást ölel fel. A Bp-k és a Be-k a tettenkapotról, vagy a bűncselekményen tettenért személyről szólnak, ilyen szereplőt pedig az eljárás alanya között nem találunk. A tettenkapott egy átmeneti, a büntetőeljárás megindítása előtti provizórikus eljárásjogi állapotban van, és jogos várományosa az eljárás egyik fő szerepének, a terhelti szerepnek. A tettenért személy kriminális karrierje haladéktalanul elindulhat.

Montesquieu hivatkozik a Tizenkét táblás törvényre, amely megengedte a tettenért éjjeli tolvaj megölését: „az, aki tolvajt megöl, kiáltson, és hívja oda polgártársait...Kell, hogy a nép tudomást szerezzen a cselekedetről, és pedig abban a pillanatban, amikor azt végrehajtották, vagyis akkor, amikor minden érthetően beszél a magatartás, az arc, a szenvedély és hallgatás, és ahol minden szó elítél, vagy igazol.”⁶⁰ Adott esetben teljesen nyilvánvaló lehet a diszpozíciószerűség, jogellenesség, bűnösség is a tettenérő, elfogó személy számára. A gyakorlatban a bűncselekmény fogalom felismerésének ez a teljessége – amikor minden érthetően beszél – a tettenérőtől, elfogótól nem minden esetben várható el. Bonyolítja a helyzetet, hogy a Be-nek ez a rendelkezése első sorban az állampolgárok, a *laikusok*, a jogban kevésbé jártas személyek magatartását szabályozza, akik a bűncselekmény-fogalomnak nem a büntetőjogi dogmatika bűncselekmény-fogalmát értelmek és alkalmazzák, hanem egy *mindennapi-bűncselekmény* fogalommal operálnak; gonosztettet, rendőrséggel fenyegetett, bíróság által büntetett, sértő, veszélyeztető cselekményeket értékelnek. De a büntetőeljárás is a büntetőjogtól „veszi kölcsön” a bűncselekmény-fogalmat. Farkas Ákos szerint „A büntetőeljárásban is létezik egy „bűncselekmény-fogalom”, ha ezzel a kifejezéssel lehet élni, amely szintén nincs tekintettel a büntetőjog bűncselekmény fogalmára. „A büntetőeljárásnak a nyomozástól a jogerős határozat meghozataláig terjedő folyamatában, a tényállás felderítése kapcsán azt szokás kiemelni, hogy az a valószínűsétől a bizonyossáig – az alapos gyanútól a büntetőjogi felelősségről

történő döntés bizonyossága – felé haladó megismerés.”⁶¹ A magánelfogási szituációra fokozottan érvényes Király Tibor megállapítása: „A gyanú fokának számszerű mérésére s büntetőeljárásban, még ha lenne is megbízható módszer a kiszámítására, nem lehetne vállalkozni.”...Számos esetben, amikor az adatok nem teljesek és mérésük tökéletlen, ez az egyéni becslés megbízhatóbb, mint a valószínűség számtani számítása.”⁶² A gyanú alacsonyabb fokának is van helye a büntetőeljárásban: „Az alacsonyabb fokú gyanúnak, amely közeledik a 0-hoz, de legalábbis kisebb 50%-nál, processzuálisan korlátozott a jelentősége. Különösen a büntetőeljárást megelőző felderítő és rendészeti tevékenység elindításában, a feljelentés kiegészítésében, a verziók felállításában juthat szerephez.”⁶³ A fentiekből következően a büntetőeljárás megindítását megelőző stádiumban nem kell feltétlenül az alapos gyanút megkövetelni, hanem csupán „elégleges gyanúnak”⁶⁴ kell fennállnia, amely több mint a „mindennapi gyanú”, de kevesebb is lehet, mint a büntetőeljárás „alapos gyanú” fogalma. Finszter Géza az alapos gyanú fogalmát vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy: „a bűncselekmény alapos gyanúját a törvényi tényállás szükségképpen tárgyi elemeit átfogó és azokkal közvetlen kapcsolatban álló objektív tények birtokában lehet csak megállapítani.”⁶⁵ Király Tibor szerint, a gyanú a büntetőeljárásban objektív kategória: „az összegyűjtött és kiválogatott adatokat összefoglaló kijelentés és a hipotézis közötti logikai reláció. Ez mindenki számára egyforma érvényű és ellenőrizhető.”⁶⁶ Ezt az „objektív-szemléletet” az elégleges gyanú vizsgálatánál is érvényesíteni kell. (A bűncselekmény objektív jegyeinek megállapítását követeli meg a német gyakorlat is.)⁶⁷ Ez azt jelenti, hogy az adott körülményekből a laikus személy logikusan, az általános élettapasztalatot szem előtt tartva, okszerűen arra következtessen, hogy az, amit észlel, bűncselekmény, tényállásszerű cselekmény. A jogalkalmazó a magánelfogás feltételeinek megállapíthatóságát természetesen *ex ante* vizsgálja, míg a magánelfogásra jogosult személynek egy magánelfogási szituációban *prognosztizálnia* kell az általa észlelt cselekményt, annak körülményeit, esetleges következményeit és ennek megfelelően kell cselekednie, amely többnyire a pillanat hevében történő döntést és cselekvést követeli meg, magában rejtve az esetleges tévedés lehetőségét és kockázatát.

Az elégleges gyanú azt is jelenti, hogy gyakorlati, dogmatikai és kriminálpolitikai szempontból is a tettenért személy hátrányos helyzetbe kerül, mert viselnie kell az

⁶¹ Farkas Á. im. p. 108–109.

⁶² Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán, (KJK, Bp, 1972), p. 246.

⁶³ Király T. im. p. 248.

⁶⁴ Kienapfel im. p. 48.

⁶⁵ Finszter Géza: Az alapos gyanú kriminalisztikai fogalma, in: Belügyi Szemle 1980/9, p. 21.

⁶⁶ Király T. im. p.249.

⁶⁷ Theodor Kleinknecht im. p. 394.

⁶⁰ Montesquieu: A törvények szelleméről, (Osiris-Attraktor, 2000, Bp.) p. 831.

elfogásra jogosult magánszemély „tévedési kockázatát”. Nevezetesen azt, hogy ha a elfogásra jogosult személy megalapozott tények alapján ugyan, de téves következtetésre jutott le arra, hogy bűncselekmény elkövetése történt. Ha az elégséges okok fennállnak és ameddig fennállnak, az elfogott személynek a jogos elfogással szemben nincs jogvédekezésre. Még akkor sem, ha esetleg nem bűnös, illetve a nyomozás megállapítja, hogy nem követett el bűncselekményt. Ez a *kockázat-telepítés társadalmilag hasznos célt szolgál*, mert a közbiztonságot, a bűnüldözés hatékonyságát segíti, ezért a tévedési-kockázat elfogadása és telepítése még mindig nagyobb hasznot rejt magában, mint az esetleg bűncselekményt el nem követő, de ennek feltételezésére okot adó elkövető személyi szabadságának védelme.⁶⁸ Az elégséges gyanúnak további folyamánya, hogy a magánszemély részére jogot biztosít a beavatkozásra, arra, hogy a bűncselekmény elkövetőjét elfogja. Ez pedig szükségszerűen azt is jelenti, hogy a tettenért elkövető egy ilyen szituációban az *elfogás tülésére* köteles, mert itt a jog áll szemben a jogtalansággal.⁶⁹

IV/2. A tettenérés

A magánelfogás elengedhetetlen előfeltétele a tettenérés, amely nem csak büntetőjogi fogalomként jelenik meg a jogtudományban és a joggyakorlatban, hanem *mindennapi fogalomként* számtalan élethelyzetben tűnik fel. Tetten érhetjük a gyereket torkosságán, asszonyt/férjet a szomszédal félreérthető helyzetben, az elkésett munkatársat, gyalogost, amint tiltott helyen halad át az úttesten, tolvajt a gyümölcsösben, a „rablógyilkost”... és a példák, élethelyzetek sokaságát lehetne még sorolni. Annak ellenére, hogy jogi szempontból ezek a szituációk más-más jogág norma-rendszerébe illeszthetők, mindegyikben közös, hogy 1./ harmadik személy 2./ közvetlenül 3./ aktív normasértőt 4./ a normasértés, az elkövetés alatt észlel. Ezeknek a kritériumoknak a jogi fogalomban is működniük kell.

A tettenérés mindennapi fogalmától elválaszthatatlan a mindennapi „Tett”, amelyet felfedünk. Büntetőeljárás-jogi szempontból a „Tett” olyan történeti esemény, ontológia folyamat, amely alaki jogi fogalomként akkor válik, ha annak anyagi jogi relevanciáját vizsgáljuk. Ezért a „tett lényegét és értékét a bűnvádi eljárásban csakis a büntetőjogi szempontjából határozhatjuk meg. A történeti esemény, vagy „tett” büntetőjogi szempontból csak annyiban releváns, amennyiben a törvény által védett valamely érdeket sért, vagy veszélyeztet; mert csak az ilyen cselekmény a büntetendő cselekmény. Tehát „tett” az a történeti esemény, amely B.T.K.-ek által védett valamely jogi érdeket sért, vagy veszélyeztet. A mellékkörülmények csak akkor jöhetnek számításba, ha ezeknek a büntetőjogi értékelésnél jelentőségük van. A tett büntetőjogi szempontból

mindig valamely a törvény által védett érdek sérelme, vagy veszélyeztetése.⁷⁰ Tehát a tett = diszpozíciószerű cselekmény.

A tettenérés régies megfelelője a *tettenkapás*, amely jól érzékelteti, hogy a tettenkapó aktív magatartást, fizikai beavatkozást, elkapást is kifejt, az elkövetőt megragadja, elfogja. A tettenérés mindennapi és büntetőeljárás-jogi fogalma között szükségszerűen eltérés van. A tettenérés büntetőeljárás-jogi fogalmát a Be. 91.§-ához fűzött miniszteri indokolás határozza meg: Tettenérés akkor áll fenn, ha az elkövető a bűncselekmény törvényi tényállását egészben, vagy részben szemtanú jelenlétében valósítja meg, illetve őt a helyszínről távoztában, vagy üldözés közben fogják el. A meghatározás első fordulata azt a látszatot kelti, hogy a bűncselekmény elkövetésének, törvényi tényállásnak az észlelése azonos a tettenéréssel. De valójában a törvényi tényállás megvalósításának figyelemmel kísérése, szemtanú/k/ előtt történő elkövetés önmagában még nem eredményezi a tettenérés megállapíthatóságát. Ehhez az is kell, hogy a régies változatnak, a tettenkapásnak megfelelően a bűncselekmény elkövetőjét a szemtanú feltartóztassa, elkapja. Így nem minősül tettenérésnek, ha pl. a stúdió szobában ülő operátor zárt láncú elektronikus megfigyelő rendszeren keresztül bűncselekmény elkövetését észleli, és az elkövető megállítására, feltartóztatására nem kerül sor. De ha a bűncselekmény elkövetését észlelő operátor a biztonsági szolgálatnak felhívja a figyelmét az elkövetőre, és ezt követően megtörténik az elfogás, ebben az esetben a tettenérés megállapítható, mert a tettenérés megállapíthatóságához nem szükséges, hogy a szemtanú és az elfogást ténylegesen kifejtő személy azonos legyen. Az észlelés és az elfogás között olyan *szoros logikai, időbeli kapcsolatnak* kell lennie, amely gyakorlatilag úgy működik, mintha a szemtanú fogná el saját maga az elkövetőt. Ugyanezt a szoros logikai, időbeli kapcsolatot mutatja a tettenérés miniszteri indokolásban foglalt definíciójának második fordulata is, amely szerint az is tettenérés, ha az elkövetőt a helyszínről távoztában, vagy üldözés közben fogják el. „Ha az elkövetőt szem elöl tévesztik, és az üldözést is abbahagyják, még a lehetősége is meghiúsul annak, hogy az elkövető kilétét megállapíthassák, így nem beszélhetünk tettenérésről.”⁷¹ Ugyanezt a tételt Vargha Ferenc is megfogalmazta, amelyet precizitása és veretessége miatt érdemes felidézni: „Tehát a tettenkapás, menekülés, az üldözés és elfogatás idő tekintetében összefoly; mert ha a menekülés már véget ért s az üldözés is abba maradt, szóval a menekülő folytonos szemmel tartása megszűnt; s így a terhelt személyazonosságának bizonyossága is elesett: tettenkapásról nem lehet szólni.”⁷²

A tettenérés gyakorlati jelentősége éppen az elfogásban mutatkozik meg leginkább. A bűncselekmény elkövetőjének elkövetés alatti, illetve közvetlen utáni elfogása

⁶⁸ Kienapfel im. p. 48.

⁶⁹ Schönke Schröder: Strafgesetzbuch, Kommentar, C.H.Beck'sche Verlagshandlung, (1982, München) p. 187.

⁷⁰ Balogh-Edvi-Vargha im. 3. kötet, p. 359–360.

⁷¹ Szili Zoltán: A tettenérés fogalmáról, BSZ, 1987/8, p. 59.

⁷² Balogh-Edvi-Vargha im. 2. kötet p. 144.

biztosítja azt, hogy optimális esetben a büntetőjogi felelősségre vonáshoz szüksége feltételek rendelkezésre állnak, amelynek alapján a bűncselekmény bizonyítása és a büntetőeljárás sikeres befejezése gyorsan, aggálymentesen megvalósítható. A bűncselekmény elkövetése, a tettenérés, elfogás olyan szorosan kapcsolódnak egymáshoz, hogy kizárják az elkövető személyében való tévedés lehetőségét. „Ha a bűncselekmény elkövetésén ért személyt nem fogják el, ezek az előnyök már nem állnak fenn.”⁷³ De az nem zárja ki a tettenéresi és elfogási jogosultságot, ha a tettenérő, elfogó személy az elkövetőt ismeri.⁷⁴

A tettenérés megállapíthatósága szempontjából nincs jelentősége, hogy az üldözés milyen *technikai eszközzel* történik. A logikai kapcsolat, az azonnaliság és a szem elől nem tévesztett elfogása tettenérésnek minősül akkor is, ha az üldözésbe egyre többen kapcsolódnak be, és pl. nem az a személy fogja el az elkövetőt, aki az üldözést megkezdte. A tettenérés tehát egyfajta *időbeli és logikai korlátja* az elfogásnak és egyben a bűncselekmény elkövetésének a *logikai-tartalmi szűkítését* is jelenti. Pl. foglalkozási szabály megszegésével összefüggésben bekövetkezett löszergyári robbanás esetén még a körülményeket jól ismerő „szemtanú-szakemberek” számára sem állapítható meg az elégséges gyanú szintjén, hogy egyáltalán mi történt és ki ezért a felelős. Kit kell tetten érni, elfogni. De ugyanez mondható el a gazdasági bűncselekményekről is. Egyre többször fordul elő, hogy a büntetőeljárás során a terhelt védekezési taktikájának, érdekérvényesítésének részeként, a hivatali kötelezettségét teljesítő bíróval, ügyésszel, rendőrrel szemben hivatali hatalommal visszaélés büntette miatt feljelentést tesz. Furcsa helyzetet eredményezne, ha a notórius feljelentő „tetten érné” és elfogná azt a bírót, ügyészt, aki érdekével, álláspontjával ellentétes döntést hozott. Meglepődnénk, ha a tetteleges becsületsértést egymás sérelmére kölcsönösen elkövetett személyek egymást kölcsönösen elfognák. Ezek a példák jól érzékeltetik a tettenérés fogalmában rejlő „természetes” logikai-tartalmi szűkítő hatást.

Bárkit tetten lehet érni, még a különböző mentesség védelme alatt álló személyeket is. Itt érzékelhető leginkább egyrészt a magánelfogás büntetőeljáráson kívüli jellege, másrészt a *periculum in mora* szituáció. A tettenérő, elfogó személy számára közömbös, hogy a bűncselekményt a státuszhoz, a hivatáshoz fűződő mentességgel rendelkező személy követte el. A *mentességet az államnak* kell garantálnia az erre jogosult részére. Magánszemélyt ez a kötelezettség nem terheli, mert büntetőeljárás még nem is indult. „Speciális szabályok vonatkoznak a diplomáciai vagy más személyes mentességet élvezőkre. Az ilyen személyekkel szemben személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedést csak nagyon kivételesen és meghatározott

fórumok előzetes jóváhagyása alapján alkalmazhatók. Ez alól kivétel a tettenérés esete. Tehát az ilyen személy is bárki által elfogható és hatóság elé állítható.”⁷⁵

Tettenérésről akkor beszélhetünk, ha a bűncselekmény elkövetése *szemtanú jelenlétében* történik. A büntetőeljárásjog azonban nem határozza meg a szemtanú fogalmát. Anélkül, hogy a szemtanú fogalmát definíciószerűen megkísérelném meghatározni, talán annyi aggálytalanul megállapítható, hogy szemtanú az lehet, aki a bűncselekmény elkövetését, vagy annak egy releváns mozzanatát közvetlenül a bűncselekmény helyszínén észleli. Ilyen szemtanú lehet, pl. a sértett is egy nagyon elleni bűncselekmény elkövetésénél. Azonban abban az esetben, ha a passzív alany, a *sértett testére irányul a bűncselekmény* elkövetése, a sértett/passzív alany már nem szemtanú lesz, hanem *sértett-tanú*. Az elkövetési magatartás közvetlenül a sértettre irányul, akit inkább áldozatnak lehetne nevezni és nem szemtanúnak. A szemtanú fogalmához hozzá tartozik – alkalmazva a tettenérés mindennapi fogalmának elemeit – az is, hogy a büntetőjogilag releváns *szituáción kívül* lehetőség van az „objektív” megfigyelésre, értékelésre. Ez a megállapítás az 1896. évi Bp. tettenkapás fogalmából ered, ahogy a mai tettenérés meghatározás is. A tettenkapás két esetét különböztették meg; a rajta érést valamint a szemtanú által történt figyelmeztetés utáni úzóbe vételt, és elfogást: „az előbbi esetben az, a ki a bűntevőt tetten kapja, *nincs jelen s csak a cselekmény elkövetésekor* jelenik meg; az utóbbi esetben pedig a szemtanú jelen van ugyan az elkövetésnél; tudja s látja ki a bűnös, de azt maga vagy más az elkövetés közben nem tartóztatja le, hanem az elkövetés után.”⁷⁶ Auer-Mendelényi is hasonló álláspontot képvisel: „Rajtaérés csak azzal szemben történik, aki cselekvőségét már az idegen személy jelenlétében fejtette ki...”⁷⁷ Ennek megfelelően, ha tettes közvetlenül a sértettre irányítja a támadását, akkor a sértett/passzív alany nem lehet szemtanú, a tettenérés fogalmilag kizárt. Ezekben az esetekben is jogosult a sértett az elkövető elfogására, személyi szabadság korlátozására, de nem a tettenérés alapján, hanem a *jogos védelem* keretei között, illetve ahhoz szorosan kapcsolódva. Azt ugyanis sem lehet elfogadni és megindokolni, hogy egy élet – testi épség ellen irányuló támadás esetén a kívülálló szemtanúnak a tettes elfogására is van jogosultsága, míg a sértett a *jogos védelem* keretei között „csak a támadást” háríthatja el.

Az elfogás jogszerűségének megítélése gondot okozhat, ha sem jogos védelmi helyzet, sem pedig tettenérés nem állapítható meg. Pl. ha az erőszakos közömbös bűntettének sértettje az elkövetőt a bűncselekmény befejezése után egy szobába bezárja, személyi szabadságában korlátozza, és a rendőrséget értesíti. Ebben az esetben a sértett/elfogó cselekménye a társadalomra nem lesz veszélyes, hanem éppen hasznos lesz, mert egy súlyos bűncselekmény elkövetőjének elfogását, a büntetőeljárás

⁷³ Szili Zoltán: im. p. 59.

⁷⁴ Bírósági határozatok 2001/9/408. jogeset, p. 651–652.

⁷⁵ Szili Z. im. p. 61.

⁷⁶ Balogh-Edvi-Vargha 2. kötet im. p. 141.

⁷⁷ Auer-Mendelényi im. p. 142.

megindítását és sikeres lefolytatásának feltételét biztosítja, amely elfogadható igazolható és kívánatos. Ez az elfogás a *jogos védelem „tartozékként”* jelenik meg. Ahol a jogos védelem véget ér, ott kezdődik az elfogás joga, amely *állampolgári jogként* működik. Ez az álláspont olvasható ki a Legfelsőbb Bíróság döntéséből, amikor „a személyi szabadság megsértésének bűncselekménye miatt emelt vád alól felmentette azt a terheltet, akit tanyán levő lakásán, éjjel két ittas személy megtámadott, majd a terhelt elhárítva azoknak a testi épsége ellen intézett jogtalan támadását, arra kényszerítette őket, hogy hajnalig – amíg a rendőrséget értesíteni nem állt módjában – a tanyaépület mellett ülve maradjanak. A felmentő rendelkezés – utalva a Be. 91.§ /3/ bekezdésére – kifejtette, hogy a törvény engedélye folytán ez a cselekmény társadalomra veszélyességet nem rejt magában, így a bűncselekmény nem jött létre.”⁷⁸ Egy másik esetben a garázdaság büntetést a Legfelsőbb Bíróság nem állapította meg, amikor a III. r. terheltre kutyát uszítottak rá, és a támadás elhárítása után az I.r. terheltet a hatóság megérkezéséig erőszakos módon visszatartotta, lefogta, ennek során kisebb sérüléseket okozott neki. Ezen túl személyi szabadság megsértését sem követte el, mert a Be. 91.§ /5/ bekezdése alapján járt el, és így jogellenesség hiányában bűncselekményt nem valósított meg.⁷⁹

A szabálysértés elkövetőjét is tetten lehet érni, de a magánszemély jogosultsága korlátozott. Az 1999. évi LXIX. tv. A szabálysértésekről három esetben nevesíti a tettenérést: 1./ a 76.§ /2/ bekezdés: „A vámszervezet szolgálati viszonyban álló tagja jogosult a vámszervezet hatáskörébe tartozó szabálysértés elkövetésén tetten érni, illetőleg annak elkövetésével gyanúsítható személy kilétét megállapítani. Ebből a célból jogosult az ilyen személyeket feltartóztatni, a vámszervezet szerveihez vagy a rendőrséghez előállítani.” 2./ a 77.§ /1/ bekezdés: „A rendőrség elzárással is sújtható szabálysértés esetén – ha tettenérésre kerül sor – az eljárás alá vont személy gyorsított bírósági eljárás lefolytatása céljából őrizetbe veheti.” 3./ a 134.§ /1/ bekezdés: „A szabálysértést meghatározó jogszabályban megállapított esetekben a /2/ bekezdésben felsoroltak a szabálysértés tetten ért elkövetőjét a helyszínen bírsággal sújthatják.” A három jogszabályhely egybevetéséből az a következtetés vonható le, hogy a szabálysértési tettenérés csak a szabálysértési hatóságok tagjait jogosítja fel a különböző intézkedések megtételére. Magánszemély a szabálysértés elkövetőjét ugyan tetten érheti, de nincs feltartóztatási, elfogási jogosultsága, csak az Sztv. 82.§ /1/-/2/ bekezdéseiben meghatározott feljelentési joga. Szabálysértés elkövetőjét tehát magánszemély személyi szabadságában nem korlátozhatja. Ez alól kivételt jelent a tulajdon elleni szabálysértéseknél a sértett-birtokos Ptk. 190.§ /1/-/2/ bekezdésekben szabályozott *jogos önhatalmának* gyakorlása. Ez azonban egy újabb írott, nem

⁷⁸ Szabóné Nagy Teréz – Kiss Zsigmond: A büntetőeljárás törvénykönyv a gyakorlatban, Egyes kényszerintézkedésekről, in MJ, 1980/1, p. 8.

⁷⁹ BH 1990/9/326, p. 653–655.

büntetőjogi büntethetőséget kizáró ok, amelynek strukturáját a magánelfogáshoz hasonlóan kell vizsgálni.

V. A magánelfogási cselekmény

Az elfogást a Rendőrségi törvény 33.§ /1/ bekezdése szabályozza, azonban a törvény nem definiálja az elfogás tartalmát. Az elfogás egy lehetséges jogszabályi meghatározását a Határőrizetről és határőrségről szóló 1997. évi XXXII. tv. végrehajtására kiadott 66/1997/XII. 10./ BM. r. 35.§ /1/ bekezdése tartalmazza: „Az Rtv. 33.§-ában meghatározott elfogás a határőrnek az a szolgálati intézkedése, amellyel valakit elfogatóparancs vagy más hatósági határozat alapján, illetve saját kezdeményezésére személyi szabadságában korlátoz. A határőr „Ön a törvény nevében foglyom” kijelentést intezze az elfogott személyhez, majd hajtsa végre az előállítást. A határőr az elfogás végrehajtásakor legyen felkészülve – szükség szerint – kényszerítő eszköz alkalmazására is.” Ezt a leírást a magánelfogásra adaptálva megállapítható, hogy a *magánelfogás a tettenért elkövető személyi szabadságának korlátozása annak érdekeiben, hogy a bűnüldözési hatóság elé kerüljön*. A magánszemélynél a fenti verbális formalizmust elvárni nem szabad. Az elfogás akár szóbeli közléssel, akár ráutaló magatartással megtörténhet.

A hatósági elfogásnál a *Rendőrségi törvény* szabályozza a kényszerítő eszközök használatát, amelyeket az elfogásnál alkalmazni lehet. /Rtv. VI. fejezet, 47.§, 62./ Ezen túl az általános elvek között a Rtv. 15.§ /1/ bekezdése az *arányosság* követelményét támasztja a rendőri intézkedéssel szemben. Eszerint az intézkedés nem okozhat olyan hátrányt, amely nyilvánvalóan nem áll arányban az intézkedés *törvényes céljával*. A 15.§ /2/ bekezdése a *szubszidiaritás* elvét rögzíti, amely az arányosság követelményének további pontosítása: több lehetséges és alkalmas rendőri intézkedés, illetőleg kényszerítő eszköz közül azt kell választani, amely az eredményesség biztosítása mellett az intézkedéssel érintettre a legkisebb korlátozással, sérüléssel vagy károkozással jár.

A hatósági elfogásra vonatkozó alapelveket a magánelfogásra is adaptálni szükséges figyelemmel a *jogrendszer egységének* követelményére és arra, hogy a magánelfogás végrehajtásáról, annak módjáról, eszközéről nincs jogszabályi rendelkezés.

Az elfogásnak különböző fizikai megnyilvánulásai, stádiumai vannak, amelynek első fázisa egy *belső, pszichikai fázis*: a bűncselekmény elkövetésének észlelése és az ezt követő döntés. Ezt követően jelenik meg egy *külső, fizikai fázis*, amikor az észlelésből akció, cselekvés lesz. Az önhatalom római jogi kategorizálását felhasználva azt lehet megállapítani, hogy míg a jogos védelem defenzív jellegű, az önszegély offenzív önhatalom.⁸⁰ Ez a megkülönböztetés a magánelfogásra is alkalmazható. Az elfogás, a *magánelfogás offenzív önhatalom*, amely a bűncselekménynek, az

⁸⁰ Benedek F. im. p. 26.

elkövetőnek a leleplezésével, a tettenéréssel kezdődik, és *stádiumai szakaszolhatók*. E jelentheti a bűncselekmény elkövetésének megszakítását és ehhez szorosan kapcsolódóan az elkövető megállítását, feltartóztatását, a helyszínen maradásra történő felszólítást, visszatartását és fogva tartását mindaddig, amíg a bűnüldöző hatóság beavatkozik.

A magánelfogási szituáció alapozza meg az abban résztvevő személyek szerepét *jogi státusát*. A bűncselekményt elkövető tettenért személy a jogtalanság talaján áll, míg a tettenérő/elfogó törvényi felhatalmazás alapján kap cselekvési lehetőséget. Ha a szituációban a tettenérőnek *elfogási jogosultsága* van, akkor ennek ellentéppárjaként a tettenért személyt *engedelmességi, tűrési kötelezettség* terheli. Ha az elfogási szituációban a tettenérő és tettenért személy a Be szabályai szerint kiosztott jogszabálygyakorlati szerepeknek megfelelően jár el, akkor az elfogás testi erőszak, kényszerítés nélkül végrehajtható. Ez az elfogási mód „csak a jog erejénél fogva” működik úgy, hogy a tettenérő/elfogó az elkövetőt hatalmában tartja a hatóság beavatkozásáig. Ez a „*Őn foglyom*”-szituáció, amelynek szereplői – még a jogsértő, bűncselekmény elkövető személy is – jogkövető magatartást tanúsítanak. Az elfogott az elfogó akaratának megfelelően cselekszik, a jogosultság-tűrési kötelezettség megfelelően működik, az *elfogási konfliktus erőszakmentes*.

Az esetek egy másik részében a jogosultság-tűrési kötelezettség ellentéppár nem működik, mert a jogtalanság talaján álló elkövető a magánelfogási szituáció miatt sem válik jogkövetővé. Az elkövető nem fogadja el a rá meghatározott jogszabály szerepet, tűrési kötelezettséget, hanem éppen menekül vagy az elfogással szemben fizikailag ellenáll. Ez a szituáció az elfogási konfliktuson belül *további konfliktus* gerjeszt. A szereplők kölcsönösen erőszakot alkalmaznak, a konfliktust az *erőszak eszkáldódásával vagy korlátozásával* oldják fel.

Az *osztrák* büntetőjogi dogmatika a feltartóztatási cselekmény vizsgálatánál a „*megfelelő módon*” történő elfogást követeli meg. Eszerint a „a szükséges mértéket a arányosság alapelvének figyelembe vétele mellett” nem szabad átlépni. Ez azt jelenti, hogy általában „*a nem minősített szabadságelvonás*” /nichtqualifizierte Freiheitseingriffe/ megengedett, pl. a megragadás, bezárás, a menekülő autó lezoritása, meghatározott hátránnyal történő fenyegetés. Az *erőszakkal, a testi kényszerrel* kapcsolatban rendkívül vitatott, hogy milyen mértékben szabad feltartóztatás céljából kifejezni. Van olyan nézet, amely szerint a feltartóztatási cselekménynek a bűncselekmény tárgy súlyához kell igazodnia, és ez egy eset-specifikus megoldását adja az arányosság problematikájának. Ennek megfelelően Burgstaller a bolti lopásnál a könnyű testi sértést elfogadhatónak tartja, de Probst és Fuchs szerint a súlyos testi sértés is adekvát, ha pl. egy „rablógyilkos” elfogásáról van szó. Azonban ebben az esetben sem megengedett a szándékos vagy gondatlan ölési cselekmény. Kienapfel ezt a *relativizáló megközelítést* parttalannak ítéli. Álláspontja szerint *teleologikus szemlélettel*, a feltartóztatási jog céljából kiindulva kell az arányosság határait meghatározni. A büntetőeljárásban meghatározott feltartóztatási jognak nem célja, hogy a bűnüldözés

hatékonyágát mindenáron garantálja, hanem csak annyiban és akkor, ha a bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható személy feltartóztatása szándékos testi sértés nélkül lehetséges. Ez a *hangsúlyozottan restriktív értelmezés* azért is különösen kívánatos, mert a feltartóztatási ok alapján elméletileg ártatlan, nem büntethető személyek is elfoghatók. Ennek a megállapításnak szükségszerűen az a következménye, hogy ha a feltartóztatás foganatosításánál, illetve annak fenntartásánál testi kényszer alkalmazására kerül sor, akkor ennek nem szabad meghaladnia az elkerülhetetlenül szükséges testi érintkezést, vagy gondatlan könnyű testi sértést, pl. a zsákmány nélkül elfutó tolvajra nem szabad rálőni, megverni még akkor sem, ha esetleg más módon nem lehet kézre keríteni.⁸¹

Kienapfelnek a testi kényszer, erőszak alkalmazásával kapcsolatos álláspontját alapvetően elfogadhatónak tartom azzal a kiegészítéssel, hogy a *bűncselekmény elkövetője elfogásának, annak módjának nem a bűncselekmény jellegével, tárgyi súlyával kell arányban állnia, hanem az elkövetőnek azzal a magatartásával, amelyet az elfogás során tanúsít*. Ha az elkövető az elfogás során tűrési kötelezettségének nem tesz eleget, ellenáll vagy a helyszínről el kíván menekülni, akkor a tettenérő/elfogó az elkövetőt megkötözheti, erőszak alkalmazásával az ajtót rázárhatja, vagy éppen a személygépkocsi csomagtartójába is zárhatja.⁸² Az alkalmazott testi kényszer, erőszak esetén vizsgálni kell annak szükségességét, arányosságát és fokozatosságát. Ezek a követelmények egyrészt megfelelnek a hatósági elfogás végrehajtására előírt alapelveknek, másrészt az alkotmánybíróság által felállított, alapjog korlátozásnál alkalmazott szükségesség/arányosság vizsgálati szempontjának.

A *Legfelsőbb Bíróság* a vázolt alapelvekkel azonos szellemben döntött, amikor kimondta, hogy a lopáson tetten ért és a gépkocsijába ülve a helyszínről távozó tolvajjal szemben a gépkocsi továbbhaladásának megakadályozása érdekében a jármű szélvédő üvegének betörése az eljárásjogban megengedett tevékenység kereteit nem lépi túl, és ezért a rongálás vétségében való bűnösség megállapítására nincs törvényes alap. „A törvény a tetten ért személy elfogásának módjára és eszközére vonatkozóan utalást kétség kívül nem tartalmaz, de nyilvánvaló, hogy az „elfogás” kifejezés használata a tetten ért személlyel szemben az esetleges ellenállás leküzdéséhez, vagy a menekülés megakadályozásához *szükséges és elégséges erőszak* alkalmazására mindenképpen feljogosítja az állampolgárokat. Ezt erősíti meg egyébként a rendszertani értelmezés is, minthogy az említett törvényi rendelkezés a Be. II. címében a „*Kényszerintézkedések*” között nyert elhelyezést.”⁸³

A „szükséges és elégséges erőszak” kifejezést használja a Legfelsőbb Bíróság egy más iránymutató döntésében is: „A törvény a tettenért személy elfogásának módját

⁸¹ Kienapfel im: p. 49.

⁸² BH 2001/9/408, p. 651–652 és 72. jegyzet.

⁸³ BH 1995/11/622, p. 818–819.

nem határozza meg. Az „elfogás” azonban értelemszerűen magában foglalja a tetten ért személy mozgási cselekvési szabadságának korlátozását, ellenállásának leküzdéséhez, menekülésének megakadályozásához szükséges és elégséges erőszak alkalmazását. Nyilvánvaló, hogy a cselekmény jogszerűsége csak addig állhat fenn, amíg a cél elérése érdekében elkerülhetetlenül szükséges.”⁸⁴

Az osztrák ítélkezési gyakorlat, pl. nem tartotta megállapíthatónak a feltartóztatási jogot, amikor az elfogó az elfogottat láncsal és lakattal a nyakánál egy fahorláncra kötötte, vagy amikor a tettenérő egy 6 éves gyermeket hosszabb időre egy disznóólba bezárta.⁸⁵

A tolvajt és az elfogást is az alkalom szüli. Az elfogási cselekménynek szituációadekvátan szükségesnek, szubszidiáriusnak arányosnak / elégségesnek kell lennie. Csak akkor szabad erőszakot alkalmazni, ha az elkövető túrés, engedelmisség, kötelezettségének nem tesz eleget, vagy megalapozott tényekből arra lehet következtetni, hogy túrés, engedelmisségi kötelezettségének feltehetően nem fog eleget tenni és csak olyan mértékben, ideig, amely az elfogás, a hatalomba kerítés és tartás érdekében elengedhetetlen. Az elfogási erőszak konkrét esetben függhet az elfogó/elfogott közötti erőviszonytól, a használt vagy felhasználni kívánt eszköztől, az elfogóként/elfogottként fellépő személyek számától.

„Lincselésért”, a szándékos vagy gondatlan testi sértésért, élet elleni cselekményért az elfogó személy a büntetőjog általános szabályai szerint felel, pl. a menekülő elkövetőt elgáncsolják, aki olyan szerencsétlenül esik el és üti meg magát, hogy fejsérülése miatt meghal. Ha az elkövető elfogásánál megalapozottan testi kényszer alkalmazására kerül sor, akkor az ezzel összefüggésben keletkezett könnyű testi sérülés miatt az elfogó személy nem felel, mert ez a sérülés okozás az elfogó számára szükséges, minimális, logikai és természetes eleme.⁸⁶

Az elfogási szituációban az elfogás végrehajtásához minden olyan eszköz felhasználható, amely megfelel a szükségesség/arányosság követelményének és az élet, testi épség védelmének korlátját nem lépi át. Így pl. lőfegyver az elkövető akaratának hajlításra, megtörésére, fenyegetésre felhasználható, de azzal az elkövetőre irányuló lövést a jogos védelmi szituáción kívül leadni nem szabad. A fegyverrel kapcsolatos szabályok megszegéséért az elfogó büntetőjogi, szabálysértési, igazgatási szabályok szerint köteles helyt állni. Ennek megfelelően alkalmazhatók a 124/1993. /IX. 22. Korm. sz. rendeletben felsorolt közbiztonságra különösen veszélyes eszközök is.

Az elfogási szituációban az elfogó erőszakot alkalmazhat akkor is, ha a tetten ért bűncselekmény elkövetője a jogszerű elfogási magatartás ellen erőszakkal védekezik, esetleg a tettenérő személyre rátámad. Ebben az esetben az elfogási szituáció jogos

védelmi szituációvá alakulhat át az erre vonatkozó szabályokkal.⁸⁷ A jogos védelem és a magánelfogás egymást nem zárják ki. Mindkét büntethetőséget kizáró ok ugyanazon elfogási szituációban alkalmazható, a két intézmény egymásba átmehet, illetve ki is egészíthetik egymást. Ez mindig az adott szituációtól függ, csak a konkrét ügy kapcsán lehet megítélni. Általában azonban megállapítható, hogy a magánelfogás céljának megfelelően – sokkal kisebb döntési, cselekvési szabadságot biztosít az arra jogosult tettenérő/elfogó személynek, mint a jogos védelmi helyzetben levőnek. Ebből következően a magánelfogási szituáció ijedségből vagy menthető felindulásból történő „túllépése” nem lehet büntethetőséget kizáró ok, mint a jogos védelemmel, hanem éppen a büntetőjogi felelősségre vonás lehetőségét teremti meg.⁸⁸

„Az elfogás nem azonosítható a hatóság által végrehajtott őrizetbe vétellel, így az eljáró magánszemély az elfogáson túl nem alkalmazhat olyan intézkedést, amely az őrizetbe vétellel rendszerint együtt jár. Így nincs joga a tetten értet igazoltatni, megmotozni stb., köteles azonban a bizonyítékokat a tetten ért személlyel együtt a hatóságnak haladéktalanul átadni.”⁸⁹ Az elfogó személy nem alkalmazhat kényszerintézkedéseket, nem foglalhat le, nem tarthat házkutatást, de a menekülő tettest lakásába követheti, ott is elfoghatja, mert a „ház-jog” sem akadályozhatja meg a jogszerűen eljáró elfogó személy magatartásának, a bűnüldözési célnak az érvényesülését.

Ha az elkövető menekülés közben további bűncselekményeket követ el, közlekedési balesetet okoz, túszt ejt, ezért is helyt kell állnia. Nem hivatkozhat arra, hogy a balesetet azért okozta, mert őt személygépkocsival nagy sebességgel üldözték. A baleset oka nem az üldözés, hanem a menekülő személy felróható magatartása. Nem felel az elfogó azért a sérülésért sem, amelyet a menekülő tettes a menekülés során úgy szenved el, hogy ez az üldözőnek nem róható fel, pl. gödörbe lép, elesik és eltörik a lába, vagy figyelmetlensége miatt elüti az autót.

V/1. Az elfogás időtartama, befejezettsége

Az elfogó köteles az elfogott személyt haladéktalanul a rendőrségnek vagy az ügyésznek átadni, ha pedig erre nincs módja, ezek valamelyikét értesíteni. Az elfogás rendszerint addig tarthat, ameddig az elfogott személyt a rendőrségnek vagy az ügyésznek át nem adják. A hatóság beavatkozása kioltja a magánelfogási jogosultságot, megszünteti a magánszemély beavatkozási lehetőségét. Ugyanazon bűncselekményért magánszemély az elkövetőt nem foghatja el. Ha ezt mégis megteszi, személyi szabadság megsértésének büntetettét követi el. A tettenérés akkor befejezett, ha az elfogás megtörtént. Az elfogás pedig akkor válik befejezetté, ha az elfogott személyt

⁸⁴ BH 2001/9/408, p. 652.

⁸⁵ Kienapfel im. p. 50.

⁸⁶ Vö. BH 1990/9/326, p. 653–654.

⁸⁷ Kienapfelhez hasonló álláspontot fejt ki Tokaji Géza: Bűncselekménytalan alapjai a magyar büntetőjogban, (KJK, Budapest, 1984) p. 274.

⁸⁸ Kienapfel im. p. 51.

⁸⁹ Szili Z. im. p. 61.

a megjelölt hatóságnak átadják, amelyet egy bizonytalan idő intervallum előz meg, haladéktalan határozószó jelen esetben nemcsak az átadásra érvényes, hanem az értesítési kötelezettségre is. A haladéktalan cselekvési kötelezettség órában, percben nem meghatározható, ám szükségszerűen rövid időtartamra utal, amely *relatív fogalom*; az elfogás időtartamát másként fogja megélni, átélni az elfogó és az elfogott. Ez az időtartam adott esetben „haladéktalansága” ellenére hosszabb időt is jelenthet. A haladéktalanság mindig az *adott szituációhoz igazodik*, ahhoz hogy a hatóságnak történő átadás térben, fizikailag miként lehetséges. A haladéktalan átadásnak az értesítésnek olyan gyorsan kell megtörténnie, hogy az igazodjék a mindenkori elfogott fogva tartás, hatóság elérésének térbeli időbeli lehetőségéhez anélkül, hogy az elfogott célját veszélyeztetné. Az adott helyzetben mindig a célszerűség, szervezhetőség és a elérhetőség szempontjai mutatják meg azt, hogy az elfogó a rendelkezésére álló lehetőségek közül *melyik hatóságot* választja. Ebben a döntésben az elfogónak *diszkrecionális joga* van. Választhatja mind a rendőrséget, mind pedig az ügyészséget, amelyek közül azonban több bűnüldözési hatáskörrel rendelkező hatóság is funkcionál. Ha az átadás bűnüldöző hatóságnak történik, az elfogás és átadás ettől még nem lesz jogellenes, habár a Be. expressis verbis csak a rendőrséget és az ügyészséget jelöli meg. *A rendőrség és az ügyész a normaszövegben a bűnüldöző hatóságok „szinonimájaként” jelenik meg.* A gyakorlatban az elkövető hatóságnak történő átadására túlnyomó többségében a rendőrségen kerül sor, az ügyészségnek történő átadás szinte elő sem fordul. Az 1998. évi XIX. tv. ezen a szövegezésen már változtatott, és a 127.§ /3/ bekezdése már nyomozó hatóságnak történő átadásról szól.

Az elfogó akkor is választhatja a hatóság elé állítást, ha ez az adott körülmények között ugyan megoldható, de esetleg nehezebben kivitelezhető, mert erre van jog az elsősorban a jogszabályi előírás szerint. Az értesítési kötelezettség akkor lép előtérbe, ha az átadásra nincs mód. Hogy mikor nincs mód az elfogott elkövető átadására, az az adott szituációba illesztve vizsgálni lehet akkor, ha az elfogó az értesítési kötelezettségének sem tesz eleget. Az elfogó nem lépi át a jogos cselekvés határait, ha a hatóság elé állítás lehetősége fennáll, erre módja van, de ennek ellenére a hatóság értesíti, és az elkövetőt a helyszínre érkező hatóságnak átadja. Ebben az esetben is a *céljának megfelelően működik* a jogintézmény. Meg kell állapítani, hogy a kommunikációs viszonyok fejlődésével a hatóság *értesítése sokkal egyszerűbb és biztonságosabb* megoldás, mint az elkövető hatóság elé állítása, ezért elfogás esetén célszerű lenne a Be-ben elsősorban az értesítési kötelezettséget előírni, és vagylagosan nyitva hagyni a hatóság elé állítást is. Az értesítési kötelezettség a jelenlegi kommunikációs viszonyok, lehetőségek között gyorsan teljesíthető, azonban *extrém szituációk* előállhatnak: pl. orvvadász elfogása esetén adott körülmények között hosszabb időbe is telhet, amíg a „vadon közepéről” a hatóság értesítésére, átadásra kerülhet sor.

Az értesítési kötelezettség teljesítésével az elfogás még nem fejeződik be, hanem csak akkor, ha a hatóság a helyszínre érkezik, és a hatóságnak az elkövetőt átadják. A *hatóság reagálása*, helyszínre érkezési ideje esetleg az elfogás, a személyi szabadság elhárító korlátozását is jelentheti, amelyért az elfogó személy nem felel. A késedelmes intézkedésért a hatóság tagja elsősorban fegyelmi felelősséggel tartozik. A magán-személy által foganatosított fogva tartás, habár szabadságelvonás, a hatóság által elrendelt őrizetbe vételbe nem számít be. Ez is a magánelfogás büntetőeljárásról szóló törvények kivüliségének következménye.

A Be. megfogalmazásából azt a következtetést lehet levonni, hogy aki az elkövetőt elfogta, annak is kell a hatóságnak az átadást, illetve az értesítést foganatosítania. Ez az elfogások egy részében életszerűnek mutatkozik, azonban az is életszerű, ha az elfogás fenntartásában és a hatóságnak történő átadásba, *más az elfogási szituáción kívül álló magánszemélyek* is bekapcsolódnak annak érdekében, hogy az átadás minél biztonságosabban, illetve minél előbb megtörténjen. Ebben az esetben az elkövető személyi szabadságának korlátozásában a *nem-tettenérő és nem-elfogó személy* vesz részt, akinek így látszólag a személyi szabadság korlátozására előfeltételek hiányában nincs jogosultsága. Ennek a segítő magánszemélynek a magatartása azonban szükséges és kívánatos a jogintézmény jogszerű működéséhez, ezért ez a társadalomra nem lehet veszélyes. Más megközelítésből pedig a tettenérő/elfogó primer jogosultságából következően, a *segítőnek mintegy származékos, szekunder módon nyílik lehetősége* – a jogintézmény céljának megfelelően – a személyi szabadság korlátozására. Ez a dogmatikai probléma nem merül fel ilyen élesen az értesítésnél, mert ezt bárki megteheti anélkül, hogy személyi szabadságot korlátozna. Esetleg a segítőnek egy jogosulatlan elfogás esetén az értesítéshez kapcsolódóan a bűnsegédi magatartását lehetne vizsgálni.

A bűncselekménnyel kapcsolatos *illetékességi szabályokat* az elfogónak ismernie nem kell, de az elvárható, hogy az észszerűség határain belül járjon el. Azt a személyi szabadság megsértésnek tekinteném, ha a Zalaegerszegen elfogott elkövetőt a magán-személy személygépkocsi csomagtartójában szállítva, pl. a Debreceni Rendőrkapitányságnak adná át. A haladéktalanság követelménye nem csak rövid időre, de a Bp.-nek megfelelően a legközelebbi hatóságra is utal.

Ha az elfogott személy átadására a hatóságnál sor került, akkor ezt követően az elfogási szituáció hatósági elfogássá alakul át, és egy esetleges szökést a hatóság akadályozhat meg, vagy üldözést folytathat le a rá vonatkozó szabályok szerint. Amíg az elkövetőt nem adják át a hatóságnak, addig az elfogó személy *megakadályozhatja, hogy az elkövető megszökjön*, ha pedig megszökött, az elfogó az elkövetőt közvetlenül üldözheti, *ismét elfoghatja*. A jogszerű tettenérés alapján az elfogás, a fogva tartás is jogszerű lesz. Amikor ezt a jogos helyzetet az elkövető szökéssel meg kívánja szüntetni, akkor ezt a jogszerűség talaján, a *szükségesség/arányosság* keretei között meg lehet akadályozni, illetve ha az elkövető megszökött, közvetlenül üldözhető és

ismét elfogható. Az ismételt elfogást is originálisan a tettenérés alapozza meg, ha tettenérés és az ismételt elfogás között a közvetlen logikai, térbeli és időbeli kapcsolatok fennáll. Ha ez a logikai ív már nem állapítható meg, akkor a *szökés befejezetté válik* a tettenérés ismételt magánelfogásra már nincs jogosultság. Ha pl. az elfogott tolvaj a magánelfogásból megszökik, és a sértett néhány napon belül az utcán az elkövetőt felismerés nélkül ismételtlen elfogja, személyi szabadságát korlátozza, ez már a személyi szabadság megsértésének büntetettét valósítja meg. Azonban a cselekmény társadalomra veszélyességét nyilván in concreto vizsgálni kell.

Ha a bűnüldöző hatóság tartja fogva az elkövetőt, a *fogva tartás módjára* vonatkozó jogszabályi előírásokat be kell tartani. Ilyen előírás a magánelfogás során elfogott elkövetőre nincs. Ebben az esetben is általános követelményként kell elvárni a magánelfogó szituáció-adekvát magatartást. Az elfogás, a fogva tartás körülményei, a hatóságnal történő átadás, a hatóság értesítésének lehetősége határolik be a fogva tartás módját. Ezek a körülmények olyan változatosak, hogy konkrét szabályt megfogalmazni nem lehet és nem is kell. Azt azonban meg kell követelni, hogy a fogva tartás humán módon történjen, az emberi méltóságot a magánszemély sem sértheti meg.

V/2. A bárki, aki „csak magánegyén”

A tettenért elkövetőt bárki elfoghatja. De ki az a bárki? A bűncselekmény elkövetőjének elfogása alapvetően a bűnüldöző hatóság feladata, alkotmányos joga és egyben kötelesség is. Ebből következően minden hatóságon kívüli elfogást magánelfogásnak kell tekintenünk. A jogintézménynek ez a megközelítése és elnevezése rimold Vargha Ferenc megállapítására: „A tettenkapottat bárkit, tehát nemcsak a rendőrt, hanem *bármely magánegyén* is elfoghatja.”⁹⁰ Ebből is látható, hogy a magánelfogás elnevezés az intézmény történeti-tradicionális gyökereivel áll összhangban és mindennapi jelentésével jól megjeleníti az intézmény címzettjét, cselekvésre jogosított aktorát. A német elnevezés megőrizte a jogintézmény modern szabályozásának kezdetén kialakult elnevezést, mert náluk Privatperson vesz őrizetbe. Feltehetően a „magánszemély” megjelölés a korabeli szó szerinti fordítás nyomán került be az intézmény magyar szókészletébe.

A hatósági elfogással ellentétben a magánelfogás *nem kötelezettsége* a magán- személynek, hanem a Be-ben meghatározott olyan *relatív joga*, amely meghatározott feltétel, a tettenérés esetén jöhet csak szóba, mint egyfajta *cselekvési lehetőség*.

A „magánegyén” fogalma alá tartozik mindenki, *aki nem rendelkezik bűnüldöző hatósági jogosítvánnyal*, ezért pl. a bíró vagy a bíróság tagja által foganatosított bűncselekmény miatti elfogás tettenérés esetén magánelfogásnak minősül. Szintén a magánelfogás szabályait kell alkalmazni, ha a bűnüldöző hatóság tagja nem jogkörében eljárva fogja el az elkövetőt. Ennek a megkülönböztetésnek azért van jelentősége, mert hatósági elfogás esetén nem a Be. 91.§ /5/ bekezdésében foglalt

rendelkezést kell alkalmazni annak jogossága, szükségessége, megalapozottsága, és módja vizsgálatakor, hanem a bűnüldöző hatóság saját működését meghatározó speciális szabályokat. A bűncselekmény elkövetőjének elfogása a büntetőeljárástól elválaszthatatlan, azonban az erre vonatkozó szabályokat nem a Be.-ben, hanem a bűnüldöző hatóságra vonatkozó különös szabályokban találhatjuk meg. A Be.-ben szabályozott magánelfogás jogszerű működését viszont a speciális hatósági szabályokkal összhangban várjuk el.

A *bűnüldöző hatóság és a magánszemély együttműködve*, közösen is részt vehetnek a bűncselekmény elkövetőjének elfogásában, amely véletlenül, de szervezett keretek között is történhet.⁹¹ Ez azonban jogi szempontból nem jelentheti azt, hogy az elfogásban részt vevők mindegyike a rájuk vonatkozó speciális szabályok alapján járhat el. A bűnüldöző hatóság tagjának részvételével történő elfogásra egészében a bűnüldöző hatóságra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. A hatósági elfogás és a magánelfogás szabályai egymással *szubszidiárius viszonyban állnak*. A magán- személy a közös akcióban a hivatalos személy segítőként jár el, a hivatalos személy felügyelete alatt és részben annak felelősségére. Ha a hatósági elfogásban közreműködő személyre vonatkozó speciális szabályok nem sértik a bűnüldöző hatóság jogosítványait, intézkedését, akkor ezek a speciális szabályok mintegy *párhuzamosan*, a bűnüldöző hatóság intézkedéseinek keretein belül, illetve ahhoz kapcsolódóan korlátozottan érvényesülhetnek. Ez tükröződik az Alkotmánybíróság azon határozatában is, amely a katonai rendészet és a rendőrség járőrének közös járőrözése alkotmányosságát vizsgálta és megállapította, hogy „Vegyes összetételű járőr- tevékenységre – a törvényesség érdekében – gyakorlatilag elkerülhetetlenül szükség van”.⁹²

A katonai rendészeti járőr csakis katonákkal szemben, míg a rendőr járőrtárs katonákkal és polgári személyekkel szemben is intézkedésre jogosult. A katonai tevékenység szilárdítása érdekében viszont ... célszerű, ha a rendbontó katonával szemben azonnal az előjárói jogkört gyakorló katonai szervek lépnek fel.”⁹²

A tettenérés megalapozza a beavatkozási jogosultságot mindenkinek, aki erre képes, az elfogáshoz *kellő pszichikai-fizikai állapotban* van. A „bárki” fogalmába pedig értelemszerűen beletartozik az a személy is, aki nem tettenérő, a bűncselekménnyel nem érintett, de a segítségadásra, belső vagy külső készletet, indíttatást érez, és ehhez elégséges információhoz jut. Ha bűncselekmény elkövetése, tettenérés ténylegesen nem történt, de az „*ál-tettenérő*” felhívására az elfogó személy más személyi szabadságát korlátozza, akkor ebben az esetben az elfogó esetleges büntetőjogi felelősségét a *tévedés* szabályainak alkalmazásával kell vizsgálni. A tettenérő, észlelő személy az elfogás végrehajtásához *segítséget kérhet* és kaphat más személyektől. Pl. egy zsebtolvajt az utcán a járőrelők a sértett vagy harmadik személy

⁹⁰ Balogh-Edvi-Vargha 2. kötet, im. p. 142.

⁹¹ Vö. Rtv. 25.§

⁹² 969/B/1992 AB határozat.

észlelése alapján „Tolvaj! Tolvaj!” felkiáltás után elfogják. Ebben a situációban a tettenérő személynek van oka, lehetősége és felhatalmazása az elfogásra elsődlegesen a tettenérő személynek, észlelő személynek, azonban az elfogásba bekapcsolódó más személyek a tettenérő, észlelő személy információja alapján annak segítőjeként, a jogszerűség határain belül lépnek fel mintegy származékos *szekunder jogosultság* alapján.

A magánszemély fogalma alá tartoznak azok a jogi személyiséggel rendelkező vagy nem rendelkező különböző formában működő *polgári önszerveződések*, amelyeknek célja a bűnmegelőzés. Ilyen szerveződés, pl. a szomszédok egymásért mozgalom programban részt vevő bűnmegelőzési és önvédelmi célú önkéntes szerveződések, polgárőrség, kerületőrség, különböző szervezetei.

Ezeknek a szervezeteknek az elfogási jogosultságát alapvetően a Be. 95.§ /5/ bekezdése határozza meg, amelyhez kapcsolódnak azok az esetleges többféle jogosítványok, amelyeket az adott szervezetre vonatkozó speciális jogszabályok írhatnak elő. A magánszemélyekhez sorolhatók azok a *vállalkozások, intézmények*, amelyek közrend, közbiztonság, személy- és vagyónbiztonság fenntartásában, törvényben szabályozott részfeladatokat látnak el, „korlátozott kényszerítő hatalommal rendelkeznek, de elfogási jogosítványukat a Be.-ben meghatározott magán-elfogó keretei között fejthetik ki. Ezért ezeket a szervezeteket *quasi-magánszemélynek* lehet nevezni. Ilyen szervezet, pl. a közterület felügyelet, amelynek egyik feladata a közbiztonság védelme, ebbe a kategóriába sorolható a katonai rendészet járőre, a személy- és vagyónvédelmi, tevékenységet folytató szervezetek és személyek, a fegyveres biztonsági őrök, a természetvédelmi és mezeti őrszolgálatot ellátó személyek, a hivatásos vadász. A fegyveres biztonsági őr jogosult igazoltatásra, csomagátvizsgálásra, a visszatartott személy megbilincselésére.⁹³ A vagyónőr igazoltathat csomagot, járművet, szállítmányt ellenőrizhet, de tettenérés esetére a „vagyónőr” törvény lényegében a Be. 91.§ /5/ bekezdésben foglaltakat írja elő.⁹⁴

VI. A magánelfogási szándék/akarat

Egy büntetőjogilag releváns magatartás vizsgálatánál szükségszerűen nem csak a tárgyi, hanem az alanyi oldalt is vizsgálni kell, és ezen belül a szándékról is szólni szükséges. Kienapfel szerint a feltartóztatási jog *íratlan szubjektív eleme* a „*feltartóztatási-szándék*” /Anhaltewille/. A szándék intenzitásával kapcsolatos elvárásokat nem szabad túlfeszíteni. A szándék meglétének megállapításához elegendő a *feltartóztatási situáció felismerése* /Kenntnis der Anhaltessituation/. Nowakowski-val

⁹³ 1997. évi CLIX tv a fegyveres biztonsági őrzésről a természetvédelem és a mezeti őrszolgálatról 10.§ /1/ bekezdése és a /2/ bekezdés b/ pont.

⁹⁴ 1998. évi IV tv a vállalkozás keretében végzett személy- és vagyónvédelmi valamint magánnyomozói tevékenység szabályairól, a Személy- Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Kamaráról 14.§ /1/ bekezdés b/ pont és a 15.§ /2/ bekezdés.

ellentétben nem tart szükségesnek egy speciális feltartóztatási szándékot /spezi-fischer Anhaltewille/ sem az elfogás pillanatában, sem később. Elegendő, ha az elfogás megtörténte után az elfogó haladéktalanul feljelentést tesz, illetve szándékával egyezően feljelentést tesznek.⁹⁵ Ezt tovább gondolva megállapítható, hogy ha az elfogónak nem áll szándékában a hatóság értesítése, de mások értesítik a hatóságot, vagy adják át a hatóságnak az elkövetőt, akkor is teljesül a jogintézmény célja. Külső szemlélő számára az elfogó gondolatai, tényleges tudattartalma nem tárgyiasul, nincs mit vizsgálni. Ha esetleg a csekély értelmű elfogó beismeri, hogy az elfogott elkövetőt nem akarta átadni a hatóságnak, elvileg megállapítható a személyi szabadság megsértésének büntette. De a cselekmény nem lesz büntetőeljárásjog-ellenes, és nem lesz büntetőjog ellenes magatartás sem. A Be. szabályainak megfelelően működő jogintézmény büntetőeljárászerű lesz. Jogellenesség hiányában a bűncselekményt sem lehet megállapítani. Tényállászerű, de nem jogellenes magatartás esetén a bűnösség vizsgálatára már sor sem kerül.

A *német büntetőjogi* gyakorlat nem elégszik meg az előfeltételek tudatával, felismerésével, hanem megkövetel egy „*különös szándékot*” /"besondere Absicht"/ akkor, ha az a cél, amely miatt a büntethetőséget kizáró okot létrehozták, nem csupán a tettel önmagában /die Tat selbst/, hanem csak további magatartással /weitere Handlung/ érhető el. A beavatkozási jogosultság akkor nem lesz jogellenes, ha a „tettes” a kérdéses célt követi és ennek megfelelő szándékkal cselekszik. Ezt „nem önkéntes kétaktusú büntethetőséget kizáró okoknak” /unvollkommen zweiaktige Rechtfertigungsgründe/ nevezik. Az elfogás még önmagában nem teszi lehetővé a bűnüldözést, ehhez további cselekmények szükségesek; az elkövetőt át kell adni a hatóságnak. Ezért nem elég, ha az elfogó a magánelfogás előfeltételeit felismeri, hanem éppen *bűnüldözési célzattal* kell cselekednie.⁹⁶

A fentieket összegezve megállapítható, hogy ha a magánelfogási magatartás a tárgyi feltételeknek megfelelően, a Be. szabályai szerint történik, akkor a szándékot nem vizsgáljuk, mert az objektív körülményekből azt a következtetést vonjuk le, hogy a magatartás és az ezt vezérlő szándék egymásnak megfelel. Nincs ok a magánelfogási magatartás további vizsgálatára. Ha azonban a tárgyi feltételek nem, vagy csak részben állnak fenn, akkor a magánelfogási magatartás büntetőeljárásjog- és büntetőjog-ellenessé válik, az elfogó személy diszpozíciószerű magatartását vizsgálni kell, amelynek az alanyi oldalra, a szándékra is ki kell terjednie. Ezért talán pontosabb lenne, hogy ha a jogszerű magánelfogásról beszélünk, akkor inkább a „*magánelfogási akarat*” kifejezést használnánk. A szándékot pedig megtartanánk a diszpozíciószerű magatartások vizsgálatára.

⁹⁵ Kienapfel im. p. 50.

⁹⁶ Schönke-Schröder im. p. 389–390.

A szándék vizsgálatának csapdája a jogintézmény célhoz kötöttségében rejlik. A követő elfogása nem elegendő, az elkövetőt a hatóságnak át is kell adni. A követése a büntetőjogban a célzattal kapcsolódik össze, amely viszont a *directus*-tól elválaszthatatlan. A szándékosság és a gondatlanság vizsgálata azonban bűnösség, a felróhatóság kategóriáját, a büntethetőség vizsgálatát jelenti. De ha nincs büntetendőség, akkor nincs büntethetőség vizsgálat sem. A büntetőjogon kívüli magán magatartás is lehet szándékos, gondatlan, véletlen, vétkes, akaratos, de a büntetőjogon kívüli magatartás, és így ide tartozik a büntetőeljárás szerinti magatartás is, nem büntetőjogi felróhatóság kategóriájával írható le. Esetenként azonban a jogszerű magánelfogás vizsgálatát, „ellenpróbáját” logikai úton a szándék, a felróhatóság oldaláról is el kell végeznünk. Ha pedig jogellenes elfogásról van szó, a szándék vizsgálat elkerülhetetlen, amelyre első sorban a tárgyi körülményekből kísérelünk meg következtetéseket levonni.

Ha az elfogási szituáció és/vagy magatartás túllépésére kerül sor, és az *excessus* bűncselekményt valósít meg, akkor ennek a tárgyi súly, társadalomra veszélyesség annál kisebb, minél kevésbé tér el az elfogási szituációtól és az ennek megfelelő elvárható jogszerű magatartástól, amelyet a büntetés kiszabásánál kell értékelni.⁹⁷

Egy elfogási szituációban a jogszerű magatartást tanúsító személynek – vizsgálódási struktúrával egyezően – három egymáshoz szorosan kapcsolódó *tudattartalom-blokkal* kell rendelkeznie. Az elfogó „*situáció-tudattartalma*” akkor jön létre, amikor felismeri az objektív elfogási szituációt, a bűncselekményt és a tettenérést, mint jogos cselekvési lehetőséget és azt, hogy ennek megfelelő magatartást kell kifejeznie. A „*teleologikus-tudattartalom*” a magánelfogás célhoz kötöttségét, a hatóságnak történő átadás szükségességének ismeretét és ennek megfelelő magatartásra törekvést rejt magában.

Az előbbi két „pozitív” tudattartalom mellett egy „tiltó-parancsoló” tudattartalomnak, „*az elégséges erőszak-tudattartalmának*” is működnie kell, nevezetesen annak, hogy az elfogó nem okozhat súlyos testi sérülést vagy halált, a szükségesség/arányosság kereteit nem lépheti túl.

A fenti kategorizálásnak megfelelően, ha objektíve fennáll az elfogási szituáció, de az elfogó személy ezt a szituációt nem ismeri fel, és elfog valakit, aki nem a bűncselekmény elkövetője, akkor az elfogási szituáción kívül jogellenesen cselekszik, amelyért büntetőjogilag felel. Ha ugyan objektíve fennáll a magánelfogási szituáció, az elfogó ezt fel is ismeri, de szándéka nem az elkövető hatóság elé állítása, a bűnüldözési cél teljesítése, hanem az elfogási szituációt mintegy ürügynek tekintve, pl. bosszúból egy korábbi sérelmet torol meg, és az elkövetőt nem állítja hatóság elé, hanem fogva tartja, akkor ez az elfogás nem a jogintézmény céljának megfelelően működik; a büntetőjogi felelősség szintén vizsgálható. Ha az objektíve fennálló és

felismert elfogási szituációban az elfogó a szükségesség/arányosság korlátját átlépi, az elkövetőnek szándékosan vagy gondatlanul súlyos testi sértést okoz, akkor ezért is felelősen kell.

A tettenérés és magánelfogás többnyire véletlenszerűen jön létre. Ezt nevezhetjük *spontán magánelfogásnak*. Az esetek egy részében azonban az elfogás lehet kitervelt, azaz *előkészített magánelfogás*. Az *excessus* veszélyét a spontán magánelfogásnál az érzelmi, indulati elemek túltengése, míg az előkészített magánelfogásnál a magánelfogó személy „racionalitása”, mindenáron elfogásra törekvése okozhatja. Az utóbbi megállapításra tipikus példa, amikor a sértett a kertjét rendszeresen dézsmáló tolvajt úgy kísérli meg „elfogni”, hogy a kerítésbe áramot vezet, vagy súlyos testi sértés okozására alkalmas mechanikus csapdákat helyez el. Ezeket a cselekményeket a büntető joggyakorlat következetesen az élet- testi épség elleni támadásnak, bűncselekménynek tekinti.

A harag, a gyűlölet, *érzelmi felindultság* és más negatív–pozitív lelki állapot csak *excessus* esetén értékelhető. Ha az elfogó büntetőjogi felelőssége megállapítható az érzelmi–indulati elemeket a büntetés kiszabása körében lehet figyelembe venni. Ennek megfelelően döntött a Legfelsőbb Bíróság, amikor a vádlottat a cselekmény társadalomra veszélyességének csekély foka miatt próbára bocsátást követően megrovásban részesítette, mert a vádlott a tolvajt tettenéréskor a lopás miatt érzett felháborodásában, érthető indulatában bántalmazta és ezzel 8 napon belül gyógyuló sérülést okozott.⁹⁸

Az elfogó az elfogottat *el is engedheti*. El kell engedni az elfogott elkövetőt, ha az elfogás vélt elfogási szituációban történt és a tévedés az elfogáskor, vagy a fogva tartás alatt kiderül. Elengedheti az elfogó az elkövetőt, ha pl. megsajnálja, vagy nem kíván vele szemben büntetőeljárást kezdeményezni. Ebben az esetben az elfogás célhoz kötöttségének megvalósítása megindul, de megszakad. Ha a megszakadásig az elfogás tárgyi oldala teljesül, az elfogó célmegvalósítási törekvése ezzel összhangban áll, ezért a tárgy és alanyi oldal egymásnak megfelel. *Excessus* nem állapítható meg. Ehhez hasonló álláspontot képviselt Auer–Mendelényi is: „A jog gyakorlása semmiféle egyéb kötelezettséget nem von maga után, mint amit a törvény előszab. Az elfogó tehát az elfogottat nyomban szabadon is engedheti, ha az elfogással kapcsolatos kötelezettséget nem akarja vállalni. Az elengedés azonban nem terjedhet át a menekülés előmozdítására (esetleg bűnpártolás).”⁹⁹

Ez csupán annyiban szorul kiegészítésre, hogy az elengedés mellett kell döntenie akkor is, ha az elfogó fizikailag nem tudja az elfogást fenntartani, illetve az elfogás jogi korlátjait átlépné. Ebben az esetben az elfogó saját büntetőjogi felelősségre vonását előzi meg. Az elfogó valóban nem rendelkezhet korlátlanul az elfogott

⁹⁷ Schönke Schröder im. p. 391.

⁹⁸ BH 1985/3/89, p. 170–171.

⁹⁹ Auer–Mendelényi im. p. 221.

elengedéséről, ugyanis a hatóságnak történő átadás elválaszthatatlanul egybe kapcsolódik a büntetőeljárás megindításával. Ezért a „*futni hagyás jogának*” korlátja az, hogy az elfogó ezzel a magatartásával nem követhet el bűncselekményt. Adott esetben az elfogott elkövető elengedése, a hatóságnak történő átadásról, értesítési kötelezettségről lemondás feljelentési kötelezettség elmulasztásának bűncselekménye /Btk.150.§/, vagy a bűnpártolás büntettét valósíthatja meg /Btk.244§/.

Tanulság helyett

A folyamatosan modernizálódó világunkban az önérték érvényesítése, a biztonság iránti igény üzleti alapon, „iparszerű” keretek között történik, és esetenként gazdasági racionalitás a jogi, morális korlátokat áttöri. Gomba módra szaporodnak különböző legális, illegális őrző-védő vállalkozások, ahol a biztonság, mint üzleti szolgáltatás rendelhető meg. Egyesek az állampolgári szabadságot, a civil kurázsit az önérték érvényesítésére mások jogainak semmibe vételével használják. Ezért újra fel kell idéznünk Montesquieu elévülhetetlen meghatározását: „*A szabadság az a jog, hogy mindenki megtehesse azt, amit a törvények megengednek.*”¹⁰⁰ De csak „*azt*” teheti meg. Ennek szellemében rendkívül fontos, hogy minden olyan esetben, amikor a személyes szabadság szférájának jogi, gyakorlati korlátozására kerül sor, az alkotmányos büntetőjog, jogalkalmazás jól működjön, és mindenki számára kijelölje a követendő utat, az emberi jogok védelmét, jogok kötelezettségek egyensúlyát, a szabadság határait. Ennek megfelelően válik fontossá számunkra jogi tudásunk újra strukturálása és összehasonlítása más nemzetek hasonló jogi kultúrájával főként akkor, ha egy alapjogot érintő jogintézmény, mint a magánelfogás dogmatikailag nem kidolgozott.

Az 1896. évi Bp. megalkotása óta a magánelfogás szabályozása kiállta az idő próbáját annak ellenére, hogy társadalmi viszonyaink megváltoztak, jogi gondolkodásunk átalakult. A *normaszöveg esetleges változtatását* csak annyiban tartom szükségesnek, amennyiben ez a mai kor *kommunikációs követelményének* megfelelő. Az osztrák szabályozást szem előtt tartva célszerű megfontolni, hogy a *körözés* által álló személy magánszemély által történő elfogását engedélyezni lehetne, illetve az elfogott személy *elsődleges* hatóság elé állításának követelményét a *hatóság értesítési kötelezettségének* kellene felváltani, figyelemmel a rendőrségi elérhetőségére, reagálási képességre. Ez elfogás esetén talán a szabadság korlátozásának rövidebb időtartamát és a büntetőeljárás gyorsabb megindulását garantálná. Az 1998. évi XIX. tv. 127.§/3. bekezdése már helyesen tartalmazza, hogy az elfogott személyt a *nyomozó hatóságnak* kell átadni, mert ebbe bele tartozik minden intézkedésre jogosult és képes bűnüldöző hatóság, még az ügyészség is. Azonban ha az átadási kötelezettségre nincs mód, akkor a rendőrséget kell értesíteni. Valójában az értesítési kötelezettséget is a nyomozó

¹⁰⁰ Montesquieu im. p. 246.

hatóságnál kell teljesíteni és nem az egyik lehetséges nyomozó hatóságnál, a rendőrségnél. Az viszont kétségtelen, hogy a rendőrség az a szervezet, amelyik egy ilyen bejelentésre elméletileg a leggyorsabban reagálni képes és általános intézkedési, beavatkozási, nyomozási jogkörrel rendelkezik. A terminológia precizitás ismét vereséget szenvedett a praktikus megoldással szemben.

III. FEJEZET

DOLGOZATOK VESZPRÉM MEGYÉBŐL

AZ ŐRIZET ÉS AZ ELŐZETES LETARTÓZTATÁS HAZAI SZABÁLYOZÁSA A NEMZETKÖZI EGYEZMÉNYEK TÜKRÉBEN

Bihari Viktória¹

Bevezetés

„Főleg a bűnvádi eljárás területén látja magát szemközt a törvényhozó azzal a rengeteg problémával, amelyet az egyéni szabadság jogának összeegyeztetése a közbiztonság érdekeivel állít útjába. Nem az ellentétbe állítás tehát, hanem az összeegyeztetés a feladat.

Ez a század által a törvényhozó elé állított kérdés...”

Csemegi Károly (1882)

Előjáróban – utalva Csemegitől származó mottóm erre az évezredre is vonatkozó előszerűségére – a kényszerintézkedésekben belül az őrizet és az előzetes letartóztatás – mint a személyi szabadságot legsúlyosabban korlátozó kényszerintézkedés – szabályozásának az alakulására szeretnék rávilágítani, különös tekintettel a rendszerváltást követő minőségi, garanciális, az európai normákkal jobban összhangban álló változásokra.

Az egymást követő büntető eljárási kódexek a Bűnvádi Perrendtartás (1886. évi XXXIII. tv. Bvp.) a Büntető Perrendtartás (1951:III.tv.,Bp.) a büntető eljárásról szóló 1962. évi 8. sz. tvr. (I.Be.) és az 1973. évi I. sz. tv. (II.Be.) a kényszerintézkedések előfeltételeit úgy írták le, mint azoknak a körülményeknek az összességét, amelyek fennállása megnyitja a hatóság cselekvési jogosultságát az érdekelt (magán)személlyel szemben a kényszer alkalmazására. A hatósági döntés pusztán jogalkalmazási aktus volt a jogszabályokban leírt feltételek fennállásának hatósági megállapítása esetén további – célszerűségi szükségességi, méltányossági – mérlegelésre nem volt szükség. 1989. óta – bár a Be. nem írja konkrétan elő – de az arányosság követelményét mind a nemzetközi jog dokumentumai, melyeket hazánk is ratifikált, mind az Alkotmányunk szabályai tartalmazzák.²

¹ Bihari Viktória, bírósági titkár, Veszprémi Városi Bíróság.

² Bócz Endre: A kényszerintézkedések büntetőjog és kriminalisztikai nézőpontjából, in: Ügyészek Lapja 2/2000. p.

Méltán állítható, hogy a rendszerváltást megelőző időszakban tabu téma volt a letartóztatás intézménye, hiszen az ötvenes években volt, amikor a nyomozó hatóságok végső soron az állami önkény eszközévé válhatott. A jogharmonizáció egyik legfontosabb állomása volt e tekintetben, hogy az 1989. évi XXVI. tv. kimondta, hogy 1990. január 1-jétől az előzetes letartóztatásról nem az ügyész, hanem a bíróság határoz.

Magyarország 1992. november 5-én ratifikálta egy átfogó jogharmonizációs munka eredményeként az Európai Emberi Jogi Egyezményt, valamint az 1993. évi XXXI. tv.-ben kihirdetésre került – s ezáltal a belső jog részévé vált – az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló 1950. november 4-én aláírt Római Egyezmény, amely 1953-ban lépett egyébként hatályba az Európa Tanács országai között, és az általa garantált jogok alkalmazásának ellenőrzésére két testületet hoztak létre, az Emberi Jogok Európai Bizottságát, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságát, helyükbe lépett az Emberi Jogi Bíróság (továbbiakban a Bíróság) mely 1998. november 01-én kezdte meg működését Strasbourgban.

Ahogy a későbbiekben kifejtettek tekintettel látni fogjuk a személyi szabadságot legsúlyosabban korlátozó kényszerintézkedésekre vonatkozó magyar jogi szabályozás ma már megfelel a kor és a nemzetközi szerződések állította követelményeknek. A jogalkalmazás körében azonban természetesen nálunk is felmerülnek problémák, hiányosságok.

A tanulmányomban annak terjedelmi korlátaihoz mérten a kényszerintézkedések rendszerén belül az őrizetbe vételt és az előzetes letartóztatást úgy próbálom bemutatni, hogy a konkrét törvényi szabályozás és jogirodalmi ismertetést követően kitérek majd azok gyakorlati alkalmazására, az ott felmerülő problémákra, és némi összehasonlítást szeretnék végezni egyes európai országok ugyanezen személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedései elrendelésének és foganatosításának rendelkezéseivel. Figyelmet kívánok fordítani arra is, hogy hazánkban a törvényi szabályozás mennyire felel meg az európai normáknak, elveknek.

Kényszerintézkedések rendszere

A büntető eljárás során a hatóságok törvény értelmében jogosultak *elvonni*, vagy *korlátozni* az Alkotmányban biztosított alapjogok közül a *személyi szabadsághoz való jogot* az őrizet, az előzetes letartóztatás és lakhelyelhagyási tilalom, illetőleg annak súlyosabb formája a házi őrizet, valamint az ideiglenes kényszergyógykezelés alkalmazásával. Előbbiek korlátozzák továbbá a *szabad mozgás és tartózkodási hely megválasztásához való jogot*, beleértve a *lakóhely vagy az ország elhagyásához való jogot* is, csakúgy mint az úti okmány elvétele, az elővezetés. Korlátozható továbbá a *házi jog, a magánlakás sérthetlensége* is például a házkutatás alkalmazásával, a *tulajdonjog és birtokláshoz való jog* a lefoglalással, a lefoglalt dolog előzetes értékesítésével, a zár alá vétellel, valamint a biztosítási intézkedéssel.

I. Őrizetbevétel

A hazai szabályozás bemutatása előtt a *Római Egyezmény* (továbbiakban Egyezmény) 5. cikkére szeretnék utalni, amely a személyi szabadságtól való megfosztást szabályozza, s mellyel mind a ma hatályos Alkotmányunk, mind a büntetőeljárás kódexünk összhangban van, a későbbiekben kitérek majd arra, hogy nem volt ez mindig így Magyarországon.

5. cikk

1. *Mindenkinek joga van a szabadságára és személyi biztonságára. Szabadságától senkit nem lehet megfosztani, kivéve az alábbi esetekben és a törvényben meghatározott eljárás útján:*

törvényes őrizetben tartás az illetékes bíróság által történt elítélést követően,

a.) *olyan személy törvényes letartóztatása vagy őrizetbe vétele, aki nem tesz eleget a bíróság törvényes rendelkezéseinek, illetőleg a törvény által megállapított kötelezettség teljesítésének biztosítása céljából történő letartóztatás vagy őrizetbe vétel,*

b.) *törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel abból a célból, hogy a személyt bűncselekmény elkövetése alapos gyanúja miatt az illetékes hatóság elé állítsák, vagy amikor ésszerű oknál fogva szükséges, hogy megakadályozzák bűncselekmény elkövetésében vagy annak elkövetése után a szökésben,*

c.) *a kiskorú őrizetbe vétele törvényes rendelkezés alapján, nevelési felügyelet céljából, vagy őrizetben tartása és illetékes hatóság elé állítása céljából,*

d.) *törvényes őrizetbe vétel fertőző betegségek terjedésének megakadályozása céljából, elmebeteg, alkoholisták, kábítószer élvezők, vagy csavargók őrizetbe vétele,*

e.) *törvényes őrizetbe vétel, vagy letartóztatás az országba való jogtalan belépés megakadályozása céljából, vagy olyan személy őrizetbe vétele, aki ellen intézkedés van folyamatban kiutasítása vagy kiadatása céljából.*

2. *Minden letartóztatott személyt haladéktalanul az általa értett nyelven tájékoztatni kell letartóztatása okairól és az ellene felhozott vádakról.*

3. *E cikk 1. pont c.) bekezdésének rendelkezéseivel összhangban letartóztatott vagy őrizetbe vett minden személyt haladéktalanul bíró vagy a törvény által bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő elé kell állítani, és a letartóztatott vagy őrizetbe vett személynek joga van arra, hogy ésszerű határidőn belül tárgyalást tartassanak az ügyében, vagy a tárgyalásig szabadlábra helyezték. A szabadlábra helyezés olyan feltételekhez köthető, melyek biztosítják a tárgyaláson való megjelenést.*

(Itt teszek említést a „haladéktalanul”, kifejezés értelmezésére, melyet az Emberi Jogi Bíróság a „Brogan” ügy kapcsán úgy értelmezett, hogy a négy napos időtartam minden bűncselekmény vonatkozásában, és öt nap kivételes esetekben összeegyez-

tethetőnek tartható az azonnaliság követelményével, és ezen cikk megsértése a fennidőtartamok túllépése esetén valósul meg.)³

Ugyanezen bekezdés kapcsán a Bíróság gyakorlata a „bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő” személyénél úgy alakult, hogy őrizetnél elegendő a rendőrség által fogvatartás, ügyészségi felhatalmazás nélkül is, azonban előzetest csak bíróság rendelhet el – ami Magyarországon sokáig nem volt adott –.

4. Szabadságától letartóztatás vagy őrizetbe vétel folytán megfosztott minden személynek joga van olyan eljáráshoz, melynek során őrizetbe vételének törvényeségéről a bíróság rövid határidőn belül dönt, és törvényellenes őrizetbe vétele esetén szabaddá helyezését rendeli el.

(Ez a pont a Habeas Corpus intézményét szabályozza, ami azt jelenti, hogy a fogvatartott személy sürgős kérelemmel bírósághoz fordulhat szabadon bocsátás céljából, a fogvatartás jogellenességére hivatkozva, és nem pedig a fogvatartás végrehajtásának jogellenességére hivatkozva. A Bíróság ez ügyben egy intervallum betartását írta elő, és 1 hónapban határozta azt meg.)⁴

5. Mindenkinnek, aki e cikk rendelkezéseinek megsértésével végrehajtott letartóztatás vagy őrizetbe vétel áldozata, joga van kártalanításra.

(Az előzetes letartóztatottak jogai cím alatt részletesebben is kitérek az (5) bek-re.)

Ezek után nézzük meg hazánk büntető eljárásjogi kódexét mennyire sikerült a fenti alaprendelkezésekhez igazítani.

1954. évi V tv. fogalmazta meg először az alapos gyanút.

Az 1973. évi I. tv. 91.§. (1) bekezdése tettenérés, valamint amikor az előzetes letartóztatás oka fennáll esetében lehetett őrizetbe vételről beszélni, melynek tartama 72 óra volt, azonban a 6 napot is elérhette.

Az 1989. évi XXVI. tv. az időtartamot 5 napra emelte, és előzetes letartóztatás indítványozása esetén további 48 órán át őrizetben tartható volt a gyanúsított.

Fentiek alapján megállapítható, hogy hazánkban az őrizetbe vétel szabályozása, leginkább annak tartama nem felelt meg az Egyezmény 5. cikkében foglaltaknak, valószínűleg ez inspirálta a jogalkotókat 1994-ban arra, hogy ismételten 72 órában szabja meg az – addigi 5 nap helyett – az őrizet időtartamának maximumát.

1.) Az őrizet elrendelésére a jelenleg hatályos szabályozás szerint két esetben kerülhet sor, egyrészt ha a tettenért személy személyazonossága nem állapítható meg, másrészt ha az előzetes letartóztatás elrendelésének bármelyik oka áll fenn. A fogvatartás ideje 72 óráig tarthat, amennyiben ezalatt a terhelt előzetes letartóztatását nem rendelték el, úgy szabadon kell bocsátani. Különleges eljárások esetén a Be-

³ Róth Erika: Emberi Jogok kontra fogvatartás a büntetőeljárásban, in: Acta Humana 1995, No. 20. p.

⁴ Blutman László: A fogvatartás bírói vizsgálata a habeas corpus at európai alapjogok között, in: Jogtudományi Közlöny, 98/8. p.

terhelté teszi a hosszabb ideig tartó őrizetet is, amennyiben az ismeretlen helyen tartózkodó terhelttel szemben kibocsátott elfogatóparancs eredményre vezetett. Az ügyek során elrendelt őrizet a tárgyalás, illetve a meghallgatás befejezéséig – legfeljebb 6 napig tart. Az őrizetbe vételre mind a nyomozás elrendelése után, mind – az előzetes letartóztatással szemben – halaszthatatlan nyomozási cselekményként is kerülhet.

A gyakorlatban az őrizetbe vételt valamilyen rendőri intézkedés előzi meg, melynek során a rendőr az intézkedés alá vont személyt *elfogja* (Rtv. 33.§ (1) bek), vagy *előállítja* (Rtv. 33. (2) bek.) Az utóbbi jogcímén a rendőrség az érintett személy szabadságát legfeljebb 12 óra hosszat korlátozhatja, ha ez idő alatt az őrizetbe vételt elrendelik a 72 órás időtartam az előállítás közlésének időpontjától számítandó.

2.) *Meg kell szüntetni* az őrizetet ha a tettenért elkövető személyazonosságát megállapították, illetőleg a 72 óra anélkül telt el, hogy a nyomozóhatóság az ügyészrel az előzetes letartóztatás indítványozását kezdeményezte volna.

A tettenérés fogalmi vizsgálatánál kiemelendő, hogy a bűncselekményt egészben vagy részben szemtanú jelenlétében kell végrehajtania az elkövetőnek, és közvetlenül ezután nyomon üldözés eredményeként kell hogy elfogják, anélkül, hogy közben szem elől veszítették volna, az előzetes letartóztatással szemben ilyenkor nincs jelentősége, hogy az azonosíthatatlan kiletű elkövető által véghezvitt bűncselekménynek milyen mértékű büntetési tétele van.⁵

Nyomozás során az őrizetbevétel elrendelésére a nyomozó szerv vezetője jogosult, minden esetben *határozattal* kell *elrendelni* az őrizetbe vételt és mindenképpen rögzíteni kell az elrendelésének és lejártának pontos időpontját nap, óra, perc megjelölésével is. A határozat ellen nem halasztó hatályú panasznak van helye, amennyiben a hatóság nem ad helyt a panasznak azt az ügy irataival együtt 24 órán belül meg kell küldeni az ügyésznek, akinek 8 napja van az elbírálására.

A *veszprémi ügyészségi gyakorlatban* általában az őrizetbe vétel elleni panaszt 3 nap, akár ügyeleti időben is elbírálják. Fontos ez azért is, mert az utóbbi időben jelentősen megszorodott bíróság elé állítások esetén 15 napon belül kell az ügyésznek bíróság elé vinni a terheltet, aki ha őrizetben van és ezzel szemben panasszal élt, szükséges az azonnali elbírálás, hogy a nyomozóhatósághoz minél gyorsabban visszakérülhessenek az iratok, és a 72 órás illetőleg 15 napos határidőbe beleférjenek.

Az őrizetbe vétellel kapcsolatosan benyújtott *panaszok* gyakori okai között szerepel például, hogy azokban az esetekben, amikor az őrizetbe vételt követően nincs a rendőrség részéről előzetes letartóztatásra irányuló előterjesztés, a nyomozati cselekmény, pl. gyanúsított kihallgatás elvégzése után miért nem azonnal engedik el a gyanúsítottakat. Ez elgondolkodtató, ugyanis a 40/1987. BM utasítás előírja, hogy ha

⁵ In: CD. jogtár.

a fogva tartott előzetes letartóztatása látszik indokoltnak, a nyomozóhatóság az őrizetbe vételt követő 48 órán belül köteles az ügyésznél előterjesztést tenni annak érdekében, hogy a bíróság az ügyben meghallgatást tudjon tartani. Célszerű lenne ezen változtatni, ez a gyakorlat ugyanis az egyezmény rendelkezéseibe ütközik.

Gyakori az olyan jellegű panasz is, hogy az őrizetbe vett személy vagyontárgyairól nem megfelelően gondoskodott a rendőrség. Pl. nem engedték meg, hogy a terhelt a lakásába – ami az elfogásától 50 méterre volt – visszamenjen az ajtót bezárni. Előfordult olyan is, hogy nem engedélyezték, hogy pénzt vegyen magához az őrizetbe vett személy, így esetleges elbocsátásukkor a hazautazáshoz szükséges pénzzel sem rendelkeztek. Megjegyzendő, hogy valóban nincs az előzetes letartóztatás törvényi szabályozásához hasonlóan az őrizetbe vételnél a hozzátartozó értesítésén túlmenően olyan előírás, hogy gondoskodni kellene a felügyelet nélkül maradó vagyron és lakásbiztonságba helyezéséről, azonban egy 40/1987. BM utasítás kötelezővé teszi, hogy a kiskorú gyermek elhelyezésére, vagyontárgy kezelésére vonatkozóan a nyomozóhatóság a 94. §-ban írtak – tehát az előzetes letartóztatásra vonatkozó szabályok – szerint köteles eljárni.

A bárki fogalmi körébe tartozik bele a bűnüldöző hatóság hivatalos tagján túl a magánszemély is. A bírósági gyakorlat egységes abban, hogy a bűncselekmény elkövetésén tettenért személy fogvatartása esetén, jogellenesség hiányában személyi szabadság megsértésének bűncselekménye nem valósul meg. (BH 1990. 326)

Ugyan a Be 47. § b./ pontja alapján őrizetbe vétel esetén *nem kötelező a védő részvétele* a nyomozó hatóság a jelentősebb tárgyi súlyú bűncselekmények elkövetésének alapos gyanúja esetén – szerintem indokoltan – védőt rendel ki. A Budapesti Ügyvédi Kamara azonban elfogadhatatlannak tartja azt a gyakorlatot, hogy a kirendelés mindig csak követi a gyanúsítottá nyilvánítással egy időben lezajlott első terhelti kihallgatást. A megoldást abban látnák, ha a gyanúsítás közlése és az első gyanúsított kihallgatás egymástól időben elkülönülne.⁶

Érdemes vizsgálni, hogy az új Be-ben (1998. évi XIX. tv), – melyet jelentősen módosított a 2002. I. tv. hatálybalépésének időpontja bizonytalan, – hogy milyen változások lesznek, tekintettel az Egyezmény 5. cikkének rendelkezésére.

Az új Be. definiálja az őrizet fogalmát, mely szerint a terhelt személyi szabadságának átmeneti elvonásáról van szó. *Bevezeti a hatósági fogvatartás fogalmát*, ami a rendőrségi törvényben felsorolt elfogást, előállítását jelenti.

Nem oldja meg azonban azt – így a továbbiakban sem biztosított a gyanúsított védelemhez való joga az eljárás ezen szakaszában, – hogy szétválasztaná az alapos gyanú közlését, és az első gyanúsított kihallgatást.

⁶ Országos Ügyvédi Kamara 1997.fenr.12-én kelet levele dr.Gönczöl Katalinnak, az Állampolgári Jogok Országgyűlési Biztosának. In: *Ügyvédek lapja*.

3.) Az őrizet szabályozása az angol és francia jogban

A teljesség igénye nélkül röviden érintem a két EU tagországnak az őrizettel kapcsolatos szabályozását, melyből kitűnik, hogy a jogharmonizációt követően lényegét tekintve hasonló módon szabályozza hazánk is a 2 személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedést.

Franciaország

1993. március 1-től hatályos az új büntető-eljárás törvény (Code de Procedure Penale, röv.: CPP) szerint az *elfogást* a nyomozati eljárás mindkét formája az enquete préliminaire (az általános szabályok szerinti nyomozás) és az enquete flagrante (tettenéréskor alkalmazható gyorsított eljárás esetén) is lehetővé teszi. Az előbbi esetben az elkövető csak az államügyész utasítása alapján fogható el, kivéve ha feladja magát. Tettenérés (enquete flagrante) esetén szabadságvesztéssel büntetendő crime vagy délit (büntett vagy vétség) elkövetőjét bárki elfoghatja, de köteles őt a legközelebbi rendőrnök átadni.

A fentiekén kívül terhelt elfogására a vizsgálóbíró (*juge d instruction*) eljárása során, az ő határozata alapján kerülhet sor két formában: a./ *mandat d amener* kibocsátásával, amikor azért rendelkezik az előállításról, mert a terhelt az idézésre nem jelent meg, vagy az ügy körülményeiből arra lehet következtetni, hogy a terhelt megjelenése csak erőszak alkalmazásával biztosítható.

A vizsgálóbíró b./ elfogatóparancsot *mandat d arret* legalább 2 évi szabadságvesztéssel fenyegetett büntett vagy vétség elkövetésének alapos gyanúja esetén, a procureur de la République (ügyészi vezető) véleményének beszerzése után bocsáthat ki akkor, ha a terhelt ismeretlen helyen vagy külföldön tartózkodik. Az elfogott személyt a vizsgálóbíró 24 órán belül hallgatja ki, feltéve hogy a terhelt a hatóság székhelyétől 200 km-es távolságon belül került kézre. Ezután a vizsgálóbíró határoz az előzetes letartóztatás kérdésében. (Hazánkban is ismert volt a vizsgálóbíró intézménye a háború előtt. Az Új Be. az ennek megfelelő intézményt nyomozási bíró néven ismételtelen bevezette, a hozzá kapcsolódó és a francia szabályozáshoz hasonló hatásköri jogosítványokkal együtt.)

Őrizet (garde a vue)

A kihallgatási őrizet 24 óráig tarthat, melyet az államügyész újabb 24 órával meghosszabbíthat akkor, ha az érintett személy bűnösségére vonatkozóan bizonyítékok állnak rendelkezésre. A kábítószer-kereskedelem és a terrorcselekmény esetében azonban összesen négy napig hosszabbíthatja meg az őrizetet. A terhelttel azonnal közölni kell jogait, nevezetesen kérheti hozzátartozójának értesítését, orvosi vizsgálatot kérhet, joga van tovább ügyvédet kérni, vagy meghatalmazni. Erősödtek a fogvatartott pozíciói, hiszen 1993 óta 20 óra elteltével már beszélhet a terhelt a védőjével, a szexuális bűncselekmények, illetőleg az erőszakos vagyron elleni bűncselekmények esetén ez az idő 30 óra.

Anglia és Wales

Anglia területén az 1967. évi Criminal Law Act és az 1976. évi Bail Act rendelkezik az őrizetbe vételről, és az előzetes letartóztatásról.

Elfogás (arrest)

Az angol jog a személyi szabadságtól való megfosztás alábbi eseteit ismeri:

Elfogatóparancs-ot (arrest with warrant) a Magistrates Court Act (1980) szerint a békebíró (*justice of peace*) bocsáthat ki, ha terhelt idézésre nem jelent meg, vagy alaposan feltehető, hogy idézésre nem fog megjelenni. Feltétel, hogy valaki eskü alatt tett feljelentésben állítsa, hogy az érintett személy bűncselekményt követett el. (A békebíró intézménye a francia vizsgálóbíró, és a leendő magyar nyomozási bíró intézményéhez hasonlítható.)

1984-ban hatályba lépett Police and Criminal Evidence Act (PACE) 24. §-a nemcsak a rendőrséget, de bárkit felruház azzal a joggal, hogy a legsúlyosabb, ún. „őrizetbe vétellel sújtható bűncselekmények” elkövetőit elfogja. Az *arrestable offences* kategóriái, amelyeket a törvény

- határozott tartamú büntetéssel fenyeget (pl. emberölés, felségárulás, népirtás)
- azok a bűncselekmények, amelyek 21 év feletti (nagykorú) büntetlen elkövetőjét a tv. akár 5 évi szabadságvesztéssel fenyegeti,
- egyéb jogszabályokban pl. vámtörvényben, szolgálati titokról szóló törvényben, bevándorlási törvényben, mentálhigiénias törvényben meghatározott bűncselekmények
- 24§ (2)-ben nevesített bűncselekmények, mint pl. jármű önkényes elvétele, nők sérelmére elkövetett egyes szeméremérettő bűncselekmények

A felsorolt bűncselekmények elkövetői az elkövetés időpontjára való tekintet nélkül elfoghatók.

A PACE 25. §-a nevesíti azokat a feltételeket, amelyek fennállása esetén a rendőrség őrizetbe veheti a terheltet, tekintet nélkül a cselekmény súlyára. Ez a szabász szubszidiárus jellegű a 24. §-hoz képest, és akkor alkalmazható, ha „az idézés kibocsátása az adott helyzetben elégtelen eszköz, mivel

- az érintett személy neve ismeretlen
- rendőr okkal gyanítja, hogy a név nem valós,
- személy nem bocsátja a rendőr rendelkezésére idézési címét
- az őrizetbe vétel annak megakadályozása érdekében szükséges, hogy az érintett személy saját vagy más testi épségét sértse, vagyoni kárt okozzon. közrend elleni bűncselekményt kövessen el, jogellenesen akadályozza a közlekedés nyugalmát, vagy az őrizetbe vétel gyermeknek vagy más rászorulónak az érintett személytől való védelme érdekében szükséges.

A fogvatartást első alkalommal az elfogást követő hat órán belül kell ellenőrizni, ezt követően pedig főszabályként 9 óránként. Ha a fogva lévő személyt már meggyanúsították, az ellenőrzést a *custody officer* végzi, ha még nem egy magasabb

rangú, de szintén olyan rendőr, aki nem vesz részt a nyomozásban. Az ellenőrzési eljárás során lehetőséget kell adni a terheltnek (kivéve ha alszik), illetve védőjének, hogy nyilatkozzék.

Az őrizetbe vétel *Common Law* alapján

Ezen ősi szabály szerint közrend megzavarása esetén van helye őrizetbe vételnek, illetőleg ennek várható bekövetkezése esetén, mely jogot bárki gyakorolhat. A személyi szabadságtól megfosztás ezen esete máig hatályban van.

További feltételeit az őrizetbe vételnek egyrészt a *Common Law*, másrészt az írott jog nevesíti.

az őrizet foganatosítója alapos okkal higgye, hogy az őrizetbe vett bűncselekményt követ el, követett el, vagy fog elkövetni,

a.) az őrizetbe vevő egyértelművé tegye, hogy az őrizetbe vett fizikai, vagy egyéb kényszer hatása alatt áll, melyet leghamarabb közölni kell vele, csakúgy mint a további őrizetbe vétel tényét, és alapját.

A terhelt 24 óráig tartható őrizetben anélkül, hogy meggyanúsítsák. 24 óra elteltével a terheltet, ha nem gyanúsítják meg – óvadék ellenében vagy anélkül – szabadon kell bocsátani. Az 1 napos határidő kivételes esetben a rendőrkapitány vagy nála magasabb rangú rendőr által 12 órával meghosszabbítható, ha a bűncselekmény bizonyítékának biztosítása, vagy – a fogva tartott kihallgatása útján – bizonyítékok megszerzése érdekében ez szükséges, és a fogva tartott terhére súlyos „őrizetbe vétellel sújtható bűncselekmény” elkövetése róható, és biztosított, hogy a meghosszabbított idejű fogvatartás alatti nyomozás gyors és alapos lesz.⁷

Speciális szabályok vonatkoznak Angliában a terroristákra, (*The Prevention of Terrorism Act 1984.*) a törvény szerint a rendőrség bárkit őrizetbe vehet, aki alaposan gyanúsítható, hogy betiltott szervezet tagja, anyagilag támogatja a terrorizmust, érintve van terrorista cselekmények elkövetésében, előkészítésében, felbujtásában. 48 óráig foganatosítható ebben az esetben az őrizet, melyet a Belügy-miniszter további 5 napig meghosszabbíthat, tehát 7 nap telhet el, mielőtt bíró elé állítják a gyanúsítottat, azonban a 24 illetőleg 48 órával. (Ne kerüljön rá sor, de a New-York-i eseményeket követően számos európai ország, köztük hazánk is rákényszerülhet hasonló speciális szabályozásra.

⁷ Köpf Eszter Mária: Az őrizetbe vétel és az előzetes letartóztatás az angol, a francia és a magyar jogban.

II. Előzetes letartóztatás

1.) A szabályozás kialakulását vizsgálva az eredeti Be. 1973. I. számú törvény általános feltételek között szabályozta az alapos gyanút, a szabadságvesztéssel fenyegetettséget, valamint a kizáró ok fennállásának (magánindítvány) hiányát. Különös okok között eredetileg 6 ok szerepelt, mégpedig a.) a személyazonosság nem állapítható meg, b.) szökés, rejtőzés vagy annak veszélye, c.) lakhelyelhagyási tilalmat megszegte, d.) eljárást meghiusította, e.) újabb bűncselekményt követett el, f.) köznyugalmat zavarná.

Az 1987. évi IV. törvénnyel a különös okok köréből kikerült az a.) f.) pont.

Az előzetes tartama maximum 1 hónap volt, melyet a helyi ügyészség vezetője 1. és Megyei Főügyész további 1 hónappal meghosszabbíthatta. Ezt követően a Legfőbb Ügyész havonta felülvizsgálta, így a tartam akár a jogerős ítéletig is tarthatott.

A vádirat benyújtásáig az ügyész, vagy jóváhagyásával a nyomozó hatóság döntött az előzetes letartóztatásról, így a bíró elé még jogorvoslat formájában sem juthatott el a döntés. Bíróság csak vádirat benyújtása után dönthetett az előzetesről.

Megállapítható tehát, hogy az 1973. évi törvény nagymértékben sértette a fogvatartottak emberi jogait, hiszen az ügyész és a nyomozó hatóság tagja semmiképp nem tekinthető „bírói hatáskört gyakorló más személynek”, ahogyan azt az Egyezmény 5. cikk 3. bek. megkívánja.

Az 1989. évi XXVI. tv. orvosolta az Egyezménybe ütköző rendelkezéseket, amikor a személyi szabadságot elvonó kényszerintézkedésnél megteremtette a bírói hatáskört.

2.) Ezek után nézzük meg a mai szabályozást

A jogelmélet különbséget tesz ezen kényszerintézkedés általános és különös előfeltételei között, amely abból a jogi helyzetből fakad, hogy büntető eljárás kényszerintézkedés csak (megindított) büntető eljárásban alkalmazható, ezért a kényszerintézkedések általános előfeltétele ugyanaz, ami a büntető eljárás megindításának (a nyomozás elrendelésének) is előfeltétele. Nevezetesen egyrészt a. /alapos gyanú egy konkrét személyre és bűncselekményre irányuljon b./a törvény szabadságvesztéssel fenyegetse az alapos gyanú tárgyát képező cselekményt.

Az alapos gyanú a jogalkotó, illetve a joggyakorlat által nem teljesen kimunkált fogalom, az egyedi esetekben a bíróság tulajdonképpen a bűncselekmény elkövetésének valószínű voltát vizsgálja. A gyanú alaposága nem csupán azt jelenti, hogy a hatóság tudott azon tények összességéről, hogy bűncselekmény történt, hanem azt is, hogy olyan tények összessége általában bűncselekmények elkövetése esetén állnak fenn. A Legfelsőbb Bíróság számos határozatával (BH1992.34., BH1993.602., BH1997.118) próbálja a bírósági gyakorlatot olyan irányba egységesíteni, hogy a büntető eljárás vádirat benyújtása előtti fázisában ne legyen mód a bizonyítékok bizonyító erejének összevetésére, amely nyilvánvalóan az érdemi döntés prejudikálását kívánja megakadályozni.

A szakirodalom azonban rámutat arra, hogy ez a kívánalom betarthatatlan abban az esetben, amikor egymásnak ellentmondó bizonyítékok állnak rendelkezésre. Így a bizonyítékok mérlegelését néha az alapos gyanú meglétének tisztázásakor sem lehet elkerülni. Ezt látszik alátámasztani a 122. BK is amely megfogalmazza, hogy a bíróság a Be. 379/A és B. §-aiban szabályozott eljárásban az ügyésznek a kényszerintézkedéssel kapcsolatos indítványát megalapozó bizonyítékait, a gyanúsított és a védő felszólalásában foglaltakat, valamint a gyanúsított és a védő által becsatolt, bemutatott bizonyítási eszközt a kényszerintézkedésben való állásfoglalás eldöntéséhez szükséges mértékben értékeli.

Véleményem szerint a fejlődés iránya mindenképpen az kell legyen, összhangban az európai gyakorlattal, hogy a gyanú alapjául nyomozási tevékenység útján szerzett, és ellenőrzött adatoknak (ismereteknek) kell szolgálnia. Tehát egy írásban tett feljelentés, amelynek tartalma természetesen a nyomozó hatóság közreműködése nélkül alakult, elegendő lehet majd (mint ma is) a nyomozás elrendeléséhez, de ahhoz szerintem kevés lesz, hogy további adatok beszerzése, a benne foglalt állítások nyomozás útján történő ellenőrzése nélkül a feljelentéssel szemben kényszerintézkedést alkalmazzanak.

Az előzetes letartóztatásról való első döntés esetében általában rendkívül csekély bizonyíték áll a bíróság rendelkezésére. Sokszor csupán a kiemelkedő tárgyi súlyú cselekmény elkövetőjével szembeni feljelentés az ami az alapos gyanút megalapozza, ami ugyan elegendő lehet az előzetes letartóztatás elrendeléséhez, de ha a nyomozás során a feljelentés nem gyarapszik egyéb bizonyítékokkal, álláspontom szerint aligha elegendő ez a meghosszabbításhoz.

A fenti általános feltételek együttes meglétéhez legalább egy különös ok megvalósulása is szükséges. Különös okok a Be. 92. § (1) bek.

a./ pontja szerint megszökött, elrejtőzött, illetőleg a bűncselekmény súlyossága folytán szökésétől, elrejtőzésétől lehet tartani.

Megjegyzem, hogy a Veszprémi Városi Bírósági gyakorlat vizsgálatát a 2001 első félévében érkezett BK-s aktákra szűkítettem, azon belül legrészletesebben a januárban érkezettekre. Eszerint ebben a hónapban 9 db előzetes letartóztatás elrendelése iránti kérelem, és 2 db előzetes letartóztatás meghosszabbítása iránti kérelem érkezett. A 11-ből 1 esetben került szabadlábra a gyanúsított. 1 esetben nem hivatkozott a bíróság az a./ pontra, ebből is látszik, hogy az a./ pont a leggyakrabban meghivatkozott ok az elrendeléskor és meghosszabbításkor. A vizsgált ügyeknél egyszer sem fordult elő, hogy kizárólag ez a pont lett volna meghivatkozva, 60%-ban a b./ ponttal, 30%-ban a c./ ponttal és 9%-ban a b./ és c./ ponttal együttesen szerepelt az elrendelés okaként.

A gyakorlatban nem merül fel probléma a tényeken alapuló megszökéssel, elrejtőzéssel, azonban ezek veszélyének értelmezésével már igen. Hazánkban vitatható az ezzel kapcsolatosan uralkodó bírói gyakorlat, miszerint az alapos gyanú tárgyát képező cselekmény tárgyi súlya, a kiszabható büntetés mértéke megalapozhatja a szökés, elrejtőzés veszélyének a megállapítását. (BH.1996.578., BH.1995.505.,

FBK.1993/33.) Ilyen esetben azt kell vizsgálni, hogy ezzel szemben milyen tényleges adatok támasztják alá azt, hogy a terhelt mégsem fog a hatóság elől megszökni, vagy elrejtőzni.⁸

A másik álláspont szerint ez a törvényhely aggályos a strasbourgi esetjog tükrében hiszen az Európai Emberi Jogi Bíróság már 1968-ban a híres Neumeister- v. Austria ügyben hozott ítéletében kimondta, hogy a terhelt szökésének veszélyét mint letartóztatási okot nem lehet pusztán a várható büntetés súlyára alapozni. (A panaszos előzetes letartóztatását kétszer is elrendelték, a második 15 hónapig tartott, s ezalatt csak 1 szembesítésre került sor. A Bíróság úgy ítélte meg, hogy megsértették az Egyezmény 5. cikk 3. bekezdését.)⁹

Az egyéb körülmények vizsgálata lehet például a vádlott külföldi kapcsolatai, külföldre juttatott pénze, elvetemültsége és a bűnismétlés veszélye, de ok lehet a vádlott agresszív magatartása, a többszörösen büntetett előélete. (Erikson eset)¹⁰ A Legfelsőbb Bíróság ennek megfelelően az ítélezési gyakorlatra jelentős befolyással bíró számos ítéletében mutatott már rá a magyar törvénynek a Neumeister-döntéssel összhangban álló helyes értelmezésre. (BH.1993.84.-ben foglaltak szerint az előzetes letartóztatás feltételeinek a vizsgálatánál csak tényeken alapuló következtetés útján lehet állást foglalni abban a kérdésben, hogy a szökés vagy elrejtőzés, illetőleg a bűnismétlés veszélye fennáll-e, ennek hiányában az előzetes letartóztatást meg kell szüntetni.)

A BK-s akták vizsgálata során azonban számos példát láttam arra vonatkozóan, hogy pusztán a bűncselekmény tárgyi súlyára hivatkozva rendelte el a bíróság a gyanúsított előzetes letartóztatását. Érdemes ezért megvizsgálni, hogy mi az a büntetési mérték, amely önmagában – súlyossága folytán a szökést „megalapozottan feltehető”-vé teszi. Itt tanulságos egy kis történeti visszatekintés is, amely a bevezetőmben említett fejlődési irányt is alátámasztja. A Bvp. tervezete idején Baumgarten Izidor ezt a mértéket 5 évi börtönben látta, majd az 1950-1960-as években általában a 2 évi vagy ezt meghaladó börtönt tekintették ilyennek. A 70-es 80-as években enyhült ez a szemlélet, és azóta érvényesnek mondható, hogy a szökés veszélyét „megalapozottan feltehető”-vé olyan büntetés teszi, amelyből a terheltnek 5-6 évet még ténylegesen le kell töltenie.

Kérdésként felmerülhet, hogy melyek azok a tényleges adatok, amelyek a szökés, elrejtőzés veszélyének valószínűsége ellen hathatnak. Ilyen lehet pl. egy kiegyensúlyozott, rendezett családi háttér, hosszabb munkaviszony, több kiskorú gyermek eltartása, idős életkor, súlyos betegség, bűncselekménnyel okozott kárnak a megtérítése, feltáró jellegű, bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomás.

⁸ In: CD jogtár.

⁹ Case of Neumeister v. Austria, judgement 7.5. 1974. Series A. No.17.

¹⁰ Case Eriksen v. Norway, judgement of 27. May 1997.

Ezen törvényhely vonatkozásában a szakirodalom helyteleníti azt a gyakorlatot, hogy a szökés veszélyét bizonyítva látván a bíróság szinte automatikusan rendeli el annak a terheltnek az előzetes letartóztatását, aki elfogatóparancs alapján került őrizetbe. Hiszen annak kibocsátását meg kell előznie a terhelt tartózkodási helye felkutatásának, ez azonban – a rendőrség túlerheltsége miatt – néha elmarad. Annak, hogy a körözött személy a hatóság által ismert címről nem idézhető, lakcímváltozás, külföldi út stb. is oka lehet, nem csupán a szökés ténye. Ilyen esetben döntött a Legfelsőbb Bíróság is. (BH.1999.296) Az általam vizsgált BK-s ügyekben azonban tapasztaltam, hogy körültekintően vizsgálta a bíróság a körülményeket, és az előzetes letartóztatás indítványozását elutasította, és szabadlábra helyezte a gyanúsítottat, a megyei bíróság pedig azt megváltoztatva lakhelyelhagyási tilalmat rendelt el.

b./ a következő különös ok: alaposan feltehető, hogy szabadlábon hagyása esetén az eljárást meghiusítaná vagy megnehezítené, illetőleg veszélyeztetné.

A vizsgált BK-s iratok között ez a pont volt a második leggyakrabban meghivatkozott ok, leginkább az a./ ponttal együttesen megjelölve.

Ennek a pontnak az alkalmazása leginkább többes elkövetői alakzatoknál fordulhat elő, amikor fennáll a veszélye a társakkal való összebeszélésnek, tárgyi bizonyítási eszközök eltüntetésének. Mivel a nyomozás elején áll fenn ennek a legnagyobb veszélye, természetesen következik ebből, hogy a későbbi meghosszabbításoknál már egyre ritkábban előforduló ok lehet az erre történő hivatkozás. Azonban amikor egyáltalán nincs arra adat, hogy a terhelt a cselekményt nem egyedül követte volna el, nem szerencsés az „összebeszélésre,” hivatkozás, mint ahogyan láttam ilyen irányú ügyési indítványt is.

Az ügyvédek egy része aggályosnak tartja az összebeszélés tényére hivatkozást, hiszen a Be. nem tilalmazza az összebeszélést. Egyébként a gyanúsítottaknak már a bűncselekmény elkövetésekor lehetőségük van a „lebukásuk” esetén szóba jöhető védekezésük összeegyeztetésére. Az ügyvédek úgy gondolják, hogy a hamis vád és a hamis tanúzásra rábírás elegendő fenyegetésül szolgálnak, és az összebeszélésre hivatkozáskor nincs szükség előzetes letartóztatásra.

Mindenképpen célszerű lenne a b.) pont esetében, ha a Legfelsőbb Bíróság iránymutatásban részletezné, hogy milyen okok tartoznak ezen pont alá.

Továbbá osztom a szakirodalom azon álláspontját, hogy legalább ennél a pontnál maximalizálni kellene az időtartamot, hiszen az Egyezmény 5. cikk 3.bek. foglaltaknak a jelenlegi szabályozás nem felel meg, hiszen ez előírja, hogy a bíróság a fogvatartott ügyében „ésszerű időn” belül tárgyalást tart, vagy a tárgyalásig szabadlábra helyezi a gyanúsítottat. Ugyan a jelenleg hatályos törvényünk soronkívüliséget biztosít a foglyos eljárásokban, ennek ellenére rendkívül magas azoknak a száma a nemzetközi gyakorlathoz viszonyítva, akik előzetes letartóztatásban vannak.

Az eredeti új Be. javaslatában szerepelt végső határidő, majd az elfogadott törvényszöveg a jelenlegi szabályozást követi, ugyanakkor a 2002. évi I. tv.

módosítása mégis maximálja a határidőt, kérdés, hogy a kormányváltásra tekintettel az új Be. melyik változata fog és mikor hatályba lépni.

A bizonyítás meghiúsítása, megnehezítése szóba jöhet úgy is, hogy a terhelt befolyásolni próbálja az ismert, vagy még ismeretlen kilétű tanúkat.

c./pont következő különleges okként jelöli meg az eljárás alatti újabb szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény elkövetését, illetve a megkísérelt, előkészített bűncselekmény befejezésének, újabb bűncselekmény elkövetésének veszélyét.

Az újabb bűncselekmény elkövetésének a megállapításához elegendő az alapos gyanú, nem szükséges a jogerős határozat, ugyanis ez nincs ellentétben az ártatlanság vélelmével.

Újabb elkövetés veszélyének a megállapításához viszont az elkövető személyi körülményeinek rendkívül átfogó vizsgálata szükséges. A terhelt korábbi, és az eljárás során tett kijelentéseit, előéletét, korábban elkövetett és adott ügyben elbírált cselekmény jellegét, számát, terhelt életkörülményeit kell vizsgálni ekörben, ugyanis ezekből vonható le következtetés arra, hogy a terhelt szabadlábra kerülése esetén milyen magatartást fog tanúsítani.

A fővárosi gyakorlat azt mutatja, hogy ez a harmadik ok a leggyakrabban meghivatkozott ok az előzetes lerendelésekor, különösen akkor, amikor a gyanúsított sorozatosan ugyanolyan, vagy hasonló bűncselekményeket követ el.¹¹

3.) Az előzetes letartóztatás elrendeléséről

a bíróság alakszerű végzéssel határoz, amennyiben a vádirat előtti eljárásban történik mindez, úgy a Be. 379/A. és B. §-ában

foglaltak szerint a gyanúsított fogvatartásának helye szerinti bíróságon tartott meghallgatáson. Nem értek egyet a törvény azon rendelkezésével, miszerint ez az értesítés ellenére meg nem jelenő védő távollétében is megtartható. Hiszen mégiscsak személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedésről születik döntés, sajnos tapasztaltam, hogy sokszor azért nyugodnak bele a pl. „30 napig” elrendelt időtartamba a gyanúsítottak, mert azt úgymint „kibírják” valahogyan. Az viszont tény, hogy az elrendelt letartóztatások az esetek több mint 95%-ában minimum 6 hónapig tartanak.

Azért is sajnálatos, hogy nincs ügyvédkényszer, ugyanis célszerű lenne a védő jelenléte, hogy kérdést intézhessen a meghallgatáson a gyanúsítottal, hiszen annak jegyzőkönyvbe foglalt felszólalása okirati bizonyíték. Amíg a jelenlegi szabályozás marad, addig a rendkívül alacsony kirendelt védői díj nem ösztönzi a védőket a megjelenésre, sokkal inkább a sablonos fellebbezések megírására.

¹¹ Nyilasi Gyula: Az előzetes letartóztatás ügyeinek időszerűsége a fővárosi nyomozó szervek gyakorlatában, in: Belügyi Szemle 1996/1.p.

Ügyszintén igazolható, hogy az előzetes letartóztatásra irányuló ügyészi indítványok kb. 95%-ban sikeresek. Bánáti János szerint: „ez a helyzet tarthatatlan, mert bár az ügyészség általában megalapozottan végzi munkáját, de indítványainak ilyen arányú honorálása sokkal inkább egy rossz beidegződésre („az ügyész mint a törvényesség őre nyilvánvalóan csak megalapozott indítványokat terjeszt elő, és egyébként is ő jobban ismeri a nyomozati szak rejtelmait”) utal, amin változtatni kellene.”¹²

Amiben szerintem sokan egyetértünk az az, hogy ezeken a vádirat előtti első meghallgatásokon a lehető legrészletesebben kell meghallgatni a gyanúsítottat, (gyanúsítottakat), amennyiben fel kíván szólni. Indokolható ez egyrészt azzal, hogy az elkövetéshez viszonyítva sokkal kevesebb idő telt még el, mint majd az esetleg évek múlva megtartott bírósági tárgyaláson, másrészt példa volt arra, hogy társtetteség, részesség esetén sokszor a meghallgatáskor készült jegyzőkönyvből derültek ki olyan tényállásbeli – a gyanúsítottak elkövetéskori külsejére vonatkozó – adatok, amelyeket kiküszöbölhető megalapozatlanság esetén – a másodfokú bíróság fel tudott használni a tényállás helyes megállapításához.

4.) Előzetes letartóztatás időtartama

A vádirat benyújtása előtt elrendelt előzetes letartóztatás az elsőfokú bíróság tárgyalás előkészítése során hozandó határozatáig, de legfeljebb 1 hónappal tart, majd az elsőfokú bíróság csupán egyszer további 2 hónappal meghosszabbíthatja. 3 hónap után a megyei bíróság egyes bíróként 2 alkalommal, legfeljebb az elrendeléstől számított 1 évig hosszabbíthat. Ezt követően kizárólag a Legfelsőbb Bíróság hosszabbíthat.

A vádirat benyújtása után az elsőfokú bíróság által elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás az elsőfokú bíróság ügydöntő határozatának kihirdetéséig, az ezután elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás az eljárás jogerős befejezéséig, de legfeljebb az elsőfokú bíróság által kiszabott szabadságvesztés tartamáig tart. Ha a tartam a 6 hónapot meghaladja, és még nem született ügydöntő határozat az elsőfokú bíróság, amennyiben az 1 évet meghaladja a Legfelsőbb Bíróság az előzetes letartóztatás indokoltságát felülvizsgálja. Időpontok számításánál fontos az a döntése a Legfelsőbb Bíróságnak, amelyben kimondta, hogy a felülvizsgálat szempontjából az egy év a Legfelsőbb Bíróságnak bármely okból a kényszerintézkedés jogszerűsége kérdésének a vizsgálata során hozott határozattól számítandó (és nem a szabadlábra helyezés iránti kérelmet elutasító határozat másodfokú elbírálásának időpontjától) (BH. 1994. 588.)

2001. március 01-jétől az ismételt, új indokokat nem tartalmazó szabadlábra helyezési kérelem esetén mellőzhető az alakszerű határozat, a Be. 95.§. (4) bek.

¹² Bánáti János: Szabadságjogok versus bírói munkaterhek in: Ügyvédek Lapja. 1998. november 9-én elhangzott előadás a Fővárosi Bíróságon.

alapján. Véleményem szerint ez csak akkor alkalmazható, amennyiben az előző kérelem óta rendkívül rövid idő telt el, pl. 1 hét. Sajnos azonban az is gyakorlat, hogy viszonylag hosszabb idő telt el, és azóta a nyomozó hatóság semmilyen nyomozati cselekményt nem végzett. Ebben az esetben aggályos pl. a b./ pont alapján elrendelt előzetes letartóztatást továbbra is fenntartani. Felmerül itt az ügyészség nyomozás-felügyeleti jogkörében végzett tevékenységének fontossága is. Szem előtt tartva természetesen a törvénynek azt a kitételét, hogy törekedniük kell arra, hogy a letartóztatás a lehető legrövidebb ideig tartson.

5.) Az új Be rendelkezései az Egyezmény 5. cikke tekintetében

Rendkívüli előrelépés lesz véleményem szerint a sablonos bírósági végzések csökkenése felé, hogy az új Be. *bevezeti a nyomozási bíró intézményét*, aki a vádirat előtti bírósági hatáskörbe tartozó kényszerintézkedésekkel kapcsolatos döntéshozatalt végzi, ez segíthet a bírák túlterheltségének visszaszorításában is. Szintén pozitívum, az az Egyezmény elvárásainak megfelelő tendencia, hogy *növeli az előzetes letartóztatás helyettesítő intézkedések körét* (óvadék, útlevél elvétele). Továbbá

rögzíti az előzetes letartóztatás fogalmát, mely szerint a terhelt személyi szabadságának bírói elvonása a jogerős ügydöntő határozat meghozatala előtt. *Pontosítja a különös okokat*, azonban nem tér ki a korábban már említett „összebeszélés” kategóriájának részletezésére.

- abszolút határidőt vezet be, amikor *maximalizálja a szabadságelvonás időtartamát*, ugyanis ha a büntető eljárás a 3 évet eléri, akkor megszűnik az előzetes letartóztatás, kivéve, ha az ügydöntő határozat után elrendelt vagy fenntartott letartóztatásról van szó, illetőleg a hatályon kívül helyezés esetén megismételt eljárás esetéről.
- végre megnyugtatóan rendelkezik az 5. cikk állította követelményekben foglaltaknak, amikor a *Habeas Corpus intézményét bevezeti*, hiszen az előzetes letartóztatás tárgyában hozott utolsó bírói döntést követően 3 hónap elteltével előterjesztett szabadlábra helyezés iránti kérelem ezentúl nem utasítható el indokolás nélkül.¹³

(Kérdéses, hogy a jogalkotók miért nem vették figyelembe a szakirodalom, és a Strasbourg-i Bíróság azon álláspontját, mely szerint 30 napban – és nem 3 hónapban – jelölte meg azt az intervallumot, amely után a bíróság köteles érdemben foglalkozni a kérelemmel).

Összességében mégis elmondható, hogy ezzel az új szabályozással a büntető eljárásunk előzetes elrendelésére vonatkozó rendelkezései összhangba kerültek az Egyezmény rendelkezéseivel.

Az Egyezmény 5. cikk (2) bek. szerint *minden letartóztatott személyt halálánélkül az általa értett nyelven tájékoztatni kell letartóztatása okairól és az ellene felhozott vádakról*.

Hatályos törvényünk a fentieknek eleget tesz, hiszen a Be. az anyanyelv használatát alapvető szintre emeli, ugyanis a magyar nyelv nem tudása miatt senkit sem érhet hátrány, és a büntetőeljárásban mind szóban, mind írásban mindenki anyanyelvét használhatja, és már nyomozati szakban igénybe veszik a tolmácsot. Problémaként merülhet fel a gyakorlatban, hogy mi az amit írásba kell lefordítani, azonban a gyakorlat kialakította, hogy nem sérti a védelem és anyanyelv használatának az alapvetését, ha az előzetes letartóztatás tárgyában hozott végzés tartalmát, az ügyészi indítványt, a tolmács szóban lefordítja, azonban írásbeli fordítást nem készít. (BH. 1998. 11.)

Az Egyezmény 5. cikke (5) bek. szerint *mindenkinek, aki e cikk rendelkezéseinek megsértésével végrehajtott letartóztatás vagy őrizetbe vétel áldozata, joga van kártalanításra*. Érdemes megemlíteni, hogy az új Be. egységesen a büntető bíróság hatáskörébe utalja a kártalanítási eljárás lefolytatását.¹⁴

Az indokolás szerint ez kedvezőbb helyzet a terheltre, mintha polgári perben lépne föl, hiszen polgári perben neki kellene bizonyítania a tényeket, ugyanis neki áll érdekében, hogy azt a bíróság valónak fogadja el. Büntető eljárásban viszont megfordul a bizonyítási teher, és az államnak kell bizonyítania, hogy a kártalanításnak akadálya van.¹⁵

Véleményem szerint a komoly, a nem vagyoni kártérítésekben szükséges, mindegyre a polgári per sajátosságait magán hordozó bizonyítás lefolytatása nehézséget fog okozni a büntető bíróságnak, annak ellenére, hogy az új Be. tételesen felsorolja, hogy mikor jogosult valaki kártalanításra, a bírói gyakorlat pedig kimunkálta, hogy mit kell vizsgálni a vagyoni és a nem vagyoni kárpótlás megítéléséhez. A vagyoni kár körébe esik az elmaradt jövedelem, elmaradt haszon, a csomagok, levelek, telefonálás költségei.

A *nem vagyoni kárral* kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság eseti döntésében leszögezte: hogy köztudomású tény (Pp. 163. § (3) bek.), hogy a személyi szabadság hosszabb időtartamú, jelentős korlátozása, a börtönviszonyok fizikai és pszichikai vonatkozásban egyaránt megterhelőek és általában is károsak. Az ennek során elszenvedett „sérülések” a szabadulást követő életvitelben, munkahelyi elhelyezkedésben és a munkavégzésben is hátrányt jelenthetnek. A nem vagyoni kárpótlásnak éppen az a rendeltetése, hogy enyhítse e hátrányokat, és segítse a belőlük eredő nehézségek leküzdését. (BH.1996.247.)

¹³ 1998.évi XIX.tv. indokolás in: CD Jogtár Kommentár.

¹⁴ Uo. indokolás az 580.§.-hoz.

¹⁵ In: CD Jogtár Kommentár

Tekintve, hogy az előzetes letartóztatás a személyi szabadságot legsúlyosabban korlátozó kényszerintézkedés, ezért a letartóztatással szemben csak olyan korlátozó sok foganatosíthatók, amelyeket a büntetőeljárás feladatának megvalósítása, vagy a letartóztatást foganatosító intézet rendje szükségessé tesz. Eljárási jogainak gyakorlásában, különösen a védekezésre való felkészülésben nem korlátozható. (Be. 97.§.)

A letartóztatott jogainak érvényesülésének tekintetében kényszerülök leginkább arra, hogy vizsgáljam: a hazai szabályozás mennyiben felel meg hazánk nemzetközi szerződésekben foglalt kötelezettségvállalásainak, vagyis az előzetes letartóztatás végrehajtása milyen az emberi jogok európai egyezménye tükrében. (Ugyan tanulmányom fő témájához, vagyis az Egyezmény 5. cikkének való megfeleléshez az előzetes foganatosításának szabályai nem tartoznak, mégis fontossága miatt érdemes néhány rendelkezést megemlíteni.)

Előjáróban két ajánlásra szeretnék kitérni. Az *Európa Tanács Parlament Közgyűlése 1245/1994 ajánlása* kimondja, hogy „akiknek ügyét még nem tárgyalták, a börtönök elkülönített részeiben kell fogva tartani, számukra minden szükséges eszközt biztosítani kell védekezésük előkészítésére, és nem foszthatók meg teljes mértékben a társadalmi és foglalkozásbeli kapcsolataiktól.”

Egy másik ajánlásban pedig kimondja, hogy „az őrizet helyét el kell különíteni a börtönöktől és meg kell akadályozni az ártatlanság véelme alatt álló letartóztatottak bármilyen keveredését az elítéltekkel. Ennek az elvnek az érvényesülését nemcsak hazánkban akadályozza meg a zsúfoltság. Sok ország Be-je, illetve előzetes letartóztatás végrehajtási törvénye be is iktatta a külön elhelyezés főszabályát. Luxemburnak és Svédországnak sikerült azonban őrizeti központokat létrehozni.¹⁶

Az 1979. évi 11. tvr. (Bv. tvr.), a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996 IM rend. (Bvsz.), valamint a rendőrségi fogdák rendjéről szóló 19/1995. BM rend. (Rfsz.) egyike sem mondja ki azt az általános alapelvet, amit az említett Be. 97.§-a tartalmaz.

Az *Egyezmény 6. Cikke 2. pontja (ártatlanság véelme)* alapján a letartóztatottak és a szabadságvesztést töltő elítéltek között igen éles különbségnek kellene fennállnia. A Bv. tvr. 119.§. (1) bek. a.) szerint ugyan a letartóztatottakat el kell különíteni az elítéltektől, ugyanakkor a jogállásuk és a foganatosítási szabályok mellett nem említi az eltérő bánásmódot. A Bvsz. pedig határozottan kimondja, hogy a letartóztatottakra az elítéltekre vonatkozó szabályok érvényesek, ugyanakkor a jogállásuk és a foganatosítási szabályok mellett nem említi az eltérő bánásmódot. A Bvsz. pedig határozottan kimondja, hogy a letartóztatottakra az elítéltekre vonatkozó szabályok érvényesek.

¹⁶ Herke Csongor: Az előzetes letartóztatás végrehajtása az emberi jogok európai egyezményének tükrében in: Jogtudományi Közlöny 3/2000 p....

Az Alkotmányban is rögzített védelemhez való jog érvényesülése körében hangsúlyozandó, hogy a fogvatartott védőjével szóban és írásban érintkezhet. Ügyvédi körökben megfogalmazott kérdés, hogy történhet-e ez hivatali időn túl, vagy üzsakai pihenő időben, pihenő és ünnepnapokon, köthető-e ez a hatóság előzetes engedélyéhez, ahogyan ezt az utóbbit a Bvsz. előírja.

1.) Az előzetes letartóztatás szabályozása az angol s a francia jogban

Franciaország

Előzetes letartóztatás (détention provisoire) a vizsgálóbíró által rendelhető el, csak kivételes esetben, biztonsági intézkedésként alkalmazható, ha a terhelt olyan bűntett vagy vétség elkövetésének alapos gyanúja terheli, amelyet a törvény legalább kétévi -tettelés esetén legalább egyévi- szabadságvesztéssel rendel büntetni, és egyéb személyes szabadság korlátozás az adott helyzetben nem elégséges eszköz és a további feltételek valamelyike fennáll:

- az előzetes letartóztatás az egyetlen eszköz annak megakadályozására, hogy bizonyítékok semmisüljenek meg, vagy arra, hogy a terhelt visszatartsa tanúk befolyásolásától, vagy más hasonló, a büntetőeljárást megnehezítő cselekménytől,
- szükséges eszköze a közrend fenntartásának, a terhelt védelmének a bűnisméltés megakadályozásának vagy a terhelt elérhetősége biztonságának (ezen ok jelenleg nincs a hatályos hazai szabályozásban, azonban az új Be-ben előreláthatólag szerepelni fog),
- a terhelt megszegte a mozgási és kapcsolati korlátozás szabályait, tekintet nélkül a terhére rótt cselekmény súlyára (ahogyan a magyar szabályozást történetiségében bemutattam, abból kiderült, hogy ezen ok korábbiakban hazánkban is szerepelt, majd kikerült a Be-ből).

Tartama délit (vétség) esetén 4 hónap, crime (bűntett) esetén pedig 1 év. Utóbbi esetben a meghosszabbítása 1-1 újabb évvel történhet végső limit nélkül úgy, hogy a meghosszabbítások elrendelése előtt a vizsgálóbíró meghallgatást tart.

Vétség esetében a bíróság főszabályként újabb 2 hónappal hosszabbíthatja meg a 4 hónapos időtartamot. Ha korábban súlyos bűncselekmény miatt már elítélték, és legutóbbi cselekmény 5 évnél hosszabb szabadságvesztéssel büntetendő, az előzetest újabb 4 hónappal hosszabbíthatja a bíróság. 1 év után meghallgatást tart. Ha viszont utóbbi cselekménye ugyan súlyos, de 5 évnél enyhébben büntetendő, az előzetes letartóztatás leghosszabb ideje 2 évre korlátozódik. (Korábbiakban említettem, hogy szükséges lenne maximális tartam bevezetése hazánkban is, az új Be. ennek eleget is tesz, azonban 3 évben határozza meg a leghosszabb mértéket. Megfontolandó lenne nálunk is, hogy differenciáltabb maximum tartamot határozzon meg az új Be, és például vétség esetében nálunk rövidebb, maximum 1 évben határozná meg az abszolút határidőt a tv.)

Anglia és Wales

A gyanúsítás nélküli fogvatartást 36 órán túl a bíróság hosszabbíthatja meg az őrizetnél korábban leírtak szerinti 12 órával való meghosszabbításra vonatkozó feltételekkel. Előtte meghallgatja a terheltet, akinek védője a meghallgatáson jelen lehet. A hosszabbításról 36 órán belül, legfeljebb az azt követő hat órán belül hozza meg a döntést a bíróság. A bíróság első alkalommal 36 órával, ezt követően az elfogástól számított maximum 96 óráig hosszabbíthatja meg az őrizetet. A bíróság meghosszabbítást elutasító határozata után, illetve a 96 óra elteltével a terheltet meg kell gyanúsítani, vagy -óvadék ellenében, illetve anélkül- szabadítani kell.

Fogvatartás a gyanúsítás után

Ha a terheltet a gyanúsítás után is fogva tartják amint lehetséges, bíróság elé kell állítani. Has az adott bűncselekmény a fogvatartás helye szerinti bíróság hatáskörébe és illetékességi körébe tartozik, a bíróság elé állításnak legkésőbb a gyanúsítást követő napon meg kell történnie. Ha az eljáró bíróság székhelye nem esik egybe a fogvatartás helyével, a terheltet, amint ez lehetséges, bírósága székhelyére kell szállítani, és a bírósága elé kell állítani legkésőbb az odaérkezést követő napon. Szükség esetén a bíróság rendkívüli ülésnapot tart.¹⁷

III. Magyar ügyek Strasbourgban

Az Egyezmény 5. cikkével kapcsolatosan hazánkkal szemben is érkeztek panaszok, azonban ez idáig ezek mind alaptalannak bizonyultak. Az 1996-os *Romanov ügy* kapcsán a bizottság megállapította, hogy az előzetes letartóztatás elrendelése meghosszabbítása megfelelt a belső jognak, az alapos gyanú fennállt.

Az 1997-es *Szilágyi ügyben* szintén kimondta, hogy az előzetes letartóztatás időtartama nem volt jogellenesen hosszú. Az 1995-ös *Kokaveczy ügyben* máfolyamatban volt jogellenes fogvatartás miatti kártalanítási eljárás, ezért a bizottság elutasította a panaszt.¹⁸

Tehát megállapítható, hogy az eddigi magyar gyakorlat – illetőleg amely ügyek eljutottak Strasbourgig – azt mutatja, hogy a szabályozás megfelel az Egyezmény 5. cikkének, ugyan a Bíróság sem állapított meg ez idáig jogsértést (az más kérdés, hogy a 6. cikk. kapcsán a bánásmód, tehát a foganatosítás tekintetében nem ilyen kedvező helyzet) de véleményem szerint csak idő kérdése, hogy marasztalással záruljon egy magyar panasz, hiszen előbb-utóbb a kérelmezők is megtanulják a Strasbourg Bíróság előtti eljárás szabályait.

Álláspontom szerint azért, hogy elkerülhető legyen a Strasbourgba érkező „panaszáradat”, ahhoz továbbiakban is fel kell készíteni a jogalkalmazókat arra, hogy

¹⁷ Köpf Eszter Mária: id. mű.

¹⁸ Weller Mónika – Taplán Attila: Magyar ügyek Strasbourgban. in: Acta Humana No. 41. 42.

a munkájuk során figyelemmel legyenek azon tényre, hogy az Egyezmény a belső jog része. Ennek feltételei adottak, hiszen a bírósági határozatok mellékletei tartalmazzák a strasbourgi szervek határozatait, egyes számokban a magyarázatok is megtalálhatóak.

Összegzés

Az Emberi Jogi Bíróság és a magyar bíróságok őrizetbe vételre, illetőleg előzetes letartóztatásra vonatkozó gyakorlatának, az emberi jogi egyezményekben foglalt kötelezettségvállalásaink jogharmonizációs állapotának, egyéb érintőleges jogalkalmazási problémáknak a rövid bemutatása is bizonyítja, hogy e kényszerintézkedések elrendelésének szabályozása és gyakorlata a leghangsúlyosabb területeket illetően megfelel a szigorú európai követelményeknek. Kevésbé mondható el ugyanez a kényszerintézkedések végrehajtási szabályozásának jogharmonizációs állapotára. Hiszen mind az Európai Bíróság eseti döntései, mind az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Ajánlásai egyértelműen arra utalnak, hogy nemcsak az előzetes letartóztatás elrendelésének, hanem annak foganatosításának is törvényesnek kell lennie. A magyar törvények, a végrehajtás területén csak rendeletek, igen kevés plussz garanciát nyújtanak az ártatlannak tekintendő személyekkel szembeni megfelelő eljárásra.

A német jog elsősorban a letartóztatott jogosultságainak felsorolásából (és e jogosultságok bővítéséből) áll, addig a magyar jogszabály szövegezése „tilalom-centrikus”. Egyes rendelkezések kifejezetten hiányoznak (külön cella, munkához való jog, Habeas Corpus).¹⁹

Minél hamarabb indokolt lenne a német joghoz hasonlóan önálló előzetes letartóztatás végrehajtási törvény megalkotása, de addig is, hasonlóan a nyugat-európai szabályozáshoz, néhány garanciális szabály beépítése a Be-be. Gondolok a majdnem teljesen hiányzó végrehajtási szabályokon kívül több olyan eljárási elemmel gazdagítson az eljárási törvény, amit részben a hatályba még nem lépett Be magáévá tett, óvadék intézménye a b./ pontos különös ok esetén)

Ügyvédkényszer bevezetését szintén indokoltnak tartanám a meghallgatásokon. A bíróságoknak pedig a jövőben még nagyobb figyelmet kell fordítaniuk az elrendelő és meghosszabbító határozatok indokolási kötelezettségére, hiszen szaporodnak az ezzel kapcsolatos panaszok a strasbourgi bíróság előtt, és az egész magyar igazságszolgáltatás érdeke, hogy a hazai joggyakorlat és a strasbourgi esetjog közötti ellentmondásokat még azelőtt kiküszöbölje, mielőtt azok felszámolására az Emberi Jogi Bíróság – súlyos kártérítések és jelentős nemzetközi presztízvesztés árán – köteleznék.

¹⁹ Herke Csongor: Id. mű.

IV. FEJEZET

DOLGOZATOK ZALA MEGYÉBŐL

AZ EMBERCSEMPÉSZÉS KRIMINOLÓGIAI ÉS BÜNTETŐJOGI MEGÍTÉLÉSÉRŐL

Horváth Zsolt¹

A bűnözés okait kriminológiai szempontból vizsgálva a társadalmi környezet meghatározottságával szembesülünk. Nem vitatható az a tétel, miszerint minden egyes bűncselekmény valamilyen mértékben társadalmilag meghatározott.

Az embercsempészség bűncselekményére fokozottan igaz a fenti megállapítás, sajátossága azonban, hogy ez a deliktum nem kizárólagosan és elsődlegesen a magyar társadalmi környezetben gyökerezik, mozdatórugóit főként országukon kívül kell keresnünk.

Az 1990-es évek újrarajzolták Európa térképét, nemcsak államhatárok módosultak, születtek, vagy éppen tűntek el a szó szoros, vagy átvitt értelmében, de a kontinens gazdasági határvonalai is alapvetően megváltoztak. Az Európai Uniót életre hívó Maastrichti Szerződéssel az európai közösség az integráció magasabb fokára lépett. Az előrelépés alapja mindenekelőtt a '80-as években indult erőteljesebb gazdasági fejlődés volt, az a felismerés, hogy a Közösség gazdasági óriásként nem maradhat politikai törpe. Az Unió az 1990-es években mind gazdasági alapjait tekintve, mind pedig a politikai együttműködést illetően látványosan megerősödött, a tagállamok polgárainak életnívója figyelemre méltóan emelkedett.

A kelet-európai államok ezzel egyidejűleg politikai- gazdasági krízist éltek, s élnek át. Az egykori Szovjetunió utódállamai közül többnek gazdasága kilátástalan válsághelyzetben van. A délszláv államok egy része szintén hasonló problémákkal küzd, mint ahogy Albánia, vagy Románia is. Mindezeket túl Európán kívül is számos olyan – mi fogalmaink szerinti gazdasággal nem is rendelkező – polgárháborús ország létezik (Banglades, Sri-Lanka, Irak, Afganisztán stb.), melyek lakossága – emberileg tulajdonképpen érthető okokból – tömegesen kényszerül elhagyni szülőföldjét.

A világ országai közti gazdasági szakadék az elmúlt évtizedben minden addigig meghaladóan elmélyült. Ennek következménye elkerülhetetlen, de egyben előrelátható is volt. A gazdaságilag fejlettebb, politikailag stabilabb térségekbe munkavállalás – s ami ezzel együtt jár: az emberhez méltó jobb élet – reményében százezrek keltek útra.

¹ Dr. Horváth Zsolt, bírósági fogalmazó, Lenti Városi Bíróság.

A XX. század utolsó évtizede egy újabb újkori népvándorlást indított el. A többnyire az Európai Unióba igyekvő illegális politikai- gazdasági migráció a közép-kelet európai államok közigazgatását és igazságszolgáltatását politikai, jogi és pénzügyi téren is kihívások elé állította.

Magyarország a NATO-hoz való csatlakozásával, illetve az Unióhoz való csatlakozási törekvéseivel „peremállam” szerepre vállalkozott a közép-európai régióban. Helyzete az utóbbi évtizedben szomszédaihoz való viszonyát tekintve is bonyolultabbá vált. Ha eddig azt mondhatták ránk, hogy „a legnyugatibb keleti ország” vagyunk, akkor mostanra minden bizonnyal a „legkeletibb nyugati országgá” váltunk.

Az idegenforgalom fellendítését célzó gazdaságpolitikai szándéknak és a liberális magyar beutazási szabályoknak is köszönhetően évente hazánk lakosságának háromszorosát meghaladó számban érkeznek hozzánk külföldiek. 1999-ben a Magyar Köztársaság területére összesen 32.054.051 külföldi állampolgár lépett be, ezek közül legnagyobb számban osztrákok (17,9%), szlovákok (14,6%) és románok (13,9%). Magyarországon ugyanebben az évben a büntetőeljárás alá vont nem magyar állampolgárok száma 6.332 volt, ők túlnyomórészt román (2.248 fő) és jugoszláv (1.202 fő) állampolgárok voltak.²

A '90-es években nálunk is megjelentek a szervezett bűnelkövetői körök, illetve a magyar bűnözők külföldi kapcsolatokra tettek szert. (Főként ukrán, orosz, szerb, kínai viszonylatokban.)

Jogtörténeti alapvetés

Az embercsempészség a magyar anyagi jogi szabályozásban önálló bűncselekményként négy évtizede jelent meg. (1961. évi V. törvény 204. §) Természetesen a köznyelvhez hasonlóan a bűnüldözés és az ítélkezés ugyancsak ismerte már ezt megelőzően is az embercsempészséget, mint bűnös bűnsegédi magatartást. Önálló bűncselekménykénti megjelenését követően mégis hosszú évekig lényegében „csipkerózsika álmat” aludta; embercsempészség miatt a '90-es évek elejéig elenyésző számban folytak büntetőeljárások.

A jogi szabályozás előképét az 1881. évi XXVIII. törvénycikkben lelhetjük fel, melynek 2. §-a kihágássá minősítette a kivándorlás tiltott közvetítését. Az 1903. évi VIII. tc. a nőcsempészt tekintetében fogalmazott meg hatásköri szabályokat, az 1908. évi XXXVI. tc. 45. § /3/. bekezdése pedig a kerítés minősített eseteként határozta meg, ha az elkövető külföldre szállította a nőt. Ezek a korai rendelkezések ugyan még nem a tiltott határátlépéshez nyújtott bűnsegélyt szankcionálták, de az elkövetési magatartások már embercsempészsésként voltak ismeretesek a köznyelvben. A jelenlegi jogi fogalmak szerinti embercsempészséget az 1948. évi XLVIII. törvény XII. fejezetében jelent meg, mely alcíme szerint a tiltott útlevélhasználatra és a tiltott határátlépésre

² Kobolka István: Schengen határai biztonságpolitikai – kiemelten migrációs – szempontból nézve in: Tér és Társadalom XIV. évf. 2000/2-3. sz. 265-273. p.

vonatkozó rendelkezésekről szolt. A 48. § /3/. bekezdésében a törvényalkotó segítségnyújtásra irányuló, vagyis bűnsegédi magatartást befejezett tettesi alakzatként, delicta sui generis-ként szabályozta. A szabályozás specifikája a korábbiakhoz képest abban volt keresendő, hogy a törvényhozó meghatározta milyen magatartáshoz nyújtott segítséget rendel pönalizálni. A /3/. bekezdés szerint büntett miatt hat hónaptól öt évig terjedő börtönnel volt büntethető, aki másnak az /1/. bekezdésben meghatározott valamely cselekmény elkövetéséhez segítséget nyújtott. A hivatkozott /1/. bekezdés kimerítően felsorolta a diszpozíciószerű magatartásokat³, így a /3/. bekezdés szerinti cselekmény elkövetőjének büntetőjogi felelőssége kizárólag csak akkor merülhetett fel, ha annak segítségnyújtása az alapbűncselekmény törvényi tényállásában körülírt elkövetési magatartáshoz járult. Ugyanakkor egyértelmű, hogy a /3/. bekezdésben írt bűncselekmény alapeseti jellegű, hiszen a kialakult bírói gyakorlat szerint az embercsempész akkor is büntethető volt, ha a tiltott határátlépést, vagy tiltott útlevélhasználatot elkövetni szándékozó személy a határátlépést, illetőleg annak kísérletét mégsem követte el, így amaz nem vált büntethetővé. Az alapbűncselekménnyel ellentétben az embercsempészségnek volt minősített esete is, amennyiben az elkövetési magatartás csoportos határátlépés előmozdítására irányult. Megjegyzendő, hogy a bűncselekmény törvényi tényállásának nem volt eleme a hazonszerzési célzat, ugyanakkor a büntetési tétel arról árulkodik, hogy társadalomra veszélyességét az alapbűncselekményhez képest magasabb fokúnak ítélte a törvényalkotó.

Az 1954. évi 12. tvr. a fentiekhez képest speciálisabb elkövetési magatartásokat szankcionált, mind a tiltott határátlépés, mind az embercsempészség területén.

A tiltott határátlépéshez és az azzal összefüggő bűncselekményekhez kapcsolódó büntetőjogi rendelkezések ismert okok miatt az 1956-os történelmi események után az ország nyugati határa mellett működő bíróságok előtt nyertek széleskörű alkalmazást. A cselekmények elszaporodottsága a büntetőjogi védelem kiszélesedését eredményező jogszabályok megszületésével járt. Az 1957. február 8. napján hatályba lépett 1957. évi 12. tvr. egyértelműen az államhatalom által nemkívánatosnak tekintett külföldre szökések számának visszaszorítását kívánta a büntetőjog eszközeivel szolgálni. A fellépés három irányban jelentett szigorítást. Egyfelől minősített esetként jelent meg –

³ Az 1948. évi XLVIII. tv. 48. § /1/. bekezdése szerint büntettet követ el és öt évig terjedő börtönnel büntethető, aki más nevére szóló útlevelet, vagy határ átlépésére jogosító egyéb okiratot használ, a saját nevére vagy harmadik személy nevére szóló útlevelet vagy ilyen okiratot másnak használatra átengedi, magáról vagy útítársáról hamis bejelentést tesz, a hatóságot a határ átlépésére való jogosultsága tekintetében egyébként félrevezetni törekszik, vagy a határt meg nem engedett módon lépi át, úgyszintén aki az 1903: VI. tv. 2. §-a értelmében elrendelt útlevélkötelezettség esetében az ország területén, illetőleg annak meghatározott részében útlevél nélkül utazik, vagy közlekedik.

egy évtől tíz évig terjedő börtönnel és vagyonelkobzással való fenyegetettséggel – a tiltott határátlépéshez rendszeresen és üzletszerűen biztosított segítségnyújtás, másrészt az előkészületet is büntetni rendelté vált. Utóbbi tette az volt, aki tiltott határátlépés elkövetésére irányuló hírverést fejtett ki, vagy másokat e cselekmény elkövetésére felhívott. Az embercsempészség előkészülete tettesét azonos büntetési tétel – hat hónaptól öt évig terjedő börtönbüntetés – fenyegette, mint az alapeseti tiltott határátlépés elkövetőjét. Végezetül a tvr. feljelentési kötelezettséget írt elő a hozzátartozókon kívüli körre.

Az 1950-es évek végére elsősorban az ország osztrák és jugoszláv határai mentén működő bíróságok ítélkezési gyakorlata alapvetően egyöntetű volt. Az üzletszerű, a csoportos, valamint a többrendbeli embercsempészségek elkövetőit végrehajtható szabadságvesztéssel büntették. Az egy rendbeli alapeseti cselekmény elkövetői általában pénzbüntetést kaptak. A cselekmények rendbeliségét az elkövetési magatartások száma határozta meg, nem pedig az, hogy az embercsempész hány személynek nyújtott segítséget.

A Lenti Járásbíróság B.60/1957/7, számú ítéletével M.I. vádlottat 2 rb. tiltott határátlépés büntetnének elkövetéséhez való segítségnyújtás büntetében, valamint 3 rb. csoportos tiltott határátlépés büntetnének elkövetéséhez való segítségnyújtás büntetében mondta ki bűnösnek, s ezért 1 év 6 hónap börtönre ítélte. Az ítéleti tényállás szerint a vádlott 1956 novemberében egy zalaegerszegi vasutast, akinek nem volt útlevele átsegített Ausztriába a határon azzal, hogy megmutatta az illetőnek, milyen irányban kell haladnia, hogy a határt átléphesse. E segítségéért 60 forintot kapott a vasutastól. Hasonló módon Szentgotthárd térségében egy nagykanizsai személynek 180 forintért nyújtott segítséget. A vádlott ugyancsak 1956 novemberében a feni módon 2 ipari tanulót segített át 210 forint ellenében a határon, majd még mindig ugyanebben a hónapban 4 budapesti személynek nyújtott segítséget az Ausztriába való útlevél nélküli kijutáshoz azáltal, hogy 500 forint ellenében a határ felé kalauzolta őket és segítette vinni csomagjaikat is. A vádlott 1957 februárjában 3 keszthelyi lakost kísérelt meg 2000 forintért átjuttatni az államhatáron.

A Zala Megyei Bíróság, mint másodfokú bíróság Bf. 231/1957/4 számú végzésével a járásbíróság ítéletét hatályon kívül helyezte azzal az indokkal, hogy „a bűnösségi körülményekkel és a vádlott cselekményének fokozott társadalomra veszélyességével az 1 és 1/2 évi börtönbüntetés nem áll arányban.”

Járásbíróság a vádlottat a megismételt eljárásban jogerősen 2 év 6 hónap börtönre ítélte.⁴

A törvény nem nevesítette tényállási elemként a haszonszerzési célzatot, ennek ellenére a bíróságok nem értékelték súlyosító körülményként azt, ha az elkövető anyagi

A Lenti Járásbíróság B. 246/1957. számon hozott ítéletével 1 rb. csoportos tiltott határátlépéshez való segítségnyújtás büntetése miatt 1.500 forint pénzbüntetésre ítélte P.J. vádlottat, mert 1957 elején 1.000 forint ellenében egy budapesti családot Óriszentpéterig kísért annak tudatában, hogy azok illegálisan kívánják elhagyni az országot. A büntetés kiszabása során egyebek mellett nyomatékos enyhítő körülmény volt a vádlott „középparaszti osztályhelyzete”⁵

A korábban említettek szerint az 1961. évi V. törvényben jelent meg önállóan az embercsempészség, ekkor még mint szubszidiális tényállás. A tiltott határátlépéshez való üzletszerű segítségnyújtást, valamint – előkészületként – az erre történő ajánkozást vagy összebeszélést büntette. A tényállás nagyban szűkítette a korábbiakhoz képest az elkövetési magatartást. Az eseti, az anyagi haszonszerzési célzatot nélkülöző elkövetések ezáltal nem embercsempészként, hanem adott esetben a tiltott határátlépés (203. §) bűnsegédi alakzataként voltak értékelhetők – feltéve ha súlyosabb bűncselekmény nem valósult meg. Erre is visszavezethető – és természetesen arra is, hogy a politikai rendszer konszolidálódott, a határőrizet szigorúbbá vált – hogy ezután hosszú ideig visszaszorult az embercsempészség.

Az 1978. évi IV. tv. a rendészeti bűncselekmények közé sorolta a tiltott határátlépés mellett az embercsempészséget is. Elkövetője az volt, aki tiltott határátlépéshez vagyoni haszonszerzés végett, vagy ilyen cselekményeket elősegítő szervezet tagjaként vagy megbízásából segítséget nyújt, erre ajánkozik vagy vállalkozik. Míg ezt megelőzően az üzletszerűség az alapeset körében volt tényállási elem, ehelyütt minősített esetként jelent meg.

A külföldre utazásról és az útlevélről szóló 1989. évi XXVIII. törvény 20. § /2/. bekezdése a tiltott határátlépés dekriminalizációjának megfelelően módosította az embercsempészség Btk.-beli tényállását. Ezzel terjedelmesebb, részletesebb szabályozást kapott a tiltott határátlépésnél, melynek mintegy „oldalhajtásaként” gyökerezett meg büntetőjogunkban. Az /1/. bekezdésben a tiltott határátlépéshez (Btk. 217.§) vagyoni haszonszerzés végett, vagy ilyen cselekményeket elősegítő szervezet tagjaként, vagy megbízásából nyújtott segítséget, a /2/. bekezdésben pedig a tiltott határátlépés szabálysértési alakzata elkövetőjének nyújtott segítséget szankcionálta a jogalkotó. Ekkor kerültek ki a szabályozásból az előkészületi jellegű magatartások, valamint az üzletszerűség, mint minősített eset. A 20. § /1/. bekezdése eltörölte a feljelentési kötelezettséget is.

Az 1990-es évek első felében felerősödő illegális migráció az embercsempészet felvirágzásához, jól menő üzletgá fejlődéséhez vezetett. Jellegénél, sajátosságainál fogva egyben nemzetközileg is szervezetté vált. Rendkívüli elszaporodottsága, társadalomra veszélyességének magas foka és nem utolsó sorban az a felismerés, hogy

⁴ Zala Megyei Levéltár XXV. 22 – A Lenti Járásbíróság iratai 1957.

⁵ Id.: 3. sz. jegyzet.

embercsempészség révén alvilági körök aggasztóan jelentős mértékű anyagi eszközök birtokába jutnak szükségessé tették a szigorúbb büntetőjogi fellépést.

A Btk. 218. §-nak jelenleg hatályos szövegét az 1997. évi LXXIII. törvény állapította meg 29. §-ában, egyúttal a beiktatott új 4/1. bekezdésével az előkészületet is büntetni rendelte. Az 1998. évi LXXXVII. törvény 52. §-a pedig a büntetési tételeket egy fokozattal emelte meg, ezzel ma már az előkészület kivételével minden embercsempészségi elkövetési magatartás büntettként értékelendő.

Embercsempészség az ezredfordulón

A '90-es évek második felében mennyiségi és minőségileg is intenzívebbé vált az embercsempészet. 1998-ban 2.342 rendbeli elkövetés miatt 303 embercsempészzel szemben került sor vádemelésre, ezzel szemben 1999-ben 5.467 rendbeli elkövetés miatt 487 elkövetővel szemben emeltek vádat. Az adatok 2000. évben hasonló növekvő tendenciát mutatnak.⁶ A probléma központi jellegét tükrözi, hogy a 2001. szeptemberében első alkalommal Budapesten tartott egyhetes Interpol-közgyűlésnek, melyen több mint 170 tagállam képviselői vettek részt központi és kiemelt témáját az embercsempészet képezte.

A hazánkba érkező migránsok döntő többsége Magyarországot tranzitországnak tekinti, céljuk főként a fekete- vagy szürkegazdaságban történő munkavállalás az Unió tagországaiban. Sokuk Olaszországban szeretne magának munkát és megélhetést, mely állam lakossága relatíve kedvezőtlen munkaerőpiaci szerkezete és a feketemunka terén tanúsított kevésbé szigorú fellépése miatt vált a gazdasági menekültek többségének célországává.

Az illegális migránsok egy része már mielőtt útra kelne hazájában embercsempészek közreműködését veszi igénybe. A segítségnyújtás ára és a „szolgáltatás” tartalma széles skálájú. Az embercsempészek egy része a teljes út lebonyolítására vállalja, mások csak az út egy részét, bizonyos célig való eljutás biztosítását ígérik.

Konkrét ügyben a bangladesi állampolgár gazdasági menekült tanú elmondta, hogy munkavállalás végett nyugat-európába irányuló útját Bangladesben egy politikai párt szervezte meg. Az út árát – több ezer USA dollárt – ugyancsak hazájukban fizettek ki. Ezt követően embercsempészekkel jutott hazánkba. Ezt a személyt és társait az „olasz folyosóban” fogták el jugoszláv és magyar embercsempészekkel... – Lenti Városi Bíróság I. B. 107/2000/70. szám

Gyakori, hogy a gazdasági menekülteket az embercsempészek az Unió – vagy a hasonlóan szigorú beutazási politikát folytató Szlovén Köztársaság – határának

közvetlen közelébe szállítják csak, ők maguk azonban az államhatárt nem lépik át. Más esetben a hazánkba egyébként legálisan, de illegális továbbutazás szándékával érkezőkre csapnak le az ország különböző pontjain a migránsokért valósággal vetélkedő embercsempészek. Sokszor előfordul, hogy a migránsokat elfogják, ellenük idegenrendészeti eljárást indítanak és közösségi szálláson helyezik el őket. A leggyakrabban kiutasítják ezeket az embereket az országból, s ekkor – a határozat kézhezvételekor – azonnal menekültstátuszért folyamodnak. A kérelmek elbírálására három hónap áll rendelkezésre. Ez az idő éppen elegendő arra, hogy az embercsempész hálózatok újra felvegyék velük a kapcsolatot és a továbbjuttatásukat ismét megkíséreljék.

A változatos elkövetési módszerek mellett kialakultak bizonyos elkövetőkre leginkább jellemző szervezett elkövetési módozatok. Jellemzően háromféle szervezett elkövetési forma tipizálható.

Román és moldáv elkövetőkre jellemző, hogy a migránsokat saját útleveleikkel legálisan léptetik be az ország valamelyik keleti határforgalmi kirendeltségén, ezt követően gépkocsival a nyugati zöldhatár közvetlen – 1–2 km-es – közelébe szállítják, majd útbaigazítják és sorsukra hagyják őket. Maguk az embercsempészek nem lépik át illegálisan az államhatárt, a csempészet személyeknek továbbutazásukról önmaguknak kell gondoskodniuk. Romániában és Moldáviában több kisebb és közepes utazási vállalkozás kifejezetten ilyen célra alakult, legálisan álcázott személyszállító tevékenységük mögött embercsempészet áll.

A „román” módszernél kifinomultabb az elsősorban jugoszláv-albán elkövetők által szervezett és irányított „pihentetős-átkaulazolós” módozat. Ennek lényege szerint az ország mélységéből szállítják saját, vagy megrendelt kocsikkal pártfogoltjaikat az államhatár közelébe, majd a terepet jól ismerő „kalauzok” közreműködésével próbálják átjuttatni őket. Van úgy, hogy az alkalmas időpontot kivárva a határtól 10–30 km-re egy ideig pihentetik őket kisebb szállókban, motellekben. A bűnszervezet tagjai a cselekmények operatív szakaszát – a migránsok országhatáron belüli szállítását, a zöldhatáron való átkísérését – előszeretettel bízzák magyar és szlovén állampolgárságú végrehajtókra. Az akció meghiúsulása esetén legtöbbször a az ilyen megbízottak kerülnek elfogásra, az irányítók ezután újabb végrehajtók bevonásával hamar újjászervezik a bűnszervezetet.

Az utóbbi évben ismét nagyobb számban jelent meg a „cseh” módszerrel való szervezett embercsempészség, mely mögött ukrán- cseh „együttműködés” áll. Munkamegosztás alapján az elkövetők egy része főként Ukrajnában és Moldáviában toboroz gazdasági menekülteket, őket legálisan a Magyar Köztársaság területére szállítják. Az utazás előtt a csempészett személyektől – sokszor azzal a magyarázattal, hogy az a beszerezendő vízumhoz szükséges – két fényképet is kérnek a „szolgáltatás” ellenértékén felül. A fényképeket aztán a Cseh Köztársaságba juttatják, ahol fényképcsere révén valódi cseh útleveleket hamisítanak meg. A Csehországból induló embercsempészek a gyakorlat szerint Magyarországon lépnek kapcsolatba a

⁶ Balázs Dezső: Az embercsempész szervezet, mint a szervezett bűnözés alapiskolája In.: Kriminológiai Közlemények Különkiadás – Kriminálpolitikai válaszok a bűnözés kihívásaira, különös tekintettel a szervezett bűnözésre és a büntetőjogi szankciórendszerre A IV. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga.

menekültekkel, itt átadják nekik a hamis útiokmányokat, azzal, hogy a benne foglalt adatokat tanulják meg. Ezt követően valamelyik közúti határforgalmi kirendeltségen immár a cseh állampolgárságú embercsempész által vezetett, ugyancsak cseh honosságú személygépkocsival – vagy autóbusszal! – a hamisított cseh útlevéllel kísérik meg a migránsokat kicsempészni. Lebukás esetén a közösségi szállásokon elhelyezett gazdasági menekültekkel gyakran ismét felveszik a kapcsolatot, újabb fényképükkel ellátott meghamisított cseh útlevelet biztosítanak számukra – erre kell a második fénykép – és ismételten, immár egy másik határforgalmi kirendeltségen próbálkoznak.

Nemzetiségüktől függetlenül jellemző az elkövetőkre, hogy fenyegetéssel és ígérettel egyaránt hatnak a migránsokra, megakadályozandó, hogy az akció megghiúsulása esetén a vád tanúivá váljanak az embercsempészekkel szemben indult büntetőeljárás során. Hallgatásuk esetén ismételt segítségnyújtást ígérnek nekik, ellenkező esetben retorziókkal fenyegetik őket és hozzátartozóikat. Több esetben is az embercsempészéssel illetett terheltre terhelő vallomást tevő gazdasági menekült tanú Magyarországról történt kitoloncolása után a terhelt érdekköre külföldön megkereste és sikeresen vette rá a magyar hatóságok előtt tett vallomásaival ellenkező tartalmú nyilatkozat tételére.

Magyarország európai összehasonlításban is igen szigorúan rendeli büntetni az embercsempészést, nem véletlen tehát, hogy az elkövetők egyre kifinomultabb módszerekkel és a tanúk megfélemlítése révén is igyekeznek a felelősségre vonás elől menekülni.

Az „olasz folyosó”, mint az illegális migráció fókusza

A Nagykanizsai Határőr Igazgatóság Zala és Somogy megye közigazgatási területén mintegy kétszáz kilométer hosszan őrzi az államhatárt. Ebből 54 km a Szlovén Köztársasággal, 146 km – ennek jelentős része vízi határ – a Horvát Köztársasággal közös határvonal. A keletről irányból Olaszországba igyekvő illegális migráció fókuszában éppen ez a határszakasz áll. 2000. évben az Igazgatóság 5.063 határsértő személlyel szemben járt el, mely az előző évihez képest 34 %-os növekedést mutatott. Tavaly a határsértők $\frac{3}{4}$ -e (3.805 fő) a szlovén határszakaszon, s ezen belül is a túlnyomó többség Lenti – Rédcis térségéből, az „olasz folyosóként” elhíresült zöldhatárról került előállításra. A jogsértők között kimagaslóan a románok száma volt a legnagyobb (2.634 fő), őket a moldávok (708), a horvátok (237) és a bangladesiek (196) követték. Az év során 63 embercsempészt fogtak el.⁷ A Lenti Városi Bíróságon 2000-ben 43 ügyben összesen 86 embercsempéssel szemben került vádemelésre sor, a vádlottak közül 50 fő magyar, 36 fő külföldi állampolgár volt. Utóbbin belül a románok és a szlovének száma – 10–10 fő – volt meghatározó. Ehhez képest

⁷ Határőr – A Magyar Határőrség hetilapja, 2001/6. sz 10.p.

ugyanezen a bíróságon 1999-ben 34 embercsempész bűnügyben 57 vádlottal szemben indult „csak” büntetőeljárás.

A jogi megítélés „határesetei”

A bűncselekmény Btk-n belüli helyétől – rendészeti bűncselekmények – függetlenül lezögezhető, hogy a sértett társadalmi érdek túlmutat a határrendészeti szervek zavartalan működésében megnyilvánuló érdeknél. Ez a bűncselekmény ugyanis közvetlenül sérti a közbiztonságot, a szomszédos országokkal való jószomszédi viszonyt, és – bár áttételesen de nem utolsó sorban – országunk európai integrációs törekvéseit.

A bűncselekmény jogi tárgyával kapcsolatban mind a jogtudomány, mind az ítélkezési gyakorlat egyöntetű álláspontot foglal el. E körben problémaként merült fel, hogy adott esetben ítélt dologként értékelhető-e a vádlott cselekménye, ha embercsempészés elkövetése során a szomszédos állam területén kerül elfogásra, s ott vele szemben vádbeli cselekményével egyező elkövetési magatartása miatt a külföldi állam szabálysértési, vagy büntetőjogi szankciót alkalmazott. A Zala Megyei Bíróság egy ilyen ügyben kifejtette:

A Btk. 218 §-ban megjelölt embercsempészés jogi tárgya a magyar államigazgatás, illetve a Magyar Köztársaság határforgalmának rendje. Embercsempészés miatt a magyar törvények szerint az büntethető, aki a magyar állam határának átlépéséhez a törvényben előírt módon illegális segítséget nyújt. Az elkövetés szempontjából közömbös, hogy a Magyar Köztársaság államhatárát az elkövető milyen irányban lépte át és az adott országban a cselekmény bűncselekmény, vagy határrendészeti szabálysértésként bírálható-e el, mert mindegyik ország a maga államhatárának védelmében alakította ki az igazgatásrendészeti, vagy büntető jogszabályokat. Adott ügyben a M. Szabálysértési Bíróság a vádlottat a szlovén idegenrendészeti törvény rendelkezéseinek megszegése miatt vonta eljárás alá, míg a magyar büntető hatóságok a magyar államigazgatás, illetve a Magyar Köztársaság államhatárának ellenőrzött forgalmára vonatkozó szabályok megsértése miatt jártak el.

A jogi tárgyak különbözősége miatt a két cselekmény nem azonos, ezért a szlovén szabálysértési ítéletet a megyei bíróság nem tekintete olyan határozatnak, amely szerint a vádlott cselekményét a külföldi hatóság már jogerősen elbírálta és emiatt vele szemben az eljárást meg kellene szüntetni. – Zala Megyei Bíróság, mint másodfokú bíróság Bf. 614/1999/11. szám. A megyei bíróság ezen érvelésével a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága mindenben egyetértett – Bfv. V. 2.157/2000/7. szám.

Az embercsempészés társadalomra veszélyességét önmagában is mutatja az a tény, hogy delicta sui generis tényállásként valamennyi befejezett alakzatát büntettként rendeli szakcionálni a Büntető Törvénykönyv. A Btk 218. §-ban írt bűncselekmény törvényi tényállása szerinti embercsempészés lényegében nem más, mint a tiltott határátlépés büntetéhez (217. §), illetve a tiltott határátlépés szabálysértéséhez

(218/1999 (XII. 28) Korm. rendelet 22. §) nyújtott bűnsegélyi magatartás egyike. Tettesi alakzatkénti értékelésének alapját a haszonszerzési célzat képezi.

Az elkövetési magatartás megítélésében mind az ítélkezési gyakorlat, mind a jogirodalom azon az állásponton van, hogy a tényállásban megjelölt segítségnyújtás aktív fizikai és pszichikai tevékenységben egyaránt megnyilvánulhat. A fizikai jellegű segítségnyújtás leggyakrabban a határvonalig való szállításban, kalauzolásban, a határon való átvezetésben, a határország félrevezetésében, az átlépést segítő eszközök (térkép, hamis, vagy hamisított útiokmán stb.) rendelkezésre bocsátásában állhat. A pszichikai segítségnyújtás gyakori módja, hogy a tiltott határátlépésre készülő személyt tanáccsal, útbaigazítással látják el, illetve a határellenőrzési rendszerről való információk szolgáltatásával segítik. A segítségnyújtás nemcsak közvetlen módon valósítható meg, tehát nemcsak akkor állapítható meg ha az kizárólag az államhatár effektív átlépéséhez kapcsolódik. A közvetett segítségnyújtás esetében azonban igen körültekintően kell vizsgálni az alanyi elemeket, e körben különösen azt, hogy az elkövető tudata átfogta-e azt, hogy cselekményével hozzájárul ahhoz, illetve megkönnyíti azt, hogy a közvetlen segítséget nyújtó elkövető a bűncselekményt szervezettebben, olajozottabban, konspiratívabban – vagyis összességében hatékonyabban legyen képes realizálni. Megállapítható tehát a tényállásban foglalt segítségnyújtás akkor is, ha az elkövető mint közforgalmi jármű – autóbusz, taxi – vezetője annak tudatában szállítja az ország határain belül utasait, hogy azoknak később mások a tiltott határátlépéshez közvetlen segítséget fognak nyújtani, vagy mint kereskedő ennek tudatában részükre élelmet, ruházatot ad, vagy mint szálláshely tulajdonosa, üzemeltetője nekik szálláshelyet biztosít – feltéve egyébként, hogy a közvetlen fizikai jellegű segítségnyújtás egyébként nem állapítható meg. Mivel a tiltott határátlépés nem ritkán hosszú – időben és térben – elhúzódó folyamat, bármely célkitűzéshez nyújtott segítség segítségként értékelhető önmagában is. Amennyiben kizárólag közvetlenül kapcsolódó elkövetési magatartásokat fogadnánk el az államhatár tiltott módon történő átlépéséhez való segítségnyújtás keretében, úgy szükségképpen megszorító értelmezéshez jutnánk az elkövetési magatartást illetően. Márpedig a segítségnyújtás fogalma igen széles körben ölelhet át magatartásokat, alátámasztja ezt az is, hogy a tényállás nem tartalmaz taxációt, kimerítő, vagy akár csak exemplifikatív jellegű felsorolást. Hangsúlyozandó végezetül, hogy a közvetett segítségnyújtás esetén is közvetlen tettességről van szó.

A tettesség terén vitát inkább a társtetteség megállapíthatósága okoz. A széles körben használt Btk. Kommentár – Magyar Büntetőjog – Kommentár a gyakorlat számára 2. kiadás HVG ORAC 2000. 642–643. p. – szerint az embercsempészség csak önálló tettesként követhető el. Az ítélkezési gyakorlat ezt többé-kevésbé úgy tűnik elfogadta, noha az utóbbi időben is napvilágot láttak olyan eseti döntések, melyek társtetteskénti elkövetésről szólnak – BH. 460/1996., BH 333/2000.

A kérdés megválaszolásakor abból kell kiindulnunk, hogy vannak olyan bűncselekmények, melyek elengedhetetlenül több tettes tevékenységét tételezik fel –

ld.: vérfertőzés. Ezen esetekben az elkövetők valóban nem társtettesek, mert szükségképpen nem egyetlen bűncselekményt valósítanak meg, hiszen mindegyik elkövető magatartása önálló bűncselekménynek tekinthető. Az embercsempészség azonban nem ilyen bűncselekmény, egyedüli tettesként is vitathatatlanul elkövethető. Vizsgálható tehát több elkövető esetén a társtetteség fennállása, s amennyiben annak mind objektív, mind szubjektív feltételei fennállnak, nem látszik akadálya megállapíthatóságának. Tisztán elméleti megközelítésben ismert, hogy a társtetteség fennáll akkor is, ha a tettesek mindegyike önmaga is megvalósítja a törvényi tényállás minden elemét, adott esetben egyikük segítségnyújtása is elegendő lenne a bűncselekmény megvalósulásához. (Például az elkövetők egymást is segítve egyidejűleg közösen követik el a bűncselekményt, ha egyikük személyesen kalauzolja a csempészt személyeket a zöldhatáron, miközben társa előtte néhány száz méterre gyalogosan haladva deríti fel a terepet, s egymással eközben folyamatosan mobiltelefonon tartják a kapcsolatot.)

Egyet lehet érteni tehát azzal az állásponttal, miszerint nincs akadálya a társtetteség megállapíthatóságának, ha többen egymás tevékenységéről tudva és egymást segítve nyújtanak a tárgyalt módon segítséget a határ átlépéséhez.⁸ A társtetteség megállapíthatóságát osztja a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata is.⁹

Amennyiben elfogadjuk a társtetteség megállapíthatóságát, akkor rögtön azt is hozzá kell tenni mindehhez, hogy bűnszervezeti tagság esetén nem állhat fenn, ellenkező esetben a kétszeres értékelés tilalmába ütköznénk. A bűnszervezet megbízásából történt elkövetés esetén viszont elméletileg szintén teret engedhetünk a társtetteség előtt abban az esetben, ha az elkövetők mindegyikére igaz a bűnszervezet megbízásából való cselekvés.

A társtetteséghez hasonlóan vitatott kérdés a bűnsegély, illetve a kísérleti stádium megítélése. A probléma gyökere abban áll, hogy a törvényi tényállás tettesi cselekményként határoz meg egyébként bűnsegélyi magatartást. Ebből következik az, hogy a törvényi tényállásnak kétfajta értelmezése terjedt el:

Az első abból indul ki, hogy az embercsempészség a tiltott határátlépés fogalmilag bűnsegélyi magatartása. Ezért rá a bűnsegélyre vonatkozó rendelkezések érvényesek. A felfogás jellemzője, hogy az embercsempészség /1–/2/. bekezdésében leírt elkövetési magatartása csak akkor befejezett, ha a bűncselekmény alapját képező tiltott határátlépés legalább kísérleti stádiumig jut. A részességnek – így a bűnsegélynek is – ugyanis következménye, hogy az alpbűncselekmény tettesének legalább a kísérlet szakába kell juttatnia az alpbűncselekményt, hogy vele összefüggésben a részesség megállapítható legyen.

⁸ Erdős-Földvári-Tóth: Magyar Büntetőjog- Különös rész Szerk. Földvári József, Budapest 1998. 206. p.

⁹ Ld.: A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága Bfv. 1499/1994/6. szám

A második megközelítés az embercsempészt önálló sui generis bűncselekménynek tekinti, ami ugyan a tiltott határátlépéshez kapcsolódik, de több annak pusztán bűnszerű magatartásánál, önálló bűncselekmény. Egyben speciális bűncselekmény is, mert társadalomra veszélyességénél fogva súlyosabb megítélés alá esik, mint az alapbűncselekmény, amihez elkövetője a segítséget nyújtja. Speciális továbbá azért is, mert nemcsak a Btk.-ban meghatározott bűncselekménynek (217. §), hanem a kormányrendeletben (218/1999. (XII. 28) Korm. rendelet 22. §.) meghatározott szabálysértés elkövetési magatartásához nyújtott segítséget is szankcionálja. Utóbbi megközelítés jellemzője, hogy a cselekmény akkor is befejezett, ha a segítséget a tiltott határátlépés előkészületi cselekményéhez nyújtják, nem feltétel, hogy amaz kísérleti stádiumig jusson. Az elkövetési magatartás a segítségnyújtással befejezett, még akkor is ha a tiltott határátlépő személy időközben meggondolja magát és eláll szándékától.¹⁰

Logikai, rendszertani és nyelvtani értelmezés szerint egyaránt utóbbi megközelítés fogadható el. A segítségnyújtást a törvényhozó egyértelműen az embercsempészet tettesi befejezett magatartása alakjaként határozta meg, következésképpen kizárt a bűnszerű fennállhatósága, mert ugyanazon magatartás – szándékos segítségnyújtás – nem szolgáltat alapot egyidejűleg mind a tettesi, mind a bűnszerű magatartáshoz, azért sem, mert a tettességbe a bűnszerű minden esetben beolvad. Ebből következően hibás minden olyan megközelítés, mely részesei alapokból kiindulva magyarázza a bűncselekményt.

Általában igaz, miszerint a delictum sui generis alakú bűncselekmények mindenben osztrják a befejezett bűncselekmények jogi sajátosságait, elméletileg tehát nincs akadály annak sem, hogy az ilyen bűncselekmények kísérlete állapíthatók meg. Embercsempészet esetén mégis az elkövetési magatartás jellege fogalmilag teszi kizártnak a kísérlet fennállását.

Mindez abból következik, hogy a törvényhozó az embercsempészet kapcsán nem kívánt meg semmiféle eredményt, a bűncselekmény aktív tevékenységi tényállású, mégpedig egy – bár kétségtelenül számos formában testet ölthető – magatartással valósítható meg. Ez esetben a kísérlet akkor lenne megállapítható, ha a törvényi tényállásban megjelölt magatartás megkezdésre került, de befejezése elmaradt. Konkrétan az embercsempészetnél azonban a megkezdett segítségnyújtás azon nyomban befejezetté is teszi a cselekményt, hiszen értelemszerűen bármiféle megkezdett segítségnyújtás önmagában is segítségnyújtás, amely nem maradhat félben, nem enyészhet el. Aki a határt meg nem engedett módon átlépni szándékozik, terve megvalósításához segítséget nyújt befejezi a bűncselekményt függetlenül attól, hogy a másik személynek sikerült-e az országhatárt átlépnie, vagy sem, és függetlenül

attól is, hogy a segítségnyújtás a határtól milyen távolságra történt.¹¹ Nem képzelhető el tehát olyan segítségnyújtás, mely az előkészület stádiumát meghaladná, ugyanakkor a befejezettséget ne érné el. A kísérlet kizártságára vezető álláspontot a jogirodalom is osztja.¹²

A kísérlettel ellentétben az előkészület megállapíthatósága azért is elismert, mert a Btk. 218. §-nak 4. bekezdése ezt kifejezetten büntetni rendeli. Előkészület esetén azonban hangsúlyozni kell, hogy a Btk. 18. § 1. bekezdésének I. fordulatában írt előkészületi magatartások esetén is befejezett bűncselekmény valósul meg, ha az elkövető az embercsempészet elkövetése céljából az ehhez szükséges, vagy ez könnyítő feltételeket másnak biztosítja. Ha ugyanis az ilyen feltételeket a csempészt személynek nyújtja, cselekménye ezáltal már közvetlen segítségnyújtás, ha pedig ugyanezen feltételeket az embercsempésznek biztosítja a segítségnyújtást közvetett módon követi el – mindkét esetben befejezett bűncselekmény tetteseként felel. Előkészület miatt a terhelt csak akkor büntethető, ha a 18. §-ban írt előkészületi cselekmények I. fordulata esetén a bűncselekmény elkövetése céljából az ehhez szükséges, vagy ez könnyítő feltételeket a maga számára biztosítja, illetőleg – a II. fordulat szerint – az elkövetésre felhív, ajánkozik, vállalkozik, vagy a közös elkövetésben megállapodik.

Az embercsempészet előkészülete természetesen esetenként feltételezi az alapbűncselekmény előkészületét is (embercsempészel való megállapodás), de végső soron még azt megelőzően is elkövethető, hogy lenne olyan konkrét személy, akinek jogellenes határátlépéséhez járulhatna. (Például az embercsempész szervezet tagja utlevelet hamisít azzal a szándékkal, hogy azokat később mások tiltott határátlépéséhez anyagi haszonszerzés végett felhasználják; hirdetések tesz közzé, melyekben arra vonatkozóan ad ajánlatot, hogy másokat anyagi ellenszolgáltatás fejében illegális módon juttat át a Magyar Köztársaság államhatárán, vagy kifejezetten ilyen célból hoz létre személyszállító tevékenységet folytató fedővállalkozást.)

Előkészület esetén fokozottan vizsgálendő, hogy a terhelt cselekménye bármely okból nem minősül-e befejezett bűncselekménynek. A Lenti Városi Bíróság egy jogerős ítéletében kifejtette:

A bíróság IV. r. vádlott esetében hangsúlyozza, hogy az ő cselekménye azáltal haladta meg az előkészület stádiumát, miszerint nemcsak elvállalta a személyek L. városból a határ közelébe szállítását, hanem ezen akcióba II. r. vádlottat aktív módon beszervezte... IV. r. vádlott volt az, aki ugyanezen a napon tájékoztatta az idegen nyelven beszélő hívó felet arról, hogy valóban elindultak a megbeszélte szállítás

¹⁰ Verhóczy János: Az embercsempészet a mai magyar büntetőjogban, in.: Magyar Rendészet 2000/5-6. 28–36. p.

¹¹ Ld.: 9. számú jegyzet.

¹² Ld.: 7. számú jegyzet.

lebonyolítása végett... Következésképpen IV. r. vádlott magatartása befejezett bűncselekménynek minősül. – Lenti Városi Bíróság I. B. 107/2000/70. szám.

Az embercsempészség a vagyoni haszonszerzési célzat miatt szándékosan, mégpedig – mint korábban már szó volt róla – kizárólag egyenes szándékkal követhető csak el. A vagyoni haszonszerzés nem csupán pénzre irányulhat, bármely anyagi előny ide sorolható – így: adósság elengedése, de az is, ha a taxis annak tudatában szállítja a szokásos tarifánál jóval nagyobb összegért a migránsokat az ország területén, hogy ezáltal segítségükre van az államhatárt illegális átlépésében. Vagyoni haszonszerzés végett követi el a cselekményt az is, aki jogellenes határátlépés végrehajtásához nyújtott segítség fejében a határátlépés elkövetőjétől, vagy rá tekintettel mástól anyagi ellenszolgáltatást kap, vagy arra számít. Közömbös, hogy az ellenszolgáltatást az elkövető végül megkapta-e, vagy sem. A gyakorlat azt mutatja, hogy az embercsempészek sok esetben úgy is vállalják a segítségnyújtást, hogy a csempészett személyek, majd csak azt követően fizetnek számukra, ha a céllorszámban munkájukból jövedelemhez jutnak. Tulajdonképpen bárki, aki akár ígért, vagy ténylegesen átvett anyagi ellenszolgáltatás, avagy adósság elengedése végett nyújt segítséget a tiltott határátlépéshez, már „vagyoni haszonszerzés végett” követi el a bűncselekményt.

Számos esetben előfordul, hogy az embercsempészséssel vádolt személyek védekezésüket arra építik, hogy ők csupán a migránsok szállítását végezték, de ebből – azon túl, hogy az útiköltséget effektíve megkapták, vagy annak megfizetését megígérték nekik – anyagi hasznuk nem származott. Az ezt az esetkört is érintő hatályos eseti döntés szerint:

„A megyei bíróság egyetértett az elsőfokú ítéletben foglalt indokolással és a levont következtetéssel, hogy az adott körülmények között a II. r. vádlott tudatát átfogta, hogy az államhatár átlépéséhez, illetve az átsempészett személyek célba juttatásához nyújt segítséget, továbbá azzal is, hogy a fuvar ellenértékét vagyoni haszonnak kell tekinteni.” – BH. 460/1996.

Számtalan esetben a vagyoni haszonszerzési célzat fennállása aggálytalanul csak közvetett bizonyítékokból állapítható meg, tekintettel arra, hogy általában a bűnszervezet végrehajtói ülnek a vádlottak padján, s a csempészett személyek nem ritkán a szervezet vezető számára fizették az anyagi ellenszolgáltatást. Jogerős ítéletében a Lenti Városi Bíróság egy ilyen ügyben az alábbiak alapján látta megvalósulni ezt a tényállási elemet:

„A városi bíróság megítélése szerint a Magyarországon alkalmi munkából és a „rokonai által külföldről küldött pénzekből élő” I. r. vádlott anyagi ellenszolgáltatás nélkül – tehát pusztán humanitárius megfontolásból – aligha segédkezett volna távolkeleti személyeknek illegális módon történő határátlépésben, nem utazott volna emiatt legalább két alkalommal N. városba, telefonált volna többször is ezen ügyben, nem kevés időt és pénzt szánva olyan személyek részére történő segítségnyújtásra, akikkel mellel még kommunikálni sem tudott.” – Lenti Városi Bíróság I. B. 107/2000/70. szám.

Szervezett elkövetés – bűnszövetség – vagy bűnszervezet?

Az embercsempészség kapcsán minden bizonnyal a bűnszervezettel összefüggésben álló elkövetés jelenti a jogalkalmazásban a neuralgikus pontot ennek oka minden bizonnyal az, hogy a Btk. 137. § 8. pontjában írt jogi definíció kevésbé alkalmas a bűnszervezet tartalmának cizellált elemzésére, de ezzel együtt a kriminológia tudományában sem létezik – noha erre vonatkozóan több kutatási eredmény is felmutatható¹³ – széles körben elfogadott egyértelmű meghatározás.

A Győrben, 2000 októberében zajlott IV. Országos Kriminológiai Vándorgyűlésen elhangzott, hogy 1998-tól 2000 augusztusáig 1.108 embercsempész került bíróság elé összesen 10.330 rendbeli elkövetés miatt. Ebből az elkövetői körből azonban csak 106 fő ellen került sor vádemelésre bűnszervezet tagjakénti elkövetés alapos gyanúja miatt. Ez az arány az összes elkövetőknek csupán 10%-a, ami nagyon kevés! Kevés, mert ezt a bűncselekményt nem lehet másként elkövetni, csak szervezett módon. Az eltelt néhány év bűnüldözési gyakorlata felszínre hozta és bebizonyította, hogy az embercsempészség tevékenység nem hirtelen elhatározás eredménye, és nem is – ritka kivételektől eltekintve – egy éppen kínálkozó lehetőség kihasználása. A tények azt látszanak alátámasztani, hogy a folyamatosan növekvő – kezdetben politikai, majd gazdasági migráció megteremtette az igényt, hogy a szervezett bűnözés ezt a területet is meghódítsa.¹⁴

A Btk. értelmező rendelkezéseinek sorába 1997. szeptember 15.-i hatállyal került megszövegezésre a bűnszervezet fogalma, mely meghatározás jelenlegi formáját 1999. március 1. napjától nyerte el. A 137. § 8. pontja a bűnszervezetet – sematikus meghatározással – a bűnszövetségre vezeti vissza.

Bűnszövetség – a Btk. 137. § 7. pontja szerint – akkor létesül ha két, vagy több személy bűncselekményeket szervezeten követ el, vagy ebben megállapodik. A bűnszövetségről szóló IV. Büntető Elvi Döntés szerint a bűnszövetség megállapításának akkor is helye van, ha két, vagy több személy akár különböző jellegű bűncselekmények szervezeten elkövetésében előzetesen megállapodik, és ezek alapján legalább egy bűncselekményt elkövettek, vagy annak elkövetését megkísérelték. A Btk. a bűnszövetség fogalom meghatározásánál szintén a bűncselekmények szervezeten elkövetését értékeli, vagyis azt az esetet, amikor a közreműködőknek, tehát a bűnszövetség tagjainak megállapodása több bűncselekmény megvalósítását célozza, anélkül, hogy minden egyes bűncselekmény végrehajtásának részleteit is megszerveznék.

¹³ A 14. számú jegyzeten kívül lásd még: Tóth Mihály: A bűnszervezet és környezete In.: Jogtudományi Közlemények LII. évf. 12. sz. 505-513. p.

¹⁴ Ld.: 5. számú jegyzet.

munkamegosztás alapja a feladatok egyénekre történő szétbontása, a feladat végrehajtása egyúttal koordinációt igényel, s ez óhatatlanul hierarchia kialakulásához vezet. A hierarchia pedig vitathatatlanul egyfajta alá- fölérendeltségi rendszer. Mindezt logikailag továbbgondolva ahhoz a végkövetkeztetéshez jutunk, hogy a munkamegosztás eleve feltételezi a szervezettséget és viszont. Amennyiben pedig ezek az ismérvek igazak a bünszövetségre is – bizonyosan igazak! – akkor mégis mennyiben több a bünszervezet a bünszövetségénél? Mely esetben mondhatjuk egy bünszövetségről, hogy az már bünszervezet?

Kétségtelen, hogy minden bünszervezet végső soron bünszövetség is, de nem minden bünszövetség egyben bünszervezet, amiként nem minősül minden bünelkövetésre létrejött szerveződés, bűnkapcsolat sem bünszövetségnek.¹⁵ A bünszervezet esetén a bünszövetség elemeinek megvalósulása eképpen elengedhetetlen, ámde éppen, mert a bünszervezet ennek magasabb fokú változata, nem feltétlenül elégséges. Meggyőződésem, hogy a bünszövetség és a bünszervezet megnyugtató elhatárolásához a jogi definíció interpretációján túl a kriminológia ismeretanyagát is segítségül kell hívní.

A Btk. jelenlegi bünszervezet meghatározása fogalmilag két csoportra bontható. Egyrészt a bünszervezetet jellemző külsőleg is felismerhető jegyekre, másfelől belső tulajdonságokra. A külsőleg is felismerhető jegy a szervezet célirányossága büncselekmények rendszeres elkövetése révén haszonszerzésre törekszik. A bünszervezet korábbi definíciójának¹⁶ középpontjában szintén a célirányosság állt. Lényeges módosulás azonban, hogy a korábbi meghatározás a „rendszeres haszonszerzési célt” kívánta meg, az újabb fogalom megelégszik jelző nélküli haszonszerzéssel; a rendszeresség most az elkövetéshez kívántatik meg, korábban „folyamatos” elkövetésről szólt a definíció. Azonnal szembetűnik, hogy az újabb meghatározás kétszeresen is enyhített a fogalom szigorúságán, elegendő utóbbi vonatkozásban arra utalni, hogy a folyamatosság miatt korábban egymáshoz láncszerűen kapcsolódó, egymásba érő elkövetések kívántattak meg, a rendszerességhez viszont elegendő egyfajta ciklikusság, időszakonként visszatérő magatartás is, ahol két elkövetés között hosszabb-rövidebb idő is eltelhet. Az 1999 márciusától hatályos bünszervezet definíció a belső tulajdonságokat illetően kívánt több fogódzót nyújtani – kevés sikerrel.

¹⁵ Búzás Huba – Nagy Sándor: A bünszervezet fogalma In.: Magyar Jog 1998/4. 203-206. p.

¹⁶ Az 1997. évi LXXII. törvény nyomán 1997. szeptember 15. napjától a Btk. 137. § 7. pontjának meghatározása szerint a bünszervezet: büncselekmények folyamatos elkövetésére létrejött olyan – munkamegosztáson alapuló – bünszövetség, amelynek célja a rendszeres haszonszerzés

A bünszervezet fogalmának két genus proximuma: a haszonszerzés célzata – büncselekmények rendszeres elkövetése révén – mely a külső tulajdonság jellemzője, másrészt a szervezet hierarchikus felépítése, mely a belső tulajdonságok foglalata.

A bünszervezet haszonszerzési célzata meghatározásában felismerhetők az üzletszerűség ismérvei két lényeges különbséggel. Nem szó szerinti feltétel a büncselekmények hasonló jellege, mégis a rendszeresség feltételez valamifajta irányultságot, specializációt nemcsak a tagoktól, de a szervezettől is. Másfelől míg az üzletszerűség kapcsán az szükséges, hogy az elkövető saját vagyoni haszna elérése érdekében valósítsa meg a büncselekményt, addig a bünszervezet tagja esetében ez az érdekeltég nem a konkrét elkövető személyéhez, hanem a szervezethez kapcsolódik.¹⁷

A hierarchikus felépítés alapvető ismérve a bünszervezetnek, amely – mint minden ilyen szervezet – a szervezéstudomány szerint alapvető alrendszerből áll, nevezetesen minimálisan három, egymással kölcsönös kapcsolatban álló vezérlő-irányító, szabályozó-szervező és operatív-végrehajtó alrendszerből.

A vezérlő alrendszerben a célok aktualizálása, a feladatok elosztásának feladóprogramozása történik. A vezetés maga is ciklikusan ismétlődő tevékenységek sorából áll: információszerzés, elemzés, döntés, utasításadás, szervezés, koordináció, ellenőrzés. A vezetés alatti szabályozó-szervező alrendszer konkrétan irányítási teendőket lát el, s mint információs alközpont gondoskodik a feladatok végrehajtásának közvetlenebb folyamatirányításáról, közvetlenebb szervezéséről és végrehajtásról érkező információk visszacsatolásáról.¹⁸ Minél szélesebb tevékenységet fog át, minél finomabb munkamegosztással működik, s minél nagyobb a bünszervezet, annál inkább elkülönül egymástól a vezetési és a szabályozási szint. A kezdeti szakaszában lévő, vagy kisebb tagsággal működő bünszervezet esetén többnyire e két alrendszer általában még élesen nem választódik el, a vezető, irányító és ellenőrző feladatkörök esetenként egy kézben is lehetnek. Legyen azonban bármilyen kicsi is a bünszervezet, a végrehajtás alrendszere – mint egyfajta piramis alapja – mindig elhatárolható. Az operációs rendszer a szabályozó alrendszer által közvetlenül vezérelt folyamatokat hajtja végre. Egyes bünszervezetek a végrehajtókat sokszor csak egynéhány büncselekmény elkövetésére alkalmazzák, a végrehajtók gyakran nem is tagjai a bünszervezetnek, annak eseti megbízásából járnak el. Más bünszervezeteknél viszont éppen ellenkezőleg, a végrehajtó csoportokon belül figyelhető meg a legalaposabb feladtmegosztás és a személyes kapcsolatrendszer. Nem ritka az ilyen szervezeteknél a családi, baráti alapon működő kisebb egység sem.

A bünszervezet tagjaként történő elkövetésnél nem feltétlenül fontos, hogy minden előre megtervezett cselekményről tudjon a végrehajtó, ellenben a bünszervezet

¹⁷ Complex CD Jogtár – Magyarázat az 1978. évi IV. tv 137. § 7. pontjához

¹⁸ Ld.: 14. számú jegyzet.

megbízásából eljáró végrehajtó tudatának azt mindenképpen át kell fognia, hogy bünszervezettől ered megbízása. Hangsúlyozni kell, hogy a bünszervezet megbízásából eljáró személy csakis a szervezet végrehajtói alrendszeréhez kapcsolódhat, a mandátuma is legfeljebb csak néhány eseti, alkalmi végrehajtásra szorítkozhat. Kizárható az cseti megbízás, ha az elkövető hierarchia vezető- irányító, vagy szabályozó alrendszere feladatait látja el, avagy „megbízása” rendszeres, folyamatos elkövetésre szól. Mindkét esetben az elkövető integráns része a bünszervezetnek, annak tagja!

Itt kell megemlíteni azt is, hogy a bünszervezet tagjának vagyoni érdekeltsége közvetlenül a szervezethez kötődik, míg a bünszervezet megbízásából eljáró személy minden esetben saját vagyoni haszna érdekében cselekszik. Az anyagi ellenszolgáltatás eredhet magától a bünszervezettől is, de a csempésztett személytől is – utóbbi esetben általában a bünszervezet hallgatóságos hozzájárulásával.

A bünszervezetek lehetnek kisebbek, nagyobbak, de méretre legalább akkorának kell lenniük, hogy az összetettebb munkafolyamatokból következő ezen funkciókat az elkövetők elláthassák. Minimálisan három elkövető összehangolt működésénél adott esetben megvalósulhatnak a bünszervezet ismérvei, de két elkövető bármennyire szervezett módon is tevékenykedik együtt, a rendszerműködés jeleit produkálni nem képes!

A bünszervezeten belüli feladatmegosztás lényege a teljes tevékenységi kör konspirációs célú részfeladatokra bontása. Egy bünszervezeti elkövetést érintő ügyben a városi bíróság kifejtette:

A vád tárgyává tett mindkét bűncselekmény magas fokban volt szervezett. B.S. és fia Z. városba történt érkezésük után mintegy 1 órai várakozást követően már kapcsolatba került II. r. vádlottal, 4. óra elteltével pedig már Szlovéniában voltak, ahonnan egyenesen az osztrák határhoz vitték őket. N. Sz.-éket II. r. vádlott már a Keleti-pályaudvaron várta, pihentetésük, határon történő átkísérésük és szlovéniai továbbszállításuk olajozottan, egyben kellő gyorsasággal történt. Fenti cselekmények realizálása – a vádlottak magatartásain túlmenően – több ember összehangolt munkáját igényelte. I. r. és II. r. vádlottak szerepe a bűncselekmények megvalósításával kapcsolatban abban állt, hogy – nemzetközi embercsempész bünszervezet megbízásából – Magyarország területén érintkezésbe léptek az ide érkezett gazdasági menekültekkel, gondoskodtak pihentetésükről, határ közelébe szállításukról, végül a zöldhatáron átvezetve őket a nemzetközi bünszervezet Szlovéniában tevékenykedő tagja – tagjai – részére történő átadást kellett intézniük. Mindkét vádlott tudomással bírt a szervezetségről, pontos információkkal rendelkeztek a továbbutazni kívánó külföldiekkel való kapcsolatfelvétel helyéről, időpontjáról, ezen információk alapján annak is tudatában voltak, hogy a szóban forgó személyek utaztatása mögött viszonylag jól működő nemzetközileg szervezett csoport áll. A szervezet bűnös céljai eléréséhez I. r. és II. r. vádlott saját magatartásával maga is hozzájárult, illetőleg abban az előre kiosztott – még a két vádlott között is felismerhető – „munka-

megosztás” szerint vett részt. A tényállások alapján a bünszervezet működése nemcsak jól érzékelhető, de minden kétséget kizáróan megállapítható volt. – Lenti Városi Bíróság I. B. 61/2000/19. szám.

Közvetett bizonyítékok segítségével egyedüli vádlott esetében is megállapítható adott esetben a Btk. 218. § /2/. bekezdésébe ütköző és a /3/. bekezdés II. fordulatába ütköző minősített eset fennállása.

Az a körülmény, hogy a bünszervezet tagjainak kilétére nem derült fény, illetőleg ők e cselekmény felderítése során elfogásra nem kerültek, nem zárja ki az embercsempészség minősített esetének megvalósulását, hiszen éppen e legszervezettebb bűnelkövetési módnak a sajátossága az, hogy bár személyi kapcsolatokon nyugszik, azonban az alárendelt pozícióban lévő, a fölötté lévőnek nevét, tartózkodási helyét, egyéb adatát – elkerülendő a lebukás kockázatát – nem ismeri. – Lenti Városi Bíróság I. B. 180/1999/4. szám.

A szervezet valamennyi résztvevője, így vezetője, tagja, támogatója tisztában van azzal, hogy saját elkülönült és körülhatárolt tevékenysége része az egésznek. Saját magatartása elengedhetetlenül szükséges a struktúra zavartalan működéséhez, a cselekményfolyamat megvalósulásához, végső soron a bűncselekmény konspirált elkövetéséhez.

Az ítéleti tényállás szerint a szlovén állampolgárságú vádlott ismerősei Romániában nőnek ajánlatot tettek arra, hogy utólag, első munkabérükből fizetendő anyagi ellenszolgáltatás fejében kijuttatják őket Olaszországba, vagy Spanyolországba, ahol „jó pénzért” bárókban dolgozhatnak. Vádlott bünszervezet tagjaként 2000. február hó elején vállalkozott arra, hogy anyagi ellenszolgáltatásért 3 fő román állampolgárságú nőnek segítséget nyújt – a magyar - szlovén államhatáron át illegálisan – kívánságuknak megfelelően Spanyolországba vagy Olaszországba kijutni, ahol az akció sikeres végrehajtása után a román állampolgárok az első havi munkabérükből fizetik ki a segítségnyújtás ellenértékét. A román állampolgárok a fenti bünszervezet iránymutatása szerint 2000. február 14-én N. határátkelőnél léptek a Magyar Köztársaság területére. A három román állampolgárt a bünszervezet tagjai Budapestre szállították. A vádlott másnap délután a három román állampolgárságú nőt L. városba, a Z. Panzióba szállította. A panzió melletti telefonfülkénél – kb. 1 óra múlva – a bünszervezetben kialakult munkamegosztás szerint egy ismeretlen férfi felvette a kapcsolatot a három román állampolgárral, akiket a városból kifelé a bicikliúton a határ menti erdőbe vezetett és átkalauzolta őket Szlovéniába. Szlovéniában az embercsempész bünszervezet további ismeretlen tagjai várták őket. A román állampolgárokat továbbszállításuk közben a szlovén rendőri szervek elfogták.

A tényállásban írt cselekmények kapcsán tanúsított vádlotti magatartások alapján bizonyított volt, hogy a bűncselekmények elkövetését megelőzte a bűnözésre irányuló konkrét megállapodás. Az alá- fölrendeltségi rendszeren és a személyi kapcsolatokon nyugvó bünszervezetben az ismétlődő feladatok végzésére az állandóbb összetételű szervezeti felépítés kialakult. A vádlott ugyanakkor tisztában volt azzal is, hogy ezen

embercsempész bünszervezet tagjaként a szervezet bűnös céljainak eléréséhez a saját magatartásával hozzájárul... – Lenti Városi Bíróság I. B. 160/2000/31. szám.

A kriminológia tudománya mindezekon felül számos meghatározó jegyet ismer a bünszervezet fogalmával kapcsolatban, így azt, hogy a szervezet módszerei között szerepel a félelemkeltés, beépül a társadalomba, a legális gazdaságba, konspiratív szervezet, ami megnyilvánul abban is, hogy tagjai nem ismerik egymást és nincs rálatásuk a szervezet egészének működésére. Ugyanakkor az általuk ismert adatokat, tényeket illetően hallgatásra kötelezettek, céljaik elérésére is felhasználják a konspirációt.¹⁹

Az Europol további kritériumokat is megfogalmaz a bünszervezet jellemzésére:²⁰

1. kettő, vagy több személy együttműködése,
2. saját feladatkör,
3. a tevékenység meghatározott időre, de legalábbis hosszú távra tervezett,
4. belső fegyelem és ellenőrzés,
5. súlyos bűncselekmények elkövetése,
6. nemzetközi szintű együttműködés
7. kereskedelmi szintű együttműködés is,
8. erőszak, vagy más eszköz alkalmazása megfélemlítésre,
9. befolyás a médiára, politikára, igazságszolgáltatásra, vagy a gazdaságra,
10. nyereség vagy hatalomvágy,
11. kísérője a pénzmosás.

E tizenegy ismérv közül háromnak – 1,5,10 – feltétlenül meg kell lennie a bünszervezetben, az Europol megfogalmazásában: a minimum bünszervezetben. Szinte állandóan jellemzőek még a 2,4,6,8 pontokban meghatározottak.

A bünszervezet olyan bünszövetséggé határozható összességében meg, amely bűnöző vállalkozásként folytatja tevékenységét, tagjai között előre meghatározott feladatmegosztás van és a tevékenység minimális tőkebefektetéssel és kockázatvállalással maximális haszon elérésére törekszik. A bünszervezet azonos, vagy hasonló előre nem is tervezett és nem is tervezhető számú, időhöz nem köthető, credendően tehát sokkal kevésbé konkretizálható bűncselekmények folyamataként írható le

Az embercsempészes bűncselekményét döntő részben szervezett keretek között valósítják meg. A szervezettség vizsgálata szükséges annak megállapításához, hogy adott esetben a szervezettség foka elérte-e a bünszervezet szintjét, illetve az elkövető bünszervezet tagjaként, vagy megbízásából járt-e el. Elméletileg az sem kizárt, hogy a bünszervezet megbízásából eljáró személy más személyeket is bevonjon az akció

¹⁹ 1997. évi LXXIII. törvény indokolása a 9. §-hoz.

²⁰ Ld.: 5. számú jegyzet.

végrehajtásába. A közvetetten bevont személy cselekményének minősítése ugyancsak az alanyi oldal vizsgálatának eredményétől függ. Alapeseti elkövetésért felel, ha nem tudott a háttérben működő bünszervezetről, ellenkező esetben ő is a bünszervezet megbízásából követte el a bűncselekményt. A bünszervezeti tagság és a bünszervezet megbízásából történt elkövetés elhatárolása kapcsán a Zala Megyei Bíróság egyik másodfokú ítéletében kifejtette:

A bünszervezet tagjakénti elkövetéshez szorosabb térbeli, időbeli és személyi kapcsolat szükséges, amelynek során bizonyítani kell azt is, hogy az adott szervezethez tartozás miképpen realizálódott és a vádlottak a szervezetben milyen szerepet tölthettek be. Önmagában a telefonbeszélgetésekből, azok konkrét tartalmának ismerete nélkül a bünszervezethez tartozás tényét megalapozottan megállapítani nem lehet. – Zala Megyei Bíróság, mint másodfokú bíróság Bf. 3/2001/16. szám.

Más esetben a Lenti Városi Bíróság jogerős ítéletében bünszervezet megbízásából történő elkövetésben állapította meg annak a magyar állampolgárságú egyedüli vádlottnak a bűnösségét, aki... a 12 külföldi határon való átcsempészésében megbízójától azt a részfeladatot kapta, hogy az irakiakat a határsáv közeléből a zöldhatáron átvezesse, illetőleg a határon egy másik beszervezett személynek adja át őket. Az irakiak Magyarországra juttatását, a fizetség beszédését, és az egész akció koordinálását mások végezték, köztük a magyar akcentussal beszélő külföldi férfi, aki a kapcsolatot a vádlottal rádiótelefonon tartotta. A vádlott az ellenszolgáltatást nem az átcsempészt személyektől, hanem a bünszervezet általa egyébként nem ismert tagjától várta. Közöttük szigorú alá- fölérendeltségi kapcsolat volt, a vádlott a rádiótelefonon kapott utasításokat követve cselekedett. Végül, de nem utolsó sorban az egyszerre átcsempészendő emberek nagy száma – ha közvetve is – azt támasztja alá, hogy a cselekmény elkövetésére a megbízás bünszervezettől ered, és erről a fentiek ismeretében a vádlott is tudott. – (Lenti Városi Bíróság 2. B. 180/1999/4. szám.)

A bűncselekmények többségénél szükséges a gazdasági menekültek hazánk területén történő elrejtése, szállítása, átcsempészése az államhatáron, s gyakran a kijuttatott személyek továbbszállítása is meg van szervezve. Ilyen mennyiségű feladat konspiratív végrehajtása esetén kizártnak vehető, hogy azt egy-két személy önállóan képes legyen realizálni. Távolabbi országok (Banglades, Afganisztán ...stb.) állampolgárai esetén nemzetközi bünszervezet áll a háttérben, de legalábbis nemzeti bünszervezetek összehangolt munkája.

A Btk. 218. § /3/. bekezdése II. fordulata kapcsán rá kell mutatni arra, hogy az egész büntetőeljárás során következetesen különbséget kell tenni a tekintetben, hogy a terhelt ellen bünszervezet tagjaként, vagy bünszervezet – eseti – megbízásából történt elkövetés miatt folyik az eljárás. Sajnos sokszor ez a gyanúsításból, vagy a vádiratból sem derül egyértelműen ki, holott e két elkövetési kategóriához számottevően eltérő általános részi rendelkezések társulnak a feltételes szabadságra bocsáthatóság és a büntetés végrehajtásának felfüggeszthetőségét illetően. Bünszervezet megbízásából történő elkövetés esetén ugyanis sem a Btk. 47. § /4/. bekezdés d./ pontja, sem pedig a

90. § c./ pontja nem alkalmazható. Ahhoz ugyanis, hogy ezen két jogszabályhely a bünszervezet megbízásából deliktumot megvalósítókra is kiterjedjen, erre vonatkozó kifejezett törvényi rendelkezésnek kellene szerepelnie, olyannak, mint ami a Btk. 218. § II. fordulatával összefüggésben a Btk. 42. § /2/. bekezdés b/3. pontjában megtalálható.²¹

Az ítélkezési gyakorlat némely jellemzője

A bűncselekmény rendbeliségét illetően következetesen érvényesül az ítélkezési gyakorlatban a BH. 484/1986. döntésben foglalt iránymutatás, miszerint az embercsempészség annyi rendbeli bűncselekmény, ahány személy tiltott határátlépéséhez az elkövető segítséget nyújt, erre ajánlkozik, vagy vállalkozik.

Az embercsempészség valódi alaki halmazában állhat a közokirat-hamisítással, ha a tiltott határátlépéshez az embercsempészség elkövetője hamis okmányt készít, vagy használ fel. Mivel a 218. /2/. bekezdésében írt elkövetési magatartásnak nem tényállási eleme, hogy a bűncselekmény alanya maga is átlépje illegális módon az államhatárt, ezért ilyen esetben elméletileg vele szemben a 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelet 22. § /1/. bekezdésében írt szabálysértés elkövetése is megállapítható lenne, bár ilyenkor a Be. 147. § /2/. bekezdése alkalmazása a kézenfekvő.

Abban az esetben, ha a vádlott szándéka nem terjed ki a tiltott határátlépéshez való segítségnyújtásra és egyedüli célja csupán a migránsok megtévesztése révén az anyagi haszonszerzés, nem embercsempészség, hanem csalás állapítható meg. Például a terhelt színlelt módon tiltott határátlépéshez történő segítségnyújtást ígérve fogad el gazdasági menekültektől pénzt, ugyanakkor őket a határhoz képest ellenkező irányba vezeti, s a migránsokat erdős területen azzal hagyja magukra, hogy a határt már átlépték.

Az 1961. évi V. törvény még kötelező erővel írta elő a vagyoneklobzást arra az esetre, ha a vádlottal szemben embercsempészség miatt egy évet meghaladó tartalmú szabadságvesztést szabtak ki. A vagyoneklobzás alkalmazási köre manapság kevésbé széleskörű, de a hatályos rendelkezések szerint alkalmazható lehet adott esetben embercsempészség miatt ez a mellékbüntetés is, miként úgyszintén valamennyi mellékbüntetés, hiszen a Btk. 218. /5/. bekezdése a kitiltást is kifejezetten lehetővé teszi. Így eltiltható a Btk. 56. § /1/. bekezdés b./ pontja alapján a személyszállító fogalalkozás gyakorlásától például az a taxis, aki e foglalkozása felhasználásával követi el a cselekményt. A járművezetéstől eltiltás is gyakran alkalmazható, figyelemmel arra, hogy a bűncselekmény jellege szinte állandóan feltételezi gépjárművek használatát. Tekintetbe kell venni természetesen a járművezetéstől eltiltásnál azt, hogy

²¹ Hollán Miklós: A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, illetve a büntetés végrehajtásának próbaidőre való felfüggesztését kizáró okok új szabályozásáról. In.: Magyar Jog 2001/2. 101–110. p.

a Btk. 58. § /1/. bekezdés I. fordulata alkalmazását csupán egyetlen bűncselekmény nem alapozza meg.

Külföldi elkövetőkkel szemben a mellékbüntetések közül speciálpreventív szempontokból hatékony eszköznek a kiutasítás tűnik. A társadalomra kiemelten veszélyes bűncselekményeket elkövető külföldi állampolgárok Magyar Köztársaság területén történő tartózkodása nem kívánatos, következésképpen kiutasításukról rendelkezni kell. A mellékbüntetés tartalmának meghatározásánál figyelembeveendő, hogy a migránsokat a tiltott határátlépés szabálysértése miatt első esetben is rendszerint 2-4 évre utasítják ki az országból, ebből a szempontból elfogadhatatlan az olyan ítélkezési gyakorlat, amely a súlyos bűncselekmény elkövetőjét büntetőeljárás keretében ugyanolyan, vagy csupán csekély mértékben hosszabb tartalmú kiutasítással sújtja, mint amit a szabálysértési hatóság alkalmazott éppen azzal a csempésztett személlyel szemben, akinek válsághelyzetét a vádlott gátlástalan módon vagyoni haszonszerzése végett használta ki.

A szóba jöhető intézkedések közül a leggyakrabban alkalmazott elkobzás érdekes jogértelmezési vitát szolgáltat. Arról van nevezetesen szó, hogy a bűncselekménynél használt gépjárműnek az elkobzása – amennyiben annak általános feltételei fennállnak – a Btk. 77. § /1/. bekezdés a./ pontja, vagy a 77. § /2/. bekezdése alapján lehetséges. A Btk. 1999. március 1-én hatályba lépett módosítása ugyanis kiterjesztette az elkobzás körét az „anyagi eszköz” fogalma alá tartozó dolgokra. Ezt megelőzően nem volt vitás, hogy az embercsempészséghez használt gépkocsi a korábbi 77. § /1/. bekezdés a./ pontja alapján volt elkobozandó, kérdéses viszont, hogy a törvény-módosítás után is ez-e az elkobzás jogcíme.

A jogirodalomban ezzel egyetértők szerint a 77. § /2/. bekezdésének mindkét fordulata a fizikai bűnsegéd tevékenységéből kiindulva határozza meg az elkövetés eszközeit, ellentétben az /1/. bekezdésben írt esetekkel, melyek mindezt a tettesi oldalról teszik.

Mások szerint a 77. § /2/. bekezdésének I. fordulata azoknak az anyagi eszközöknek az elkobzását írja elő, melyeket a bűncselekmény elkövetése céljából szükséges, vagy azt könnyítő feltételek biztosítása végett szolgáltatottak. Ez a fordulat valóban az ilyen eszközöket szolgáltató részeseket sújtja. A II. fordulat ezzel szemben azoknak az anyagi eszközöknek elkobzását rendeli el, melyeket a tettes használt, vagy szánt a bűncselekményhez, vagyis a bűncselekmény alanya saját anyagi eszközeit használta, vagy kívánta használni az elkövetéshez.²²

Első pillantásra logikailag talán tetszetősebbnek tűnik az első megközelítés, mégis inkább utóbbi indokai fogadhatóak el. Amennyiben ugyanis a 77. § /2/. bekezdése kizárólag a részesek által szolgáltatott anyagi eszközökre szorítkozna, tulajdonképpen

²² Szeder Gyula: A vagyoneklobzás és az elkobzás új szabályairól In.: Magyar Jog 1999/8 485–491. p.

nem is lenne szükség a rendelkezés II. fordulatra, hiszen már I. fordulat alapján is foganatosítani lehetne az elkobzást akkor, ha a bűncselekményt el sem követték; annak bizonyítása is elégséges lenne, hogy a szolgáltatott anyagi eszközöket bűncselekmények elkövetéséhez akarták használni. Ez a jogkövetkezmény az előkészületi magatartáshoz is kapcsolódhat, ha egyébként az előkészületet a törvény büntetni rendeli. Megalapozott eszerint az a vélemény, hogy a 77. § /2/. bekezdés I. és II. fordulata alanyi köre eltérő. Ez esetben a törvény 77. § /1/. bekezdésének a./ pontja az elkobzást az elkövetés hagyományos eszközének fogalmára korlátozza, a /2/. bekezdés II. fordulója viszont olyan dolgokra vonatkozik, amelyek nem közvetlenül, hanem közvetve függenek össze a bűncselekmény elkövetésével. Értelemszerűen utóbbi dolgoknak rendelkezniük kell valamilyen értékkel is, bár annak mértéke végső soron közömbös.

Utóbbi álláspontot elfogadva a Btk. 77. § /2/. bekezdés II. fordulója alapján kobozandó el – mint anyagi eszköz – az a gépkocsi, mellyel az elkövetők a határ közelébe szállították a csempészett személyeket, majd ott kiszállították őket és a határsértők gyalogosan lépték át, vagy kísérelték meg illegálisan átlépni a határt. Ebben az esetben ugyanis az anyagi értéket képviselő gépkocsit közvetett módon használták fel a cselekmény elkövetéséhez. Elméletileg az sem zárható ki, hogy a gépkocsit közvetlenül is felhasználják embercsempészésre, így a 77. § /1/. bekezdés a./ pontjának alkalmazására van mód lehet például akkor, ha a zöldhatárt az elkövetők a csempészett személyekkel gépkocsival együtt lépik át.

Hazánk teljes jogú tagságra törekszik az EU-ban, nemzeti érdekeink szem előtt tartásával. Természetesen az euró-atlanti stratégiához tartozik a Nyugat-Európai Unióval (WEU) történő együttműködés is. A WEU tagállamok 1987. évi hága nyilatkozatban rögzítették, hogy az európai integráció csak akkor lehet teljes, ha magában foglalja a biztonságot és a védelmet is.

A Maastrichti Szerződés ennek megfelelően tartalmazza, miszerint az Unió harmadik pillére a bel- és igazságügyi együttműködést fogja át. Ennek keretében kiemelt figyelmet szentel a menekültügyi politikákra, a bevándorlási politikákra, a tagállamok külső-belső határainak ellenőrzésére, különös tekintettel pedig a szervezett bűnözés elleni harc feladataira. Az előzőekben felsoroltak közül az Unió állampolgárait legközvetlenebbül a személyek szabad mozgása érinti. Felméréseket végeztek, melyekből kitűnt, hogy a lakosság túlnyomó többsége tart a migráció okozta „negatív” hatásoktól, a szervezett bűnözés növekedésétől, a munkalehetőségek csökkenésétől.²³

Öt tagállam (Franciaország, NSZK, Belgium, Hollandia, Luxemburg) már 1985-ben szerződést kötött Schengenben a közös határon történő ellenőrzés megszüntetéséről. Ugyanakkor a mai napig nincs egységes értelmezés a tekintetben, hogy az

²³ Ld.: 5. számú jegyzet.

egyezmény harmadik ország állampolgáira vonatkozik-e. Az egységes értelmezés hiánya jelentkezett később, amikor az alapítók 1990-ben megkötötték a Schengeni Végrehajtási Megállapodást, az ún. Schengeni II. Egyezményt, amely a ratifikációs eljárások miatt csak 1993 szeptemberében lépett életbe és valójában 1995-ben emelkedett jogerőre.

Az EU egyik legjelentősebb problémája a migráció kérdése, megoldására napjainkban is folyamatos törekvés tapasztalható. Ennek sorában említhető az Amszterdami Szerződés végrehajtására született a „Szabadság, Biztonság és Igazságosság Térségének” megvalósításáról szóló ún. Bécsi Akció Terv, mely prioritásai között jelöli meg egyebek mellett az illegális migráció elleni fellépést. Az Amszterdami Szerződés és a Bécsi Akció Terv szellemében 1999 őszén megtartott tamperei találkozón az Unió a migrációs nyomás megfelelő kezelése érdekében kiemelkedő fontosságú területként emelte ki a hatékony fellépést az embercsempészség, illetve valamennyi, az illegális migránsok helyzetét kihatásoló, kizsákmányoló tevékenység ellen, súlyos büntetések alkalmazásával az elkövetőkkel, résztvevőkkel szemben.

Magyarországon az embercsempészség korábbiakhoz képest súlyosabb megítélésében, a büntetési tételnek az elmúlt évtizedben történt figyelemreméltó emelkedésében a hazánkkal szembeni Európai Unió elvárások is közrejátszottak. A Schengeni II. Egyezmény része az uniós joganyag, mely a ratifikációs eljárásán átesett tagországoknak egyértelmű kötelezettségeket ír elő, a tagság felé igyekvő államoknak pedig jogharmonizációs iránymutatást ad. Sőt mindez Magyarország számára figyelemmel az 1994. évi I. törvénnyel kihirdetett Európai Megállapodás 67. cikkére egyben jogszabály alkotási kötelezettséget is jelent. Hazánk uniós csatlakozása időpontjának meghatározásánál figyelembe kell venni azt a tényt, hogy valamennyi újonnan csatlakozó államnak az egyezmény aláírását követően azt ratifikálnia kell. Ezek után igen szigorú követelményeknek kell megfelelni, amelyet a tagállamok szakértőbizottságai ellenőriznek. Amennyiben Magyarország az elkövetkező 4-6 évben EU tagállam lesz, azt követően még legalább két év ratifikáció és egy év szakértői ellenőrzés szükséges a schengeni rendszer teljes körű alkalmazásához.

Összességében viszont azt is látnunk kell, hogy az embercsempészség problémaköre rendkívül szerteágazó abból fakadóan, hogy forrása a világméretben jelentkező gazdasági- politikai migráció, ezért minden érintett államnak egymagában, és egymással együttműködve is erőfeszítéseket kell tennie rövidebb távon érzékelhető visszaszorítása, hosszabb távon leküzdése érdekében. Az EU tagállamok már korábban felismerték azt a tényt, hogy az illegális migráció olyan összetett jelenség, amelyet kizárólag szankciókkal megszüntetni nem lehet, ellene hathatósan csak úgy tudnak fellépni, ha a kibocsátó és befogadó országokat is bevonják, illetve szükség szerint segítséget nyújtanak számukra. A migrációs nyomásnak leginkább kitett közép-európai országoknak e téren fokozottabban kell cselekvéseiket összehangolniuk, s szerezniük – részben az uniós jogharmonizációs követelményeiből eredően – ebben a vonatkozásban az utóbbi időben kedvező jelek tapasztalhatók. Említést érdemel, hogy

a Szlovén Köztársaság még a közelmúltban is szabálysértésként ítélte meg az embercsempészás elkövetési magatartását, 2000. évtől azonban a szlovén büntető törvénykönyv 311. § II. bekezdése ugyanilyen esetre öt évig terjedő börtönbüntetés kiszabását írja elő.

Az elmúlt néhány évben Magyarország az illegális migráció elleni fellépésben figyelemreméltó intézkedéseket tett a határőrizet megerősítése terén, kétségtelenül látványosan javultak a határőr igazgatóságok felderítési mutatói. Hazánk a hatályos büntetőjog szinte teljes eszköztárát a bűnüldöző és igazságszolgáltatási szervek rendelkezésére bocsátotta. Maradéktalanul mégsem lehetünk elégedettek.

Aggodalomra ad okot, hogy hiába kerülnek nagyobb számban elfogásra az akciók közvetlen lebonyolítói, ha a bűnszervezetek vezetői és szervezői kellő tapasztalattal felvértezve igen hamar képesek újabb végrehajtók bevonásával reorganizálni a szervezetet. Sajnos nemegyszer úgy tűnik, hogy a nyomozó hatóságok is megelégednek azzal, hogy a látókörükbe került, vagy – öröndetes módon az utóbbi időben egyre többször – tettenért végrehajtók ellen összegyűjtsék az elégséges bizonyítékokat, s nem szentelnek kellő figyelmet olyan szálak vizsgálatának, melyek révén esetlegesen a bűnszervezetek vezető, szervező feladatokat végző tagjai nyomára juthatnának. Számtalan oka lehet persze ennek – elsősorban minden bizonnyal a szervezetek leterheltsége – mégis sokszor érdekes információkhoz lehet-ne jutni például a bűnszervezetben kialakult munkamegosztást illetően egyszerűen azért, ha a korábbi nyomozati anyagok adatai összevetésre kerülnének, hiszen az általános tapasztalat szerint sok esetben ugyanazon bűnszervezet emberi ellen indul büntetőeljárás. A 2001. évben felállított Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ működésétől ilyen tekintetben komoly eredmények várhatók. Aktívabb együttműködés lenne indokolt a nyomozó hatóságok és a nemzetbiztonsági szolgálatok között is, abból a tapasztalati tényből kiindulva, hogy a külföldi szervezett elkövetői körök tagjai, kisebb csoportjai az expeditív végrehajtás érdekében már-már életvitelszerűen élnek Magyarországon, anélkül, hogy megélhetésüket biztosító állandó, vagy rendszeres legális jövedelemmel rendelkeznének.

A bíróság azonban egyoldalú lenne, ha a kritika csak a bűnüldözésre szorítkozna. Az egyöntetű bírói gyakorlat kialakulása ellen hat, hogy az ítélkezésben ugyanazon kérdésekre vonatkozóan számos egymás mellett élő, de végkövetkeztetéseikben teljesen ellentétes eredményre vezető értelmezéssel találkozunk. Utalni kell példának okáért a társtetteség és a kísérlet megállapíthatóságának lehetőségére, a bűncselekményhez használt gépkocsi elkobzása jogalapjának mikéntjére, hogy az elkövetési magatartás kétféle – homlokegyenest ellenkező tartalmú – értelmezéséről már ne is szóljunk. Sajnos még egyazon megyei bíróság illetékességi területén működő városi bíróságok is eltérően foglalnak állást ilyen kérdésekben.

Mindazonáltal nyilvánvaló, hogy a migrációs nyomás politikai-gazdasági eredetű, ezért be kell látnunk, hogy csupán büntetőjogi eszközökkel igazán számottevő eredményt az embercsempészéssel szemben elérni nem lehet. A politikai döntés-

hozatalnak és az igazságszolgáltatásnak együttesen kell fellépnie. Figyelemmel kísérve világunkban zajló folyamatokat minden bizonnyal hosszabb távú küzdelemre kell készülnünk.

V. FEJEZET

DOLGOZATOK GYŐR–MOSON–SOPRON MEGYÉBŐL AZ ÚJSZÜLETÖTT MEGÖLÉSÉNEK ÉS A MAGZATELHAJTÁS CSELEKMÉNYÉNEK BÜNTETŐJOGI MEGÍTÉLÉSE

Jungi Eszter¹

Karinthy Ferenc Ezer év című drámájának főhősei egy sikertelen magzatelhajtási próbálkozás után részeseivé válnak az elveszületett csecsemő megfojtásának. Az eseten töprengő Ludányi Imre bíró azon gondolkodik, miért ezeket a módszereket választják a nők húsz éve, száz éve, sőt ezer éve.

Dolgozatom nem vállalkozhat arra, hogy megválaszolja ezt a kérdést, főképp nem ezer év távlatában. Céлом azonban, hogy a magzatevédelem összetett témáján belül rávilágítsak a büntetőjogi szabályozás szerepére, bemutatva a demográfiai tényezőket, a történeti fejlődés alakulását, a hatályos magyar szabályok főbb jellemzőit és a gyakorlati alkalmazás bizonyos nehézségeit.

A magzatevédelem az utóbbi években a figyelem középpontjába került, úgy a közvéleményben, mint a jogtudományban. Ennek oka egyrészt a népesség drámai fogyását mutató statisztikai adatok nyilvánosságra hozatala, másrészt az addigi jogi szabályozás elégtelensége. A különböző jogágak egymás után veszik fel a harcot a korszerű magzatevédelem kialakítása érdekében. E küzdelemben a büntetőjog továbbra is megőrzi „ultima ratio” jellegét, vagyis a problémák megoldásának végső eszköze.

I.

A magzatevédelem büntetőjogon kívüli területei

Az alkotmányjogi elemzések tárgya elsősorban az Alkotmánybíróság 64/1991. (XII.17.) számú és 48/1998. (XI.23.) számú határozata.

A korábbi határozat megállapította, hogy az abortuszt minden esetben törvényben kell szabályozni, s a szabályozás rendeleti szintje miatt a vonatkozó jogszabályokat megsemmisítette formai okból, nem vizsgálva azok tartalmát.

Az utóbbi döntés magva az a megállapítás, hogy „nem alkotmányellenes, ha a törvény az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén lehetővé teszi a terhesség meg-

---

¹ Dr. Jungi Eszter bíró, Győr–Moson–Sopron megyei bíróság, PhD hallgató ELTE ÁJK Büntetőjogi Tanszék.

szakítását. A súlyos válsághelyzet fennállásának vizsgálatáról a törvényhozó azonban alkotmányosan kizárólag akkor mondhat le, ha egyszeredmind a magzati élet védelmére irányuló, megfelelő ellensúlyt képező rendelkezéseket is megállapít". Ehhez kapcsolódik, hogy „a súlyos válsághelyzet fogalmának és alkalmazása feltételeinek meghatározása kizárólag törvényben történhet”. A döntés azóta is kritikák kereszt-tüzében áll. A pro life szemlélet hívei elsősorban a súlyos válsághelyzet, mint terhességmegszakítási ok létjogosultságát és meghatározhatatlanságát vitatják, míg a pro choice mozgalom részéről az anya szélesebb körű önrendelkezési jogát követelik.

Alkotmányos kérdéseket érint, de lényegében a közigazgatási jog területére tartozik a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény (módosítva a 2000. évi LXXXVII. tv. által) és a végrehajtásáról rendelkező 32/1992. (XII. 23.) NM. számú rendelet. E törvény megszületéséhez és módosításához fűződnek a fenti alkotmánybírói határozatok.

Áttételesen ide kapcsolódik az egészségügyről alkotott 1997. évi CLIV. törvény, különösen annak család- és nővédelmi gondozásról (41.§) és az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások, az embriókkal és ivarsejtekkel végzett kutatások és a művi meddővé tétel témájáról szóló (IX. fejezet) részek.

Az 1992-es magzatvédelmi törvény érdeme, hogy először emelte törvényi szintre a terhességmegszakítás szabályozását, ezzel véget vetett a több évtizedes alkotmányellenes alacsony szintű szabályozásnak. Az állam kötelességévé tette a felvilágosítást, térítésmentes terhesgondozást biztosított, súlyos válsághelyzet esetére bevezette a terhességmegszakítás előtti tájékoztatást, előírta a megszakítás előtti 3 napos gondolkodási időt, kimondta az orvosok és az egészségügyi dolgozók lelkiismereti szabadságát a terhességmegszakítási eljárásban, s megtiltotta a terhességmegszakítást és az azt előidéző szerek reklámozását.²

A legfőbb ellentmondás a törvény címe és tartalma között van, mivel a 17 szakaszt vizsgálva a bevezető és az első három paragrafus szól a tényleges védelemről (ezt is deklaratív jelleggel), míg a többi szakaszban a terhesség megszakításáról és az azt végző intézményekről olvashatunk, de e szabályok már részletesek és gyakorlatiasak. Jobbágyi Gábor ezért úgy minősíti, hogy a törvény alapvetően nem a „magzatvédelmet”, hanem a széles körű, legális „magzatölést” emeli törvényi szintre.³

Elmaradt a magzat jogállásának meghatározása. A súlyos válsághelyzet fogalmának kezelése, a magzat védtelensége ebben a helyzetben, a 2000. évi módosítás után is kérdéseket vet fel. A törvény további hiányossága, hogy a terhesség megszakítás orvosi oldala privilegizálódik, mintegy a törvény hatályán kívülre kerül. Ugyanis a terhességmegszakítás orvosi okai megismerhetetlenek és a „fel nem róható egészségi

ok” fogalmával az időhatárok kitolódnak, ezen kívül az orvosok lelkiismereti szabadsága korlátozott. A törvény „az anyaméhben fejlődő magzatnak” kíván védelmet nyújtani, megfelelően az anyaméhben kívül, művi megtermékenyítéssel létrejött magzatokról, melyeknek más jogszabály sem biztosít kellő védelmet.

Áttérve a polgári jogra, a Ptk. szerint a méhmagzat jogképessége általános, de csak feltételes. Az élve születés, mint feltétel bekövetkezése előtt függő jogi helyzet áll fenn (Ptk.9.§). A szabályozás ellentmondásossága és hiányosságai nyilvánvalóvá váltak az új kódex tervezetének készítése során.

Petrik Ferenc három alternatív megoldással számol:

a/ Változatlanul hagyni a jelenlegi szabályozást, azzal azonban, hogy egyértelművé kell tenni a rendelkezésben: a méhmagzat jogképessége személyhez fűződő és vagyoni jogokra is kiterjed.

b/ Megszüntetendő az élveszületés feltételének kiiktatásával a jogképesség feltételhez kötöttsége. Ez a megoldás kiküszöböli a függő jogi helyzetből eredő jogalkalmazási bizonytalanságokat.

c/ A második variáció módosított változataként a jogképesség feltételhez kötöttségének megszüntetése, azzal azonban, hogy a méhmagzat jogképessége feltétlen, de korlátozott, csak azokat a jogokat és kötelességeket szerezheti meg, amelyek érdekében állnak.⁴

A büntetőjogi szabályozásnak ezek között a más jogágak által teremtett keretek között kell betöltenie feladatát akként, hogy e társjogágakban is bizonytalanság uralkodik és erőteljes a módosítás iránti igény.

II.

Demográfiai tényezők

1960-ban, amikor a világ népessége elérte a 3 milliárdot, az újságok azt írták, hogy hamarosan csak állóhely lesz a Földön. Kennedy elnök úgy nyilatkozott, ha az emberiség nem állítja meg a népességnövekedést, a népességnövekedés fogja az emberiséget megállítani. 1999-re elérkeztünk a 6 milliárdhoz. Az ENSZ középtávú előrejelzései szerint a növekedés lassulni fog ez azonban relatív folyamat. A népesség leggyorsabban növekvő rétege az ún. legöregebb öregek csoportja. Ma a világnépesség 7 %-a idős, Európa és Magyarország a 15 %-hoz közeledik. Az előrejelzések szerint 2050-ben a világnépesség 15 %-a lesz idős, míg Európában a népesség 26 %-a, Magyarországon 28 % lesz 65 éven felüli. Azaz, nálunk 2 fő 65 évesnél idősebb jut majd 1 gyerekre. Az ENSZ prognózisa azt jelzi, hogy a gyermekek száma tovább nő a fejlődő országokban, de stagnálni fog a világ fejlett részein. 1960. és 1990. között az egész világ termékenysége 5 gyermekről 3-ra csökkent és Európában (Magyarországot is beleértve) zuhanásszerűen csökkent a 2,1-es egyensúlyi arányszám alá. Néhány

² A jogszabály részletes értékelését lásd Jobbágyi Gábor: A méhmagzat életjoga Bp. 1994. p. 168 és Somfai Gábor: Gondolatok az abortuszról, in: Magyar jog 1999/10 p. 614–619.

³ Jobbágyi: Id mű. p. 169.

⁴ Petrik Ferenc: Az új Polgári Törvénykönyvről, in: Magyar Jog 2000/3. p. 135.

demográfus csúfondárosan „eurosszklerózisnak” nevezi a jelenséget, amely azonban világméretű. 2050 körül valószínűleg nem lesznek már a világon növekvő népességű országok, csak népességvesztők. A világtörténelemben sohasem volt még olyan korszak, amikor a születések száma ilyen mélyre süllyedt, ilyen gyorsan. 2050-re népességi piramisunk népességi hordóvá válik, mert a piramis alapja beszűkül, csúcsa kiszélesedik.⁵

A terhesség megszakítások száma Magyarországon a következőképpen alakult:

1957.	123 383
1960.	162 160
1970.	192 283
1980.	80 882
1990.	90 394
1993.	75 258
1994.	74 491
1995.	76 957
1996.	76 600
1997.	74 564
1998.	68 971 ⁶

A statisztikában az engedélyezés indoka szerint különbséget tettek a nő betegsége, genetikai ok, a terhesség bűncselekménye elnevezésű ok, válsághelyzet és ismeretlen ok között. 1990-ben az esetek 90,8 %-ában, 1995-ben 97,7 %-ában, míg 1998-ban 98,2 %-ában a válsághelyzet volt az oka a terhesség megszakításának.⁷

Az abszolút számokat nézve Magyarországon a legális terhességmegszakítások a 90-es évekre csökkentek a 70-es évekhez viszonyítva.

Az 1000 élveszületésre számított abortuszok azonban nőttek, tehát az arányszámok romlottak. Az arányszámok romlása általános európai jelenség, a magyar adatok azonban némileg eltérnek az európai átlagtól, ami figyelemre méltó még akkor is, ha nem mutatnak olyan kiugró értékeket, mint Románia adatai.

A nemzetközi összehasonlítás szerint 1995-ben az 1000 élveszületésre jutó abortuszok európai átlaga 200, Magyarországon ez az adat 750, Romániában 2200 volt.⁸

Ezzel összefüggésben figyelemre méltó, hogy angol kutatók vélekedése szerint a hirtelen csecsemőhalálok (SIDS) legalább 10 %-ában felmerül a gyanú, hogy az anya

⁵ Diczfalusy Egon: Öregedő emberiség, in: Ezredforduló 1999/3 p. 23–26.

⁶ Demográfiai Évkönyv. Magyarország népesedése (Központi Statisztikai Hivatal Bp. 1999) p. 147.

⁷ Uo. p. 149.

⁸ Health For All Data Base, WHO 1999 June.

vagy elhanyagoló magatartást tanúsított, vagy aktívan hozzájárult a csecsemő halálához. Magyarországon az életellenes bűncselekmények mintegy 10 %-át teszik ki az újszülött-gyilkosságok. Ez a szám tartósan magas, tekintettel arra is, hogy a látencia jóval nagyobb, mint más életellenes esetekben⁹

Az 1992. évi LXXIX törvény bevezetője leszögezi, hogy „a terhességmegszakítás nem a családtervezés és a születésszabályozás eszköze”. Úgy gondolom, a gyakorlatban szoros összefüggés van a népesedéspolitika és a terhességmegszakítás jogi szabályozása között. Közelebb állna a valós viszonyokhoz az az árnyaltabb megfogalmazás, hogy a terhességmegszakítás szabályozása elsődlegesen nem a családtervezés és a születésszabályozás eszköze.

Jobbágyi Gábor is hangot adott azon véleményének, hogy a legális abortuszok száma – tehát a joggyakorlat abortuszellenes (magzatvédő) vagy liberális, szabad abortusz felé mutató jellege – és az élveszületések száma között szoros az összefüggés. „Az élveszületési és a terhességmegszakítási statisztikák egyértelműen igazolják e nézetet; mind a legális vetélések számában, mind az élveszületések számában egyértelműen megtalálhatók a joggyakorlat és a jogszabályok változásai.”¹⁰

Nyilvánvaló az összefüggés, hiszen a nagy népességű országok (pl. USA, Kína, Japán) követik általában a szabad modellt, míg a kis népek az abszolút szigorú megítélést.¹¹

Horváth Tibor álláspontja szerint „a magzatelhajtást kiváltó társadalmi tényezők csak igen kismértékben és meglehetősen távoli összefüggésekben befolyásolhatók a büntetőjog eszközeivel” és „a magzatelhajtást büntető rendelkezések nem alkalmasak a nem kívánatos abortuszok számának csökkentésére”.¹²

Angyal Pál a magzatelhajtás bűncselekményi jellegének fenntartása mellett többek között azzal érvelt, hogy ezt a megoldást kívánja a keresztény erkölcs és a népesség szaporodásának érdeke is.¹³

Az 50-es években a bírósági ítéletek indokolása, az aktuális politikai jelszavakat visszhangozva, rendszeresen hivatkozott arra, hogy a magzatelhajtás azért veszélyes a társadalomra, mert veszélyezteti a népszaporodás növekedését. A mai joggyakorlatban ilyenfajta aktuálpolitikának az ítélkezésben nincs helye.

⁹ Herczog Mária: Csecsemőgyilkosságok megelőzésének és kezelésének lehetőségei, in: Kriminológiai és kriminálisztikai tanulmányok XXXVI. (Bp. 1999) p. 106, 119.

¹⁰ Jobbágyi: id. mű. p. 30. id. mű. p. 78.

¹¹ Jobbágyi: id. mű. p. 78.

¹² Horváth Tibor: Az élet, testi épség, egészség büntetőjogivédelme, (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1965) p. 469.

¹³ Angyal Pál: A magyar büntetőjog kézikönyve. 2. Az ember élete elleni bűncselekmények és a pürviadal (Bp. 1928) p. 74.

Amíg egyetérték Horváth Tiborral abban, hogy a büntetőjog csak távoli befolyásra alkalmas, addig vitatom azon megállapítását, hogy a népesség szaporodása perspektikusan a megengedett és tiltott magzatelhajtások mennyiségétől nem befolyásoltan alakul.¹⁴ A népesség fogyásának fő oka természetesen nem a magzatelhajtásokban keresendő, azonban összeadva, hogy például 1957. és 1998. között hány megfogant gyermek nem született meg magzatelhajtás miatt, nem lebecsülendő számadatot kapunk. És ezek csupán a regisztrált terhességmegszakítások, mivel a felderítetlenül maradt illegális abortuszok számát legfeljebb találgatni lehet.

Bár a büntetés céljához a generális prevenció is hozzátartozik /Btk. 37.§/, ez valóban csak áttételesen érvényesülhet, s ez a közvetett befolyás a büntetőjog szinte valamennyi intézményére igaz. Ugyanakkor a társadalom értékrendjét tükrözi, hogy minek biztosít büntetőjogi védelmet, s a büntető törvénykönyv különös rendelkezéseibe ütköző magatartásokat milyen szigorúan bünteti.

Ebben a vonatkozásban a magzati élet és tágabban a gyermeki élet büntetőjogi védelme része a népesedéspolitikának és az általános magzatvédelemnek azzal, hogy a büntetőjog megtorolja a már elkövetett jogsértéseket és emellett áttételesen hat a megelőzésre. Statisztikailag mérhető, látványos eredményeket azonban nem tud produkálni.

Mindebből következik, hogy a népességi piramis eltorzulása világméretű jelenség, az 1000 élveszületésre számított abortuszok növekedése Európában általános, ezért Magyarország nincs egyedül a gondjaival. Elutasítva a tisztán demográfiai szemléletet, amely a magzatvédelemben csak kényszerítő eszközöket lát, tagadhatatlan az összefüggés a népesedési mutatók és a magzatvédelmi szabályok között, nem véletlen, hogy egyes államok mikor vezetnek be szigorításokat, mikor fordul a törvényhozás figyelme a téma felé. A demográfiai nyomásnak állami szinten legalább akkora ereje van, mint a pro life szemlélet terjedésének.

Az sem véletlen, hogy a merev jogi szabályozás időszakában nő meg a felderített illegális abortuszok száma, vélhetőleg a látens maradt abortuszok számával együtt.

A változtatás igényét fejezi ki a büntetőjogban a Btk. többszöri módosítása, így amikor sor került a magzatelhajtás büntetési tételének megemelésére /1997. évi LXXVII. törvény/ és a gyermekek sérelmére elkövetett emberölések differenciálására attól függően, hogy a sértett újszülött vagy annál idősebb gyermek /1998. évi LXXXVII. törvény/.

III.

Történeti áttekintés

A magzat büntetőjogi védelme lényegében két tényállásra, az újszülött megölésére és a magzatelhajtásra koncentrálódik, mert szélsőséges esetekben az anyák ezekkel a módszerekkel szabadulhatnak meg a nem kívánt gyermektől.

A gyermekölés /infanticidium/

A gyermekölés a szó általános értelmében az újszülöttnak a szülés közben vagy a szülés után az anya vagy más személy által való megölését jelenti.

A primitív népeknél ez a jelenség a létérdek által kialakított szokásrend folytán vált gyakorlattá akként, hogy a leánygyermek lényegesen többször estek áldozatul, mint a fiúk.

Az ókori társadalmakban a családfő joga volt eldönteni, hogy életben kívánja-e hagyni az újszülöttet. Plutarkhosz írásaiból közismert az a tény, hogy az ókori Spártában az életképtelennek tartott újszülöttet kitéték a Taigetoszra. A római jog a gyermekölés fogalmát nem ismerte.

A kereszténység térhódításával a kánonjogi felfogásnak megfelelően az újszülött meggyilkolása az emberölés minősített esetének, rokongyilkosságnak számított és a szokásos emberölésnél kegyetlenebb jogkövetkezményekkel járt. Így a német-római birodalomban gyakori volt a gyermekgyilkos anya eleven eltemetése, karóba húzása vagy vízbefulladásra és ezt a szigorú gyakorlatot erősítette meg V. Károly császár is 1532-ben azzal, hogy a gyermekölést súlyosbított halállal rendelte büntetni (Constitutio Criminalis Carolina 131. cikke). E korszakra jellemző tehát a gyermekölés elrettentően szigorú büntetése, ami az elkövetkező évszázadokban csak fokozatosan enyhült.

Mária Terézia 1768-ban kiadott törvénykönyve ugyancsak halállal bünteti a gyermekölést az egész birodalom területén, tekintet nélkül arra, hogy az elkövető férjes-e vagy sem (Constitutio Criminalis Theresiana 87. cikke).

A XIX. században országonként általában mindenhol enyhült a gyermekölés pönalizálása és differenciálódott az elbírálása, a polgári liberalizmus térhódításával. Az infanticidium sui generis büntetté vált, mint az emberölés privilegizált esete, de egyes országokban a kedvezőbb megítélés csak a házasságon kívül szülő nőre vonatkozott. Ezt a felfogást követte az 1803-as, majd 1852-es osztrák, valamint az 1871-es német büntető törvénykönyv, szabadságvesztést helyezve kilátásba. Azonban az osztrákok különbséget tettek aszerint, hogy az áldozat törvényes vagy törvénytelen gyermek, ugyanakkor a német törvények szerint a gyermekgyilkosság alatt csak a házasságon kívül született gyermeknek az anya által való szándékos megölését értették. Érdekes módon az 1889. évi olasz kódex még a legközelebbi rokonokat is

¹⁴ Horváth: Id. mű. p. 482.

¹⁵ Raskó Gabriella: A női bűnözés (Közgazdasági és Jogi könyvkiadó Bp. 1978) p. 95.

privilegizálta. Franciaország hosszú ideig ragaszkodott a régi gyakorlathoz, az 1810-es Code Penal 300.§-a még mindig halálbüntetést rendelt az infanticidiumra, ezt az 1901-es törvény enyhítette életfogytig kényszermunkára, de csak premeditatio nélküli emberölés esetén. Angliában is ehhez hasonló szigorú felfogás érvényesült egészen 1922-ig, bár a súlyosított halálbüntetéshez képest a francia és az angol szabályok is enyhültek.

A középkori Magyarországon a gyermekölést – más vérokron megölésével együtt – hűtlenség büntetének minősítették és rendszerint súlyosított halállal büntették. Ez olvasható Kálmán és Mátyás törvényeiben, valamint Werbőczy Hármaskönyvében is. Mária Terézia említett törvénykönyve még halálbüntetést rendel az elkövetőre, II. József azonban már csak hosszú és kemény fogságot. Az 1795-ös kódex-tervezet a csecsemőgyilkosságot minősített emberölésként kezelte, míg a reformkor szellemében fogant 1843-as tervezet szándék szerint differenciáltan szabadságvesztéssel rendeli büntetni e cselekményt, de családi állapotra tekintet nélkül.

A Csemegi-kódex /1878. évi V. törvény/ 284.§-a értelmében „Azon anya, aki a házasságon kívül született gyermekét a szülés alatt, vagy közvetlenül a szülés után szándékosan megöli: öt évig terjedhető börtönnel büntethető”. Ez az emberölés egyéb tényállásaihoz képest privilegizált esetet jelentett. A gyermekölés különtartásának és enyhébb büntetésének főbb indokait Angyal Pál az alábbiak szerint foglalta össze:

- a.) „a házasságon kívül teherbe esett nő sajátlagos lelkiállapota, mely a ballépés elkövetésétől a születésig folyton tart, sőt, azután sem szűnik meg azonnal; a teherbenlét eltitkolása, a szégyentől, meggyalázástól való félelem mind olyannyira deprimálják a nőt s ellenálló erejét oly fokban gyengítik, hogy a legkisebb motívumra is elhatározza magát annak a cselekménynek elkövetésére, mely szabadulást jelent a nyomasztó érzésektől...”
- b.) „a szülő nő testi állapota, mely az orvostudományi tapasztalatok szerint oly kivételes helyzetbe juttatja a nőt, hogy annak a cselekménye bűnösség szempontjából jelentékenyen enyhébb...” /utalás a testi fájdalmakra, nagyfokú vérvesztésre/
- c.) „a gyermektartás és felnevelés költségeitől és nehézségeitől való félelem...”
- d.) „a szülő nő azért is könnyebben határozza el magát gyermekének megölésére, mert a szülés alatti vagy éppen csak megszült gyermeket mintegy még testrészének tekint, mellyel szabadon rendelkezhetik.”¹⁶

A kialakult hagyományokat követve a tényállás csak a házasságon kívül szülő nőnek biztosít privilégiumot. A bírói gyakorlat a fogalmakat olyan szűken értelmezte, hogy a Curia 5. számú döntvényében kimondta, hogy a Btk. 284.§-ának rendelkezése azon férjes nőre, ki a házasságának tartama alatt született gyermekét megöli, azon esetre sem nyerhet alkalmazást, ha gyermekét nem férjével, hanem akár a házasság

tartama alatt, akár a házasság létrejötte előtt mással nemzette. Angyal Pál ezt élesen bírálta, mondván, hogy a gyermek házasságon kívüli voltának megítélésénél nem a forma, hanem a lényeg dönt. A fenti döntvény szigorát némileg enyhítette az a curiai gyakorlat, mely szerint nem intézhető az esküdtekhez kérdés arra nézve, hogy a gyermeket nem a férj nemzette.¹⁷

A korabeli rendelkezéseket összehasonlítva, a XIX. század végi magyar, német, finn, holland törvénykönyvek viszonylag enyhén büntették a gyermekölést, ugyanakkor az osztrák, belga, francia és angol törvények szigorúbbak voltak.

A cselekmény a BHÖ. 355. pontjában változatlan tényállás alapján volt büntetendő.

A jogszabályok és a joggyakorlat változását Magyarországon az új Btk., az 1961. évi V. törvény teremtette meg.

Az új kódexből már hiányzott az emberölés fent említett privilegizált esete. Az indoklás szerint: „A jövő fejlődése, a szocialista erkölcsi felfogás érvényesülése mindinkább kiküszöböli a leányanyák erkölcsi megvetését. A kifejtettek közül nyilvánvaló, hogy az enyhébb büntetés alá vonás elvi alapja egyre inkább kizárólag a szüléssel együttjáró esetleges korlátozott beszámítási képesség marad; ennek értékelését azonban helyesebb az Általános Rész idevonatkozó rendelkezéseire... alapozni. Az Általános Rész e szabályai, különösen a büntetés korlátlan enyhítését megengedő rendelkezés tágabb teret nyújt a bíróság számára az egyéniesítésre; erre pedig azért is szükség van, mert számos esetben a gyermekölést az anya – rendszerint más személyekkel együtt – már jóval a szülés előtt, józan számítás alapján határozza el, ebben az esetben pedig a büntetés enyhítése nyilvánvalóan csak kisebb fokban lehet indokolt. Ha megállapítható, hogy az anya gyermekét a szüléssel kapcsolatban beállott olyan állapotban ölte meg, amely őt teljesen képtelenné tette a cselekmény társadalomra veszélyességének felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék, ...büntethetőséget kizáró körülmény forog fenn és ennek okából az anya cselekménye nem lesz büntethető.”¹⁸

Az 1978. évi IV. törvény eredeti változatában ugyanezt a felfogást követte.

Az ítélkezési gyakorlat azonban még őrizte a korábbi szabályozás bizonyos hagyományait. Ez kimutatható a Legfelsőbb Bíróságnak az élet és testi épség büntetőjogi védelméről kibocsátott 15. számú irányelvében is, amely a következőket tartalmazza:

Az újszülötteknek a szülés tartama alatt vagy közvetlenül ezt követően az anya által történő megölése esetén a büntetés kiszabásánál az igényel alapos vizsgálatot, hogy az a különleges állapot, amely az újszülött világrahozatalával jár, kihatott-e az

¹⁷ Angyal: id. mű. 52–53.

¹⁸ A Magyar Népköztársaság Büntető törvénykönyve (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1962) p. 420.

¹⁶ Angyal: id. mű. p. 51.

elkövető beszámítási képességére. Figyelemmel kell lenni arra is, hogy a szülő nő milyen ok vezette az újszülött megölésére. A házasságon kívül szülő nő esetében azt is figyelembe kell venni, hogy a társadalmi rosszallás a tudatilag elmaradott környezetben még olyan súllyal nehezédhet az elkövetőre, hogy az motiválhatja a cselekmény elkövetését. Egyebekben azonban nincs társadalmi, erkölcsi és jogi alapja annak, hogy újszülöttek megölése esetén általánossá váljék a törvényi büntetési tétel legkisebb mértékén aluli büntetések kiszabása. Az a körülmény, hogy az elkövetők nem készülnek fel a gyermekszülésre, nem veszik igénybe az általánosan biztosított orvosi kezelést és ellátást, egymagában nem alapozza meg az ölési cselekmény előre kitervelten elkövettként minősítését.

A jogtörténeti fejlődés következő állomása az 1998. évi LXXXVII. törvénnyel bevezetett módosítás, amely lényegét tekintve visszakanyarodott a Csemegi-kódexben kidolgozott megoldáshoz, a 166/A.§ beiktatásával.

A hatályos szöveg tehát „Újszülött megölése” címszó alatt:

Az a nő, aki születő gyermekét a szülés alatt, vagy megszületett gyermekét közvetlenül a szülés után megöli, büntetett követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A módosító jogszabály tervezetéhez közreadott indokolás szerint: Az emberölés minősített eseteinek köre bővül azzal az esettel, amikor a cselekményt gyermek sérelmére követik el. Az új privilegizált tényállás megfogalmazása nélkül a szülő nő cselekménye minősített emberölés lenne, ami a Btk. 87/A.§-át is számításba véve szigorú és differenciálatlan elbírálást eredményezne. „A Javaslat ezért kívánja bevezetni ismét a gyermekölés privilegizált tényállását, amely igazodik az ilyen ügyekben követett bírói gyakorlathoz. Az újszülött megölésének privilegizált esetként való megjelenítése nem a sértett személyének eltérő megítéléséből fakad. Az újszülött megölése ugyanolyan emberölés, mint bármely más természetes személy megölése. A Javaslat éppen ezért nem az újszülött fogalmát határozza meg, hanem arra az elkövetési magatartásra van tekintettel, ami a szülés folyamán, vagy a szülést közvetlenül követően történik. A Javaslat a szülő nőnek a szüléskori állapotából indul ki, és a privilegizált megítélést erre építi rá. A bírói gyakorlat ezt a helyzetet értékeli jelenleg akkor, amikor a 166.§ szerinti emberölés miatt az enyhítő szakasz alkalmazásával az öt éves alsó határ alatt szabja ki a büntetést. A Javaslat a két évtől nyolc évig terjedő büntetési tételkeret meghatározásával keretet ad a büntetés kiszabás számára, anélkül, hogy a bírói gyakorlatnak az enyhítő szakaszhoz kellene folyamodnia.”¹⁹

Az új jogszabály annyiban hű maradt az 1961-es Btk-hoz, hogy nem kíván különbséget tenni házasságon kívül és belül született gyermek között, nyilván erre is

vonatkozik az előterjesztésnek az a mondata, hogy a tényállás külön tartását nem a sértett személye indokolja.

E tényállás csak látszólag aludta Csipkerózsika-álmát, valójában erősen éreztette hatását az ítélkezési gyakorlatban 1961. és 1999. március 1. között is.

Az új tényállás beiktatásával azonban felmerülnek bizonyos „beilleszkedési” nehézségek, a régi és új szabályok, a korábbi és az újonnan kialakulóban levő gyakorlat összecsiszolásához idő kell, erről a későbbiekben még lesz szó.

Magzatelhajtás/abortus criminalis/

A magzatelhajtás büntetőjogilag az emberi magzat jogellenes megsemmisítése, a terhességnek olyan mesterséges és jogellenes megszakítása, melynek következtében a magzat elpusztul.²⁰

A primitív népeknél a magzatelhajtást ugyanúgy a létérdek határozta meg, mint a megszületett csecsemő esetleges elpusztítását. A római jog a sztoikus filozófia határára a magzatot még nem számította emberi lénynek, mondván, hogy éppúgy része az anya testének, mint gyümölcs a fának, s a magzatelhajtást a rómaiak egyszerűen csak erkölcstelennek tartották. A férjes asszony elkövető férje házi fenyítő joga alá esett, azonban, ha férje tudtával követte el, büntetlen maradt, s a hajdon elkövető sem volt büntethető.

A kánonjog a fogantatástól számított 40 napon túl tekintette élőnek a magzatot azzal, hogy a magzatba akkor lép az anima rationalis, ettől kezdve elhajtása emberölésnek minősült, amely akár halállal is büntethető. Ennek a felfogásnak a jegyében differenciált elbírálás alá esik a magzatelhajtás a Constitutio Criminalis Carolina 133. cikke szerint is.

Az 1810-es Code Penal aszerint tesz különbséget a 317.§-án belül, hogy a cselekményt a terhes anya maga követte el, illetve beleegyezését adta, avagy más személy az elkövető.

Az Angliában kialakult évszázados szigorú megítélést tükrözi az az 1861-es törvény, amely e bűncselekmény büntetési tételében életfogytig tartó szabadságvesztést is kilátásba helyez. Érdekes viszont, hogy egészen 1837-ig csak a magzat megmozdulásának időpontja után büntették annak elhajtását, sokáig az első mozgást vélték a magzat megéledésének.

Az enyhülés folyamatát tükrözik a német jogfejlődésben megjelenő jogszabályok, főképp a házasságon kívül teherbe esett nő javára, és az 1920-as években egyre nagyobb jelentőség jut a büntetőjogban a becsületet érintő végszükségnek. Ugyanezekben az években Szovjetországban a teherben levő nőt magzatelhajtásért egyáltalán nem büntették.

Hazánkban a magzatjukat elhajtó asszonyokat I. László és Kálmán király törvényei a főesperes elé rendelték vezekelni.

¹⁹34.384/1998 IM. sz. igazságügy-miniszteri előterjesztés a Kormány részére a büntetőjogszabályok módosításáról – Budapest, 1998. augusztus.

²⁰ Horváth: id. mű. p. 479.

Később a bírói gyakorlat átvette a kánonjogi szabályokon alapuló 40 napos határ szerinti megkülönböztetést, s ez a 40 napnál idősebb magzat elhajtása esetén – mivel azt emberölésnek tekintették – halálbüntetéssel járhatott. II. József ugyan már csak kemény fogságot és nyilvánvaló munkát rendel a „méhének gyümölcset elhajtó” asszonyra, de a büntetést házasság esetén súlyosítani kellett. Az 1795-ös és az 1843-as tervezet is szabadságvesztést javasol.

Az 1878. évi V. törvény 285.§-ának megfogalmazásában:

A teherben levő nő, aki méhmagzatát szándékosan elhajtja, megöli, vagy azt más által eszközölteti, ha házasságon kívül esett teherbe: két évig terjedhető börtönnel, ellenkező esetben pedig három évig terjedhető börtönnel büntetendő. Ugyanazon büntetés éri azt, aki a büntetett a teherben lévő nő beleegyezésével követi el, ha pedig azt nyerevényvágyból tette: öt évig terjedhető börtönnel büntetendő.

A 286.§ értelmében: Aki a teherben lévő nő méhmagzatát annak beleegyezése nélkül szándékosan elhajtja, vagy megöli: öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő. Ha pedig ez által a teherben lévő nő halálát okozta: tíz évtől 15 évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

A törvény haladó szellemiségét mutatja, hogy a tényállást nem kötötte a magzat korához és jelentős különbségeket tett az elkövetők személye, valamint az anya beleegyezése szerint. A házasságon kívüli terhességről szóló rész az akkori kor felfogását tükrözi. Az elkövetési magatartás elhajtással vagy megöléssel méríthető ki. A joggyakorlat elhajtás alatt a magzatnak az anyaméhből való időelőtti kiküszöbölésével végrehajtott elpusztítását értette, míg ölésnek tekintették, amikor a magzat az anyaméhben fosztatik meg az élettől vagy koraszülés előidézésével, a koraszülés miatt a méhen kívül hal meg. Szándékhiány címén azonban nem büntették azt a teherben lévő nőt, aki abból a célból idézte elő a koraszülést, hogy a gyermeknek a házasságon belül született gyermek jogait biztosítsa. Az orvosilag indikált magzatelhajtásokat a végszükség körében bírálták el.²¹

A BHÖ. 358-359. pontja lényegi változtatás nélkül ugyanígy szabályozta a magzatelhajtást.

A fejlődés következő lépcsőfoka az 1961. évi V. törvény 256.§-a volt:

- 1./ Aki más magzatát elhajtja, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
- 2./ A büntetés hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztés, ha
  - a./ az elkövető visszaeső;
  - b./ a büntetett üzletszerűen vagy
  - c./ a nő beleegyezése nélkül követte el;
  - d./ a büntett súlyos testi sértést okozott.

²¹ Angyal: id. mű. p. 77, 81–82.

- 3./ A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a büntett halált okozott.
- 4./ Az a nő, aki magzatát elhajtja, vagy elhajtja, hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
- 5./ Nem büntethető magzatelhajtás miatt, aki a terhesség megszakítását az arra hivatott szerv által jogszabály alapján kiadott engedélynek megfelelően hajtja, illetve hajtja végre.

Ebből a megfogalmazásból már hiányzik a házasságon kívül tcherbe esett nő fogalma, de megmaradt a különbségtétel az anya és más személy között, illetve az anyai beleegyezés szerint. Az elkövetési magatartás elhajtás vagy elhajtás /ölés nélkül, ami a magzatelhajtás ölési változata volt, az is elhajtásos elkövetésnek minősül/. Új minősített esetek jelennek meg, közülük kettő összefoglalt bűncselekmény formájában, a törvényes engedély pedig büntethetőséget kizáró speciális okként kapott helyet a jogszabályban.

Ehhez hasonló a 169.§ szövege a jelenleg hatályos 1978. évi IV. törvényben /a törvény megszületése óta a 169.§-t csak két módosítás érte, amikor az 1993. évi XVII. törvény és az 1997. évi LXXVII. törvény érintette büntetési tételét/:

- 1./ Aki más magzatát elhajtja, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
- 2./ A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a magzatelhajtást
  - a./ a/ üzletszerűen,
  - b./ b/ a nő beleegyezése nélkül,
  - c./ c/ súlyos testi sértést vagy életveszélyt okozva követik el.
- 3./ A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a magzatelhajtás halált okoz.
- 4./ 4/ Az a nő, aki magzatát elhajtja vagy elhajtja, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

A minősített esetben ekként feltűnik az életveszély okozása, de elmaradt az engedély, mint büntethetőséget kizáró ok nevesítése.

Az 1998. évi XXII. törvény a Btk. XII. fejezet II. címébe beiktatta az egészségügyi beavatkozás, az orvostudományi kutatás rendje és az egészségügyi önrendelkezés elleni bűncselekményeket, amelyek távolról ugyan, de mégiscsak nyújtanak bizonyos büntetőjogi védelmet a magzatnak, a 169.§-on kívül.

A háttérben álló, engedélyt biztosító jogszabályok változása mindenkor erősen befolyásolta a büntetőjogi megítélést. A XIX. században elfogadottá vált a terhességmegszakítás orvosi indikációja, amely mellé a későbbiekben felsorakozott az etikai és szociális indikáció is (pl. a terhesség bűncselekmény következménye, nehéz anyagi körülmények). Az engedélyező jogszabályok szigorúságát politikai tényezők is befolyásolták, ahogy erről a korábbiakban már volt szó.

Bár a magzatelhajtás törvényről törvényre öröklődő tényállás, alkotórészeinek meghatározása, s a bűncselekmény elhatárolása a konkurens tényállásoktól nem mindig egyszerű feladat.

IV.

A hatályos büntetőjogi szabályozáson alapuló joggyakorlat egyes kérdései

Szükségtelennek tartom e dolgozat keretei között az újszülött megölése és a magzatelhajtás tényállási elemeit pontról pontra elemezni, hiszen ezt megteszi a Btk. kommentárja. A részletesen kidolgozott, szakszerű magyarázat megismétlése helyett csupán a gyakorlati alkalmazásban nehézséget okozó vagy egyszerűen csak elgondolkodtató kérdéseket szeretném kiemelni.

A fogalmak diszharmóniája

Érdekes módon az orvostudomány és a büntetőjogtudomány bizonyos kifejezések alatt mást ért.

Az orvostudomány határozott különbséget tesz embrió, magzat és újszülött között.

A már említett egészségügyi törvény IX. fejezetében a 165.§-ban olvasható, hogy a fejezet alkalmazásában embrió minden élő emberi embrió a megtermékenyítés befejezése után a terhesség 12. hetéig, míg magzat a méhen belül fejlődő emberi lény a terhesség 12. hetétől. Kiemelést igényel a bevezetőből, hogy „e fejezet alkalmazásában”. Ezáltal a meghatározásokat a Btk. XII. fejezet I. címébe, az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények közé beültetni nem lehet, legfeljebb a II. címbe, az egészségügyi beavatkozás, az orvostudományi kutatás rendje és az egészségügyi önrendelkezés elleni bűncselekmények közé, mert a II. cím szerinti bűncselekmények csak az egészségügyi törvény alapján értelmezhetők. Így például a 173/A.§ is külön említi az embriót és a magzatot.

Az orvosi szakkönyvek szerint az első fejlődési szakasz az embrionális kor, ezt követően a post menstruationem 13. héttől fetusról, magzatról, a 24. hét betöltéséig korai, a 25. héttől késői magzati korról, magzati fejlődésről beszélnek az orvosok. Az első 7 nap /168 óra/ a korai, a 8-30. nap közötti életszakasz a késői újszülöttkor.

A jogtudomány a Btk. XII. fejezet I. cím szempontjából az embriót és a magzatot egységesen vonja a magzatvédelem fogalma alá és egységesen terjeszti ki rájuk a büntetőjogi oltalmat a magzatelhajtás tényállásában. A polgári jogban sincs különbségtétel, időhatárt az abortusz engedélyezéséről szóló jogszabály állapít meg, az engedélyezhetőség tekintetében.

Az Európa Tanács 1046/86. számú határozata értelmében a petesejt megtermékenyítésétől kezdve az emberi élet folyamatosan fejlődik, az embriónak és a magzatnak minden körülmények között részesülnie kell az emberi méltóságnak kijáró tiszteletben. Az 1992. évi LXXIX. törvény bevezetője szerint: „a fogantatással induló magzati élet tiszteletet és védelmet érdemel”. Mivel tehát a magzat fogantatástól kezdve elkövetési tárgya lehet a magzatelhajtásnak, e szempontból a magzat fogalma

alatt érteni kell az embriót is. Ez nem újdonság, hiszen már Angyal Pál is felhívta a figyelmet arra, hogy a magzatelhajtás tényállása az orvostudomány által ébrénynek nevezett lényre is kiterjed.²²

Míg a magzat fogalma kitágul, az újszülött elnevezés értelme leszűkül a büntetőjogban. A gyermek az orvosi fogalmak szerint az első lélegzetvételtől 1 hónapos korig újszülöttnak tekintendő, az újszülött megölése sértettje azonban csak a szülést követő néhány óráig lehet, ez egyértelműen következik a 166/A.§ szövegezéséből. Ha a szülés utáni közvetlen idő eltelt, az akkor megölt újszülött a Btk. 166.§ /2/ bek. i/ pontja szerinti minősített emberölés sértettjévé válik.

Ebből a szemszögből a jogtudományban általánosságban használt „gyermekölés” fogalma is félrevezető, gyökerei a XIX. századba nyúlnak vissza, de a fogalom az „újszülött megölése” című tényállás bevezetésével és elnevezésével már végképp túlhaladottá vált, tulajdonképpen már az újszülött megölése elnevezés előtt is magyarázatra szorult.²³

Az orvostudomány a post menstruationem betöltött 24. hét után spontán lezajló vagy művileg befejezett terhességeket szülésnek tekinti, függetlenül a magzat súlyától, hosszától, élő vagy nem élő voltától. Ha a terhességi idő nem ismert, a magzat súlya /500 g vagy több/ és hossza /30 cm vagy több/ képezi a vetélés és a halvaszülés közötti határt. Ha a magzat életjelenségeket mutat, az esemény akkor is szülés, amikor magzat súlya 500 g-nál kisebb és hossza 30 cm-nél rövidebb. Figyelemre méltó, hogy a 24 hetes vízváltó határ néhány éve még 28 hét volt, az 500 g helyett 1000 g, a 30 cm helyett 35 cm volt a megkívánt súly és méret. Az értékek lefelé tolódása az orvostudomány fejlődését mutatja, nyilván a jövőben további csökkenés várható, ahogy a magzatok életbenmaradási esélyei nőnek.

Orvosilag a szülés az a folyamat, amelynek során a 24. terhességi hetet követően mellékrészeivel együtt a magzat kiürül a méhből. Rendszeres fájásokkal kezdődik, és a placenta távozása után két órával fejeződik be. Lefolyásában megkülönböztethető: az első vagy tágulási szak, a második vagy kitolási szak, a harmadik vagy lepényi szak és a negyedik vagy postplacentaris szak.

A jogirodalom és az ítélkezési gyakorlat a Btk-kommentár szavaival élve az emberi élet kezdetének – az emberölés szempontjából – a szülési folyamat megindulását tekinti. Szülés alatti elkövetésnek pedig Angyal Pál nyomán azt nevezi, ha az újszülött testének olyan részei váltak ki az anyaméhből, amelyekre gyakorolt fizikai hatás az újszülött megsemmisülését vonhatja maga után.²⁴

²² Angyal: id. mű. p. 76–77.

²³ Raskó: id. mű.

²⁴ Angyal: id. mű. p. 10, valamint Berkes-Julis-Kiss-Kónya-Rabóczki: Magyar Büntetőjog kommentár a gyakorlat számára (Budapest 1999 – továbbiakban Komm.) p. 299, 328/3.

Sinku Pál ettől némileg eltérően fogalmaz azzal, hogy szülés alatti elkövetésről akkor lehet beszélni, ha a tolófájdalmak hatására a magzat elkezd az anyaméh elhagyását.²⁵

Jogilag tehát a szülés az első létfontosságú testrész kiválásától tart addig, amíg az újszülött teste teljesen elhagyja az anyai testet; így kezdődik az önálló élet és vált a magzat fogalma újszülöttre.

Mindebből következik, hogy ezek a büntetőjogi tényállások nem az orvostudományi fogalmakra épülnek, nem is volna helyes azokhoz ragaszkodni, mert viszonylag gyorsan változnak és nem a büntetőjogi célkitűzéseket követik. Ugyanakkor a fogalmi diszharmónia zavarokat okozhat a büntető anyagi jogszabályok feldolgozásában és az egyes konkrét szakvélemények értékelésében. Ezekben az ügyekben elengedhetetlenül fontos orvosszakértők nyilatkoztatása, sőt gyakran kerül sor szülésnőgyógyász szakorvos tanúkénti kihallgatására. Nyilván nem várható el tőlük, hogy áttérjenek a jogi szaknyelvre, saját tudományterületük szókincsét fogják használni, ami a büntető ügyben eljáró hatóságoktól körütekintést igényel, külön kérdések segítségével tisztázni kell, hogy az orvos mit ért egy adott kifejezés alatt.²⁶

A magzatelhajtás és az újszülött megölésének határa

A kérdés már a XIX. századi szakirodalomban is vitatott volt.

A Ptk. 9.§ szerint a jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától kezdve illeti meg. Az emberi lét tehát a jogképesség szempontjából a szülés bevégződésével kezdődik. Azonban a büntetőjogi szabályok szerint a szülés alatti életpusztító cselekmény már ölés.

Nem közömbös a megkülönböztetés a minősítés és a büntetés oldaláról sem, különös tekintettel arra, hogy az újszülött megölésének nincs minősített esete, gondatlan alakzata pedig a Btk. 166.§ 1/4. bek. szerinti vétség, míg a magzatelhajtásnak vannak minősített esetei, de nevesített gondatlan változata nincs, és sajátosan alakulnak a tettesség-részesség esetei.

Az előbbieken már említés történt arról, hogy az orvostudomány miként határozza meg a szülés folyamatát és az önálló emberi élet kezdetét, s arra is utaltam már, hogy jogirodalmi álláspont sem volt mindig egyöntetű.

A szülés folyamatában az emberi élet kezdőpontja különbözőképpen határozható meg az egyes jogászok felfogásait követve:

- 1/ a tolófájdalmak beálltától a magzati életet már az emberi élet váltja fel (Halschner, Olshausen, Ebermayer véleménye),

²⁵ Sinku Pál: A család és a gyermek büntetőjogi védelme (Budapest, 2000) p. 114.

²⁶ Az orvostudományi fogalmak magyarázatát lásd Lampé László: Szülészet-nőgyógyászat (Medicina, Bp, 1987) és Papp László (szerk) A szülészet – nőgyógyászat tankönyve (Semmelweis kiadó Bp.1999).

- 2/ a tüdőlégzés lehetőségével, illetve a tüdőlégzés bekövetkezésével kezdődik az emberi élet (Liszt, Birkmeyer, Fayer, Wachenfeld) – ez kifejezetten orvosi szempontú megközelítés,
- 3/ a test bármely részének az anyaméhből való kijövetelével (Binding, Finger, Meyer-Allfeld, Gerland, Finkey),
- 4/ avagy a fej kijövetelével születik meg az ember (Heimberger).

Az elméletekből Angyal Pál ötvözött egy olyan megfogalmazást, amely a mai napig irányadó: „a cselekmény tárgyául szerepelt lény a szülés alatt már ember és pedig nézetem szerint a szülés stádiumának attól az időpontjától kezdve, amidőn oly testrészek váltak már ki az anyaméhből, amelyekre gyakorolt behatás a kezdődő élet megsemmisülését vonhatja maga után...”²⁷

E meghatározást a Btk. legújabb kommentárja is átvette.

Következésképpen az első létfontosságú testrész kiválásáig az ölési cselekmény magzatelhajtás, attól kezdve újszülött megölése.

Ha az anya részéről koraszülés előidézése okozza a magzat halálát, a cselekmény akkor is magzatelhajtásnak minősül, ha a magzat a koraszülés következtében az anya testét élve elhagyta, a koraszülöttsége miatt azonban képtelen volt a méhen kívüli életre és meghalt.

Az újszülött megölése és az emberölés között húzóó határ

Jogilag nézve szülés után történik az ölési cselekmény, ha a gyermek az anya testét már elhagyta. Közvetlenül a szülés után az anya még privilegizált helyzetben van, ezt követően azonban a minősítés az emberölés egyik súlyosabb esetére ugrik. A büntetési ítéletben mutatkozó jelentős különbség miatt a bizonyítási eljárás sarkalatos pontja lesz minden esetben az elkövetési idő behatárolása, ami annál is nehezebb, mert az elkövetéskor általában csak a szülő nő van jelen, s a cselekményt napokkal, hetekkel később fedezik fel.

A XIX. századi törvénytervezetek még kísérletet tettek, hogy napokban mérjék ezt a közvetlen időt: az 1843-as magyar tervezet 3 napot, az 1926-os török 5 napot, a korabeli norvég tervezet 24 órát javasolt, a németek szerint pedig addig kell privilegizálni a nőt, amíg a szülési folyamat által előidézett izgalom hatása alatt áll. A magyar Curia az 1-2 órás időt még elfogadta, a 3 napos időközöt már nem vonta a privilegizált eset alá. A Csemegi-kódex alkalmazásában végülis az a gyakorlat alakult ki, hogy a közvetlen szülés utáni időszakot minden esetben egyedileg kell vizsgálni, orvosszakértő bevonásával.

Elméleti szinten a mai magyar jogtudomány is ezt az álláspontot támogatja. A gyakorlatban azonban szükség volna minél több jogeset közzétételére annak érdekében, hogy kirajzolódjék, a bíróságok általában milyen időtartományt fogadtak el közvetlenül a szülés utáni időnek, melyben az anyát még védi a „kivételes testi és lelki

²⁷ Angyal: id. mű. p. 10.

állapot” vélelme, de ezt követően a beszámítási képesség esetleges hiányára vagy korlátozottságára külön bizonyítást kell felvenni. Túl általános a kommentár iránymutatása abban, hogy „adott esetben néhány órával a szülés után történt tényállás szerű ölési cselekmény elkövetése is megalapozhatja a bűncselekménynek a 166/A. § szerinti minősítését.”²⁸

Orientálhatja a jogászokat az orvostudomány, mely szerint a szülés a méhlepény távozása után két órával fejeződik be.

Egyértelmű a Legfelsőbb Bíróság határozatainak hivatalos gyűjteményében 2001/1-390. számon megjelent eseti döntés iránymutatása, hogy az anya által az újszülött sérelmére néhány perccel a szülés után elkövetett emberölést közvetlenül a szülés után elkövetett cselekménynek kell tekinteni és az újszülött megölése büntetésnek minősül.

A vélelem megdönthetetlen?

Szerintem az anya terhére igen. Ez alatt azt értem, ha bizonyítást nyert a szülés alatti vagy közvetlenül utána történt elkövetés, a törvény vélelmezi, hogy az anya rendkívüli állapotban volt, erre nem kell külön bizonyítást felvenni, nem szükséges a Btk. 24.§ alá eső korlátozott beszámítási képesség fennállásának bizonyítása és megállapítása. A vélelem-jelleget erősíti az a tény, hogy a törvény szövege nem szülés hatása alatti, hanem szülés alatti vagy közvetlenül utána megvalósult elkövetésről beszél, a szülés ideje a viszonyítási pont, nem annak tényleges hatása az anyára.

Az újszülött megölésénél a szülés alatti vagy utáni elkövetés tehát nem egyszerűen büntetékiszabási tényező többé, hanem törvényi tényállási elem. Ugyanígy a hozzátartozó sérelmére elkövetés is elveszti büntetékiszabás-körülményi szerepét és tényállási elemmé lép elő. Ez tükröződik többek között a Legfelsőbb Bíróság határozatainak hivatalos gyűjteménye 2000/1-186. számú eseti döntésében, összevetve a BH. 1988/8-259. számú döntéssel, valamint a BH. 2000/10-433. számú jogesetben.

Leegyszerűsített azonban a kommentár azon kijelentése, hogy a 24.§ /2/ bek. alkalmazására általában nem kerülhet sor, mivel ezt a 166/A.§ szerinti privilegizált eset már magában foglalja.

Álláspontom szerint két fő esetet kell világosan megkülönböztetni, azokon belül pedig 2-2 változatot.

1/ Az első, amikor az anya beszámítási képessége a szülésig ép volt.

a./ a/ Fő szabály szerint ekkor a törvény vélelmezi, hogy a szülés alatt a szülés után közvetlenül utána, a szülés miatt korlátozottan beszámítható volt. Ekkor a 166/A.§ önállóan alkalmazandó.

b./ b/ Külön erre felvett bizonyítással a bíróság eljuthat arra a megállapításra, hogy az anya

e./ a szülés miatt teljesen beszámíthatatlan volt, ilyenkor jogtechnikailag két megoldás kínálkozik:

- mivel a Btk. 166/A.§ a korlátozott beszámítás vélelmére épül, a teljes beszámíthatatlanságot a 166.§ és a 24.§ /1/ bek. együttes alkalmazásával kell értékelni;
- a törvény nem zárja ki a Btk. 166/A.§ és a 24.§ /1/ bek. együttes alkalmazását, a 24.§ /1/ bek. mintegy kiegészíti a 166/A.§-t, a 166/A.§-ban megfogalmazott körülmények között jött létre egy átlagostól eltérő, súlyos állapot, a beszámíthatatlanság. Úgy gondolom, ez az utóbbi megoldás az egyszerűbb.

2/ Másodikként említem azt, amikor az anya már a szülés előtt, attól függetlenül beszámítási képességet érintően kóros elmeállapotú.

a./ Orvosszakértői kérdés, hogy ha a szülés előtt korlátozottan beszámítható volt, a szülés alatt és közvetlenül utána a korlátozott beszámíthatóság vagy a beszámíthatatlanság állapotában volt-e. Elképzelhető ugyanis, hogy a szülés eseménye az amúgy korlátozottan beszámítható személyt beszámíthatatlanságba sodorja. A szakvéleménytől függően kerülhet tehát sor a Btk. 166/A.§ és a 24.§ /1/ vagy /2/ bek. alkalmazására.

b./ Előfordulhat, hogy az anya már a szülés előtt beszámíthatatlan. Ekkor megint a Btk. 166/A.§ és a 24.§ /2/ bek. együttes alkalmazása történik, vagyis a cselekmény formálisan kimeríti az újszülött megölésének törvényi tényállását, de az elkövető nem büntethető, a cselekmény jellegénél fogva azonban sor kerülhet a Btk. 74.§ szerinti kényszergyógykezelésre.

A szüléstől függetlenül létező korlátozott beszámítás tehát minden esetben megalapozhatja a korlátlan enyhítést. A szülés miatti korlátozott beszámíthatóság kapcsán elgondolkodtató, hogy jobban járt az, akinek cselekménye a Btk. 166.§ /1/ bek. és a 24.§ /2/ bek. alapján minősült, tekintve a 24.§ /2/ bek. szerinti korlátlan enyhítés lehetőségét.

Jelenleg gyakorlatilag a kivételes testi-lelki állapot vélelme védi az összes elkövetőt, azt is, aki esetleg ténylegesen nem jutott ilyen állapotba. A büntetési tétel 2 éves alsó határának átlépése a Btk. 87.§ /2/ bek. d/ és e/ pontja alapján lehetséges, figyelemmel a /3/ bekezdésre is. A korábbi szabályozás abból a szempontból volt kedvezőbb, hogy a Btk. 166.§ /1/ bekezdéséből kiindulva, a 24.§ /2/ bek. és a 87.§ /4/ bek. nyomán, az 5 évtől 15 évig terjedő büntetési tételből kilépve, korlátlan enyhítésre nyílt lehetőség, de ehhez a korlátozott beszámítás tényleges fennállását bizonyítani kellett.

Mindezek után felvetődik a kérdés, hogy ha a jelenlegi szabályok mellett, az általam 1/a-nak nevezett esetben bizonyítást nyer, hogy az elkövető a szülésnél, kivételes körülmények folytán, a szüléssel rendszerint együttjáró tudatbeszűkülésnél súlyosabb állapotban volt, de nem érte el a teljes beszámíthatatlanság szintjét, alkalmazható-e együtt a Btk. 166/A.§ és a 24.§ /2/ bek.? A vélelemmel ugyanis annyira

²⁸ Komm. P. 328/3.

„kedvezményre” tesz szert a szülő nő, hogy egyszerűbb a bizonyítás és a cselekmény büntetési tétele az 5 évtől 15 évig terjedő határokról 1 évtől 8 évig terjedőre leszállt. A 2 év tovább csökkenthető a Btk. 87.§ /3/ bekezdésével 6 hónapra, de ez még messze van a Btk. 87.§ /4/ bek. szerinti korlátlan enyhítéstől.

Megfontolandónak tartom azt a lehetőséget, hogy a Btk. 166/A.§-ba foglalt vélelmen túl legyen helye bizonyításnak arra nézve is, hogy az anya az átlagot meghaladó, nagyfokú beszámítási korlátozottságban szenvedett az elkövetéskor, s ennek megállapítása az anya javára kedvezőbb lehetőséget teremtene a korlátlan enyhítés keretében, szélesebbre nyitná a bírói mérlegelés kapuit.

A beszámíthatatlanság bizonyítását és jogkövetkezményeinek levonását a jelenleg uralkodó felfogás semmilyen formában nem zárja ki. A vélelem tehát csak az anya terhére megdönthetetlen, az 1/b, 2/a-b. esetekben javára megdönthető, ezért javára lehessen megdönteni az 1/a. esetben is.

Könyvében Sinku Pál lényegében ugyanerre az álláspontra jutott, indokait nem bontotta ki, csak összefoglalóan megjegyezte, hogy ha az elmeorvosszakértő megállapítása szerint a kivételes körülmények a szülő nő esetében a kóros elmeállapot bármely változatának fennállását eredményezték, a Btk. 24.§ /1/ és /2/ bekezdésében foglalt rendelkezések alkalmazása indokolt.²⁹

Ebbe az irányba mutat a BH. 2001/4-154. számú eseti döntés is, mely szerint az újszülött megölése büntetnének elkövetőjével szemben a szabadságvesztés végrehajtásának a felfüggesztése indokolt, ha a szülést követő sokkos állapot az elkövetőt súlyos fokban korlátozta a beszámítási képességében.

A BH. 1999/10-433. eseti döntés vádlottja 16 éves, éretlen személyiség, enyhe fokban gyengeelméjű, debil, ez azonban beszámítási képességét nem korlátozza és nem zárja ki. Családjával élt együtt, de alkalmi kapcsolatból származó terhességét mindenki előtt titkolta. Gyermekeit az udvari árnyékszékbe szülte, majd a közeli rakásból vályogokat vitt be az árnyékszékbe és azokat rádobálta a székletben fekvő csecsemőre. A csecsemő halálának közvetlen oka a fulladás volt, amelyet a légtutaknak idegen anyaggal, széklettel történő eltömődése okozott. Az első fokú bíróság a vádlottat végrehajtandó szabadságvesztésre ítélte. Azonban a másodfokú bíróság álláspontja szerint, tekintettel arra, hogy az enyhe fokban gyengeelméjű vádlott a cselekmény elkövetésekor 16. életévét csupán egy nappal azelőtt töltötte be, s a másodfokú eljárás idején még mindig fiatalos volt, sőt 7 hónapos terhes volt, a büntetés célja annak végrehajtása nélkül is elérhető, ezért a fiataloskorúak börtönében letöltendő 2 éves szabadságvesztés végrehajtását 3 év próbaidőre felfüggesztette, pártfogó felügyelet mellett. Ebben az esetben tehát a vádlott beszámítási képességét ugyan nem érintő, de kétségtelenül fennálló kóros elmeállapota lényegesen befolyásolta a büntetés kiszabását.

²⁹ Sinku: id. mű. p. 119.

A BH. 2000/12-527. számú ügyben a vádlott 1999. április 29-én, az erdőszéli tisztáson szülte meg gyermekét, az újszülöttet az erdőben kivette nadrágjából, a földre tette, kétszer közepes erővel fejbe ütötte, majd megfojtotta. ezután avart és földet szórt rá, s hazament. Az első fokú bíróság okfejtése szerint a vádlott fizikai állapota a könnyű, spontán szülést követően már néhány perc elteltével helyreállt, s ebből arra a következtetésre jutott, hogy a vádlott az ölési tevékenység idején nem volt kivételes testi és lelki állapotban, így a közvetlen szülés utáni elkövetési időt javára nem látta megállapíthatónak. Ezért emberölés büntette miatt 5 év börtönre és 4 év közügyektől eltiltásra ítélte. A Legfelsőbb Bíróság a minősítést tévesnek találta. Álláspontja szerint szükségtelen a különleges testi és lelki állapot meglétének külön vizsgálata és megkérdőjelezése, ez a szüléssel együttjáró állapot elismert biológiai és jogi szempontból egyaránt. Az más kérdés, hogy bizonyos körülmények különböző személyeknél fokozottan vagy kisebb mértékben jelentkeznek. A méhlepény leválásakor vérvesztés keletkezik, relatív oxigénhiányos állapot alakul ki, és néhány órát igényel a keringés átállása is, ez pedig mindenképpen a szülés utáni időszak. Az ügyben szakértő vizsgálta a vádlott elmeállapotát, véleményéből kitűnik, hogy a vádlott nem kóros szintű személyiségzavara és a megindult szellemi hanyatlásos folyamata a cselekmény létrejöttét elősegíthette, de a Btk. 24.§-ában szereplő korlátozó tényezőként nem értékelhető. Ezért a másodfokú bíróság az enyhítő körülmények közül mellőzte a vádlott személyiség szerkezetének figyelembevételét. A cselekményt újszülött megölésének minősítette, a büntetés megváltoztatását azonban nem tartotta indokoltnak.

Az újszülött megölése és a minősített esetek

A törvény magyarázata nem említi minősített esetet A Btk. 166.§ /2/ bek. i/ pontja eleve kiesik (14. életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetés), mert a 166/A.§-nak külön sértetti köre van a 14 év alatti korosztályon belül. Az e/ pont fogalmilag kizárt (hivatalos személy stb. sérelmére). Elképzelhető lenne a g/ és a h/ pont (sok ember életét veszélyeztetve vagy különös visszaesőként elkövetés), de ennél sokkal inkább kapcsolódhatna az újszülött megölésének jellegéhez az a/b/c/d/ és f/ pont. Ez utóbbit a kommentár egyértelműen félreállítja azzal, hogy ikergyermekek megölésekor a sértettek számához igazodóan többrendbeli, a Btk. 166/A.§ szerinti büntetést kell megállapítani. Ez érthető, hiszen az anya különleges állapotát a szülés ténye idézi elő, nem pedig az, hogy egy vagy több gyermeke születik ugyanabból a terhességből. Ugyanakkor nem tartom elképzelhetetlennek, hogy valaki újszülöttjét előre kitervelten vagy nyereségvágyból (pl. örökség megszerzése), vagy más aljas indokból vagy okból (pl. bosszúérzet az apa iránt) avagy különös kegyetlenséggel ölje meg. A korábbi szabályozás ezeket a 166.§ /2/ bek. magasabb büntetési tétele alá vonta.

A valóságból merített példa (BJD.4069. sz. eseti döntés) az a történet, melyben a terhes nő anyjával előre megbeszélte, hogy a szülés eltitkolása végett a sertésólban fog szülni. Ezért bekészített oda egy vödör vizet. Az éjszakai órákban, a szülési folyamat megindulása után felkeltette anyját, együtt kimentek a sertésólba, az I.r. vádlott a

vödörre ráguggolt, anyja, a II.r. vádlott pedig felső testét átkarolva tartotta. Amikor a gyermek megszületett, a vízbe zuhant és anélkül, hogy bármilyen életjelt adott volna, megfulladt. Az újszülött az érettség alsó határán levő élő gyermek volt, halálát vízbefulladás okozta. A védelem álláspontja szerint az emberölés újszülött sérelmére nem követhető el előre kitervelten, mivel a szülés pontos idejét egyetlen anya sem tudhatja és az utolsó percig fennáll annak lehetősége, hogy születendő gyermeket megtartja, felneveli. Ezt az érvelést a bíróság akkor elutasította, az ölési cselekményt előre kiterveltnak minősítette, az I.r. vádlottat 5 év szabadságvesztésre és 3 év közügyektől eltiltásra, a II.r. vádlottat 7 év szabadságvesztésre és 5 év közügyektől eltiltásra ítélte.

Egy másik ügyben (BJD.5057. sz.) a bíróság mellőzte az előre kiterveltség megállapítását azzal az indokolással, hogy a megölésre irányuló végleges szándék a szülés alatt alakult ki.

Volt olyan eset (BH.1986/9-346. sz.), amikor a bíróság az anya felelősségét különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés büntetében állapította meg azon tényállás alapján, mely szerint a vádlott egy kisméretű körömollóval újszülött gyermekét kilencszer a szívtájékon, egy-egy alkalommal pedig a homlok bal oldalán, a bal állkapocs-szöglet területén és a nyakán megszurta. Ezek közül egy behatolt a szív jobb kamrájába, a további öt szívtájéki szúrásból pedig négy mély børsérülés volt. A nyakszúrás a gerincig hatolt. Ezek folytán a gyermek vérzéses sokk következtében meghalt. A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa az ügyben kifejtette, hogy a terhelt csecsemőjét rendkívül embertelen, gátlástalan módon, az emberi mivoltából kivetkőzve ölte meg, tudata át is fogta a végrehajtásnak a különösen kegyetlen módját, a bíróság ezért a cselekményt különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés büntetéként minősítette azzal, hogy a szülést követő pánikhangulat javára nem írható.

A jelenlegi jogszabály az újszülött megölésének csak az alapesetét ismeri, tehát az egyes ügyekben bizonyított előre kiterveltség, különös kegyetlenség stb. ennek keretein belül, súlyosító körülményként értékelhető. Emellett szól a BH. 1999/10-433.sz. eseti döntés is, amely az újszülött megölését magában foglaló új jogszabályt minden szempontból enyhébbnek tekinti, amely visszaható hatállyal bír. /Btk. 2.§/.

A korlátozott beszámítás és az említett minősítő körülmények elméletben megférnek egymással, s a történeti tényállásokban is előfordulnak együtt. Erre figyelemmel indokolt lenne a Btk. 166/A.§-ához külön minősítő körülményeket fűzni, a differenciáltabb elbírálás érdekében.

Emlékeztetőül csak annyit, hogy a történeti részben már említés esett az 1901-es francia büntető jogszabályokról, amelyek az újszülött megölését csak akkor privilegiálták, ha az premeditatio nélkül valósult meg.

A Csemegi-kódex alkalmazásában kialakult gyakorlat szerint a szándék előre megfontoltsága fogalmilag közömbös volt, de a bűnösség értékelésénél és a büntetés

kiszabásánál figyelembe vették akként, hogy magának a szándéknak a fennforgása – tagadás esetén – a körülményekből is következtethető.³⁰

A BH. 2002/2-44. eseti döntés magva az az iránymutatás, hogy az újszülött megölése miatt kiszabott szabadságvesztés végrehajtásának felfüggesztésére érdemtelen az a szülő nő, aki nyomban a szülés után úgy öli meg az újszülöttet, hogy annak felső testére térdel, majd három ízben késsel a mellkasába szúr. Az ügyben az állagoshoz képest igen durva elkövetés jelentős súlyosító nyomatékkaal bírt, a vádlottat a bíróság jogerősen 2 év fiatakorúak börtönére ítélte, a felfüggesztés mellőzésével. Ez az eset is példázza, hogy a minősítő körülmények közül kiszorult elkövetési mód súlyosító körülményként az alacsonyabb büntetési tételen belül is jelentőséggel bír, különös tekintettel a Legfelsőbb Bíróság BK. 154. számú állásfoglalására, mely szerint az az elkövetési mód, amit a törvény az egyes bűncselekményeknél minősítő körülményként értékel, más bűncselekményeknél általában súlyosító körülmény.

Ehhez hasonló a BH. 2002/4-128. döntés, mely szerint a vádlottal szemben, aki az újszülöttet a szeméttároló konténerbe dobása előtt súlyosan bántalmazta, a törvényi büntetési tételkeret közepmértékét el nem érő szabadságvesztés kiszabása aránytalanul enyhe büntetés, amelynek az enyhítésére nincs törvényes indok.

Sinku Pál említett könyvében hivatkozik a Pest Megyei Bíróság 5.B.365/1998/23. számú ítéletére, melyben a vádlottat újszülött megölésének büntette miatt 6 év börtönre ítélte. Az eljárás eredetileg különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés büntette miatt indult meg az anya ellen, akinek cselekménye a jogszabályi változás miatt minősült enyhébben. Az irányadó tényállás szerint az anya gyermekét az erdőben szülte meg, majd rögtön elhatározta, hogy megöli. Először a csecsemő nyakát kézzel fojtogatta, majd fejét a földhöz verte, ezután testét egy törött üveg pohárral több helyen megvágta, végül összesodort neylonzacskót tekert a gyermek nyakára, amitől megfulladt.

Elhatárolás a szándék fokozatai szerint

A szülő nőnek az a gondatlan cselekménye, amely a Btk. 166/A.§ szerinti bűncselekmény tárgyi oldalát kimeríti, a Btk. 166.§ /4/ bek. alá eső gondatlan emberölés vétségének minősül, lévén, hogy az újszülött megölésének nincs külön gondatlan változata, az újszülött megölése lényegében az emberölés egyik elkülönített esete.

Az újszülött megölése tehát csak akkor bírálható el a Btk. 166/A.§ szerint, ha az szándékosan történt, az egycenes és eshetőleges szándék megkülönböztetésének pedig a bünteteskiszabás során van jelentősége. A szándék erőteljesebb formája, az előre kiterveltség szintén ugyanazon büntetési tétel keretei között, bünteteskiszabási körülményként értékelhető.

³⁰ Angyal: id. mű. p. 55.

A Legfelsőbb Bíróság több ízben rámutatott, hogy önmagában az a tény, hogy a szülő nő terhességét eltitkolta, a szükséges előkészületeket nem tett meg, nem fordult orvoshoz, nem vett részt terhességi tanácsadáson, még nem elegendő a gondatlan emberölés megállapításához sem.

A BJD.4051. számon közzétett eseti döntésben a bíróság a vádlottat az emberölés büntetnének vádjá alól felmentette és terhére a gondatlan emberölés vétségét sem állapította meg. Az irányadó tényállás szerint a vádlott terhességét eltitkolta. Édesanyjával lakott együtt, szülése az éjszakai órákban kezdődött, amikor anyja már aludt. Az udvaron, a WC mellett guggolva szülte meg gyermekét, aki 1-2 percig élhetett. A szülés a vádlott számára váratlan időpontban, előbb következett be, lefolyása rohamos volt, a szülés után pedig a vádlott nyomban eszméletét veszítette, ennél fogva a gyermek ellátására képtelen volt.

A BH. 1983/5-178. sz. eseti döntés szerint az anya az árnyékszékbe szülte gyermekét, aki az ürülékbe esve megfulladt. A bíróság az indokolásban kiemelte, hogy amikor a vádlott szándékának megfelelően ilyen helyzetben szülte meg a gyermeket, nemcsak belenyugodott a gyermek halálába, hanem célja kifejezetten a halál előidézése volt.

A bíróság eshetőlegesen szándékkal elkövetett emberölés büntetést állapította meg gondatlan emberölés vétsége helyett a BH. 1990/4-127. sz. eseti döntésben. A vádlott élő fiúgyermeket szült, akit nem kívánt megtartani. Észlelte, hogy az újszülött él, de a köldökzsinórt nem tépte el, a szomszéd szobában tartózkodó családtagjaitól nem kért segítséget, a gyermekre csupán egy törülközőt dobott és elaludt. Az ellátatlanul hagyott csecsemő rövid idő alatt kihűlés következtében meghalt. A vádlott mulasztása szándékos volt és módja lett volna a mulasztással megindított okfolyamat megállítására.

Ugyancsak Sinku Pál elemzi könyvében a Fejér Megyei Bíróság B. 328/1998/10. számú ítéletét. A tényállás lényege, hogy a vádlott otthon megszülte gyermekét, aki életjelet nem adott, ezért a vádlott halottnak hitte, egy szórmedarabba tekerte, reklámszatyorba tette, majd a teraszon helyezte el. A köldökzsinór a méhen belül tekeredhetett a gyermek nyakára, ennek fojtása következtében fulladt meg, biztonságosan csakis szülészeti intézetben születhetett volna meg. Spontán hüvelyi szülés esetén csakis azonnali szaksegítség alkalmazása esetén lehetett volna esélye az életben maradásra, az állapot súlyosságától és a rendelkezésre álló újjáélesztéshez szükséges eszközöktől függően. A bíróság megállapítása szerint a vádlottat nem terhelte olyan kötelezettség, amelynek alapján a szülést csak szakszerű orvosi ellenőrzés mellett kell lefolytatni, ezért a vádlottat bűncselekmény hiánya miatt felmentette.

A szándék tartalma szerint meghúzott határok tehát nagyon képlékenyek és minden esetben gondos, egyedi vizsgálatot igényelnek, melynek során alaposan tanulmányozni kell az előzményeket is.

Elkövetői alakzatok az újszülött megölése tényállásán belül

A bűncselekmény alanya tettesként csak a szülő nő lehet, ő is csak meghatározott időtartományon belül.

A társtettség kizárt. A részesség megítélése pedig vitatott. A kívülálló elkövető magatartása ugyanis nincs oly módon elkülönítve leszabályozva, mint a magzatelhajtás esetében.

A privilégium szűk értelmezése vagy kiterjesztése a részesekre komoly minősítési és bünteteskiszabási következményekkel jár. Visszaulva ismét a történeti részre, a múlt századi olasz törvények még a szülő nő közeli hozzátartozóit is privilegizálták, a családi becsület megmentésére hivatkozással.

A magyar curiai gyakorlat szerint, aki a szülő nőnek a szülés alatt vagy közvetlenül utána segítséget nyújt az újszülött megöléséhez, a privilegizált esethez kapcsolódó bűncselekmény miatt tartozik felelősséggel. A Legfelsőbb Bíróság 1999-ben ezzel ellentétesen foglalt állást úgy, hogy a felbújtó és a bűncselekmény a 166.§ /2/ bek. i/ pont szerint felel.³¹

Tekintve, hogy a tényállás külön tartásának már nem oka a házasságban és házasságon kívül született gyermekek eltérő társadalmi megítélése, de fő oka még mindig az anya szüléskori kivételes állapota, a Legfelsőbb Bíróság álláspontja helyes. A privilégium a nőt a kivételes állapot vélelménél fogva illeti meg, s a kedvezmény nem terjeszthető ki a részesekre, akik nyilvánvalóan nincsenek ilyen állapotban. A részesség formailag járulékos jellegű, de egyes esetekben tartalmilag veszélyesebb lehet a társadalomra, mint a tettesi magatartás. A törvényhozó a magzatelhajtásnál is szigorúbban bünteti a kívülállót, mint az anyát.

A curiai döntések idején még nem volt az emberölésnek i/ pontos minősített esete. A korábbi joggyakorlat pártolói nyilván túl nagy szakadékot éreznek a Btk. 166/A.§ és a 166.§ /2/ bek. i/ pontja között. Azonban, ha vizsgáljuk az 1961-es Btk-án és az 1998-as évi módosítás előtt 1978-as Btk-án alapuló gyakorlatot, kitűnik, hogy a szülő nő mellett ténykedő személy (tipikusan az anyja vagy a férje) szigorúbb büntetést szokott kapni, hiszen az ő tudatát nem homályosította el a szülés. (Pl. BJD.4069. sz. eseti döntés)

Néhány példa a kívülállók magatartására:

BJD. 2917. Az I.r. vádlott a szülő nő apja, a II.r. vádlott a szülő nő, a III.r. vádlott pedig a nő anyja volt. A II.r. vádlott terhességét eltitkolta, amikor görcsei jelentkeztek, szüleivel lovaskocsin elindultak az orvoshoz. Útközben a járatlan dűlőúton megszülte életképes gyereket, ezt követően pedig vitatkozni kezdett szüleivel, hogy mi legyen a gyermek sorsa. A II.r. vádlott kijelentette, hogy neki a gyermek nem kell, ha hazaviszik, ő öngyilkos lesz. Végül az I.r. vádlott a gyermeket két kézzel megfogta és egy méter magasságból ledobta egy bokor aljába, ekkor gyermek a leeséstől kop-

³¹ Komm. p. 328/4.

nyáján csonttörést szenvedett. A vádlottak hazamentek. A gyermek néhány órán belül meghalt volna, de a mezei munkára igyekvő dolgozók megtalálták és így megmenekült. A végleges minősítés az I.r. vádlottnál tettesként, a II.r. vádlott esetében felbújtóként, míg a III.r. vádlottnál pszichikai bűnsegédként elkövetett emberölés büntetének kísérlete lett.

BJD. 5057. A feleség nem akarta, hogy férje orvost hívjon a szüléshez, amikor azután a gyermeket megszülte, arra buzdította férjét, hogy fojtsa meg, mert ő nem neveli fel. Az apa ekkor megszorította a gyermek nyakát, majd vízzel telt moslékos vödörbe tette fejjel lefelé, tetemét másnap elásta. A férj és a feleség már a születés megelőzően beszéltek arról, hogy a gyermeket nem akarják megtartani, e vonatkozásban szándékegységben voltak. Terhükre az előre kiterveltséget nem állapította meg a bíróság a korábbiakban már kifejtett szempontok szerint, sőt társtettségét sem állapított meg, a feleséget bűnsegédként, a férjet tettesként marasztalta az emberölés alapesetében.

A BH. 1985/11-410. eseti döntés I.r. vádlottja egy 17 éves lány, II.r. vádlottja a lány anyja volt. I-II.r. vádlott beszámítási képessége kóros elmeállapotából fakadóan korlátozott volt. Az I.r. vádlott terhességét eltitkolta, a gyermekét a fürdőszobában szülte meg, ahol anyja rányitott. Az I.r. vádlott megtiltotta a II.r. vádlottnak, hogy a gyermekhez nyúljon és elküldte vattát venni. Ekkor gyermekét köpenybe és nylonzsákba csomagolta, őt a padláson elrejtette. A gyermek halálát fulladás okozta. A másodfokú bíróság az első fokú döntést megváltoztatta, a II.r. vádlott cselekménye segítségnyújtás elmulasztása helyett passzív bűnsegéllyel elkövetett emberölés büntetének minősítette. Az I.r. vádlott jogerős büntetése 3 év szabadságvesztés, 2 év közügyektől eltiltás, a II.r. vádlotté 1 év szabadságvesztés, végrehajtásában próba időre felfüggesztve.

A magzatelhajtás, mint bűncselekmény meghatározásának nehézségei

A jogi tárgy azonosításának zavarai még a XX. században is jelentkeztek, s a vélemények ma sem egységesek.

A római jog és a kánonjog hatására az angol, belga, néhány dél-amerikai állam és ausztráliai állam törvényhozása a magzatelhajtást a közerkölcs elleni bűncselekmények sorában helyezte el. A liberális polgári államokban uralkodó általános felfogás szerint a magzatelhajtás tárgya a jövőbeni gyermek élete, tehát ez egyfajta emberölés cselekmény. A múlt század eleji francia törvénykönyv testi sértésként fogta fel. A pozitivisták pedig síkra szálltak a bűncselekmény eltörléséért, indokként hivatkoztak arra, hogy ha az anya önként veti alá magát a magzatelhajtásnak, a rajta végzett beavatkozáshoz hozzájárul. A szovjet jogirodalom a nő egészségét látta veszélyeztetve a bűncselekmény által, Sargorodszkij szerint a törvényhozás nem a magzatot, hanem az anyát és a társadalmat védi. Szinte mindegyik felfogás mellett feltűnt a magzatelhajtás háttérében a népszaporodáshoz fűződő érdek, hol halványan, hol erőteljesebben. A modern büntető törvénykönyvek tervezetekkor olyan javaslatok is

felmerültek, hogy a magzatelhajtást a közrend elleni bűncselekmények közé kellene sorolni. Ez a megoldás azonban adminisztratív szankcionáló eszközzé fokozná le a büntetőjogot, amely egyszerűen az abortuszt engedélyező jogszabályok megszegését büntetné.³²

A hatályos magyar Btk-ban a magzatelhajtás dogmatikailag helyén van az élet, testi épség, egészség elleni bűncselekmények között.

Jogi tárgya kettős, mert a terhes nő és a méhmagzat életének, testi épségének, egészségének védelmére is hivatott. Ha e két érdek szembekerül egymással, az anya élvez elsőbbséget (az abortuszt engedélyezésének szabályaiból is kitűnően), egyébként egyenrangúak.

Azt, hogy mi minősül magzatelhajtás bűncselekményének, elsődlegesen az abortuszt engedélyező jogszabály határozza meg, fő szabály szerint az engedély nélküli végzett elhajtás bűncselekmény, de ilyen esetben is felléphet büntethetőségi akadály, például végszükségi helyzet, amelyben az anyát mentik.

Érdekes utat járt be a fejlődésben Hollandia, amely 1809-ben az akkori Btk-ban a magzatelhajtást még a gyermekölés egyik eseteként pönalizálta, ma pedig liberálisan kezeli az abortusz kérdését. Liberalizmusának kezdetben az volt az ára, hogy az „abortusz-turizmus” célországának tekintették (akárcsak a kábítószeres esetében), de napjainkban már viszonylag alacsony a terhességmegszakítások és az ezzel kapcsolatban regisztrált cselekmények száma.³³

Az ellenpélda Románia, ahol a merev szabályozás visszafogta ugyan a népesség növekedését egy időre, de számos nem kívánt következménnyel járt.³⁴

Ezért volt tetszetős az 1961-es Btk-nak az a megoldása, amely a tényálláshoz nyomomban hozzáfűzte a büntethetőséget kizáró speciális okot. Ugyan köztudomású, hogy a törvényes engedéllyel végrehajtott abortusz nem bűncselekmény és általában a jogszabály engedélye büntethetőségi akadály akkor is, ha ezt a Btk. a Különös Részből nem nevesíti, azonban a magzatelhajtásnak tipikus büntethetőségi akadály a jogszabályon nyugvó engedély. Ilyen és ehhez hasonló esetekben nagyon gyakorlatias megoldás ezt kiemelni a tényállásban.

Például a kábítószerrel visszaélés tényállása úgy kezdődik, hogy „Aki a hatósági előírások megszegésével kábítószerrel természet...” (Btk. 282.§ /1/ bek.) vagy a lőfegyverrel, lőszerrel visszaélés tényállása is tartalmazza, hogy az követi el a bűncselekményt, „Aki lőfegyvert vagy lőszerrel engedély nélkül készít ...” stb. (Btk. 263/A./1/ bek. a/ pont). Egyes esetekben célszerű tehát felhívni a figyelmet a büntető kereteket kitöltő jogszabályra, ez a Btk. 169.§-ánál sem lenne felesleges.

³² Horváth: id. mű. p. 479–483.

³³ Jobbágyi: id. mű. p.74–75.

³⁴ Raskó: id. mű. p. 95.

A magzatelhajtás elkövetési magatartásai

A Csemegi-kódex szemléletesen különbséget tett elhajtás és megölés között, a jelenlegi szabályokban az elhajtás magába olvasztja a magzat megölését is.

Az elhajtás történhet elvetelés vagy koraszülés előidézésével (a kettő közti különbség a szülés orvosi fogalmán alapul), vagy a magzatnak az anyaméhben történő elpusztításával. A koraszülés előidézésének az az esete, amikor a magzat az anya testét elhagyja, de a méhen kívüli életre koraszülöttsége miatt képtelen és ezért elpusztul, konkurál az újszülött megölésével. Ez abból a megfontolásból tekinthető mégis magzatelhajtásnak, hogy a szándék a magzat elpusztítására irányul és az okfolyamat is magzati korban indul meg. A curiai gyakorlat határozott volt abban, hogy ez magzatelhajtás, csak a stádiumok között ingadozott. A magzatelhajtás kísérletét állapította meg, amikor a hét hónapos magzat élő, életképes gyermekként megszületett és a köldökzsinór elkötésének elmulasztása miatt halt meg. Ellenben befejezett bűncselekményt állapított meg abban az esetben, melyben a gyermek kifejezetten a mesterségesen előidézett koraszülés következtében halt meg.³⁵ /34/

A durva módszerek némileg finomodtak az utóbbi időben. Az 1950-es, 60-as években tipikusan szakértelem, sterilitás, gyakran elemi tisztasági szabályok nélkül történt, fém, vagy más hegyes eszköz (kötőtű, katéter, mályvagyökér stb.) felvezetése a méhürbe a vetelés megindítására. A BJD. 5075. szám alatt közzétett jogesetben az üzletszerűen magzatelhajtást végző elkövető mályvagyökérral nyúlt fel a terhes anyák méhébe. A BJD. 6344. esetben az elkövető burokrepezést hajtott végre.

Ha a megindult vetélések kórházban fejeződnek be, akkor is általában spontán vetélésként regisztrálják azokat, amennyiben nem járnak szövödményekkel, feltűnő nyomokkal.

Elterjedt a köztudatban bizonyos – eredetileg nem nőgyógyászati célokra készült – gyógyszerek neve, melyek mellékhatásként alhasi vérbőséget, görcsöket, vetélést okozhatnak.³⁶ Amennyiben ezek bevétele után az anya vérzéssel kórházba kerül, általában spontán vetélésként könyvelik el az esetet, több nem bizonyítható. Ha ki is derül, hogy az anya mit szedett be, feltehetően arra hivatkozik, hogy nem volt tisztában a gyógyszer mellékhatásával, a tájékozódás elmulasztása legfeljebb gondatlanságnak tekinthető, ilyen alakzata pedig a magzatelhajtási bűncselekmények nincsen.

A kifinomodott módszerek miatt tehát meglehetősen bizonytalan a látens magzatelhajtások aránya, s ha az anya mégis kórházba kerül valamilyen utóhatás miatt, a szándékos előzmények szinte bizonyíthatatlanok.

Manapság is előfordul azonban durva elkövetési mód, mint például a Mezőkövesdi Városi Bíróság B. 392/1998/33. számú ítéletében, melynek tényállását Sinku

³⁵ Angyal: id. mű. p. 78.

³⁶ Buris László: A z igazságügyi orvostan kézikönyve (Medicina Bp. 1991) p. 279–280.

Pál könyve elemzi. Eszerint a vádlott a magzat halálának előidézése érdekében nehézasakat emelgetett, a vasakkal a vállán guggolásokat végzett, ezután társa erőteljes öklütéseket mért hasára.

A magzatelhajtás eredménye

Az alapesetben eredmény a magzat elpusztulása, a minősített esetekben megfogalmazott eredmény már az anya életében, testi épségében, egészségében következik be, az alapeseti eredményen túl.

A curiai gyakorlat halmazatot állapított meg, amikor az anya megkísérelte a magzatelhajtást, a gyermek mégis élve megszületett és ekkor az anya újszülöttjét megölte (magzatelhajtás kísérlete + újszülött megölése). A Legfelsőbb Bíróság ezzel szemben BJD. 2618. szám alatt egységesen emberölés büntetést állapított meg, s a kommentár szerint a jövőbeni gyakorlat is az lesz, hogy a bíróság a halmazatot csak látszólagosan tekinti.³⁷

Véleményem szerint az azonos folyamaton belül a súlyosabb elnyeli az enyhébb megítélésűt, de amennyiben a fenti cselekmények időben jelentősen elkülönülnek, valóságos halmazatot kell megállapítani.

Ha az anya állapotában olyan eredmény következik be, amely minősítő körülményként nincs szabályozva a 169.§-ban, a magzatelhajtást a gondatlan testi sértés megfelelő változatával halmazatban kell megállapítani. A jelenlegi felállásban ez maradandó fogyatékoság vagy súlyos egészségromlás okozásakor merülhet fel.

Durva, szakszerűtlen beavatkozás nyomán elképzelhető a szülőképeség elvesztése, ami egyidejűleg életveszély okozásával is járhat, de mivel az életveszély elmúltá után is vannak komoly következményei, ezek nem maradhatnak értékelés nélkül. Megoldásként a halmazat kínálkozik vagy a jövőre nézve a 169.§ minősített eseteinek bővítése.

A BJD. 3692. eseti döntésben megállapított megrázó tényállás szerint az orvos foglalkozású elkövető a sértett terhességét anyagi ellenszolgáltatásért megszakította. A műveletet saját lakásán végezte, a legegyszerűbb egészségügyi és foglalkozási szabályokat sem tartotta be. A beavatkozás során a terhes nő méhét átfúrta, majd beleiből egy 8-10 cm-es darabot kiszakított. Az életveszélyes állapotba került nő kórházba szállításáról csak másnap gondoskodott. A nő méhét teljes egészében el kellett távolítani, aki ennek folytán szülési képességét elvesztette.

³⁷ Angyal: id. mű. p.82. és Komm. p. 345, valamint BJD. 2618.

V.

A csecsemőgyilkosságok kriminológiája

A kriminológiai jellegű felmérések azt mutatják, hogy az újszülött megölésével végrehajtott csecsemőgyilkosságokat főleg falusi, tanyai környezetben követték el. Az esetek mintegy ötven százalékában előforduló elkövetési mód a fullasztás, melynek kivitelezése a legegyszerűbb. Idetartozik az árnyékszékbe, WC-be, vödörbe szülés, az újszülött légzőnyílásának befedése. A módszer gyakoriságát az magyarázza, hogy az elkövető el akarja nyomni az újszülött sírását.

Az 1998-as módosítás előtt elbírált esetek zömében a minősítés az emberölés alapesete volt. A kiszabott szabadságvesztések két év körül mozogtak, ennél enyhébb büntetések is előfordultak., 30 % körül volt a felfüggesztések aránya.

A bűnelkövető anyáknál az intellektuális szint az átlagosnál alacsonyabb, az emocionális struktúra kevésbé differenciált, s ez a problémamegoldó alternatívák ismeretének hiányával jár. Gyakran meghatározó szerepük van az objektív körülményeknek, elsősorban az előítéleteknek. Rendszerint ezek a nők lényegében azonosulnak az előítéletekkel, nemcsak félnek környezetüktől, de maguk is szégyellik a helyzetet, amibe kerültek. Számos esetben fordult elő, hogy a több gyermekkel bíró anyát nem annyira az anyagi gondok, mint inkább a rokonok, ismerősök megbélyegző, megalázó, gúnyos sajnálkozásától való félelem indította a tette. Hasonló hatás érvényesül, amikor a tettes azt szégyelli, hogy idős korára szül gyermeket. Érdekes módon tehát nemcsak a házasságon kívüli szülés szégyenével, mint motívummal és a múlt maradványával kell számolni, hanem házasságon belül az anyaság megbecsülésének hiányával is. A családi élet rendezetlensége, a gyermek születésével szembeni ellenállásnak a kriminogén hatása gyakorta ötvöződik a családi életmód primitívségével, a környezet elmaradott műveltségi szintjével, nemtörődömségével, nyers anyagiasságával és önzésével. A cselekmény közvetlen oka természetesen ilyen esetben is az elkövető személyében rejlik, de a szubjektív tényezőket nagymértékben fokozzák az említett társadalmi tudattorzulások, a negatív családi ráhatások. A vizsgált elkövetők 75%-át az orvosszakértők teljesen beszámíthatónak találták, azonban az elemzett ügyeknek kb. a felében a terheltet nem látta elmeorvoszakértő a büntető eljárás alatt, amit helytelen gyakorlatnak tartok. Ezekben az ügyekben ugyanis a bizonyítási eljárás legfontosabb kérdései szakértő közreműködését igénylik, s nemcsak a szülés nőgyógyászati vonatkozásait és a csecsemő halálának okát kell szakértővel vizsgáltatni, hanem az anya szüléstől független és a szüléssel összefüggő elmeállapotát is.

Személyiség típusukat illetően az elkövetők négy nagy csoportba sorolhatók:

- könnyen befolyásolható, kiegyensúlyozatlan személyiségstruktúrájú, helyzetének áldozata, de egyébként a társadalomba jól beilleszkedő,
- szociálisan labilis, érzelmileg fejletlen, de fokozott szexuális igényekkel rendelkező, egocentrikus, futó kapcsolatokra hajlamos,

- primitív, differenciálatlan személyiségek,
- a személyiségstruktúra specifikus jegyeket nem mutat, feltáratlan motiváció.

A gyermekölés típusos elkövetőjében a véglegese ölési szándék csak a szülés alatt alakul ki, a terhesség alatt olyan lelkiállapotban vannak, hogy valami csodára várnak, talán történik valami és nem fog sor kerülni a szülésre, vagy a gyermek halva születik. Lélektani értelemben átviszik a gyermekre azt a csalódást, ami őket érte a társadalom, az apa vagy más kívülálló részéről. Az, hogy milyen szerepet tölt be a pszichológiai folyamatokban a félelem, a bizonytalanság, a fájdalom, vérveszteség és a tehetetlenségérzet, egyénenként változó. Médea-komplexus a neve annak az anyában munkálkodó késztetésnek, melynek lényege az apa megbosszulásának, áttételes elpusztításának vágya, amely védekezési reakció egy szorongásos állapotban.³⁸

A jogalkalmazónak ezeket a sajátos körülményeket is mérlegelnie kell a minősítés megválasztása és a büntetés kiszabása során. A kriminológiai kutatások is bizonyítják, hogy az emberölés újszülött megöléseként végrehajtott eseteiben a büntetés-kiszabási gyakorlat lényegesen enyhébb volt, mint az egyéb alapesetekben.

A Legfelsőbb Bíróság több eseti döntésben rámutatott, hogy az enyhítő rendelkezések alkalmazása körültekintést igényel. A BJD. 8873. döntés indokolása szerint az elkövető javára jelentkező nyomatékos bűnösségi körülmények sem feltétlenül eredményezik az enyhítő rendelkezés teljes, kimerítő alkalmazását. Ezért 3 évi szabadságvesztésre felemelte annak az anyának a 2 éves büntetését, aki gyermekét az árnyékszékbe szülte, utána karóval az ürülékbe még benyomkodta és így fullasztotta meg.

A BH. 1981/6-218. számú ügyben pedig úgy foglalt állást, hogy ha az anya az újszülöttet a kellő ellátás szándékos elmulasztásával megöli, a büntetés kiszabása során a cselekmény tárgyi súlya, a bűnösség jellege és foka, valamint a súlyosító körülmények jelentős nyomatéka folytán nincs alapja az enyhítő rendelkezés alkalmazásának. Az első fokú bíróság által kiszabott 3 éves büntetést a másodfokú bíróság 5 év szabadságvesztésre felemelte azon tényállás mellett, amikor a vádlott titkolt terhessége után otthon, egyedül megszülte gyermekét, aki életképes volt, felsírt. Az anya semmit nem tett ellátása érdekében, a lakásban fűtés nem volt, az anya nem hagyta maga mellett az ágyban a gyermeket, egy kapcarongyba csavarta, orrát, száját is eltakarta és áttette a másik ágy tetejére, majd rendbehozta magát és visszafeküdt az ágyba a dunna alá. A vádlott élettársa a gyermeket kihűlt állapotban, halva találta. A gyermek halála a vádlott hosszas, kitaró mulasztása folytán következett be, olyan időben, amikor az anya tudatát már nem befolyásolhatta a szülés folyamata.

A 15. sz. irányelvben a Legfelsőbb Bíróság elvi érveléssel kimondta, hogy a büntetés-kiszabási körülmények az újszülött megölése esetén is mindig egyedi, alapos vizsgálatot igényelnek, „nincs társadalmi, erkölcsi és jogi alapja annak, hogy az

³⁸ A kriminológiai kutatások eredménye részletesen: Raskó: id. mű. p. 451–466.

újszülöttek megölése esetén általánosság válják a törvényi büntetési tétel legkisebb mértékén aluli büntetések kiszabása". Mivel az 1998-as módosítás a joggyakorlathoz igazította a bűncselekmény büntetési tételét, a kiszabott büntetések tartamában nem várható jelentős eltérés a módosítás után sem. Ezt már jelzik a Bírósági Határozatokban közzétett, 1999. március 1-jét követően elbírált esetek is.

Az eljárás alatti újabb szülések magas számából jól látszik, hogy a meghalt gyermek is elfogadható lehetett volna sok esetben, ha van segítség ennek megbeszélésére, illetve hogy újabb nem várt gyermekek születnek, mert változatlanul nem tudatosak a vállalások, nem ismert vagy használt a születésszabályozás, nincs tudatos életstratégia.³⁹

VI.

Szemelvények a Győr–Moson–Sopron Megyei Bíróság gyakorlatából

A megyei bíróságon az 1978. évi IV. törvény hatálya alá eső magzatelhajtást nem tárgyaltak, sem első fokon, sem másodfokon.

A csecsemőgyilkosságok egy részét még az 1998-as módosítás előtt bírálták el, a különbség megmutatkozik a büntetéskiszabás szempontjaiban, az indokolás érvelésének jellegében is.

1/ B. 267/1994.

A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság 1994. május 26-án hozott ítéletet, melyben L. Cs. vádlottat bűnösnek mondta ki segítségnyújtás halált okozó elmulasztásának büntetésében és ezért 1 év börtönre ítélte, melynek végrehajtását 3 év próbaidőre felfüggesztette. A vádlottat az ellene bűnsegédként elkövetett emberölés büntette miatt emelt vád alól felmentette.

A vádlottnak és feleségének négy gyermeke volt. A feleség 1993. áprilisában esett teherbe, de ezt csak novemberben közölte férjével, aki hiába ösztökölte, hogy menjen orvoshoz. 1994. január 29-én délután a vádlott otthon aludt, amikor felébredt, azt észlelte, hogy felesége a szobában azon a vödron ül, amelyet felmosásra szoktak használni, azonban, mivel udvari vécéjük volt, éjszaka benn tartották a lakásban, hogy ne kelljen kimenni vécére. A vádlott elment sörözni, amikor este hazaért, felesége az ágyon feküdt, körülötte az ágynemű és a szőnyeg véres volt. A vádlott ekkor rendet rakott, közben a felesége elmondta, hogy szült, de azt nem mondta meg egyértelműen, hogy mi lett a gyermekkel. A vádlott távollétében felesége életképes fiúgyermeket szült a vödron ülve, az újszülöttet nyakánál fogva megfojtotta és visszatette a vödörbe, majd a vödörrel együtt az ágyneműtartóban helyezte el. A vádlott 19 órakor érkezett haza, ekkor beszélt a feleségével, aki egyre rosszabbul lett, s a vádlott végülis 20 órakor az egyik fiát küldte mentőért. A mentőautó megérkezésekor az asszony már

halott volt, sikertelenül próbálkoztak újraélesztésével, halálát vérvesztéses shock okozta.

A Legfelsőbb Bíróság 1995. június 9-én hozott határozatában az ítéletet annyiban változtatta meg, hogy a cselekményt segítségnyújtás halált okozó elmulasztásának segítségnyújtásra kötelezett által elkövetett büntetnek minősítette. Egyebekben az ítéletet helybenhagyta.

Az első fokú indokolás gondolatmenetéből kiemelési igényel, hogy a bíróság álláspontja szerint a vádlottnak a vödron ülésből még nem kellett arra következtetnie, hogy felesége szül, azt sem tudta pontosan, hogy hány hónapos terhes. Amikor megtudta, hogy az asszony szült, arról nem szerzett tudomást, mi lett a gyermekkel, csak gyanakodott, hogy nincs minden rendben, azonban az emberölés bűnpártolása nem nyert bizonyítást és hozzátartozóként egyébként sem lenne ekként felelősségre vonható. Azt azonban fel kellett ismernie, hogy felesége rosszul van, segítségre szorul, sok vért vesztett. Ha már 19 órakor mentőt hív, a sértett életét még megmenthette volna. Ekként a vád tárgyává tett cselekmény módosított tényállás és minősítés mellett nyert megállapítást a vádlott terhére.

2/ B. 360/1995.

Az első fokú bíróság 1996. január 26-án kelt és január 29-én jogerőre emelkedett ítéletével bűnösnek mondta ki A. A-né vádlottat emberölés büntetésének kísérletében. Ezért 1 év 10 hónap börtöne ítélte, melynek végrehajtását 3 év próbaidőre felfüggesztette. A tényállás szerint a vádlott férjével és öt gyermekével élt együtt. Korábban László utónevű gyermekét úgy szülte meg lakásán, hogy erről nem szólt környezetében senkinek. Legújabb terhességét is eltitkolta, amikor a családtagok rákérdeztek, nemleges választ adott. 1995. április 7-én hajnalban rohamos szüléssel életképes lánygyermeket szült, aki később a Zsuzsanna nevet kapta. A szülés során az újszülött az ágyról leesett a konyha padozatára, ekkor a köldökzsinór is elszakadt. A vádlott egy háztartásban élt anyjával, férjével serdülő lányával, akik otthon voltak, de tőlük segítséget nem kért. Az újszülöttet beletette egy műanyag felmosóvödörbe és kivitte az udvaron levő füstölőbe. Ezután visszament a lakásba, ahol magát ellátta. Családtagjai felébredtek, férje találta meg az újszülöttet a füstölőben, akit meleg ruhák közé tettek, majd értesítették a mentőket. A gyermek olyan sérüléseket szenvedett, amelyek a szülőutakon keresztül történt áthaladástól, esetleges szülési önségeytől, illetve az újszülött leeséséből származtak. A sérülések nem voltak életveszélyesek, azonban a gyermek a kihülésből adódóan közvetlenül életveszélyes állapotban volt, orvosi beavatkozás nélkül halála biztosan bekövetkezett volna. A vádlott a rohamos szüléssel együtt járó vérvesztéstől praeshockos állapotban volt, ez tudatzavarral járt együtt, mely közepes fokban korlátozta beszámítási képességét.

A történet a tényálláson kívül azzal folytatódik, hogy Zsuzsannát ideiglenesen intézetbe utalták, majd visszakerült a szülői házba. A családban a gyermekeket szerény anyagi körülmények között, de szeretetben nevelik, az anya nem emlékszik vissza a kritikus pillanatokra, alacsony iskolázottságú, de gyermekeiről a többi családtag

³⁹ Herczog: id. mű. p. 117.

segítségével megfelelően gondoskodik. Sajnos a bűncselekmények ritkán vesznek ilyen kedvező fordulatot.

3/ B.297/1999.

F-né F. A. vádlottat a bíróság 1999. szeptember 30-án kelt és október 5-én jogerőre emelkedett ítéletével bűnösnek mondta ki újszülött megölésének büntetében. Ezért 2 év – végrehajtásában 4 év próbaidőre felfüggesztett – börtönre ítélte. A vádlott férjével és két gyermekével élt, mivel több gyermeket nem akartak, volt két művi abortusza is. Amikor megtudta, hogy ismét gyermeket vár, ezt férjével közölte, de egyébként titokban tartotta. 1998. december 31-én hajnalban kiment az udvaron levő tábori vécére, mert a lakásban nem volt vécé. Rövid idő után észlelte, hogy megindult nála a szülés. A vádlott a vécén ülve megszülte gyermekét, aki a fagyott ürülékre esett. A vádlott nem tett semmit a gyermek ellátása érdekében, kb. fél órát töltött az udvari mellékhelyiségben, míg a méhlepényt is megszülte. Az újszülött fel nem sírt, születése után mindössze 15-20 percig maradt életben, majd a vécében, az ürülék tetején meghalt. A férj közben keresni kezdte feleségét, aki közölte vele, hogy megszületett a baba, de azt kérte férjétől, hogy ne hívjon orvost. A vádlott bement a lakásba lefeküdni, de előtte arra kérte férjét, hogy vegye ki a gyermeket. A férj a vécéből kiemelte a kisgyermeket és a méhlepényt, egy reklámtáskába csomagolva egy fűtetlen mellékhelyiségben helyezte el, nehogy a többi családtag észrevegye. A férj a vécétől elfordulva emelte ki a testet, azt később sem nézte meg. Másnap reggel a vádlott már erősen vérzett, nagyon rosszul volt, ezért férje mentővel kórházba szállíttatta és a mentősöknek átadta a fagyott újszülött becsomagolt holttestét is. A gyermek élve született, éretlen, de életképes volt, halálát közvetlenül kihűlés és ellátatlanság okozta. A vádlott személyiségzavarban szenved, amely a cselekmény időpontjában enyhé fokban korlátozta beszámítási képességét.

A férj ellen indult nyomozást a rendőrség megszüntette azzal, hogy a terhére rótt cselekmény nem bűncselekmény. A feleségéről készült szakvéleményben szemet szűr az a megállapítás, hogy a vádlottat a cselekmény nem érinti meg, érzelemszegény, érzelmi élete rideg, sivár, színtelen.

Megítélésem szerint túl hamar került sor a férj elleni eljárás megszüntetésére, a nyomozásnak ezeket a szálait nagyon gyorsan elvarrták, ettől kezdve a bizonyítás a feleség felelősségére koncentrált. A házaspár feltűnően igénytelen tárgyi környezetben és elmaradott tudati szinten élt. A lakás elhanyagoltsága nem annyira szerény anyagi lehetőségeikre, inkább belső igénytelenségükre volt visszavezethető, ami később abban is megmutatkozott, hogy a vádlottat a történetek érzelmileg nem érintették meg, hamar túltette magát az eseményeken.

4/ B. 126/1999.

Az első fokú bíróság 1999. április 12-én kelt ítéletével bűnösnek mondta ki K. S-né vádlottat újszülött megölésének büntetében és ezért 2 év 6 hónap börtönre, mint főbüntetésre és 3 év közügyektől eltiltásra, mint mellékbüntetésre ítélte.

A vádlott férjezett, két nagykorú gyermek anyja, van egy unokája is. Határvonalon álló gyengeelméjűség és személyiségzavar állapítható meg nála, amely a cselekmény idején enyhé fokban korlátozta beszámítási képességét. Szegényes ismeretek, egyenetlen színvonalú intellektuális teljesítmény, gyenge tartás, érzelmi és indulati labilitás, beszükültség, sivárság, szorongás jellemzi.

A vádlott minden nap átjárt Ausztriába dolgozni egy üzembe, emellett két háztartást látott el otthon. Tulajdonukat képezte egy lakás (melyet lányuknak engedtek át, abban ő lakott) és egy házaspár ingatlan, melyben a vádlott élt férjével és nagykorú fiával. A család sokat dolgozott, életüket anyagi szemlélet hatotta át, a vádlott gondjait nem tudta senkivel megbeszélni. Terhességét titokban tartotta. Egyedül volt otthon, amikor a szülés megindult, a zuhanytálcára guggolva szülte meg a gyermeket. A kisfiú viszonylag gyorsan, életképesen született meg, azonnal felsírt. Súlya 4500 g volt. A vádlott ismeretlenül maradt eszközzel vágta el a köldökzsinórt, a méhlepény megszületésének körülményei ismeretlenek maradtak. Miután ellátta magát, a vádlott a gyermek száját öklömnyi vattacsomóval tömte tele, hogy elhallgattassa, és a gyermeket félretette, aki hamarosan a légutak elzáródása miatt megfulladt. Az újszülött kb. 9 és 10 óra között jöhetett a világra, a vádlott állítása szerint 12 óra körül jutott abba a helyzetbe, hogy lefeküdhett. Másnap már ismét munkába állt. A szülés 1998. október 26-án zajlott. 1998. november 6-án névtelenül maradt személy telefonon bejelentést tett a rendőrségre, hogy gyanúja szerint a kolléganője titkolt terhesség után megszülte a gyermekét, akinek hollétéről nincs tudomásuk. A rendőrség kivonult a vádlotték házához, őt nőgyógyászati vizsgálatra vitték, majd a vádlott útmutatásai alapján az egyik ágyneműtartóban megtalálták az újszülött becsomagolt holttestét. Az ügyészség még emberölés büntette miatt emelt vádat és az új jogszabály hatályba lépése után is fenntartotta az eredeti minősítést azzal, hogy a vádlott gyermekét nem közvetlenül a szülés után ölte meg.

A vádlott nem tud pontosan visszaemlékezni a történetekre, de elmondásából és a körülményekből is megállapítható, hogy pánikban volt. Az indokolás kitér arra, hogy az újszülött halálát kívánó egyenes szándék nem zárja ki, hogy a vádlott cselekményét közvetlenül a szülés folyamata által kiváltott megváltozott testi és lelki állapotban követte el. Az újszülött halálát közvetlenül okozó magatartásaira nem tudott visszaemlékezni, de a halál beálltát követő, az újszülött becsomagolását, elrejtését célzó tevékenységéről számot adott és nem vitatta, hogy a halált az ő aktív cselekvése okozta. Az elmeorvosi szakvélemény nem tért ki arra, hogy a vádlott a szülés alatt kivételes állapotban volt-e, de egyébként vizsgálták elmeállapotát és annak összefüggését a bűncselekménnyel. A bíróság álláspontja szerint annak eldöntése, hogy a vádlott a szülés hatása alatt állt-e az ölési cselekménykor, ténykérdés és nem szakértői feladat, ezért az ügyésznek erre irányuló bizonyítási indítványát elutasította. Megállapította, hogy a vádlott a szülés hatása alatt, közvetlenül a szülés utáni időben cselekedett, s magatartását az új jogszabály szerint értékelte.

Külön figyelmet érdemel a hozzátartozók közömbös magatartása, akik a szemmel láthatóan vékony, kis termetű vádlotton nem vették észre vagy nem akarták észrevenni a terhességet, holott a gyermek fejlett volt, az átlagot meghaladó nagy súllyal született.

A szülés és a gyermek megölése pontosan meg nem határozható időben, 9 és 12 óra között zajlott. Az időfaktorra és az egyéb körülményekre figyelemmel az első fokú bíróság megállapíthatónak látta a privilegizált esetet. Az ügy végére a Legfelsőbb Bíróság 2000. november 24-én tett pontot, amikor az első fokú bíróság ítéletét helybenhagyta.

A bemutatott négy ügy aktája felér egy-egy szociológiai helyzetképpel. Mindegyik ügyben rendkívül részletes bizonyítást vettek fel és a megállapított tények szinte mértani pontossággal illeszkednek az évekkel ezelőtti országos szintű kriminológiai felmérések megállapításaihoz. A bűncselekmény mindegyik esetben falusi helyszínen, az átlagosnál rosszabb anyagi körülmények között élő családban játszódott, ahol a szerény anyagi lehetőségeket nem tudták érzelmekkel kiegyensúlyozni. Hiányzott a családtagok bizalmas, őszinte kapcsolata, az elkövetők halogató taktika után a konfliktuskezelés rendkívül primitív módját választották. Három esetben is úgy derült fény a cselekményre, hogy az anya a szülés után válságos állapotba került, ezért orvost kellett hívni. A gyermekek halálát fulladás okozta, holttestüket később megtalálták. A külső jelek, az anya rosszulléte és a test elrejtésének nehézségei miatt nyilván nagyobb az újszülött megölése lelepleződésének veszélye, mint a magzatelhajtásé, ez utóbbi jogellenessége ráadásul a terhesség első szakaszában engedéllyel kiküszöbölhető, orvossal elvégezhető. A felidézett esetekben a vádlottak mind alacsony intellektusúak és érzelmileg sivárak voltak.

„Éppen az a kérdés, hogy gonosztevők vagy csak tudatlanok. – Ezek nem hivatalos bűnözők, egyik sem... Fehér foltok Magyarország térképén...” (Karinthy Ferenc: Ezer év című drámájából)

Úgy gondolom, a büntetések is inkább méltányosak, mint szigorúak voltak.

VII.

Összefoglalás

Összefoglalóan megállapítható, hogy a magzatvédelem büntetőjogi és büntetőjogon kívüli területei szorosan összefüggnek, alakulásukat befolyásolják a demográfiai tényezők és a népesedéspolitikai is. A büntetőjogi magzatvédelem a magzatelhajtások és csecsemőgyilkosságok alakulásán keresztül mérhető és értékelhető.

De lege ferenda nem közömbös a jogtörténeti vonulat tanulmányozása. Az újszülött megölése régi-új tényállása kapcsán pedig kifejezetten hasznos a curiai gyakorlat megismerése, mert a tényállás visszaállításával felvetődnek olyan gondok, amelyekre egyszer már egy felső bíróság talált valamilyen megoldást.

A jogalkalmazásban zavarokat okozhat a fogalmak diszharmóniája, ezért ennek feloldására kell törekedni. Mivel a magzatelhajtás az újszülött megölésének előrehozott stádiuma avagy az újszülött megölése egyfajta kései magzatelhajtás, óvatosan kell meghúzni a határokat. Az újszülött megölése és az emberölés elhatárolása megint csak a joggyakorlatra vár, ezért lenne szükség, különösen a jogalkalmazás első fázisában, minél több eseti döntés közzétételére. Új szemléletet igényel a Btk. 166/A.§-ában foglalt vélelem megdönthetőségének vizsgálata és a Btk. 166.§ /2/ bekezdésében írt minősítő körülmények elbírálása a 166/A.§ keretei között. Ezzel szorosan összefügg a szándék fokozatai és az elkövetői alakzatok közötti különbségtétel. Nem elhanyagolható szempont, hogy a Btk. 169.§ tényállását egy büntetőjogon kívüli jogszabály tölti meg tartalommal, ezt formailag is kifejezésre kellene juttatni a büntetőtörvény szövegében. A magzatelhajtás kifinomult elkövetési magatartásai és az a tény, hogy e bűncselekmény alapesetében viszonylag kevés gyanús nyommal jár, látenciában tartja ezeket a bűncselekményeket, ahol a lelepleződés veszélye inkább a minősített esetekben kísért. Ha a minősítő körülményként jelentkező eredmény nem szerepel a 169.§-ban, az eredmény a gondatlan testi sértés minősített eseteként, a magzatelhajtás alapesetével halmazatban értékelhető. Minderre figyelemmel kell lenni a felderítés és az ítélezés során is.

A kriminológiailag felvázolt helyzet és az egyes kiragadott jogesetek elemzése lényegileg ugyanazt az eredményt mutatja és a megyei gyakorlatban előfordult esetek is rávilágítanak a jogalkalmazás egyes kényes kérdéseire. A témát a jogtörténet és a kriminológia oldaláról is igyekeztem bemutatni, rávilágítva a bűnügyi tudományokon kívüli összefüggésekre. A jogalkalmazás sarkalatos pontjainak kiemelésével együtt mindez azt a célt szolgálja, hogy egyre kevesebb „fehér folt” alakuljon ki Magyarország térképén.

A 14. ÉLETÉV JELENTŐSÉGE A BÜNTETŐ- ÉS A POLGÁRI JOGBAN

Király Réka¹

A tanulmányban azt vizsgálom meg, hogy a bírósági eljárásokban a gyermekek, tehát a 14. életévüket még be nem töltött személyek milyen minőségben vehetnek részt a büntető és a polgári tárgyalásokon, jogaik, kötelezettségeik meddig terjedhetnek.

A gyermek mint tettes

A büntetőjogban vizsgálva a gyermek helyzetét, a közvetlen illetve közvetett tettesként szereplés fel sem merülhet, hiszen a Btk. 23.§-a szerint nem büntethető az, aki a cselekmény elkövetésekor a 14. életévét nem töltötte be. (Azonban a Btk. 77.§ (5) bekezdése szerint akkor is alkalmazható elkövetés tárgyi eljárásban, ha az elkövető gyermekkorú.)

Ez egy megdönthetetlen vélelem, amely persze nem jelenti azt, hogy a 14. életévét be nem töltött személy ne ismerné fel a cselekménye társadalomra veszélyes voltát, ne tudná azt, hogy amit tesz, az tilos, és törvény is bünteti. A korhatár alapja az, hogy az általános iskolát a gyermekek nagy része ekkor fejezi be, a kamaszkor kezdetén már kellő tudással, tapasztalattal, erkölcsi értékeléssel kell rendelkezniük, és emiatt van lehetőség büntetőjogi felelősségre vonásnak a 14 év feletti kiskorúak esetében. (Szabálysértésért az 1999. évi LXIX. törvény 8.§ (1) bekezdése szerint szintén csak 14. életévét betöltött személy vonható felelősségre.)

Fontos, hogy mindig a tettes elkövetéskori életkorát kell figyelembe venni, így ha egy gyermek bűncselekményére csak akkor derül fény, ha ő már elmúlt 14 éves, akkor már fiatalkorúként, felnőtt korúként is csak úgy felel, mint a gyermek. A korhatárba a 14. születésnap napja még beleszámít, és csak a következő nap 0. órájától kezdve számít fiatalkorúnak a kiskorú. E korhatár alól a „csodagyermek” sem kivétel.

Az életkor vizsgálata a nyomozati szakban történik meg, és ha kiderül, hogy az elkövető gyermekkorú volt, a nyomozást meg kell tagadni, illetve az elrendelt nyomozást meg kell szüntetni. A nyomozásmegszüntető határozatot a rendőrség megküldi a helyi gyámhivatalnak a szükséges gyermekvédelmi intézkedések megtétele érdekében, amely arról köteles értesíteni a fiatalkorúak ügyészét. A határozat ellen a gyermekkorú törvényes képviselője panaszt jelenthet be a megyei főügyészséghez. A

---

¹ Dr. Király Réka, bírósági titkár, Sopron Városi bíróság, PhD hallgató, ELTE Kriminológiai Tanszék.

gyámhivatal a gyermekvédelemről szóló, 1997. évi XXXI. törvény alapján teheti meg a hatósági intézkedéseit, megvizsgálva a személyes és családi körülményeket, határozhat arról, hogy a gyermeket a családban tartva nyújt segítséget, vagy – ha a családi környezet kriminogén hatású – kiemelve onnét, átmenetileg vagy tartósan nevelésbe veszi a gyermeket.

A gyermek büntetőjogi büntetlensége viszont nem jelenti azt, hogy ha a gyermek bűncselekmény törvényi tényállását valósította meg, e cselekmény polgári jogi következményeit ne lehetne alkalmazni a szerződésen kívüli károkozás felelősségi szabályai szerint, így a törvényes képviselő felelőssége esetén kártérítésre kötelezhető, a későbbiekben ismertetendő szabályok szerint.

Ha a *közvetett tettség* esete forog fenn, vagyis ha gyermekkel követték el bűncselekményt, akkor az őt erre rábíró felel a rá vonatkozó szabályok alapján. Ha a gyermek által elkövetett deliktum büntetési tétele 5 év vagy ez alatti, a nagykorú rábíró felelősségre vonják a gyermekkorú által elkövetett bűncselekmény közvetett tetteseként, valamint halmazatban kiskorú veszélyeztetésének büntette miatt is, ha a gyermekkorú olyan értelmi szinten áll, hogy erkölcsi fejlődését a tett károsan befolyásolja, veszélyezteti (Btk.195.§(2): „az a nagykorú, aki kiskorú gyermeket bűncselekmény elkövetésére vagy züllött életmód folytatására rábír, vagy rábírn törekszik”).

Ha a gyermek által elkövetett bűncselekmény büntetési tétele 5 év szabadságvesztés-büntetés felett van, csak e bűncselekmény közvetett tetteseként felel a rábíró az előbb idézett törvényi rendelkezés szubszidiaritása miatt.

Ha a kiskorú veszélyeztetésének fent elemzett fordulata rábírn törekvéssel (eredménytelen felbujtás) valósul meg, a nagykorú felelőssége attól függ, hogy a megvalósíttatni akart bűncselekmény előkészületét a Btk. bünteti-e.

Ugyancsak közvetett tettséget kell megállapítani a részesi cselekmény esetén akkor, ha az alapcselekmény a tettes gyermekkorára miatt nem számít bűncselekménynek.

A gyermek *társtettesként* sem felel a bíróság előtt, a vele együtt bűncselekményt elkövető felnőtt vagy fiatalkorú esetében viszont súlyosbító körülménynek számít az ilyesfajta bűnelkövetés úgy, hogy esetükben nem állapítható meg a társtettség. /BH 1982/361/ (Társtettség ugyanis akkor keletkezik, ha a bűncselekményt együtt követi el két vagy több olyan személy, akik büntetőjogilag felelősségre vonhatók, hiszen tettség alanyilag büntethető személyt jelent.)

A társas elkövetési formák

Az, hogy a gyermekkorú elkövető bűncselekmény elkövetése esetén nem vonható felelősségre, nem jelenti azt, hogy a különféle társas elkövetési alakzatoknál ne számítana tettesnek, és a büntetőjogi felelősségre vonható társai esetében ez súlyosító körülmény ne jelentene.

A *bűnszövetség* a társas bűnelkövetés egyik legveszélyesebb formája, a Btk. 137.§ 13. pontja szerint akkor létesül, ha két vagy több személy bűncselekményeket *szervezetten* követ el, vagy ebben megállapodik. Alanyi feltétel tehát az, hogy a *bűnszövetségben* – akár tettesként, akár részesként – legalább két személy vegyen részt. E személyeknek azonban büntetőjogilag beszámíthatóknak kell lenniük, ha gyermekkorú is szerepel közöttük, ő nem számít az elkövetők számához. Így ha egy felnőtt egy gyermekkel követ el bűncselekményt úgy, hogy szándékuk több bűncselekmény elkövetésére is kiterjedt, nem állapítható meg esetükben a bűnszövetség, mert az egyik elkövető nem felelős büntetőjogilag.

Az egyik bírósági eseti döntés kimondta, hogy ha a lopást elkövető felnőttet egy gyermek is segíti az elkövetésben, a felnőtt esetében a legfeljebb 3 évi szabadságvesztés büntetéssel fenyegetett lopás elkövetése mellett a kiskorú veszélyeztetésének büntetettét is meg kell állapítani bűnhalmazatban. Emellett viszont már nem állapítható meg a bűnszövetségben való elkövetés ugyanazon elkövetői magatartás kétszeres értékelése miatt, mert a gyermek beleegyező magatartása nem jelenti a bűncselekmények elkövetésére vonatkozó előzetes megállapodást, az a vádlott rábírási tevékenységéhez kapcsolódik. /BH1991/265/

Bűnszervezet esetében a speciális bűnszövetségi alakzatra tekintettel ugyanaz a gyermekkorú résztvevőre vonatkozó szabályok értelmezése, mint az előbbiekben elemztetek.

A *csoportos bűnelkövetésnél* más a jogi szabályozás. A Btk. 137.§ 13. pontja alapján akkor áll fenn ez az eset, ha legalább 3 személy vesz részt az elkövetésben. A csoportos bűnelkövetés megállapításához az kell, hogy három személy jelen legyen a bűncselekmény elkövetésénél tettesként vagy részesként, és elegendő, ha csak egyikük számítható be büntetőjogilag. Így a minősítést megalapozza az is, ha az elkövetésben olyan személy(ek) vesz(nek) részt, aki(k) büntetőjogilag nem vonhatók felelősségre. (A Btk. szabályozási módja szerint egyes törvényi tényállásoknál minősített esetként, másoknál súlyosító körülményként értékelendő a csoportos bűnelkövetés.)

Csoportos bűnelkövetést kell megállapítani tehát, ha 3 felnőtt vagy fiatalkorú követ el bűncselekményt, illetve ha egy felnőtt és két gyermek, vagy 2 felnőtt és 1 gyermek vesz részt az elkövetésben. Ez utóbbi esetekben a felnőttek csoportos elkövetőként felelnek, a gyermek pedig a rá vonatkozó szabályok szerint, vagyis büntetőjogilag sehogy.

Egy eseti döntés szerint a csoportos elkövetés szerinti minősítésnek nem előfeltétele az, hogy a bűncselekményt együttesen elkövető személyek mindegyike ismert legyen, vagy mindegyikük ellen vádat emeljenek, és nem kizáró ok az sem, ha az elkövetésben olyan személy vesz részt, akinek büntethetősége büntetőjogi akadály folytán ki van zárva (pl. kóros elmeállapotú, gyermek). /BH.1987/194/

A 2/2000. számú büntető jogegységi határozat szerint pedig az sem feltétel a csoportos bűnelkövetés megállapításánál, hogy az elkövetők együttesen jelen legyenek a bűncselekmény elkövetésekor.

A fentiekből következően a gyermek *részesként* sem vonható felelősségre bűnelkövetés miatt.

A gyermek mint tanú

Míg tehát vádlottként nem, tanúként viszont megjelenhet a gyermek a bíróság előtt.

A Be. 63.§(3) bekezdése szerint gyermekkorút tanúként csak akkor lehet kihallgatni, ha a vallomása olyan bizonyítékot tartalmazhat, amely előreláthatóan másként nem pótolható. A törvény tehát csak kivételes, végső esetekben engedi meg a gyermekkorú meghallgatását, ha az általa közölt bizonyíték más forrásból nem ismerhető meg. Így pl. ha ő a bűncselekmény sértettje, és más tanú nem volt jelen az elkövetésnél, vagy ha ő az egyedüli szemtanú. Ez esetben már a nyomozati szakaszban sor kerül meghallgatására, melyet a hatóságok rendszerint a törvényes képviselője és pszichológus szakértő jelenlétében foganatosítanak. A pszichológus ilyenkor azt is megvizsgálja, hogy a gyermeki képzelgések, a fantázia és a valóság határának elmosódása mennyire befolyásolhatja az elmondottak valóságát, és választ ad arra is, hogy bíróság előtt meghallgatható-e a gyermek.

Ha a gyermeket a nyomozás során kihallgatták, de a bíróság mégis úgy dönt, hogy eltekint a gyermek tanúkénti meghallgatásától (a gyermek érdekében, vagy ha a vallomás pótolható más tanú vallomásával), ilyenkor a rendelkezésre álló, a nyomozás során jegyzőkönyvbe vett tanúvallomást nem veheti figyelembe bizonyítékként, azt a tárgyaláson nem ismertetheti. Ennek indoka, hogy a Be. 83.§ (3) bekezdésbeli szabály – a vallomás tartalmát rögzítő okirat abban az esetben használható fel bizonyítékként, ha a vallomást tevő nem hallgatható ki – arra a helyzetre vonatkozik, ha a vallomást tevő objektív ok miatt nem jelenhet meg a tárgyaláson (pl. ismeretlen helyen tartózkodik, időközben elhunyt). /BH.1992/451/

Tapasztalatok alapján a 7 évesnél fiatalabbak jó észlelési képességét a képzelődés veszélyeztetheti, ezért náluk fokozottan figyelnie kell arra a jogalkalmazónak, hogy beilleszkedjen a gyermek nézőpontjába. A 7-10 évesek megfigyelőképessége fokozódik, az értelmi korlátokat azonban itt is figyelembe kell venni. A 10 év feletti gyermekek széleskörű érdeklődésüknél fogva jó tanúk lehetnek, közlékenyek, de a társadalmi környezet és a biológiai érés (kamaszkodás) hatása miatt értékelni kell az esetleges ábrándozó, befelé forduló hajlamot is.²

A jogszabály alapján a gyermekkorú idézésére csak a törvényes képviselő eljárási jogainak maradéktalan megtartása mellett kerülhet sor; a Be. 112.§ (6) szerint kiskorú idézéséről a gondozóját azzal a felhívással kell értesíteni, hogy a megjelenéséről gondoskodik, valamint kiskorú idézéséről, értesítéséről a törvényes képviselőt is

értesíteni kell; ha szabályszerű idézés ellenére nem jelenik meg a kiskorú, és a gondozó nem igazolja az ebben való vétlenségét, kényszerintézkedésként a Be. 81.§ (1) és a 113.§ (3) bekezdései alapján a rendbíróság és az okozott költségek megtérítésére a gondozót lehet kötelezni.

A Be. 63.§(4) bekezdése szerint gyermek- és fiatakorú tanúkénti kihallgatásánál – a hatóság belátása szerint – gondozója és pedagógus nevelője is jelen lehet. Ez a szabály csak lehetőséget ad a gondozó jelenlétére, így ha a kiskorúnak a nyomozás során tanúkénti meghallgatásánál nincs jelen a gondozó, ez nem jelenti az eljárási szabályok megsértését, és a tanúvallomásnak a bizonyítékok köréből kizárását. /BH.1996/520/

Célszerű viszont, és a gyermek szempontjából is megfelelőbb, megnyugtatóbb, ha szülője mellette van e számára különleges helyzetben. A gyermek életkori sajátosságánál fogva a hatóság előtti kihallgatáskor súlyos pszichés megterhelésen esik át, és ezzel akár nagyobb kár érheti őt, mint a vallomás mellőzésével, pótlásával az igazságszolgáltatást. Így megengedett az, hogy a nyomozás során a gyermeket meghallgatott pszichológus szakértőt nyilatkoztatja a bíróság tanúként arról, hogy gyermektől milyen adatokat tudott meg. Véleményem szerint a gyermek érdekében a törvény megengedő szabálya inkább kötelező elvként kellene, hogy érvényesüljön, mert a szülő vagy a gyermeket ismerő pedagógus jelenléte segíti a gyermeket a feszültsége oldásában, nem érzi magát kiszolgáltatottnak a hatóság szigorú, nyomasztó közegében, biztonságérzetet ad. Ugyanakkor a kihallgatást végző hatósági személy magatartásának is igazodnia kell(ene) a gyermekhez, figyelembe kell vennie életkorából fakadó speciális helyzetét.

A jelenleg hatályos Be.-ben a 206.§ (2) bekezdésében írt kiküldött bíró lehetne az az intézmény, amely elláthatná a gyermekkorú tanú kihallgatását anélkül, hogy a gyermeknek át kelljen élnie a tárgyalás rá aránytalan terhet jelentő formalizmusát, az őt sértette tevő vádlottal való újra találkozását. Úgy képzelném el, hogy a kiküldött bíró a gyermeket otthonában vagy az iskolában felkeresné, és a szülő, esetleg a pedagógus, és a pszichológus szakértő jelenlétében hallgatná meg a gyermeket, mely meghallgatás előtt a vád és a védelem kérdések feltevését indítványozhatná, valamint a meghallgatásról készült jegyzőkönyv kivonatának megismerése után is lenne erre joguk.

Az új Be. (1998. évi XIX. törvény) bevezeti a nyomozási bíró intézményét, aki a vádirat benyújtása előtt látja el a bíróság feladatait, így pl. dönt a bíróság hatáskörébe tartozó kényszerintézkedések elrendeléséről, a titkos adatszerzés engedélyezéséről, a tanú különösen védetté nyilvánításáról. Témánk szempontjából lényeges, hogy a hatáskörébe tartozik az, hogy a törvényes képviselő, a gondozó, vagy a tanú érdekében eljáró ügyvéd kezdeményezésére benyújtott ügyészi indítványra kihallgatja a tizenegyedik életévét be nem töltött tanút, ha megalapozottan feltehető, hogy a tárgyaláson történő kihallgatása a fejlődését károsan befolyásolná. E kihallgatáson csak az ügyész, a tanú érdekében eljáró ügyvéd, a törvényes képviselő és a gondozó lehet jelen. A tanú

² Katona Géza: Valós vagy valótlan (Közgazdasági és jogi könyvkiadó Bp. 1990) p. 107.

kihallgatásáról a gyanúsítottat és a védőt utólag érte-síteni kell azzal, hogy a gyermek kihallgatásáról készült jegyzőkönyvet megtekinthetik az ügyésznél [213.§(3).]

A gyermeket – mivel büntetőjogilag nem vonható felelősségre – nem kell figyelmeztetni a hamis tanúzás következményeire, azonban életkorához, értelmi szintjéhez képest kérni kell tőle az általa észlelték valóságáért elmondását, felhívni figyelmét az igazmondás fontosságára.

(A szabálysértési törvény 55.§ (5) bekezdése szerint a tizenegyedik életévét meg nem haladott személyt csak akkor lehet tanúként kihallgatni, ha a vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható. A kihallgatása esetén a hamis tanúzás következményeire való figyelmeztetést mellőzni kell.)

A bírói gyakorlatból ismertetném B.Sz. 15 éves általános iskolai tanuló esetét, aki az iskolai órák közti szünetben ügyeletesként bement egy osztályterembe, a tanári széken lévő táskából kiemelte a tanárnő pénztárcáját (benne 1000 Ft volt). Azt a nadrágzsebébe dugta, a pólóját pedig kívülre húzta, hogy eltakarja a zsebé, majd kisietett a teremből. A fiatalkorú vádlott tagadta a terhére rótt cselekményt, a bíróság a gyermekkorú szemtanú vallomása alapján alapította az ítéletét. A teremben olvasgató két másodikos kislány a tárgyaláson a nyomozati vallomásukkal szinte teljesen megegyező tanúvallomást tett, úgy adták elő a történeteket, hogy érezi lehetett rajtuk, visszaesőppentek a két évvel ezelőtt eseményekbe. A pszichológus szakértő a nyomozás során azt állapította meg, hogy a kislányok az életkoruknak megfelelő ismeretekkel, erkölcsi normatudattal rendelkeznek, közléseik tárgyilagosságnak tűntek, szubjektív megjegyzésük nem volt.³

K. Cs. 14 éves elkövetőt 3 rb. lopás vétsége és 3 rb. rablás büntette miatt vonták felelősségre a bíróság. A fiatalkorú vádlott gyermekkorú sértettektől vette el órájukat rafinált módon, kihasználva segítőkészségüket. A tárgyalás során a bíróság meghallgatta a sértetteket, akik – az előbbi esethez hasonlóan – élethűen, objektíven mondták el a történeteket. Érdeklődés számomra az volt az ügyben, hogy két gyermek szülője külön megkérte a bírót, hogy a vádlott távollétében hallgassa ki a fiát, mert amióta (10 hónapja) az eset történt, a gyermek nem mer uszodába járni, nem mer egyedül otthon maradni, fél az emberektől. (Az érintett kisfiúk egyébként nem tűntek olyanoknak a tárgyaláson, mint akik rettegnek. Annak a mozgásszerűlt kisfiúnak – akit szintén kirabolt a vádlott – illetve szüleinek nem volt ilyen igénye.)⁴

A gyermekkorúnak is joga van arra, hogy a Be. 66.§-a alapján (hozzátartozó, magát vagy hozzátartozóját bűncselekmény elkövetésével vádolná) megtagadja a vallomástételt. Ha erre nem figyelmeztették, az eljárás későbbi folyamán pótnyomozás erre nézve akkor rendelhető el, ha a gyermekkorú elkövető vallomása a büntetőjogilag

felelősségre vonható fiatalkorú vagy felnőtt társával együtt elkövetett bűncselekményre nézve pótolhatatlan bizonyítékot jelent.⁵

A gyermek mint sértett

A gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények kb. fele (1999-ben 57%) vagyon elleni, ezek háromnegyede lopás, egytizede rablás. A gyermekek ellen elkövetett bűncselekmények kb. negyede-ötöde házasság, család, ifjúság és nemi erkölcs elleni, viszont az összes, ilyen bűncselekménynek áldozatul esett sértettek majdnem felét a 14 év alattiak teszik ki. A személy elleni bűncselekmények aránya kb. egynegyed, ennek kb. harmada súlyos testi sértés, kb. tizede emberölés. Szintén szomorú adat, hogy az emberölés áldozatai közül minden tizedik gyermekkorú.⁶

A Btk. több bűncselekmény törvényi tényállásában minősített esetként értékeli a 14 év alatti sérelmére elkövetést, illetve a 12 év alattiakat törvény erejénél fogva védekezésre képtelennek tekinti.

Igy személy elleni bűncselekményeknél pl. az emberölés minősített esetének számít /166.§(2)i) /, az újszülött megölése /166/A.§ /, a magzatelhajtás /169.§/, a testi sértés minősített esete, ha védekezésre képtelen személy sérelmére követik el /170.§ (3) /.

A Btk. XIV. fejezete a kiskorúak családban megbecsült helyét, illetve nemi fejlődését védi, és a kábítószerekkel kapcsolatba kerülésüket is próbálja megakadályozni.

A Btk. 31.§ (3) bekezdése szerint cselekvőképtelen sértett esetén a *magánindítványt* csak a törvényes képviselő vagy a gyámhivatal terjesztheti elő. Magánindítvány az alábbi bűncselekmények esetén terjeszthető elő: könnyű testi sértés vétsége /170.§(1)/, erőszakos közöszülés, szemérem elleni erőszak alapesete, megrontás egyes esetei /209.§/, magánlaksértés, magántitok, levéltitok megsértése, rágalom, becsületsértés, kegyeletisértés /183.§/, személyi vagyont károsító egyes vagyon elleni bűncselekmények (lopás, sikkasztás, csalás, hűtlen kezelés, rongálás, jogtalan elsajátítás, orgazdaság, jármű önkényes elvétele), ha a sértett az elkövető hozzátartozója /331.§/.

A Be. 189.§ (2) bekezdése szabályozza azt az esetet, ha a tárgyalóteremben a *hallgatóság* sorai közt gyermekkorú tartózkodik. A jogszabályhely szerint a bíró köteles eltávolítani a teremből a 14 éven aluliakat, így e minőségükben nem találkozhatunk gyermekkorúval a bíróságon.

Ha a *polgári jogban* vizsgáljuk a gyermekek helyzetét, a Ptk. /1959. évi IV. törvény/ a Személyek című részében rendelkezik róluk, az életkoruk miatt teljesen cselekvőképtelenekről. (A cselekvőképességgel és gondnoksággal összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2001. évi XV. számú törvény a Ptk. II. fejezetét újrászabályozta 2001. november 1-jei hatállyal.)

³ Ügyészségi Közlöny 1995/5.

⁶ Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ERÜBS) 1998, 1999. Kiadja: BM Adatfeldolgozó Szolgálat Értékelő és Tájékoztató Osztály Statisztikai Alosztály.

³ Győri Városi Bíróság Fk.1792/1998. sz.

⁴ Győri Városi Bíróság Fk.2506/1999. sz.

A biológiai fejlődést már a fogantatástól szabályozza a jog, így az ember má ekkortól *feltételes jogképességgel* bír, vagyis ha élve születik, fogamzásának időpontjára visszamenőlegesen keletkeznek jogai és kötelezettségei. A fogamzás és az élve születés orvosi kérdés, a Ptk. megdönthető vélelme a születéstől visszafelé számított 300. napot tekinti a fogamzás napjának /Ptk.9.§/.

(Az élve születéshez a magyar jog nem igényli az életképességet, ellentétben pl. a francia joggal, ahol ez feltétel /Code Civile 725.§/, vagy a spanyol joggal, hogy legalább 24 óra életben lét a jogképesség elnyerésének feltétele /Codigo Civile 30.§/.)

A fogamzáshoz kötött jogképesség szabálya egyben azt is jelenti, hogy jogunk nem ismeri a meg sem fogant személy jogképességét. Így végrendelet tehető még meg sem fogant gyermek javára, azonban az örökható halálakor már megfogantnak kell lennie ahhoz, hogy élve születtként örökös lehessen.

A méhmagzatot az a szülő képviseli, aki élve születés esetén a szülői felügyeleti jogokat gyakorolná. A függő jogi helyzetre tekintettel azonban azt is kimondja a Ptk. 10.§-a, hogy ha a nasciturus jogainak megóvása érdekében szükséges (például a gyermek és törvényes képviselője között érdekellentét van, vagy a leendő anya kiskori vagy gondnokság alatt áll) hivatalból vagy kérelemre a gyámhivatalnak gondnokot kell kirendelnie számára, akinek tevékenysége a születés időpontjáig terjed, és gyámi – vagyis teljes körű képviselői – joggal van felruházva.

A közelmúlt gyakorlatából véve egy esetet, a méhmagzat gondnoka útján sem indíthat pert anyjának a terhességmegszakítási nyilatkozata érvénytelenségének, illetve hatálytalanságának megállapítása iránt. Ennek indoka, hogy a méhmagzat nem jogképes (csak feltételesen), nincs perbeli jogképessége sem, ezt a hiányt a gondnok sem pótolhatja. /BH 1998/372./

A gyermek mint a polgári jogügyletek alanya

A Ptk. szabályozza a gyermekek részvételét a polgári forgalomban, életkori sajátosságukból fakadó tapasztalatlanságukra tekintettel védi, ha polgári jogügyletek alanyaként kívánnak részt venni a forgalomban. Így elmehetnek bevásárolni, vagy a zsebpénzen könyvet, édességet vehetnek maguknak, vagy ajándékba a barátjuknak /12/C.§ (2), 13/A.§ (2)/. Viszont semmiképpen sem tekintendő csekély jelentőségű, a mindennapi életben tömegesen előforduló, és különösebb megfontolást nem igénylő szerződésnek a ház, autó, számítógép, mobiltelefon vétele, így erre irányuló jogügylet megkötése egyedül a gyermek által mindenképpen érvénytelen.

A relatív semmisség elvén /13/B.§/ a jogügyletet megkötő gyermek érdekében lehet csak hivatkozni jognyilatkozata érvénytelenségére, hiszen a vele szerződő fél terhére esik az, hogy felismerve a gyermekkorúságot, mégis szerződik vele. De ha a cselekvőképtelen személy megtévcszti a másik felet (pl. nagykorúnak mondja magát, és testi fejlettsége ezt nem teszi kétségessé), ezért ő felel, és akár teljesítésre is kötelezhető, de a bíróság másként is dönthet.

A részletszabályok közül kiemelendő az alapelv, miszerint a 14. életévét be nem töltött kiskorú *cselekvőképtelen jognyilatkozata* semmis, helyette és nevében a törvényes képviselője jár el. /Ptk.12/C.§(1)/ (Ha cselekvőképtelenség miatt érvénytelen a jognyilatkozat, az orvosolható a törvényes képviselő jóváhagyásával.)

E szabály alól csak egy kivételt enged a törvény /12/C.§ (2)/: nem semmis az olyan cselekvőképtelen által kötött és már teljesített csekély jelentőségű szerződés, amely megkötése a mindennapi életben tömeges, és különösebb megfontolást nem igényel. Mivel ez a szabály csak az élők közötti jogügyletekről szól, ebből következően gyermek még indokolt esetben sem végintézkedhet, halála esetén a törvényes öröklés szabályait kell alkalmazni.

A Ptk. 12/D.§-a biztosítja nemcsak a korlátozottan cselekvőképes kiskorúak, hanem az ítélőképessége birtokában lévő cselekvőképtelen kiskorúnak is azt a jogát, hogy véleményét a törvényes képviselő köteles figyelembe venni a kiskorú személyét és vagyonát érintő jognyilatkozata megtétele során. Ez az újonnan beiktatott szabály a Gyermek jogairól szóló New York-i Egyezmény (1991. évi LXIV. törvény) 12. cikkével áll összhangban.

A törvényes képviselő nyilatkozatának érvényességéhez gyámhatósági jóváhagyás szükséges a nagyobb jelentőségű vagyoni ügyekben, kivéve, ha a jogügyletet bíróság vagy közjegyző elbírált. Ezek a jogügyletek – melyek részletszabályait, eljárási rendjét a gyámhatóságokról, a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX.10.) Kormányrendelet határozza meg – az alábbiak a Ptk. 13.§ (1) bekezdése szerint:

- a kiskorút megillető tartásról lemondás;
- a kiskorút örökösödési jogviszony alapján megillető jog vagy kötelezettség, a külön is visszautasítható vagyontárgyak öröklésének visszautasítása (a Ptk. szerint ez két esetben lehetséges: a különféle jogcíme szerinti öröklésnél, és a 674.§(2) alapján mezőgazdasági terület, berendezések, állatállomány öröklése esetén, ha nem ez az örökös élethivatása);
- a kiskorú ingatlan tulajdonának átruházása, egyéb megterhelése (kivéve, amikor az ingatlan ellenérték nélküli megszerzésével egyidejűleg haszonélvezetet alapítanak);
- a kiskorú külön jogszabály alapján beszolgáltatott vagyonára vonatkozó jognyilatkozatnál (a Csjt. 82.§ (2) bekezdése szerint a szülők kötelesek a gyámhatósághoz beszolgáltatni a gyermek olyan pénzét és értéktárgyait, amelyeket nem kell készenlétben tartani a vagyonkezelés körében; ezekről az értékekről a szülők a gyámhatóság jóváhagyása nélkül nem rendelkezhetnek);
- a kiskorú egyéb vagyontárgyára, vagyoni értékű jogára vonatkozó jognyilatkozat esetén, amelynek értéke meghaladja a külön jogszabályban meghatározott összeget.

A Ptk. 561.§-a szabályozza az életbiztosítási szerződések esetén azt a lehetőséget, ha a biztosított kiskorú, és a szerződést nem a törvényes képviselőjét gyakorló személy köti meg, akkor a szerződés érvényességéhez a gyámhivatal jóváhagyása szükséges.

A Ptk. 13/A.§ alapján a kiskorú (tehát a 18 év alattiak) gyámhatósági jóváhagyással sem tehet érvényesen olyan jognyilatkozatot, amellyel ajándékozik, idegen kötelezettségért megfelelő ellenérték nélkül felelősséget vállal, vagy amellyel jogokról ellenérték nélkül lemond. E szabály alól a 14 év felettek esetében csak egy kivételt enged a törvény: a szokásos mértékű ajándékozást.

A Ptk.-beli *deliktualis felelősség speciális alakzata* a 347.§-ban szabályozott felelősség a vétőképtelenekért. Eszerint akinek belátási képessége hiányzik vagy fogyatékos, nem vonható felelősségre. Helyette a gondozója felel, aki csak akkor mentesülhet, ha a bizonyítja, hogy a felügyelet érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben elvárható.

Ha a gondozó e szabály alapján mentesül, kivételesen a károkozót is lehet kötelezni a kár megtérítésére, ha az eset körülményei és a felek anyagi viszonyai ezt nyilvánvalóan indokoltá teszik. Ha a belátási képességgel rendelkező kiskorúnak van felügyeletre köteles gondozója is, és bizonyítják, hogy a gondozó a kötelességét felróhatóan megszegte, a gondozó a károkozóval egyetemlegesen felel.

Gondozó alatt azt a személyt értjük, aki a vétőképtelen személyről állandóan vagy alkalmanként gondoskodni köteles. Állandó gondoskodás esetén a súlyos nevelési hiba, alkalmankénti gondoskodás esetén a felügyelet elhanyagolása, kárelhárítás hiánya alapozza meg a gondozó felelősségét. Ha az adott esetben volt közvetlen felügyelet, vizsgálni kell, hogy kellőképpen gondos volt-e. Ha nem volt felügyelet, ennek oka lehet az, hogy nem is igényelte a vétőképtelen a felügyeletet, ha pedig igényelte, volt-e arra mód.

A gondozó felelőssége tehát önálló, adott esetben azért vonható felelősségre, mert a vétőképtelenről nem gondoskodott megfelelően, akadályelhárítási kötelezettségét nem teljesítette. E szabály alapján vonható felelősségre a gondozó, ha a kiskorú bűncselekményt követ el.

A PK 39. állásfoglalása mondja ki, hogy a veszélyes üzem és a vétőképtelen személy találkozása esetén a veszélyes üzem csak akkor mentesülhet a felelősség alól, ha a vétőképtelen elháríthatatlan külső okként idézte elő a károkozást. Ha akármilyen kis mértékben is, de fennállt az elháríthatóság, a veszélyes üzem teljes felelősség terheli.

A gyermekkorú a köznapi életben az ügyek általános vitelére törvény által feljogosított *szülője* által jelenik meg. Ha a kiskorú nem áll szülői felügyelet alatt (pl. a szülők meghaltak, szülői felügyeleti joguk szünetel, megszüntetették), a szülő által nevezett *gyám*, ennek hiányában a gyámhivatal által kirendelt gyám látja el törvényes képviselőjét a Csjt. szabályai alapján.

A Ptk. szabályozza kiskorú esetén a gyámhivatal *eseti gondnok* kirendelésére irányuló kötelezettségét, vagyis ha a szülő, a gyám, vagy a gondnok nem járhat el törvényben meghatározott esetekben, így pl.

- = ha jogszabály, gyámhatóság rendelkezése, érdekellentét, más tényleges akadály tiltja,
- = sürgős intézkedést kívánó esetben nincs, vagy nem állapítható meg a nem teljesen cselekvőképes törvényes képviselőjének személye /Ptk. 225.§/.

A gyermek a polgári peres eljárásokban

Ha gyermek szerepel tehát a perben *peres félként*, ő – mivel polgári jogilag nem teljesen cselekvőképes – a perjogban perbeli cselekvőképtelen, így helyette törvényes képviselője (szülő, gyám) jár el. Így a törvényes képviselő indíthat a gyermek nevében személyiségi jogainak megsértése iránti pert is.

Eseti gondnok kirendelése végett akkor kell megkeresni a gyámhivatalt, ha annak a Ptk.-ban előbb leírt feltételei fennállnak, vagyis pl. tulajdonközösség megszüntetése, örökbefogadás felbontása, származás-megállapítás iránti perekben. A Pp. 299.§ (3) bekezdése szerint apasági perben a kiskorú felperesnek a gyámhivatal rendel ki eseti gondnokot.

Ügygondnok kirendelése a Pp. általános szabálya alapján gyermek esetén nem lehetséges, hiszen a gyermeknek mindig kell, hogy legyen törvényes képviselője. /Pp.74.§/.

A Csjt. 74.§ szerint a szülői felügyelettel és gyermekelhelyezéssel kapcsolatos perekben a bíróságnak lehetősége van a gyermek meghallgatására indokolt esetben, különösen, ha maga a gyermek ezt kéri. A közvetlen vagy közvetett meghallgatás életkorát jogszabályok nem rögzítik, mindig az adott ügyben szereplő gyermek személyiségétől függ.

A 12/1996. (VI.22.) IMr. 3.§ szerint a bíróságnak a gyermek közvetlen meghallgatásáról való döntése során a gyermek életkorára, illetőleg – amennyiben arra a per adataiból következtetni lehet – érettségére figyelemmel kell lennie. A bírói gyakorlat szerint a 12-14 éves gyermeket pszichológus-szakértő útján hallgatják meg, előlött már közvetlenül a tárgyaláson. Ilyenkor a gyermek érdekeltként vesz részt a perben, és ügygondnokot is rendelhet részére a bíró a Pp. 279.§ (4) bekezdése alapján, valamint a szülők távollétében is meghallgatható a gyermek.

(A 14 év feletti gyermek elhelyezésére vonatkozó döntés csak egyetértésével hozható, kivéve, ha a választása fejlődését veszélyezteti.)

A gyermek polgári perben *tanúként* is megjelenhet, ez esetben ajánlott a törvényes képviselő jelenléte a kihallgatás során. Természetesen figyelembe kell venni a Pp.-szabályokat, így azt, hogy tanúként csak az hallgatható ki, aki közvetlenül tud az adatról, akitől erre nézve értékelhető információ nyerhető, akinek nincs olyan testi-szellemi fogyatkozása, ami miatt ki sem lehet hallgatni /Pp.167.§, 169.§/. Továbbá a gyermeket is megilleti a vallomásmegtagadás joga, erre figyelmeztetni kell /Pp.170.§/.

A Pp. 134.§ (2) bekezdése szabályozza azt az esetet, ha hallgatóként tartózkodik a teremben 18 év alatti személy (illetve témánk szempontjából gyermekkorú). Ilyen esetben a tanács elnöke a rendfenntartási jogosultságai körében a kiskorúakat eltávolíthatja a tárgyalóteremből.

A korhatár kérdése

Mint az az előbbiekből látható, a 14. életévnek különös jelentősége van a két nagy jogterületben. A büntető anyagi jog határozza meg azt az életkort, amely alatt valakit nem lehet felelősségre vonni, és amely fölött – akár pár napos eltéréssel – büntetőjogi szankciót kell vele szemben kiszabni. A polgári jog pedig azt, hogy milyen szabályok szerint jelenhet meg az ember a mindennapi élet szerződéseinek alanyaként, a gyermekek esetében, védelmük érdekében főszabályként határozza meg a szerződések érvénytelenségét.

Napjainkban előtérbe került a büntethetőségi korhatár problematikája, ezen belül is a leszállítás, a korhatár visszaállítása szükségessége.

Vavró István, az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezetője szerint a statisztikai adatok alapján indokolt lenne a büntethetőségi korhatár eredeti, 12. életévre visszaállítása.⁷

Egy másik nézet szerint a korhatárt vissza kellene állítani a 12. életévre, ez alatt a gyermek büntethetetlen lenne, a 12-14 éves korosztály esetén minden esetben pszichológusok, pszichiáterek vizsgálnák a beszámítási képességet, hogy az adott személy hogyan viszonyul a cselekményéhez, tudati-érzelmi síkon látta-e, láthatta-e előre annak következményeit, ha igen, miért tanúsította e társadalomra veszélyes, tilos magatartást. E korosztályra a büntető anyagi és eljárási jog fiataalkorúakra vonatkozó rendelkezéseit alkalmazná további enyhítésekkel.⁸

A Legfőbb Ügyészség 1995 nyarán készített összefoglaló jelentése szerint a főügyészségek nagyobb része (15) nem tartja indokoltnak a korhatár csökkentését annak ellenére, hogy esetleg bevezetnék az értelmi-erkölcsi fejlettség kategóriáját, enyhébb jogkövetkezményeket írnának elő. Ennek indoka az, hogy bár a gyermekkorú bűnözés tendenciája emelkedik, annak mértéke elmarad a felnőttekétől. A tizenkét és tizenhárom évesek felgyorsult testi és lelki fejlődése (akceleráció) nem mindig jár együtt a megfelelő értelmi és erkölcsi fejlettséggel, a gyermekkorú elkövetőknél a bűncselekmények motívumai mások, mint az idősebb korosztályoké, gyakran a meggondolatlanság, a befolyásolás, a közvetlen környezetükben fellépő veszélyeztető tényezők állnak a háttérben. Éppen ezért nem a büntetőjogra, hanem a megelőzésre kell helyezni a hangsúlyt, amelyet minden jelenlegi hiányossága ellenére az állami

gondoskodás, a gyámhatóság lát el. A jelentés szerint a magyar jogfejlődés mostani szakaszában nem látszik indokoltnak a vétőképesség alsó határának csökkentése.⁹

Az Igazságügyi Minisztérium Kodifikációs Főosztályának akkori vezetőjének 1998 tavaszi véleménye szerint szintén nem indokolt a korhatár leszállítása. Szerinte ha a Bc. alapján 14 év alatti gyermek a tárgyalóteremben hallgatóként nem tartózkodhat, akkor vádlottként se szerepelhessen.¹⁰

További érvként azt is szokták hozni, hogy ha a büntetőjoggal valaki fiatalon találkozik, az mély benyomást tesz rá, a hivatalság, a büntetéssel fenyegetettség érzete kellő visszatartó, elrettentő hatást fejt ki, és így később nem mer majd bűncselekményt elkövetni.

A leszállítás ellen hat viszont az a nemzetközi tendencia is, hogy ahol a korhatár 14 év alatt van (pl. Nagy-Britannia 10 év, Skócia 7 év, Hollandia 12 év), ott is felerősödtek a korhatár felemelésére irányuló törekvések. Romániában 14 évről 18-ra, Norvégiában 14-ről 15-re, Izraelben 9-ről 13-ra, Argentínában 7-ről 12-re, Kanadában 7-ről 12-re emelték fel a büntethetőségi korhatárt.

Véleményem szerint a gyermekek bűnözése a társadalom válságát jelenti. A jövő generációja érdekében nem a büntetésre, hanem a megelőzésre kell a hangsúlyt helyezni. A korszerű gyermekvédelmi törvény jogi-államigazgatási eszközei nem mindenhatóak, egyedül nem képes megoldani a család és a gyermeket körülvevő környezet hibáit. A kiskorúak növekvő agresszióját a hivatal csak korrigálni tudja; ha az eredeti környezetben rögzített antiszociális értékek hatása erősebb a törvény szép eszméinél, az együttműködés lehetetlenné válik. Ha a gyermekbűnözés etiológiáját vizsgáljuk, azt állapíthatjuk meg, hogy náluk a mikrokörnyezeti tényezők, közöttük is a családnak van kiemelkedő szerepe a kriminalitás útjára tévedésben, illetve az ettől való megóvásban. A bűncselekmények leggyakoribb okai:

- a nem megfelelő szülői felügyelet és ellenőrzés (a szülők nem ellenőrizték, a gyermek kivel barátkozik, mivel tölti a szabadidejét, nem vonták kérdőre, ha éjjel tért haza, ha idegen tárgyat találtak nála, elfogadták a gyermek átlátszó magyarázatait);
- a rendezetlen családi környezet (nem édesszülőkkel él együtt, csonka a család, az élettársak gyakori váltogatása);
- a szülők alkoholisták, züllött életmódja (társadalomellenes értékek közvetítése, a családi bevétel, a gyermeknek juttatott segély alkoholra elköltése);

⁹ A Legfőbb Ügyészség összefoglaló jelentése a gyermekkorú elkövetők esetében alkalmazott hatósági intézkedések törvényességi vizsgálatáról 1995. június 2. p. 23.

¹⁰ Személyes megkeresésre. Márki Zoltánnak a Doktoranduszok Országos Szövetsége által rendezett Tavaszi Szél Konferencián 1998. áprilisában.

⁷ Népszabadság 1999. január 6. június 5.

⁸ Kovács Levente: A gyermekkor elméleti és gyakorlati problémái a magyar büntetőjogban, in: Ügyvédek Lapja 1999/4.

– a gyermek alkoholizmusa (előfordult, hogy a játékteremből, italozás után azért indultak lopni, hogy a bevételből italt szerezhessenek), kábítószer-élvezete, játéktermi szenvedélye (az iskola helyett ide jártak, a szükséges pénz előteremtése érdekében sorozatos vagyoni elleni bűncselekményeket követtek el, a játékterem tulajdonosának adták el a lopott holmikat).¹¹

Az esetleges korhatár-leszállítás során viszont át kellene értékelni más jogágak, sőt jogterületek ebbéli határvonalait. Elsősorban a polgári jogban a cselekvőképesség fokozataira gondolok, hiszen a büntetőjogban a gyermekkor kategóriájának a polgári jogban az életkor szerinti cselekvőképtelenség, a fiataalkornak a korlátozottan cselekvőképesség felel meg. Ha 12 évre szállítanák le a büntethetőségi korhatárt, szerintem ez hatással van a polgári jog területére is, hiszen a kategorizálás nem véletlenül esik egybe, tekintettel van az ember életkorának emelkedésével – normális körülmények között – együtt járó értelmi, erkölcsi fejlődésére. Ha az egyik oldalon súlyosítjuk a gyermekek helyzetét (büntetőjogi felelősségre vonásukat kiszélesítjük), ezzel párhuzamosan lehetőséget kell adni a fokozódó felelősségüknek megfelelő, a társadalomban egyre erőteljesebb részvételükre, amely így kiterjed az általuk köthető jogügyletek szélesebb körének érvényessé elfogadásához.

De ugyanígy felül kell vizsgálni a szabálysértési, a munkajogi, sőt, akár a választójogi szabályokat is. Ugyanígy újragondolandó a fiataalkorúság 18. életév-határa is, hiszen ha az az érv a gyermekkorúak korhatár-leszállításánál, hogy a 13 évesek követik el a legtöbb bűncselekményt a gyermekkorúak közül, akkor arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy a 17-18 éves korosztály kriminalitása a legaktívabb.

Ma a regisztrált gyermekkorú bűnelkövetők száma kb. négyezer évente (1999-ben 4133, 2000-ben 3965), az összбүнözésen belül ez 3,5%-os arányt jelent, a gyermekkorú lakossághoz viszonyítva a gyermek bűnelkövetők számát pedig kb. 0,2 %-ot. A gyermek bűnelkövetők életkor szerinti megoszlását vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a 10 év alattiak aránya kb. 22 %, a 11 éveseké kb. 15 %, a 12 éveseké kb. 23 %, a 13 éveseké kb. 40 %.

A fiataalkorú bűnelkövetők aránya a következőképpen alakul: a 14 évesek kb. 13%, a 15 évesek kb. 22%, a 16 évesek kb. 28%, a 17 évesek kb. 37%.¹² Látható, hogy mindkét csoportban az egy évvel a korhatár alatti elkövetők száma és aránya a legmagasabb. Ha az a fő érv a 14. életév-korhatár leszállításában, hogy a 13 évesek kriminális aktivitása a legnagyobb, akkor a fiataalkorúság korhatáránál miért nem vizsgáljuk meg az esetleges korhatár-leszállítás lehetőségét, hiszen náluk a 17 évesek a „legrosszabbak”.

¹¹ Király Réka: A gyermekbűnözés kriminológiai ismérvei. in: Belügyi Szemle 2000/12. p. 41.

¹² ERÜBS 2000.

A korhatár-leszállítás ezen túl elindíthat egy beláthatatlan folyamatot a további korhatár-csökkentések felé, hiszen így már a 12 évesek lesznek azok, akik a legtöbb kriminogén cselekményt elkövetik a gyermekkorúak közül. Pár év múlva megint felvetődik majd a jelenlegi probléma, akkor majd a 12. életévnél javasolják meghúzni a büntethetőségi korhatárt, és ez így folytatódhat.

(Ausztriában a 19. életévét betöltött ember számít felnőttnek büntetőjogiilag.)¹³

Ez azonban csak azután mehet végbe, hogy a társadalom megismerette azokat a feltételeket, lehetőségeket, hogy a gyermek – pontosabban a családja révén a gyermek – megtanulhassa, mi a helyes, és mi a helytelen, mik az alapvető emberi együttélési normák. A számonkérés nem hajtható végre addig, amíg esélyt se adunk a helyes útra térésre, amíg naponta bombázzuk a gyermekeket az utcán, a tévében, otthon az erőszakkal, az intoleranciával, az én-központúság abszolútizmusával. Ugy kell nevelni őket, hogy megértsék, a szabadság addig terjed, amíg a másik embert nem sérti, nem pedig azt jelenti, hogy mindent szabad, ami nem tilos. Ez utóbbi filozófiának beláthatatlan következményei lehetnek a társadalom jövője szempontjából.

Összefoglalva, tehát a prevenció az, amely kiutat mutat a felfordult, anómiás világból, mert a fennmaradásunkat kockáztatjuk azzal, hogy a gyermekvédelmet – magas költségei, hosszútávú megtérülése miatt – elutasítjuk magunktól, nem vagyunk hajlandók vesződni vele. Gyakori vélemény, hogy még a felhők bünaldözésére, rehabilitációjára sincs pénz, szakember, intézményi lehetőség, hát akkor a gyermekkel miért törődnénk. Ez a felfogás helytelen, hiszen éppen már a legtöbb korban úgy kell nevelni az embert, hogy a szabadságának korlátait ismerje és elfogadja, hogy felnőve az erkölcsi alapelvek szerint éljen, és a gyermekeit is erre tanítsa majd.

¹³ Az Osztrák Köztársaság törvénye a fiataalkorúak bíróságáról Jugendgerichtsgesetz, BGBl. 399/1988. október 20. 1. §.

A GYERMEKKORÚAK BŰNÖZÉSE

Király Réka

Fogalommagyarázat

A gyermekbűnözés témakörét a büntető jogtudományok közül egyedül a kriminológia képes vizsgálni, hiszen – a büntetőjoggal ellentétben – a bűnözés részének tekintik az azok által elkövetett bűncselekmények összességét is, akik nem vonhatók felelősségre büntetethőséget kizáró ok miatt.

A gyermekbűnözés mint társadalmi jelenség azoknak a cselekményeknek az összessége, amelyek veszélyesek a társadalomra, és amelyekre a Büntető Törvénykönyv büntetés kiszabását rendeli (1978. évi IV. tv. 10.§ (1) bek.), de a törvényben megállapított büntetethőséget kizáró ok miatt a büntetőjogi felelősségre vonást mellőzik, ugyanis a Btk. 23.§-a szerint:

„Nem büntethető, aki a cselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét nem töltötte be.”

A polgári jog szerint cselekvőképtelennek ez a „védettsége” a tizennegyedik születésnapjáig tart, a következő napon már fiataalkorúnak számít. (Az életév-határ alapja az, hogy az általános iskolát a gyerekek nagy többsége ekkor fejezi be, a pubertáskor kezdete is körülbelül ez, illetve ekkorra már kellő tudással, tapasztalattal, erkölcsi értékeléssel kell rendelkezniük a gyerekeknek.) A cselekmény elbírálásakor az elkövetéskori életkort kell figyelembe venni, így ha valaki gyerekkorúként követ el bűncselekményt, és ez később (fiatal- vagy felnőttkorban) derül ki, akkor is gyerekkorúként felel. A büntetőjog megdönthetetlen vélelme szerint a gyerekkorú nem rendelkezik a szükséges belátási képességgel, ezért indokolt a büntetés mellőzése, ehelyett a nagyobb határfokú nevelést kell alkalmazni.

A gyermekbűnözés morfológiai jellemzői

Mivel a gyermekbűnözésnél a látencia talán még a felnőttekénél is nagyobb, a bűnözés terjedelmének vizsgálata nehézségekbe ütközik. Statisztikai forrásként az Egységes Rendőrségi, Bírósági és Ügyészségi Statisztika használható, a szükséges fenntartásokkal.

A tizenégy év alatti elkövetők számát és bűnözésük dinamikáját vizsgálva az állapítható meg, hogy a gyermekkorú elkövetők száma növekszik. 1980-ban 2680 fő, 1990-ben 3744, 1995-ben 4169, 1998-ban 3864, 1999-ben 4133 fő gyermekkorú követett el regisztráltan bűncselekményt. (Mint látható, hullámzó a dinamika.) A bűnözés értékelésénél azt is figyelembe kell venni, hogy a lakosság, így a gyermekek száma is csökken. Tisztított arányszámot akkor kapunk az adatokból, ha a gyermekkorú elkövetők számát a gyerekkorúak számához viszonyítjuk, így a látszólagos csökkenések ellenére a gyerekkorúak bűnözése ténylegesen emelkedik. (Az arányok:

1980-ban 0,12%, 1990-ben 0,19%, 1995-ben 0,24%, 1998-ban 0,23%, 1999-ben 0,25%.)¹

A *bűncselekmények fajtáit* vizsgálva megállapítható, hogy a vagyoni elleni bűnözés részaránya az össz-gyermekbűnözésen belül kb. 90%. (Ezek közel fele lopás, egy negyede betöréses lopás, 3-4 % rablást követ el.) A közrend elleni bűncselekmények aránya kb. 6 % (ezeknek majdnem fele garázdaság), a személy elleni bűncselekményeké 2,4 % (évek óta 1-3 gyermek követ el emberölést), a nemi erkölcs elleni bűncselekmények aránya elenyésző (0,4%), de mégis megdöbbentő, hogy regisztráltak. Közlekedési bűncselekményért a gyermekkorú elkövetők kb. 3%-át vonják felelősségre.

Az *életkor* növekedésével egyenes arányban nő a gyerekkorú tettesek száma. Az utóbbi évek adatai szerint a 13-14 év közöttiek alkotják az elkövetők kb. 40 %-át, a gyerekkorú elkövetők közül minden ötödik tíz év alatti.

A *nemek arányát* vizsgálva a gyermekbűnözés a felnőttbűnözés adatait követi, vagyis kb. 90-10 % a nők javára. A leány elkövetők aránya kis mértékben ugyan, de emelkedik (1988-ban 8,9 %, 1994-ben 9,6 %, 1998-ban 10,8%).

A *gyerekek szociális-családi helyzetét* vizsgálva az elkövetők kb. hetven százaléka rendezett körülmények között él, mindkét szülője neveli. Az elvált szülők által neveltek aránya 13-14 %, az özvegy szülőknél ez az arány három százalék körüli, az állami gondozottak az elkövetők 6-9 %-át adják. Azok a gyerekek, akiknek a *szülei* kevésbé képzettek, műveltségi színvonaluk alacsony, az elkövetők kb. háromnegyedét adják. Viszonylag alacsony a szellemi foglalkozású, a vezető beosztású és a munkanélküli szülők gyerekeinek kriminalitása (1-3 %).

Az *elkövetési mód* vizsgálata során azt a megállapítást tehetjük, hogy míg a hetvenes években főleg egyedül követték el² a bűncselekményeket a gyerekek, a nyolcvanas, kilencvenes évekre már a társas elkövetés a jellemző, kb. háromnegyedük már 2-5 fős társaságban bűnöz. A legtöbben (kb. 40 %) gyerekkorú társukkal, kb. azonos arányban bűnöznek fiatalokkal és vegyesen (13-18 %), 4-6%-uk pedig felnőttel követi el a bűncselekményt. Csak mintegy egyötödük bűnöz egyedül. (A társas elkövetés veszélyessége ebben a korosztályban az, hogy egymást biztatják, egymás előtt fitogtatják az erejüket, így olyan cselekményeket is megtesznek, amelyeket egyedül nem tennének meg, a felelősséget megoszthatják, könnyebb az egymásra mutogatás. A felnőttekkel elkövetett deliktumoknál az a gyakori, hogy a gyerekek az idősebbek rábírására bűnöznek, a felnőttek eszközként veszik igénybe a

gyerekeket, pl. ablakon bemászáshoz, az idegen dolog tényleges elvételéhez, testi sértés elkövetéséhez.)

A gyermekbűnözés *területi megoszlása* tekintetében évtizedek óta a főváros és Borsod-Abaúj-Zemplén megye a legfertőzöttebb területek. Szintén magas a gyerekkorú elkövetők száma Pest és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben (8-9%). Hagyományosan alacsony az elkövetők száma a dunántúli megyékben (Győr-Moson-Sopron, Tolna, Vas, Zala, Veszprém, Komárom-Esztergom, Baranya megyékben 2-4 %). (Ha azonban nem az abszolút számokat, hanem a tízezer gyerekkorú lakosra jutó gyakoriságot vesszük figyelembe, akkor azok a megyék állnak az élen, ahol alacsony a gyerekszám pl. Tolna, Nógrád.)³

A gyermekbűnözés oksági jellemzői

A kriminológia oksági tényezők alatt érti a természeti környezetet, a társadalmi környezetet és az elkövető biológiai tulajdonságait. Ezek a meghatározók nemcsak a felnőtteknél, hanem a gyerekeknél is kutathatók.

Biológiai tényezők

Az ember születésekor nem rendelkezik tudattal, differenciált személyiséggel, emléképpel, hanem az egyedfejlődés során fokozatosan sajátítja el azokat a magatartásformákat, feltételes reflexeket, amelyek az életben maradáshoz kellenek. A szocializációban nemcsak a szülők nevelése, hanem a külső társadalmi környezeti hatások is jelentős szerepet kapnak. A gyerekek által tanúsított deviáns magatartási formák eredetét tehát az előbbi tényezőkben kell keresni.

Ranschburg Jenő pszichológus szerint a csecsemő életének első hat-hét hónapjának döntő hatása van a szocializációs folyamat sikerére illetve sikertelenségére. Ebben az időszakban a csecsemő legfontosabb feladata az, hogy megtanuljon különbséget tenni ismerős és idegen között. Ha azonban az általa érzékelhető családi viszonyok ezt nem teszik lehetővé (az anya vagy a gyermek kórházi kezelése, vagy állami gondozásba adás) különbségtételre képtelenség a környezethez való differenciálatlan viszonyuláshoz vezet, melyből a kamaszkorra kialakulhat a hideg és kegyetlen pszichopata agresszió, amelynek hátterében nem lehet indulatot találni. Az ilyen ember nem azért támad, mert haragszik a másokra, hanem mert ezt tartja helyesnek az adott helyzetben.⁴

Társadalmi tényezők

A biológiai tényezők mellett fontos szerepe van a mikro- és makrokörnyezeti viszonyoknak is a bűnözés alakulásában. Mint majd az a későbbiekben látható lesz, e

¹ Népszámszám, korstruktúra, bűnözés (Az Igazságügyi Minisztérium Kodifikációs Elemzési és Statisztikai Főosztálya Bp. 2000) 6. és 10. táblázat adatainak alapján.

² Mesko Éva: A gyermekkorú kriminalitásról vallott nézetek a polgári szakirodalomban, in: Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok XVII. (Bp. 1980) p. 270.

³ A felhasznált adatok az Egységes Rendőrségi Ügyészségi és Bírósági Statisztika című munkából.

⁴ Népszabadság – dokumentumriport. 1995. szeptember 30.

két tényező között szorosak az összefüggések, együtt alakítják azokat az okokat, amelyek végül a bűnözés útjára viszik nemcsak a felnőtteket, hanem a gyerekeket is.

A *makrokörnyezeti tényezőkhöz* olyan társadalmi elemeket sorolhatunk, amelyek csak közvetett kapcsolatban vannak a bűnözéssel, hatásuk távoli, de nem elhanyagolható. Ilyenek a termelés, a tulajdonviszonyok, az elosztási rend, az ezekből fakadó hátrányos társadalmi helyzet, esélyegyenlőtlenség a tanulás, továbbképzés, kultúramegismerés területén, az iskolarendszer rejtett diszkriminatív hatása, a munkanélküliség, az urbanizáció, a társadalom anómiás állapota.⁵

Ezek a tényezők a gyermekek bűnözésnél még távolabbról mutathatók ki, elsősorban a szülőkön, a családon, az iskolán keresztül, és ezek közvetítésével ugyanúgy rájuk is kihat a közmorál, a társadalmi közhangulat, a migráció, az életformaváltás, az elgyökértelenedés.

A *mikrokörnyezeti tényezők* olyan személyi kapcsolatokat jelentenek, amelyek közvetlenül fennállnak vagy hatnak az egyén szocializációs folyamatában, nem megfelelő fejlődés esetén torzulások, hibák, hiányosságok okozói lehetnek.⁶

Ezek például gyerekeknél:

A család

A társadalom alapintézményeként erkölcsi-jogi feladata az új generáció felnevelése és szocializációja. Értékközvetítésének és -követelésének sikerességétől nagyban függ, hogy milyen lesz a gyermek sorsa. A szülők egészséges értékrendje, szociális adaptációja, felelősségérzete, érettsége ugyanúgy tényező ebben a körben, mint a szülők testi egészsége, szellemi színvonala, kulturális igénye. Ha a gyermek bűncselekményt követ el, az általában a nem megfelelő szülői felügyeletre és ellenőrzésre, a szülő negatív példájára⁷ a rendezetlen családi körülményekre (csonka család, szülő élettársával, annak gyermekeivel élés)⁸, a szülő alkoholista, züllött életmódjára, gyermek alkohol- és kábítószer-fogyasztására vezethető vissza.

Az iskola

Különösen az általános iskola feladata az alapvető ismeretek közvetítése, a helyes képzetek megerősítése és továbbfejlesztése, a helytelenek korrigálása, leépítése a nevelés eszközeivel. Így fontos szerep jut az oktatási rendszereknek a szocializációban. Másrészt a gyermeknek a pedagógussal (túlzott fegyelmelés, segítségnyújtás hiánya) és az osztálytársaival (sértegetések, csúfolódás, kiközösítés) való nem megfelelő kapcsolata hatására a gyermek maga is kezdi rossznak hinni magát, már nem

⁵ Vigh József: Kriminológiai alapismeretek (Nemzeti Tankönyvkiadó Bp.1998) p. 186.

⁶ Vigh: id. mű. p. 182.

⁷ A Legfőbb Ügyészség összefoglaló jelentése a gyermekkorú elkövetők esetében alkalmazott hatósági intézkedések felülvizsgálatáról 1995. június 7. p. 8.

⁸ Mckó: id. mű 276.

törődik mások véleményével, nem tanul, megbukik, évisméltés, kimaradás, csavargás, rossz társaságba kerülés – és innen már szinte egyenes út vezet(het) a bűnelkövetői pályához, ha már a család sem törődik vele. Fontos tehát, hogy a pedagógus felismerje a gyermekre nehezedő, iskolatársaktól eredő nyomást, és idejében közbeavatkozzon. Hiszen ha a tanár nem lép fel ilyen esetben, a zaklatásban részt nem vevő többi gyermek morális tartása is csorbát szenved.

A baráti társaság

Fontos szocializációs szerepe van, hiszen a viselkedési normák nagy részét itt lehet megtanulni (pl. párkapcsolatok). Azonban a baráti társaság jelentős kriminogén tényező is lehet, ha deviáns szubkultúrájú, amely így mind káros hatással van a kialakulóban levő, a szülők által gyakran nem megfelelően tolerált személyiségre. Ez könnyen oda vezethet, hogy a pár évvel idősebbek (erejük, tekintélyüket latba vetve) elesábitják a gyermeket a deviáns csoportokba, ahol gyakran a kriminalitás révén fogadtatják el magukat a csoporttagokkal. Növeli az antiszociális társaságba keveredés esélyét, hogy a kiskamasz fejlődő egyéniségével együtt járó problémákat gyakran nem képesek tolerálni a szülők, illetve ha az iskolai kudarcokat nem tudja feldolgozni a gyermek, a szülő.

A média

A tömegtájékoztató (tévé, rádió, videó, mozi, újságok, reklámok, plakátok) a pozitív hatása mellett (ismeretek elérése, bővítése, szórakoztatás) képes lehetőséget teremteni a manipulációra, a megtévesztésre, félelem, szorongás, tömeghisztéria kiváltására.

Az erőszakfilmek áradatának káros hatása egyértelműen kimutatható a gyermekbűnözésnél, mert a kiskorúak agresszivitását nagymértékben felerősítik. Az élmények hatására a felgyülemlett, és a családban fel nem oldott, nem megfelelően kezelt indulatok bármikor, bárki ellen, bármilyen formában kitorhetnek belőlük. Így például a kutatások kiderítették, hogy a délszláv válság televíziós és rádiós közvetítése az ott élő gyermekekre óriási traumatizáló hatással volt, hiszen a háború borzalmaival bevitte az otthonukba.⁹

A gyermekbűnözés megelőzési lehetőségei

A gyermekbűnözés helyes megelőzési rendszere rendkívül lényeges abból a szempontból, hogy ezzel a leendő felnőttek bűnözésének nagyságát is mérsékelni lehet, hiszen a bűncselekmények elkövetése a gyerekeknél sokszor csak tünetértékű. Emögött súlyos veszélyeztető tényezők állhatnak, amelyek már korábban is szükségessé tették volna a megelőző beavatkozást.

⁹ Pogonyi Lajos: A trauma kapszulája utólag tobban in: Népszabadság 1995.okt.12.

A gyermekkorú elkövetők esetében az olyan megelőző intézkedések állnak előtérben, amelyek speciálisan csak kiskorúakkal szemben alkalmazhatók. A veszélyeztetett kiskorúakkal, családjukkal az államigazgatás rendszere foglalkozik.

Az 1997. november 1-je előtti helyzetet elemezve az állapítható meg, hogy a nyomozhatóságok leggyakrabban (a gyermekkorú elkövetők több, mint 75 %-ánál) gyámhatósági védő-óvó intézkedéseket (a gyermek, szülő figyelmeztetése, pártfogó ki rendelése, nevelési tanácsadók, gyermek-ideggondozó intézetek felkeresésére kötelezés, segélyezés) kezdeményeztek, és csak ritkán éltek az ideiglenes hatályú intézeti beutalás lehetőségével, amely a jogszabályok szerint akkor alkalmazható, ha a gyermekkorú súlyos veszélyeztetettsége miatt az addigi környezetében nem hagyható és elhelyezés azonnali intézkedést igényel.¹⁰

Az 1997. november 1-je óta hatályos a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény (1997. évi XXXI. törvény) alapvetően preventív, szolgáltató jellegű, nem pedig hatósági. Lényeges változtatása, hogy megosztja a gyermekvédelmi feladatokat az állam és az önkormányzatok között (az itt működő gyámhatóságok megszűntek, helyettük új, hatósági jogkörrel felruházott és az önkormányzatoktól független intézmények, gyámhivatalok jöttek létre.) Szakemberek szerint a törvény korszerű, de a hazai viszonyokat és anyagi lehetőségeket messze megelőzi.

A törvény rövid tartalma:

Az alapvető rendelkezések között szól a céljáról (segítségnyújtás, gondoskodás), a szülői és gyermeki jogokról és kötelességekről. Ezek közül kiemelendők: minden gyermeknek joga van a családjában nevelkedni, még a veszélyeztetett gyermeket is csak akkor szabad elszakítani a szüleitől, ha ez éppen a gyermek érdekében végképp elkerülhetetlen, a családjukból kiemelték számára viszont az általában normálisnak tekintett családi környezetre leginkább hasonlító körülményeket kell megteremteni. A gyermekjóléti szolgálat szakemberei akkor kezdeményeznék csak a hatósági eljáráásokat, ha a prevenció végképp kudarcot vall. A törvény a családméretű intézményeket preferálja a nagy nevelőintézetekkel szemben, bevezette a helyettes szülő státuszt (ez azt jelenti, hogy a vér szerinti szülő maga jelölné ki, hogy átmeneti akadályoztatása esetén ki vegye át gyermeke felügyeletét, így azt nem kellene intézeti utalni), a gyermekekkel foglalkozó intézmények szignalizációs kötelezettségét, az országgyűlési biztos feladatává tette a gyermeki jogok védelmét (a tervezetben kismeggyógyintézetek gyermekvédelmi ombudsmanról volt szó). Pozitívuma továbbá, hogy foglalkozik az állami gondozásból kikerülő fiatal felnőttekkel is, és az adatvédelemről is rendelkezik.

A finanszírozást is differenciálja a törvény. Van, amit a központi költségvetés finanszíroz (a pénzbeli ellátások közül kettőt), van, amit a helyi önkormányzat költségvetéséből fizetnek, de az állam hozzájárulást ad (ezek a pénzbeli és természetbeni ellátások, illetve a személyes gondoskodás egyes kiadásai), és végül az igénylőnek kell

fizetnie térítési díjat a személyes gondoskodás alapellátásaiért, és gondozási díjat a nevelésbe vétel esetén.

A törvény a gyermekvédelmi eszközöknek új rendszert teremt. Ezek lehetnek ellátások és hatósági intézkedések. Az ellátások három fajtája:

- pénzbeli ellátás: rendszeres és rendkívüli gyermekvédelmi támogatás, gyermek-tartásdíj megelőlegezése, otthontermelési támogatás;
- természetbeni ellátás: a törvényi példák szerint ilyen a tankönyv-, tanszerellátási, tandíjtámogatás, étkeztetési díjtérítés;
- személyes gondoskodás: lehetnek alapellátások (a helyi önkormányzat adja), ezek a gyermekjóléti szolgáltatás, a gyermekek napközbeni ellátása, a gyermekek átmeneti gondozása, vagy lehetnek szakellátások (a megyei/fővárosi önkormányzatok feladata), amelyek az otthont nyújtó ellátások és a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás kiépítése.

A hatósági intézkedések (a jegyző illetve a gyámhivatal jár el) fajtái: védelembe vétel, családba fogadás, ideiglenes hatályú elhelyezés, átmeneti vagy tartós nevelésbe vétel, utógondozás és utógondozói ellátás.

A törvény harmadik nagy szakasza a gyámügyi igazgatás új szabályairól szól, amelynél leszögezi, hogy ez állami feladat, és az ezügyben eljáró szervek a következők: a települési önkormányzat jegyzője, a városi gyámhivatal, a megyei gyámhivatal és az emellett működő fiatalok hivatásos pártfogója.

A gyermek a társadalom fennmaradásának, fejlődésének záloga, ezért erkölcsi kötelességünk is, hogy minden lehetőséget megadjunk nekik a biztonságos élethez, a testi, szellemi, érzelmi gyarapodáshoz. Ezért a hatékony gyermek- és ifjúságvédelem jogi feltételeinek megteremtése nyilván sokat segíthet a gyermekek bűnelkövetővé válásának megelőzésében, de önállóan, csak a jog eszközeivel nem tudja megoldani a problémát. A kiskorúak növekvő agressziója azt jelzi, hogy a társadalmi környezet és a család válságos helyzetben van. Az eredeti környezetben rögzített értékek gyakran szembe állnak az intézményi próbálkozásokkal a kiskorúak javításában, így az együttműködés lehetetlenné válik. Pedig ha csak egy olyan generációt sikerülne felnevelni, amelyik kevesebb bűncselekményt követne el, hosszútávon akár a felnőttkori bűnözés mértéke is csökkenne, illetve stagnálna.

A társadalom a jövőjét teszi kockára azzal, hogy elhanyagolja, magas költségei és késői megtérülése miatt elutasítja magától a család- és ifjúságvédelmet.

¹⁰ Legfőbb Ügyészség id. jelentése p. 17,18.

A KÁBITÓSZERREL VISSZAÉLÉS BŰNCSELEKMÉNYÉHEZ KAPCSILÓDÓ JOGALKALMAZÁSI KÉRDÉSEK

Németh Miklós¹

A kábítószerrel visszaélés bűncselekményéről röviden

A Büntető Törvénykönyvet 1999. március 1-i hatállyal módosító büntetőjogi novella, az 1998. évi LXXXVII. törvény jelentősen megváltoztatta a kábítószerrel kapcsolatos törvényi tényállásokat, illetőleg újakat is hozott létre. A jelenleg hatályos törvény 282.§-a tartalmazza a kábítószerrel visszaélés bűncselekményének tényállását, a 282/A.§ az ugyanezen cselekménynek a kábítószerfüggő személy által megvalósított tényállását, a 283.§ a kóros szenvedélykeltés, míg a 283/A.§ a kábítószer készítésének elősegítése bűncselekmények tényállását.

A kábítószerrel visszaélés bűncselekményének jogi tárgya az állampolgárok egészségének sértettségéhez fűződő társadalmi érdek, azaz a közegészség védelme, elkövetési tárgya a kábítószer. Arra, hogy pontosan milyen szerek, anyagok minősülnek kábítószernek, nem térek ki, hiszen a vázolandó jogalkalmazási problémák megértéséhez e vonatkozásban elegendőek az általános szintű ismeretek.

A kábítószerrel visszaélés bűncselekményének valamennyi alap- és minősített esete kizárólag szándékos elkövetés esetén büntetendő, az elkövetőnek tehát tudnia kell, hogy kábítószerre követi el a visszaélést, s ennek ismeretében és ellenére kell a következményeket kívánva vagy azokba belenyugodva cselekednie.

Különösen fontos változást jelentett, hogy a korábbi szabályozástól eltérően – a 282.§ vonatkozásában – a törvény az elkövetési magatartásokat két csoportba osztja. A 282.§ (1) bekezdése a fogyasztói típusú magatartásokat – természet, előállítás, megszerzés, tartás, országba behozatal, kivitel, átvitel – míg a (2) bekezdés a forgalmazói típusú magatartásokat – kínálás, átadás, forgalomba hozatal, kereskedés – sorolja fel. Az eltérő csoportba tartozó magatartások jelentősége a büntetési tételnél jelentkezik, hiszen az (1) bekezdéses elkövetést a törvény öt évig terjedő szabadságvesztéssel rendeli büntetni, a (2) bekezdés esetében pedig kettőtől nyolc évig terjedhet a büntetés.

A 282.§ (3)-(5) bekezdései sorolják fel a minősített eseteket, amelyekhez eltérő büntetési tétel kapcsolódik attól függően, hogy az (1) vagy a (2) bekezdésben foglalt magatartások minősített eseteiről van-e szó. A (3) bekezdésben szabályozott minősítő körülmények:

- a) az üzletszerűség,

¹ Dr. Németh Miklós, bírósági fogalmazó, Győri Városi Bíróság.

- b) a fegyveres elkövetés,
 c) a hivatalos vagy közfeladatot ellátó személyként való elkövetés,
 d) ha a tizennyolcadik életévét betöltött személy tizennyolcadik életévét be nem töltött személy felhasználásával követi el a cselekményt, illetve ha az elkövetés folytán ilyen személy jut kábítószerhez, végül

e) ha nem kábítószerfüggő személy kábítószerfüggő személy felhasználásával követi el a bűncselekményt.

A c) és e) pont alatti minősített eseteket a büntetőjogi novella vezette be, a d) pontban foglaltakat pedig módosította. A büntetési tétel mindegyik minősített elkövetésnél egyforma, azonban ha (1) bekezdésű fogyasztói típusú magatartásról van szó, kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés szabandó ki, a (2) bekezdésű forgalmazói elkövetés esetében pedig öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés.

A 282.§ (4) bekezdésében foglalt minősített esetet szintén az új szabályozás hozta létre. Eszerint ha a bűncselekményt oktatási, köznevelési, gyermekjóléti és gyermekvédelmi, közművelődési feladatok ellátására rendelt épületek területén, annak környezetében, a fegyveres erők vagy a büntetés-végrehajtási szervezet objektumaiban követik el, a büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés. Fontos kiemelni azonban, hogy ezen minősített elkövetéseket csak a 282.§ (2) bekezdésében foglalt forgalmazói típusú magatartásokkal lehet megvalósítani.

A 282.§ (5) bekezdésében szabályozott minősítő körülmények a jelentős mennyiségű kábítószerre való elkövetés, illetőleg ha az elkövető bünszervezet tagjaként vagy megbízásából követi el a bűncselekményt. A büntetési tételek itt is aszerint alakulnak, hogy milyen típusú elkövetési magatartásról van szó, (1) bekezdésű fogyasztói magatartás esetén a büntetés öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, (2) bekezdésű forgalmazói típusú elkövetés esetén tíz évtől tizenöt évig vagy életfogytig terjedő szabadságvesztés. Fontos kiemelni, hogy a (2) bekezdésű elkövetési magatartásokhoz tartozó büntetési tételek megegyeznek az emberölés bűncselekményének alap- és minősített eseteinek büntetési tételeivel, a jogalkotó ezzel fejezi ki a cselekmény társadalomra veszélyességének mértékét.

A (6) bekezdés egyfajta sui generis, önálló tettesi cselekménnyé nyilvánított bűnszegédi magatartást – a kábítószerrel visszaélés bűncselekményéhez anyagi eszköz szolgáltatását – rendeli büntetni, az alapcselekmény (1)-(5) bekezdés szerinti minősítésénél szereplő büntetési tételeket alapul véve.

A (7) bekezdés egy szintén sui generis, azonban előkészületi magatartást rendel büntetni három évig terjedő szabadságvesztéssel oly módon, hogy a Btk. 18.§ (1) bekezdésében szabályozott előkészület törvényi tényállásából egy kivétellel – a (6) bekezdésben már szabályozott anyagi eszközök szolgáltatásáról van szó – átemeli az elkövetési magatartásokat.

A 282.§ (8) bekezdésében egy vétségi alakzatot találunk, amelyet az valósít meg, aki csekély mennyiségű kábítószerre követi el a visszaélést. Itt is megtaláljuk a fogyasztói és a forgalmazói típusú elkövetési magatartások szerinti differenciáltságot a

büntetési tételek tekintetében, előbbi esetében két évig terjedő szabadságvesztés, közérdekű munka vagy pénzbüntetés a szankció, utóbbinál – fontos, hogy a 282.§ (2) bekezdésében foglalt elkövetési magatartásokból itt csak a kínálás és az átadás szerepel – két évig terjedő szabadságvesztés a büntetés.

A 282.§ (9) bekezdése vétségként a kábítószer fogyasztását és a fogyasztásra való felhívást – mint sajátos előkészületi magatartást – rendeli két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetni. A törvényhely sajátossága, hogy az 1999. március 1. előtti szabályozástól eltérően, már közvetlenül bünteti a fogyasztást, nem pedig a megszerzésen keresztül.

Az 1998-as büntetőjogi novella jelentős mértékben átalakította a 282/A.§-ban foglalt rendelkezéseket, amelyek jelenleg a kábítószerfüggő fogyasztó által megvalósított visszaélési cselekményeket szabályozzák. A törvényhely részletesebb ismeretelésére a későbbiekben térek ki, annyit azonban előljáróban szükséges megjegyezni, hogy a jogalkotó ebben a szakaszban kifejezésre juttatta azon álláspontját, miszerint a kábítószerfüggővé vált fogyasztó inkább áldozat, mintsem elkövető, ezért megbüntetés helyett a hangsúlyt a gyógyítására kell helyezni. Ez a felfogás tükröződik a büntetési tételekben és az elterelés lehetőségét biztosító szabályokban is.

Tekintettel arra, hogy a kábítószerrel visszaélés bűncselekményének a minősülése szempontjából nagy jelentősége van az elkövetési tárgy, azaz a kábítószer mennyiségének, pár szóban szükségesnek tartom vázolni az erre vonatkozó szabályozást. E helyütt pusztán alapvetésekkel foglalkozom, mivel a mennyiségi kérdésekkel kapcsolatosan több probléma jelenleg is nyitott, a tanulmány ezekkel külön fejezetben foglalkozik, ennél fogva ezen részeknél részletesebben lesz szó a mennyiségi szabályozásról.

A törvény koncepciója az elkövetési mennyiség tekintetében három rétegűnek nevezhető. A csekély mennyiségű kábítószerre való elkövetés a 282.§ (8) bekezdése értelmében enyhébb jogkövetkezményt von maga után, míg a jelentős mennyiség az (5) bekezdés a) pontja alapján minősített esetet alapoz meg. A köztes mennyiségi intervallum – ehhez a törvény nem társít elnevezést! – jelenti lényegében az alap esetet.

A mennyiségi kategóriákra vonatkozóan 1999. március 1. előtt a Legfelsőbb Bíróság 155. számú Büntető Kollégiumi Állásfoglalásában találtunk szabályozást, jelenleg a mennyiségi határokat a Btké. 23.§-a határozza meg.

A hatályos szabályozás kapcsán felmerülő egyes jogértelmezési és jogalkalmazási problémák

1. A kábítószer büntetőjogi fogalmának hiánya

A Büntető Törvénykönyv úgy beszél több helyütt is kábítószerrel, hogy nem határozza meg a kábítószer fogalmát. Különböző rendeletekből kiindulva ugyan megállapíthatjuk, hogy mely anyagok tartoznak a kábítószerek körébe, de ez még

mindig nem jelent konkrét, s egyben általánosításra is alkalmas definiálást. Való igaz, hogy ez a tanulmány a jogalkalmazói gyakorlatban felmerülő jogértelmezési problémákat tárgyalja, ám ennek ellenére fontosnak tartom, hogy pár szóban érintsem a fenti hiányosságot.

Amennyiben sikerülne egy általános, széles értelemben alkalmazható kábítószer fogalmat meghatározni, azt követően úgy is fogalmazhatnánk, hogy kábítószer minden olyan anyag, szer, amely ennek a definíciónak megfelel, továbbá szerepel az egyéb jogszabályokban megtalálható jegyzékek valamelyikében.

A fogalom-meghatározás alapvető nehézségét az képezi, hogy a kábítószer-bűnözés kínálati oldala egyre ölesebb lépésekkel bővíti a kábító hatású anyagok körét. Amíg ezek az új anyagok, szerek nem kerülnek fel valamelyik kábítószernek minősülő anyagokat felsoroló jegyzékre, addig büntetlenül és szabadon lehet velük visszaélni. Ebből a szempontból tehát problémát jelent, hogy a kábítószer meghatározása lényegében egy felsorolása az oda tartozó szereknek, könnyebbséget jelentene egy átfogó meghatározás.

A kábítószer fogalmát adó meghatározás konstruálásakor több helyről is kiindulhatunk.

A Btk. 282. §-ához fűzött miniszteri indoklás meglehetősen szűkszavúan intézi el a kérdést, amikor azt mondja, hogy büntetőjogi szempontból is ugyanaz tekintendő kábítószernek, amit külön jogszabály kábítószernek nyilvánít. Az indoklás továbbá a kábítószerek fogalmi körébe vonja a visszaélés szempontjából veszélyes pszichotróp anyagokat is. Ezt a levezetést találjuk a Btk. Kommentárban is, amely szerint büntetőjogi szempontból azt kell kábítószernek tekinteni, amit a kábítószer termelésének, gyártásának, feldolgozásának, forgalomba hozatalának, raktározásának és használatának szabályozásáról szóló 1/1968. (V.12.) BM-EüM. számú együttes rendelet 1-3. számú melléklete felsorol. A kommentár a pszichotróp anyagok vonatkozásában a 4/1980. (VI.24.) EüM-BM. együttes rendeletet említi meg, miszerint a rendelet tartalmazza azon pszichotróp anyagok listáját, amelyeket a visszaélés szempontjából veszélyes anyagokként kell kezelni.

A nemzetközi szerződések háza táján kutakodva elsőként a New Yorki Kábítószer Egyezményt kell vizsgálnunk. Az egyezmény szerint kábítószer mindazon anyag, amely az egyezmény mellékletét képező I. és II. számú jegyzékeken szerepel. Ugyanilyen meghatározást tartalmaz a pszichotróp anyagokra vonatkozóan a Bécsi Kábítószer Egyezmény is. Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a fent említett két rendelet emelte a belső jog részévé a két egyezményt, ez az oka, hogy a rendeletek kábítószereket illetve pszichotróp anyagokat felsoroló listái lényegében megegyeznek a két egyezmény jegyzékeinek tartalmával.

Tekintettel arra, hogy az eddigiekben ismertetett hatályos jogi szabályozás nem lehet kiindulópont egy alkalmazható kábítószer definíció létrehozásánál, egyéb területeken kell megoldást keresni.

Az 1930. évi XXXVII. törvénycikk – amely az 1925. február 19-én Genfben kötött Nemzetközi Ópiumegyezmény becikkelyezésére született – miniszteri indoklása tartalmaz egy viszonylag alapos fogalmi meghatározást. Eszerint: „Kábítószerek azok a növényi vagy ásványi anyagok, amelyeknek hosszabb vagy rövidebb ideig történő használata az azokat használó egyénnél olyan mérgezést hoznak létre, amelynek egyik tünete az öntudatnak kellemes érzéssel járó csökkenése vagy elvesztése. A kábítószerek rendszeres használata minden esetben káros a szervezetre, annak munkaképességét csökkenti, illetőleg súlyos leromlását okozza. Emellett az idegrendszer állapotában is jelentős elváltozásokat idéz elő.”

Bizonyos szűkítésekkel esetleg használhatónak tűnik egy másik meghatározás is, amely egy 1990-ben készült, joghallgatónak szóló tanulmányban található. A tanulmány szerint kábítószerek az olyan növényi alkaloidák vagy szintetikus előállított anyagok, amelyeknek közös tulajdonsága, hogy a központi idegrendszerre, az agykéreg fájdalomérző központjaira hatva a szervezetben kellemes érzést (eufóriát), félálomszerű bódulatot, túlérzékenységet és érzékcsalódásokat (hallucinációkat) váltanak ki. Alapvető jellemzőjük továbbá a hangulatbefolyásoló hatás, illetve hogy fogyasztójuk idővel megszokja használatukat (tolerancia) és életcéljává is válhat a szerrel kapcsolatos igényének kielégítése.

A fenti két definíció megfelelő mértékű szűkítése, illetőleg pontosítása, majd ötvöztük véleményem szerint lehetővé tenné egy büntetőjogi szempontból általánosságban is használható kábítószer fogalom megalkotását. Le kell természetesen szögezni, hogy egy ilyen definíció ugyan nem feltétlenül a gyakorlati jogalkalmazást segítené, ám szerepet játszhatna egy egységes elméleti szemlélet erősödésében.

2. A 282. § (1) és (2) bekezdésének megkülönböztetése

A korábban vázoltak szerint a fenti két bekezdés különböző elkövetési magatartásokat sorol fel, az (1) bekezdés tartalmazza a fogyasztói magatartásokat, a (2) bekezdés a forgalmazói magatartásokat. A két tényálláshoz eltérő büntetési tétel kapcsolódik, az (1) bekezdésben foglalt cselekményt a törvény öt évig terjedő szabadságvesztéssel rendeli büntetni, a (2) bekezdés esetében a kiszabandó büntetés kettőtől nyolc évig terjed. Ennek kapcsán felmerül a kérdés: vajon az (1) bekezdés az alapeset és a (2) bekezdés ehhez képest minősített eset, vagy mindkét bekezdés alapeset-e? A büntetési tételek mindenesetre az előbbi értelmezést látszanak alátámasztani és ezt a felfogást osztja a Btk. kommentár is, amelyet azzal magyaráz, hogy a (2) bekezdésben szereplő forgalmazói típusú elkövetési magatartások társadalomra veszélyessége lényegesen nagyobb.

A probléma a gyakorlatban akkor jelentkezik, amikor ugyanannak az elkövetőnek a cselekményei részben az (1), részben a (2) bekezdésbe tartoznak, és a cselekmény elbírálása egy eljárásban történik. Amennyiben elfogadjuk, hogy a (2) bekezdés az (1) bekezdéshez képest minősített magatartásokat tartalmaz, akkor azt kell megállapítani,

hogy az (1) bekezdésben foglalt elkövetési magatartás beleolvad a (2) bekezdéshez tartozó magatartásba, azaz nem állapítható meg a többrendbeli elkövetés.

Ezzel szemben elgondolkodtató, hogy a két bekezdésben foglalt magatartások oly mértékben eltérő jellegűek – fogyasztási illetve forgalmazási típusúak – hogy a fenti megoldás nem feltétlenül helytálló. Előfordulhat ugyanis a gyakorlatban, hogy az elkövetőnél például egy razzia során talált kábítószer mennyisége és egyéb körülmények alapján egyértelmű ugyan, hogy az illető forgalmazás céljából tartja magánál a kábítószer, de ez a forgalmazás a razzia folytán meghiúsul. Ebben az esetben nem tehet mást az ítélkező bíró, mint hogy a (2) bekezdés kísérletét állapítja meg, hiszen a beolvadás miatt (1) bekezdésű cselekmény nem valósulhat meg.

A két bekezdés viszonyát az ítélkező bírók egy része a fentiekől eltérően kezeli, azaz a két bekezdés mindegyikét önálló alapesetként értelmezi, ezzel gyakorlatilag azt az álláspontot kialakítva, miszerint a 282.§ első két bekezdése két bűncselekményi tényállást tartalmaz. Értelmezésük szerint a 282.§ szerkezete is ezt a felfogást látszik igazolni, hiszen ez a megkülönböztetés lényegében a törvényhely egészen végig követhető, azaz a minősített eseteket tartalmazó (3)–(5) bekezdések is külön veszik az első két bekezdés szerinti magatartásokat.

Az elkövetési magatartások két bekezdésbe való csoportosítása – túl a két bekezdés viszonyát illető eltérő felfogásokon – egy fajsúlyos problémát is felvet. A Legfelsőbb Bíróság 5/1998. számú büntető jogegységi határozata – amely még a korábbi jogszabályból adódó jogalkalmazási problémákra próbált megoldást adni – kimondja, hogy a kábítószerrel visszaélés akár azonos, akár különböző magatartásait megvalósító részecselekmények természetes egységet alkotnak. A jogegységi döntés 2. pontja szerint az azonos vagy különböző kábítószernek a tiszta hatóanyag-tartalom alapulvételével kiszámított részmennyiségeit – amelyekre nézve a kábítószerrel visszaélésnek a természetes egység keretébe tartozó részecselekményeit elkövették – összegezni kell, és a bűncselekmény minősítése (a csekély vagy jelentős mennyiség megállapítása) szempontjából az összmennyiség az irányadó. A jogegységi döntés kötelező jellegű a bíróságokra nézve. Tekintettel arra, hogy a jelenleg hatályos 282.§ (3)–(5) bekezdései – ezek határozzák meg a minősített eseteket – az egyes minősített elkövetéseket oly módon fenyegetik kétféle büntetési tétellel, hogy azokat az (1) és (2) bekezdések alapján csoportosítják, ebben a vonatkozásban értelmezhetetlenné válik a természetes egység – egészen pontosan az ezáltal megvalósított cselekmény minősítése – ha az elkövetési magatartások eltérő bekezdésekbe tartoznak.

A jogegységi döntés alapján előállhat olyan helyzet, hogy az elkövető két részecselekménye – amelyek különböző bekezdésekbe tartoznak – esetén a kábítószer mennyisége ugyan cselekményenként nem éri el a jelentős mennyiség alsó határát, de az összegzés folytán már meghaladja azt. Ekkor merül fel a kérdés, hogy az (5) bekezdésben szereplő minősített elkövetéshez kapcsolódó melyik büntetési tételt kell alkalmazni.

Az ilyen jellegű ellentmondások kiküszöbölése egyedül azzal oldható meg, ha az (1) és (2) bekezdés viszonyát alap és minősített esetként fogjuk fel, s ezáltal együttes, és a (3)–(5) bekezdés szerinti fennállásuk esetén a (2) bekezdésre vonatkozó büntetési tételeket alkalmazzuk.

3. Halmazati kérdések

Az ugyanolyan fajta kábítószerre történő különböző elkövetési magatartások a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának 155. számú állásfoglalása értelmében természetes egységet alkotnak. Ugyanígy természetes egység, ha az elkövető ugyanazt az elkövetési magatartást valósítja meg több, különböző kábítószer vonatkozásában.

Amennyiben elfogadjuk, hogy különböző típusú kábítószerrel elkövetett, eltérő bekezdésekbe ütköző magatartások halmazatot eredményeznek, szembesülünk azzal az ellentmondással, amelyet az 5/1998. számú büntető jogegységi határozat, illetőleg annak bíróságokra nézve kötelező ereje okoz. Ez a jogegységi döntés ugyanis még a korábbi jogszabály szövegéhez kapcsolódott, amely egy bekezdésben foglalta össze a jelenleg két bekezdés által tartalmazott, összesen tizenegy elkövetési magatartást. A határozat korábban már ismertetett 1. pontja kimondja, hogy a kábítószerrel visszaélés akár azonos, akár különböző elkövetési magatartásait megvalósító részecselekmények természetes egységet alkotnak. Tekintettel arra, hogy a jelenleg hatályos törvény szövege két bekezdésben szerepelteti a korábban egy bekezdésbe tartozó elkövetési magatartásokat, illetőleg a büntetési tételek bekezdésenként eltérőek, értelmezhetetlenné vált a jogegységi döntés előírása a természetes egységre vonatkozóan.

Frech Ágnes fővárosi bírósági tanácselnök egy tanulmányában az ellentmondás feloldására a következőt javasolja. Álláspontja szerint a jogegységi határozat egységteremtő törekvését értelemszerűen kell alkalmazni. Tekintettel arra, hogy a korábbi jogszabály csak egy bekezdésben sorolta fel a lehetséges elkövetési magatartásokat, ennek megfelelően a mai jogszabályra leképezett helyes értelmezés az lehet, hogy csak az azonos bekezdéseken belüli elkövetési magatartások esetén állapítandó meg természetes egység, és a jogegységi döntés 2. pontjában szereplő mennyiségi összegzés is csak az azonos bekezdésbe tartozó részecselekményeknél alkalmazandó, meghatározva ezáltal a cselekmény minősítését.

A fent írtakhoz képest is további problémát jelent, ha a kábítószer-fogyasztó elkövető ugyanazt az elkövetési magatartást valósítja meg több alkalommal, azonban későbbi elkövetései idején már egyben függővé is válik. A Btk. 282/A.§ ugyanis a korábbi szabályozástól eltérően, külön bűncselekményként kezeli a függővé vált fogyasztó egyes cselekményeit és ezek mellé jóval enyhébb büntetési tételeket rendel, ezáltal ismételten értelmezhetetlen a jogegységi döntés természetes egységre vonatkozó megállapítása. A természetes egység körébe ugyanis nem tarthatnak ilyen mértékben eltérő büntetési tétellel fenyegetett részecselekmények, kiváltképp ha a jogalkotó azon

egyértelműen kivehető akaratát is figyelembe vesszük, miszerint a függő fogyasztó cselekményének elbírálása más nézőpontot igényel.

A vázolt problémára ismételtelen csak az a megoldás kínálkozik, mint az előzőekben, nevezetesen értelemszerűen alkalmazandó a jogegységi döntés rendelkezése. Ennek folytán többrendbeliséget eredményez az „egyszerű” fogyasztóként, illetve a későbbiekben függő fogyasztóként elkövetettrész cselekmények köre.

4. Az elkövetési mennyiségek összegzésének problémája

A Büntető Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról rendelkező 1979. évi 5. törvénycerejű rendelet (Btké.) 23.§-a határozza meg a Btk. 282. és 282/A.§-aiban meghatározott kábítószerrel visszaélés bűncselekményekhez tartozó elkövetési mennyiségeket. Három mennyiségi kategóriával találkozunk, a csekély mennyiséggel, a jelentős mennyiséggel, illetve a csekély mennyiség felső határa és a jelentős mennyiség alsó határa közötti mennyiségi kategóriával, amelyet külön megnevezéssel nem illet a jogszabály. A csekély mennyiségre való elkövetés enyhébben, míg a jelentős mennyiségre való elkövetés súlyosabban minősülő esetet képez. A Btké. a csekély mennyiségre vonatkozóan tartalmaz mennyiségi meghatározást, a jelentős mennyiség tekintetében pedig akként rendelkezik, hogy a jelentős mennyiség alsó határát a csekély mennyiség felső határának húszszorosában határozza meg. A csekély mennyiség meghatározásának alapkonceptiója – ezt a 23.§ (1) bekezdése jeleníti meg – hogy a leggyakrabban előforduló kábítószerre tartozóan meghatározza azon tiszta hatóanyag-tartalom mennyiségeket, amelyek a csekély mennyiség felső határát jelentik. Ettől az alapkonceptiótól tér el a (2) illetve a (4) bekezdés. Utóbbi azon kábítószerre vonatkozóan határozza meg a csekély mennyiség felső határát, amelyek nem szerepelnek az (1) bekezdésben található felsorolásban, mégpedig teszi ezt oly módon, hogy bázisként 0,9 g morfin élettani hatását veszi alapul, s az adott kábítószer tiszta hatóanyag-tartalma által kiváltott élettani hatást rendeli ehhez a bázishoz. A (2) bekezdés szabályozza a kannabisz növényre vonatkozó csekély mennyiség felső határát. Ezt a különálló szabályozást az indokolja, hogy a növényegyed egyes fejlődési fázisaiban eltérő a növény hatóanyag-koncentrációja és tartalma, ezért a jogszabály egyedszámhoz köti a mennyiségi határt, és öt egyedben határozza meg a csekély mennyiség felső határát.

Az előzőekben már hivatkozott 5/1998. BJE. 2. pontja szerint az azonos vagy különböző kábítószerre a tiszta hatóanyag-tartalom alapulvételével kiszámított részmennyiségeit – amelyekre nézve a kábítószerrel visszaélésnek a természetes egység keretébe tartozó rész-cselekményeit elkövették – összegezni kell, és a bűncselekmény minősítése (a csekély vagy jelentős mennyiség megállapítása) szempontjából az össz mennyiség az irányadó. Adott esetben problémát jelenthet a mennyiségi összegzés akkor, ha az elkövető ugyanazt az elkövetési magatartást több olyan kábítószerre nézve követi el – ekkor cselekménye természetes egységet alkot – amelyek esetében nehézséget okozhat az egyes mennyiségek összegzése. Konkrét példán bemutatva, ha

az elkövetőnél lefoglalnak pl. négy tő kannabisz növényt – amely önmagában csekély mennyiség – illetve ezen felül még valamely más, csekély mennyiségű kábítószer, amely történetesen a Btké. 23.§ (1) bekezdése által felsorolt kábítószerre valamelyike, a bírónak a jogegységi döntés alapján összegeznie kell a két részmennyiséget. Problémát jelent azonban, hogy ebben az esetben eltérőek a mértékegységek, hiszen grammokat kellene összegezni darabszámmal. Véleményem szerint egyedüli megoldást ilyenkor az jelenthet, ha szakértővel megállapítatjuk, hogy a lefoglalt négy tő kannabisz növény összesen milyen hatóanyag-tartalommal rendelkezik – feltéve természetesen, ha erre eddig nem került sor – s az így kapott, grammban meghatározott mennyiséget a Btké. 23.§ b) pontja segítségével már összegezni tudjuk a másik mennyiséggel.

Megjegyzendő, hogy a Btké. 23.§ (1) és (2) bekezdése felsorolja azon elkövetési magatartásokat – a Btk. 282.§ (1) és (2) bekezdéseiben felsorolt elkövetési magatartások alapul vételével – amelyek megvalósulása esetén a mennyiségi kategóriákat figyelembe kell venni. A fogyasztás, mint elkövetési magatartás azonban egyik bekezdésben sem szerepel, azaz a kábítószer fogyasztásához nem kapcsolódik az elkövetési mennyiség minősítő hatása.

5. A Btké. 23.§-ának visszaható hatályának kérdése

A Btk. 2.§-a kimondja, hogy a bűncselekményt az elkövetés idején hatályban lévő törvény szerint kell elbírálni. Ha a cselekmény elbírálásakor hatályban lévő új büntető törvény szerint a cselekmény már nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálandó el, akkor az új törvényt kell alkalmazni, egyébként az új büntető törvénynek nincs visszaható ereje.

Korábban már említésre került, hogy a kábítószerrel visszaélés bűncselekményéhez kapcsolódó elkövetési mennyiségeket nem a Btk. határozza meg, hanem annak végrehajtási rendelete, a Btké. Az Alkotmánybíróság 186/B/1991/2. számú határozatában kimondta, hogy a jogszabályi hierarchia értelmében a hatályban lévő törvényerejű rendeletek a törvénnyel esnek egy tekintet alá.

A Btké. 23.§-a azonban nem a Btk. 1979-es hatálybalépése óta szabályozza a mennyiségi határokat, hanem csak 1999. március 1. óta. Az ezt megelőző időszakban, 1995. március 27-től kezdődően a kábítószerrel visszaélés bűncselekményéhez kapcsolódó elkövetési mennyiségeket nem törvény vagy törvényerejű rendelet határozta meg, hanem a Legfelsőbb Bíróság 155. számú Büntető Kollégiumi Állásfoglalása, ezt megelőzően pedig a Legfelsőbb Bíróság VI. számú Büntető Elvi Döntése. Meg kell jegyezni, hogy a Btké. 23.§ jóval szigorúbb mércével mér, mint tette azt a BK. 155., egyedüli kivételt a heroin jelent a szigorítás alól. A mennyiségi határok jelentősége rendkívül nagy, hiszen mint ahogy korábban már utaltam rá, súlyos évekkel jelenthet a büntetésnél, hogy milyen elkövetési mennyiség alapján minősül a cselekmény. A jogalkalmazásban felvetődő gyakorlati probléma is a

szigorúbb szabályozáshoz és a Btk. 2.§ kötelező alkalmazásának kérdéséhez kapcsolódik.

A Btké. nem rendelkezik abban a vonatkozásban, hogy a 23.§-ban lefektetett mennyiségi kategóriákat visszaható hatállyal kell-e alkalmazni, ennek indoka nyilván az, hogy a Btk. 2.§-a értelmében csak az enyhébb elbírálás lehetősége nyitja meg a visszaható hatály alkalmazásának lehetőségét. Az ellentmondás azonban ott jelenik meg, hogy a Btk. 2.§ csak arra az esetre tartalmaz rendelkezést, ha két törvényi szabályozás találkozása forog fenn. Esetünkben nem erről van szó, hanem egy törvény által nem szabályozott állapot áll szembe a már törvényi állapottal. A bírák egy része arra az álláspontra helyezkedett, hogy egy ilyen helyzet jogbiztonsági érdekből megkívánná azt, hogy a Btké. 23.§-át az elkövetési időtől függetlenül, minden esetben visszaható hatállyal alkalmazzuk, és ezt a Btk. 2.§-a sem tiltja.

A bírák többsége azonban úgy véli, hogy nem értelmezhető ilyen szorosan a Btk. 2.§-a, hiszen nyilvánvaló hogy annak megszüvegezésekor a jogalkotóban fel sem merült, hogy egy bűncselekmény minősítésének mércéjét jelentő kérdést nem törvény fog meghatározni. Ezt a felfogást támasztja alá az is, hogy a jogalkotó akaratát többek között a jogrendszer egészéből, rendszertani értelmezéssel is le lehet vezetni, s ebben a felfogásban nyilván azt kell mondanunk, hogy az 1999. március 1. előtti elkövetésekre – 1995. március 27-ig visszamenően – a BK. 155. számú állásfoglalásban szereplő mennyiségi határokat kell alkalmazni, az ezt követő időszakra vonatkozóan pedig a Btké. 23.§ rendelkezéseit.

6. A 282.§ (9) bekezdésének megítélése

Az 1999. márciusi jogszabály-módosítás beépített egy új fogalmat a Btk. Szövegezésébe, a 282.§ (9) bekezdésének a) pontjában vétségként szabályozza a „kábitószer-fogyasztó” által megvalósított kábítószerrel visszaélés bűncselekményét.

A jogszabályhely több szempontból is eltérő sajátosságokat mutat. Szubszidiárius tényállás, amely a korábbiakhoz képest közvetlenül rendeli büntetni a kábítószer fogyasztását, azaz tényállási elemként nem követeli meg a kábítószer megszerzésének valamely esetét, nevezetesen a termesztést, előállítását, vagy a megszerzést. Amennyiben ezen magatartások valamelyike fennáll, egy később ismertetendő kivétellel már nem a vétségi alakzat alkalmazandó, hanem a 282.§ (1) bekezdése.

A tényállás jellegzetessége továbbá, hogy a fogyasztást nem minősíti mennyiségi határok felállításával, szemben a 282.§ (1) és (2) bekezdéseivel. Ennek megfelelően – amennyiben kizárólag fogyasztásról beszélünk – nem kell vizsgálni, hogy milyen mennyiségű kábítószer fogyasztott az elkövető, ebből következően a már többször citált jogegységi döntés által előírt mennyiségi összegzés követelménye sem áll fenn.

A szubszidiaritás tényéből következően tehát a (9) bekezdésnél egy újabb, immáron harmadik önálló tényállással találkozunk, amelyhez a jogalkotó enyhébb büntetési tételt kapcsol. Ilyen formán a kábítószerrel visszaélés bűncselekményét megvalósító elkövetőket a törvény három csoportba sorolja: a csak fogyasztó, a forgalmazó, illetve a már kábítószerfüggővé vált elkövetőket. A jogalkotó a függő elkövetőket a gyógyulás felé kívánja terelni a büntetés helyett, a kizárólag fogyasztókat enyhébb elbírálás alá vonja, ennek feltétele azonban, hogy súlyosabban minősülő – azaz két évi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett – bűncselekmény ne valósuljon meg. A harmadik kategóriát – nevezzük alapesetnek – a 282.§ (1) és (2) bekezdésében foglalt elkövetési magatartások megvalósítói jelentik, ezen belül is szigorúbb elbírálás alá esnek a forgalmazói típusú (2) bekezdéses elkövetések.

Azaz, illetve a már kábítószerfüggővé vált elkövetőket. A jogalkotó a függő elkövetőket a gyógyulás felé kívánja terelni a büntetés helyett, a kizárólag fogyasztókat enyhébb elbírálás alá vonja, ennek feltétele azonban, hogy súlyosabban minősülő – azaz két évi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett – bűncselekmény ne valósuljon meg. A harmadik kategóriát – nevezzük alapesetnek – a 282.§ (1) és (2) bekezdésében foglalt elkövetési magatartások megvalósítói jelentik, ezen belül is szigorúbb elbírálás alá esnek a forgalmazói típusú (2) bekezdéses elkövetések.

A 282.§ (9) bekezdésének tényállási eleme a „hatósági előírások megszegésével” történő fogyasztás. Erre nyilván azért van szükség, mert egyes gyógykezelések során legális kábítószer-fogyasztásra is sor kerülhet, amely azonban nem vonhat maga után büntetethezősége.

A gyakorlatban meglehetősen gyakran fordul elő, hogy a kábítószer fogyasztó elkövető – akinek cselekménye önmagában a 282.§ (9) bekezdését meríti ki – egyéb visszaélést is megvalósít, amely (1) bekezdéses fogyasztói, vagy (2) bekezdéses forgalmazói típusú magatartás lehet. Vizsgáljuk meg, milyen variációk léphetnek fel ebben az esetben.

Ha a (9) bekezdéses fogyasztó a fogyasztás mellett csekély mennyiségre követi el az egyéb, fogyasztói vagy forgalmazói magatartást, ezzel a 282.§ (8) bekezdésébe ütköző, két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő vétségi alakzatot meríti ki, ilyenkor a (9) bekezdés szubszidiárius jellege kerül előtérbe, azaz az elkövető a (9) bekezdéses fogyasztásért felel, amelynek büntetési tétele két évig terjedő szabadságvesztés.

Amennyiben a fogyasztó nem csekély mennyiségre követi el az (1) vagy (2) bekezdésben szereplő valamely magatartást, az 5 évig illetve a kettőtől nyolc évig terjedő büntetési tételekre tekintettel nem alkalmazhatóak a (9) bekezdésben foglaltak, azaz az elkövető elveszíti a kedvezőbb elbírálás lehetőségét.

Harmadik lehetőség, ha a fogyasztó az egyéb magatartást jelentős mennyiségre követi el. Ilyenkor értelemszerűen elveszíti a (9) bekezdéses fogyasztói státuszát, hiszen cselekménye a 282.§ (5) bekezdése alapján minősül.

7. A kábítószerfüggő fogyasztó cselekményének megítélése

Az 1999. március 1. előtti Btk. több szempontból sem kezelte megfelelően a függővé vált kábítószer-fogyasztókat. Ezen hiányosságokat a jelenleg hatályos rendelkezések nagyrészt kiküszöbölték.

A jogalkotó kifejezésre juttatta azon szándékát, miszerint meg kell különböztetni a kábítószer pusztán élvezni szándékozó fogyasztót, illetve a már függővé vált fogyasztót, aki inkább tekintendő áldozatnak, mintsem büntetendő elkövetőnek. Ennek jegyében az 1998-as módosítás a 282/A.§ szerkezetét jelentősen átalakította, az alanyi kört pedig a kábítószerfüggő elkövetőkre korlátozta. A tényállás elkövetési magatartásai teljes egészében megegyeznek a 282.§ (1) és (2) bekezdéseiben szereplő maga-

tartásokkal, ugyanúgy két bekezdésbe kerültek csoportosításra, azonban az ezekhez kapcsolódó büntetési tételek jóval enyhébbek.

A 282/A.§ (1) és (2) bekezdésének viszonya hasonlóképpen jellemezhető, mint a 282.§ (1) és (2) bekezdése esetében, azaz a két bekezdés nem egy-egy alapesetként értelmezendő, hanem a (2) bekezdés lényegében az (1) bekezdés minősített eseteként kezelendő. Ezt a felfogást támasztja alá az is, hogy az (1) bekezdéses elkövetés vétségi alakzatot valósít meg, a (2) bekezdés pedig büntett.

A 282/A.§ abban a vonatkozásban is kifejezésre juttatja azon elvet, miszerint a kábítószerfüggő elkövető cselekményét másképp kell megítélni, mint az egyszerű fogyasztóét, hogy a minősített esetek körét eltérően szabályozza a 282.§-hoz képest. A kábítószerfüggő fogyasztók által megvalósított visszaélésnek két minősített esete sorolja fel a törvény, ez az üzletszerű elkövetés és a jelentős mennyiségre való elkövetés. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy csupán ezek megvalósulása esetén részesül a függő fogyasztó a 282/A.§ szerinti kedvezőbb elbírálásban, hiszen egyéb, a 282.§ (3), (4) vagy (5) bekezdés b) pontjában szereplő minősítő körülmény fennforgása esetén már az általános szabályok szerint felel. Egy példán bemutatva, ha a kábítószerfüggő elkövető iskolában árul kábítószer, cselekménye nem a 282/A.§ alapján, hanem a 282.§ (4) bekezdése alapján minősül, hiszen ezen cselekménye nem függ össze függő állapotával, indokolatlan lenne tehát ezzel kapcsolatban privilegizált helyzetbe hozni őt. Teljesen más azonban a helyzet akkor, ha például a függő elkövető jelentős mennyiségű kábítószerrel szerez meg. A függőség egyik jellegzetessége ugyanis, hogy a fogyasztó szervezete egyre nagyobb dózisban igényli a kábítószer – ez idővel oly mértékű is lehet, ami egy átlag embernél halált okoz – ennek következtében nem ritka az ilyen személyeknél a nagyobb mennyiségű kábítószer birtoklása. Nyilvánvalóan ilyen esetben méltánytalan lenne a mennyiség miatt a 282.§ (5) bekezdésében foglalt rendkívül szigorú büntetés alkalmazása, ez indokolja a minősítő körülmény átemelését a kedvezőbb elbírálás lehetőségét biztosító 282/A.§ szövegébe.

A 282/A.§ további kedvezményeket is tartalmaz a függő fogyasztó számára. Az (5) bekezdés a) pontja a fogyasztást és a fogyasztás céljából való előállítás, természetét és tartást rendeli büntetni, azonban ehhez nem kapcsol mennyiségi korlátot. Ha ezt a bekezdést összehasonlítjuk a 282.§ (9) bekezdésével – a nem függő fogyasztó esete láthatjuk, hogy egyik esetben sem játszik szerepet az elfogyasztott mennyiség, azonban a 282/A.§ (5) bekezdése további engedményeket is tartalmaz. Egyfelől a büntetési tétel két évig terjedő szabadságvesztés helyett egy évig terjedő szabadságvesztés, közérdekű munka, vagy pénzbüntetés, másfelől a saját fogyasztás céljából való tartásra is kiterjed a bekezdés hatálya.

A 282/A.§ (5) bekezdésének b) pontja az (1) és (2) bekezdésben szereplő elkövetési magatartások közül kiemeli az előállítás, természetét és a megszerzést, és ezen enyhébb megítélésű beszerző magatartásokra is kiterjeszti a fenti büntetési nemekkel szankcionálandó vétségi alakzatot. Itt azonban már kettős korláttal találkozunk, egyfelől az elkövetési mennyiség nem haladhatja meg a csekély mennyiség felső

határát, másfelől a beszerzésnek a saját fogyasztásra szolgáló igényeket kell kielégítenie.

A jogalkotó azonban nem adja magyarázatát annak, hogy milyen okból állít fel mennyiségi korlátozást a saját fogyasztás céljából való megszerzésnél (282/A.§ (5) bekezdés b) pont), és miért nem alkalmazza ezt a szűkítést a saját fogyasztás céljából való tartás esetében (282/A.§ (5) bekezdés a) pont). A gyakorlatban ugyanis a két magatartás között attól függően jelentkezik különbség, hogy az elkövető cselekménye milyen stádiumban lepleződik le. Ha az elkövetőt egy razzia során éppen akkor érik tetten, amikor saját fogyasztása céljából megszerzi a kábítószer, cselekménye csak akkor minősül az (5) bekezdés b) pontja alapján, ha a kábítószer csekély mennyiségű. Ezzel szemben, ha a razzia során az elkövetőnél kábítószerrel találunk, nem bír jelentőséggel a mennyiség, hiszen mindenképpen az (5) bekezdés a) pontja alkalmazandó, mindössze a saját fogyasztás céljából való tartás a feltétel.

8. Az elterelés, a medikalizáló szemlélet

A jogalkotó már az 1999. március 1. előtti időszakban is kifejezésre akarta juttatni azon szándékát, miszerint a kábítószerfüggő elkövetőknek büntetés helyett kilátásba kell helyezni annak mellőzését – feltéve, ha vállalják a függőséget gyógyító kezelést – ez a szándék azonban a jogszabály szintjén már nem tudott következetesen érvényesülni, hiszen lényegében éppen a függő elkövetők elől zárta el a büntetés kiszabása mellőzésének lehetőségét azzal, hogy az elterelés alkalmazását a csekély mennyiségre való elkövetéstől tette függővé. Ezzel gyakorlatilag éppen a kábítószerfüggő fogyasztókra nem volt alkalmazható az elterelés kedvezménye, hiszen – mint ahogy korábban már kifejtettem – esetükben szinte kivétel nélkül a csekély mennyiség felső határát meghaladó mennyiségű kábítószerrel beszélhetünk, amelynek oka a náluk kialakult szervezeti tolerancia.

Az 1998-as Btk. novella már felismerte a fenti hiányosságot, és a hatályos jogszabály már csak a kábítószerfüggő fogyasztónak biztosítja az elterelés lehetőségét. A korábbi jogszabály rendelkezéséhez hasonlóan azonban, nem minden esetben nyílik meg a gyógyító kezelés igénybevételének lehetősége. A 282/A.§ (6) bekezdése értelmében erre csak akkor kerülhet sor, ha a függő személy az (5) bekezdés a) és b) pontjaiban foglalt elkövetéseket valósítja meg, illetőleg ha a kábítószer fogyasztásával összefüggő – két évi szabadságvesztéssel nem súlyosabban büntetendő – más bűncselekményt követett el.

A bírói gyakorlatban meglehetősen eltérő álláspontok léteznek arra vonatkozóan, hogy mit kell érteni a kábítószer-fogyasztással összefüggő más bűncselekmény fogalmán. Az esetek túlnyomó többségében a más bűncselekmény valamely vagyoni elleni bűncselekményt takar, azaz az elkövető ellop, elsikkaszt valamely értéket abból a célból, hogy annak ellenértékéért kábítószerrel vásároljon. Gyakoriak továbbá az okirattal kapcsolatos bűncselekmények is, amely pl. recepthamisítás formájában egyik eszköze a kábítószerhez jutásnak. Ezekben az esetekben a kábítószer-fogyasztás és a

más bűncselekmény között közvetett kapcsolat van. A többségi álláspont szerint az ilyen cselekményeket kell érteni a törvény által használt „kábitószer-fogyasztással összefüggő” kifejezés alatt.

Van azonban egy kisebbségi álláspont is, amely szerint csak közvetlen összefüggés esetén alkalmazható a (6) bekezdés, azaz ha a más bűncselekmény elkövetési tárgya is a kábitószer, vagyis adott esetben az elkövető magát a kábitószerrel lopja. Ez az álláspont azonban támadható, hiszen egyfelől ez a cselekmény a megszerzés fogalma alá tartozik, másfelől nem lehet véletlen, hogy a jogszabály a „más bűncselekmény” fogalmát használja.

A közvetett megszerzés kategóriáját elfogadó álláspont mindenképpen értelmezhetőbbnek tűnik, azonban gyakorlati problémát vet fel. Reális a lehetősége annak, hogy a lopáson kapott kábitószerfüggő elkövető azt állítja, hogy kábitószer vásárlása céljából lopott, tekintettel arra, hogy így igénybe veheti az elterelés lehetőségét. Ilyen esetben minden lehetséges bizonyítási eszközt meg kell ragadni arra, hogy felderítsük a cselekmény valódi indítékát.

Az eltereléssel kapcsolatosan felvetődik továbbá annak törvényben való szabályozása iránti igénye, hogy milyen okiratokat kell érteni a (6) bekezdés okirat kifejezésén, amellyel igazolni kell a hat hónapos gyógyító kezelés megtörténtét. A Btk. ugyanis nem határozza meg ezen okirat fogalmát. A bírói gyakorlat kialakított ugyan egyfajta fogalmi meghatározást – eszerint ilyen okirat lehet az ÁNTSZ területileg illetékes hatósága által kiállított igazolás, a kábitószer-függőséget véleményező szakértő igazolása, illetve az egészségügyi intézmény megfelelő felkészültségű szakorvosának igazolása – ettől függetlenül azonban mindenképpen szükséges lenne jogszabályi szinten meghatározni az említett okirat fogalmát, hiszen a szóbanforgó hiányosság mindamellett, hogy bizonytalan, ex lex állapotot teremt, adott esetben visszaélésekre is lehetőséget adhat.

Eljárásjogi szempontból a 282/A.§ (6) bekezdésében foglalt elterelés a büntető eljárás felfüggesztését, majd a gyógyító kezelésen való részvétel igazolását követően az eljárás megszüntetésének kötelezettségét jelenti, büntethetőség hiánya okán. Ebben a körben merül fel az a kérdés, miszerint mi a teendő, ha a kábitószerrel visszaélés bűncselekményének 282/A.§ (5) bekezdésének a-b) pontja szerinti alakzata és a 282/A.§ (6) bekezdés b) pontja szerinti más bűncselekmény mellett olyan más bűncselekményt is megvalósít az elkövető, amely nem tartozik a (6) bekezdés b) pontjában meghatározott bűncselekmény körébe. Kérdés, hogy ebben az esetben fel kell-e függeszteni az eljárást, azaz a medikalizáló szemlélet feltétlen érvényre juttatandó, vagy pedig az elkövető elveszti ennek lehetőségét.

A bírák többsége arra az álláspontra helyezkedett, hogy a (6) bekezdés a) pontjának esetében – fogyasztás, fogyasztás céljából tartás, saját fogyasztás céljából termesztés, előállítás, megszerzés – minden esetben fel kell függeszteni az eljárást, tekintet nélkül arra, hogy milyen egyéb bűncselekményeket követett el a kábitószer-

függő elkövető. A gyakorlatban ilyenkor el kell különíteni az eljárást azon cselekmények vonatkozásában, amelyekre nézve az eljárást fel kell függeszteni.

Más a helyzet a (6) bekezdés b) pontja esetében, itt ugyanis nem feltétlen érvénnyel értelmezendő az elterelés lehetősége. A kábitószer-fogyasztással összefüggő más bűncselekmény esetében csak akkor van helye az eljárás felfüggesztésének, ha ez a más bűncselekmény megfelel a törvény által szabott feltételeknek, azaz büntetési tétele nem magasabb két évi szabadságvesztésnél, és összefüggésben van a kábitószer-fogyasztással.

A Be. 137.§ (2) bekezdése a nyomozó hatóságnak, a 169.§ (5) bekezdése pedig a bíróságnak kötelezővé teszi – a törvényi feltételei fennállása és az elkövető gyógykezelés vállalására irányuló nyilatkozata esetében – az eljárás felfüggesztését a 282/A.§ (6) bekezdésére tekintettel. Az eljárás folytatása a Be. 137.§ (2) bekezdése és a 169.§ (5) bekezdése értelmében egyaránt csak akkor folytatható, ha a terhelt a felfüggesztéstől számított egy évi határidőn belül nem tudja okirattal igazolni a legalább hat hónapi, folyamatos gyógyító kezelésen való részvételét. Ki kell emelni, hogy az eljárás büntethetőséget megszüntető ok alapján való megszüntetésének nem feltétele, hogy a gyógyító kezelés sikerrel járjon, ehhez elegendő a hat hónapi folyamatos részvétel.

A büntető eljárás során gyakorta előfordul, hogy a felfüggesztés hatálya alatt – a gyógyító kezelés idején – a terhelt ellen újabb kábitószerrel kapcsolatos bűncselekmény miatt indul büntető eljárás. A nyomozó hatóságok gyakorlata ebben az esetben az, hogy a felfüggesztett eljárást folytatják, és egyesítik az újabb eljáráshoz. Ezzel kapcsolatban fontos leszögezni, hogy erre a büntető eljárási szabályok nem adnak lehetőséget, hiszen a Be. kogensen rendelkezik abban a kérdésben, hogy egyetlen egy esetben – amennyiben a terhelt nem tudja igazolni a gyógyító kezelésen való részvételét – folytatódik a felfüggesztett eljárás. A nyomozó hatóságok eljárását is meg lehet azonban indokolni, nevezetesen a törvény céljának értelmezése útján. A Be. szerint ugyanis felfüggesztés hatálya alatt elkövetett újabb kábitószerrel kapcsolatos bűncselekmény esetén minden esetben fel kellene függeszteni az újabb eljárást is, ilyen tendencia törvényesítése azonban nyilván nem lehetett a törvényalkotó célja. Ennek okán feltétlenül szükséges lenne a felfüggesztéssel kapcsolatos szabályozás módosítása.

9. Kábitószerrel visszaélés vagy visszaélés kábitószerrel?

A Legfelsőbb Bíróság 1. számú Büntető Állásfoglalása tartalmazza a Btk-ban szabályozott bűncselekmények megnevezését.

A Btk. 282.§-a vonatkozásában az állásfoglalásban a „kábitószerrel visszaélés” megnevezést találjuk. Ezzel szemben a Btk. szövegezése szerint a bűncselekmény megnevezése „visszaélés kábitószerrel”. Nem tartozik a tanulmány témájához, ám megjegyzendő, hogy a vázolt ellentmondás több bűncselekmény tekintetében fennáll.

A megnevezésbeli eltérés a gyakorlatban nem jelent ugyan problémát, tekintettel arra, hogy a bírói gyakorlat egységesen a BK. 1. alapján szövegezi az ítéletek rendelkező részét, azonban álláspontom szerint szükséges lenne a Btk. és a BK. 1. összehangolása. Indokként talán azt tudnám említeni, hogy a Btk. vonatkozásában elmondható, hogy a jogalkotó annak szövegezésekor gondosan igyekszik minél pontosabb, sallangmentes megoldásokat alkalmazni, ehhez mérve nem jelenthet óriási terhet és munkát a fent vázolt harmonizáció végrehajtása.

Az 1. számú BK. kapcsán meg kell azonban említeni még egy, az előzőnél jóval fajsúlyosabb hiányosságot. Nem másról van szó, mint hogy a 282.§ 1999. március 1. után hatályos szövegezéséhez nem igazodik az állásfoglalás. Az 1998-as novella által létrehozott új alakzatok megnevezésével a mai napig adós az állásfoglalás, úgyszintén teljes mértékben hiányzik a 282/A.§-szal kapcsolatos megnevezések felsorolása. Ez a hiányosság nem csak a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények vonatkozásában áll fenn, hanem minden, 1997. február 24-ét követően beállt változást illetően, hiszen a Legfelsőbb Bíróság ekkor módosította utoljára az 1. számú Büntető Kollégiumi Állásfoglalását.

A TITKOSSZOLGÁLATI ESZKÖZÖK ÉS MÓDSZEREK A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN AVAGY A TITKOS INFORMÁCIÓGYŰJTÉS TÖRVÉNYESSÉGE

Szalaiiné Joánovits Krisztina¹

A jogállami követelményeknek megfelelő és az emberi jogokat nem csak deklaráló, hanem azokat ténylegesen biztosító jogrendszerünk átalakítása még napjainkban is folyamatban van. E folyamatnak része a büntető eljárásjog egyes intézményeinek átalakítása, változtatása, mintegy „felzárkóztatása napjaink követelményeihez”. Ezt a átalakítást a jogalkotónak a jogági szabályozás alapját képező „meggyökeresedett” elvek figyelembevételével lehet csak megtenni.

Vannak területek, hol ezt a felelősségteljes feladatot jogi tradícióink figyelembe vételével, azok továbbfejlesztésével lehet megoldani. Vannak viszont olyan területek, ahol a szabályozásnak nincsenek előzményei, a témának nincs jogalkotási és jogalkalmazói gyakorlata, azzal a tudomány sem sokat foglalkozott. Ilyen terület az évtizedeken át tabuként kezelt titkos eszközök alkalmazásának, a titkos információgyűjtésnek a kérdése is.

A magyar jogrendszer évtizedeken át úgy tett, mintha titkos eszközök és módszerek nem léteznének, e jogszabályokat kihirdető közlönyökben erről egy sort sem lehetett olvasni. Ugyanakkor szinte köztudott volt, hogy a hatóság folytat ilyen tevékenységet.²

A titkos információgyűjtés témaköre nem csak a büntető eljárásjoggal hozható kapcsolatba, hanem az alapvető emberi jogokat szabályozó jogágakkal, pl. alkotmányjoggal is, valamint kapcsolódik az állam nemzetbiztonsági tevékenységéhez is. Kapcsolódik a kriminalisztika tudományához is, hiszen a titkos információgyűjtés az engedélyhez nem kötött és a „külső” engedélyhez kötött kriminalisztikai módszerek gyűjtőfogalma.

A téma sok oldalról való megközelíthetősége és szakmai érdeklődésem miatt dolgozatomban a büntetőeljárással való kapcsolat megvilágítását tűztem célul. Ezen belül is azt vizsgáltam, hogy milyen lehetőségek, módszerek vannak a titkos

¹ Szalaiiné dr. Joánovits Krisztina bíró, Győri Városi Bíróság.

² Nyíri Sándor: Gondolatok a titkos információgyűjtésről, in. Rendészeti Szemle 1983 8. p. 11.

információgyűjtésre, és egyes módszerek alkalmazásának vannak-e feltételei, ha igen mik azok.

A büntetőeljárás egyik alapelve a tényállás felderítésének és a bizonyítékok szabad értékelésének elve. Ekként a büntetőeljárásban felhasználható minden olyan – tegyük hozzá törvényesen beszerzett – bizonyítási eszköz és bizonyíték, amely a tényállás megállapítására alkalmas lehet.

A Magyar Köztársaság Rendőrségének feladata a közbiztonság és a belső rend védelme. A Rendőrség a közbiztonság és a belső rend védelme körében az e törvényben és a törvény felhatalmazása alapján más jogszabályban meghatározott bűnmegelőzési, büntetőeljárás, államigazgatási és rendészeti feladatkörében általános bünyogi nyomozó hatósági jogkört gyakorol, és végzi a bűncselekmények megelőzését és felderítését. A Rendőrség nemzetközi szerződések és a viszonyosság alapján együttműködik külföldi és nemzetközi rendvédelmi szervekkel, fellép a nemzetközi bűnözés ellen.

A Be. 16. § (1) bekezdése szerint a nyomozó hatóságok – köztük a rendőrség – feladata a bűncselekmények gyors és alapos felderítése, valamint a bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonásához szükséges eljárás cselekmények elvégzése. Ez a tevékenység a bizonyítékok törvényes összegyűjtését, és rögzítését foglalja magába.

Az állam bűnüldöző szervei a bűncselekmények felderítésére, elkövetésének megakadályozására, az elkövetők felkutatása érdekében ösödök óta alkalmaznak olyan leplezett erőket, módszereket és eszközöket, amelyek segítségével a bűnüldöző tevékenységük egy részét titokban végzik.

A nemzetközi és a hazai bűnüldözési tapasztalatok azt igazolják, hogy a bűnelkövetők cselekményük sikere és leplezése érdekében maguk is rendszeresen végeznek titkos információgyűjtést. A szervezett, országhatárokon átlépő bűnözés, a tudomány és a technika újabb vívmányait alkalmazza. Azonos módszerek és eszközök hiánya a bűnözés számos területét a rendőrség számára hozzáférhetlenné tenné, a bűncselekmények és elkövetők jelentős hányadának felderítését hiúsítaná meg. A titkos információgyűjtés a bűnüldözés fegyvertárának nemzetközileg is elismert eleme, annak ellenére, hogy a modellként számításba vehető demokratikus európai államok rendőrségi joganyagának nem tárgya³.

Napjainkban, amikor a bűnözés ijesztő mértékben emelkedik és minőségében is változik, a bűnüldöző hatóságok nem nélkülözhetik a titkos információk gyűjtését, és azok bizonyítékként történő felhasználását.⁴

³ Az 1994. évi XXXIV. törvény indokolása.

⁴ Lakatos István: A titkos információ, mint bizonyítási eszköz, in: Belügyi Szemle 1997. 3. 67.

A bizonyítékok összegyűjtése és rögzítése során alkalmazza a rendőrség a titkosszolgálati eszközöket és módszereket, melyek először a nyomozásban, majd az egész bizonyítás folyamatában részévé lesznek a büntetőeljárásnak.

A titkos információgyűjtés célja a bizonyítási eszköz törvényes beszerzése a majdani felhasználás érdekében.

A titkos információgyűjtés a büntetőeljárásbeli megismeréshez, azon belül a nyomozáshoz kapcsolódó tevékenység, még akkor is ha ennek szabályai nem a hatályos büntetőeljárás kódexben, hanem külön törvényben kerültek meghatározásra. Ismerjük már az új büntetőeljárásról szóló törvény rendelkezéseit is, mely tartalmaz ugyan rendelkezéseket titkos információgyűjtés egy formájáról, a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtésről, sőt az így szerzett adatok bizonyítékként való felhasználásának lehetőségéről is, de továbbra is meghagyja a rendészeti jellegű háttérszabályozását a többi módszernek.

A titkos információgyűjtés a nemzetközi egyezményekben, alkotmányokban is nevesített emberi jogokat sérthet. Ilyen alapvető emberi jog az élethez, az emberi méltósághoz való jog, a személyi szabadsághoz, biztonsághoz való jog, a jó hírnévhez, a magánlakás sérthetlenségéhez való jog, a magántitok és a – személyes adatok védelméhez való jog, a szabad véleménynyilvánításhoz való jog. Ezeket az alapvető emberi jogokat védi a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyességokmánya (17. Cikk) és az Európa Tanács Emberi Jogi Egyezménye (8. Cikk) is.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 8. Cikkében kimondta:

„1. Mindenkinnek joga van arra, hogy a magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák.

2. E jog gyakorlásában hatóság csak a törvényben meghatározott olyan esetekben avatkozhat be, amikor egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jólétét érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy mások jogainak és szabadságának védelme érdekében szükséges.”

Nemzetközileg elfogadott elv, hogy az emberi jogok egy része törvényben korlátozható. Ennek kapcsán fontos kiemelni, hogy a titkos eszközöket alkalmazók alapján véve törvényi felhatalmazás alapján emberi jogokat sértenek, a jogállam a törvény keretei közt ezt megengedi neki. Ehhez azonban hozzátartozik az is, hogy az emberi jogok érvényesülését, biztosítását illetően a jogalkalmazó szaktudásán, szakmai tisztességén is sok múlik.⁵

Az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen emberi jogait hazánk tiszteletben tartja, s azok védelmét az állam elsőrendű kötelezettségének tekinti. Az alapvető jogok védelme azt is jelenti, hogy megszegőivel szemben a törvény szankciót helyez

⁵ Nyíri Sándor: Gondolatok a titkos információgyűjtésről, in: Rendészeti Szemle 1983. 8. p. 12.

kilátásba. A személyiségi jogok részletei és szankcionálási lehetőségei a Polgári Törvénykönyvben kerültek szabályozásra. Az állampolgári jogok tiszteletben tartásának követelményét a büntetőeljárás alapelveként kezeli. (4.§.)

A titkos információgyűjtés jelenlegi lehetőségeinek és helyzetének bemutatását megelőzően meg kell vizsgálni, hogyan jutottunk el addig, hogy a hatályos rendőrségi törvény – a hatályos büntetőeljárás törvénnyel és a Nemzetbiztonsági Szakszolgálatokról szóló törvénnyel majd az új büntetőeljárás törvénnyel – alapot ad a törvényesen felhasználható bizonyítékok beszerzési módszereinek bővítésére a titkos információgyűjtés eszközeinek törvényi szintű meghatározásával.

A titkos eszközök gyűjtőfogalmát a rendőrségi törvényt megelőzően az 1990. évi X. törvény 1.§ (2) bekezdése határozta meg, mely szerint ilyennek minősül minden olyan eszköz és módszer, amelyet az érintett személy tudta nélkül alkalmaznak és amelyek használata a magánlakás sérthetlenségéhez, valamint a magán-, a levéltitok és a személyes adatok védelméhez fűződő jogokat sértheti. Ilyen eszköz akkor alkalmazható, ha az adatok más módon nem szerezhetőek be. Maga a törvény a ma ismert és használt eszközöket még példálózóan sem sorolta fel, egyedül az engedélyhez kötött eszközöket nevesítette.

A fogalom mögött valójában kriminalisztika eszközök húzódnak meg, amelyek egy része, mint pl. a telefonlehallgatás, titkos házkutatás, postai küldemény lefoglalása beilleszthető az eljárási jogba, más részük azonban továbbra is csak a kriminalisztikai ajánlások közt marad.

A törvényben meghatározott különleges eszközök alkalmazhatóságát kiterjeszti a rendőrségre is, azonban szűk körben. A társadalomra különösen veszélyes bűncselekmények (5 évet meghaladó szabadságvesztéssel vagy ennél súlyosabb büntetéssel fenyegetett szándékos bűncselekmények) megelőzése és felderítése érdekében a rendőrség bünyői szervei azokat alkalmazhatják.

Engedélyezni csak az ORFK vezetője által benyújtott kérelem alapján az igazságügy miniszter jogköre volt. A személyhez fűződő alapvető jogok védelmét szolgálta a törvény azzal, hogy a különleges eszközök alkalmazását csak addig engedte meg, amíg azok a bűnmegelőzési és felderítési célok elérése érdekében feltétlenül szükségesek. A különleges eszköz alkalmazását meg kellett szüntetni, ha a célját elérte, vagy nyilvánvalóvá vált, hogy a cél elérésére alkalmatlan. Ilyenkor mindazokat az összegyűjtött anyagokat meg kellett semmisíteni, amelyek az elrendeléssel nem voltak összefüggésben.

(Az Rtv. már nem írja elő az ellenőrzött személy tájékoztatását abban az esetben ha nem indult ellene büntetőeljárás.)

Az 1990. évi X. tv. hiányos és utaló rendelkezését követően a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. tv. felvállalta azt a szükségszerű feladatot azáltal, hogy törvényi szabályozást adta a rendőrségi titkos információ gyűjtésnek.⁶

A Nemzetbiztonsági Szakszolgálatról szóló 1995. évi CXXXV. törvény is foglalkozik a titkos információgyűjtés szabályaival, mely szerint a NSz azon szervezetek háttérintézménye, kiszolgáló szerve, amelyek a titkos információgyűjtés különleges eszközeinek és módszereinek alkalmazására jogosultságot kaptak. Biztosítják, működtetik a titkos információgyűjtés eszközeit, illetve különleges technikai eszközöket és módszereket bocsátanak a rendelkezésre. E törvény külön szabályokat állapít meg a titkos információ gyűjtésre.

A rendőrségről szóló – amely 1994. október 1. napján lépett hatályba – a titkos információgyűjtésről szóló VII. fejezetében nyílt szabályozását adja a rendőrségi nyomozó szervek titkos információgyűjtésére irányuló tevékenységének. Ennek keretében generálisan megállapítja a titkos információszerzés céljait, ily módon teret nyit azok felhasználása előtt, de ezáltal be is határolja a szóban forgó módszerek alkalmazási lehetőségét. Azok „partatlan” alkalmazását kizárja a célhoz kötöttség elve, a módszerek taxatív felsorolása, bizonyos esetekben a különleges garanciák, mint pl. az ügyészt előzetes jóváhagyása vagy a bírói engedélyhez kötöttség.

A rendőrség bűncselekmény elkövetésének megelőzésére, felderítésére, megszakítására, az elkövető kilétének megállapítására, elfogására, körözött személy felkutatására, tartózkodási helyének megállapítására, bizonyítékok beszerzésére – a törvény keretei közt – titokban információt gyűjthet. Ez a tevékenység célhoz kötöttségét és törvény rendelkezésinek megfelelő alkalmazás megengedtségét jelenti.

A rendőrségről szóló törvény külön és tételesen meghatározza a titkos információgyűjtés különös törvényi garanciákat nem igénylő csoportjába tartozó módosítai, valamint a bírói engedéllyel végezhető titkos eszközökkel folytatott információgyűjtést. Igaz a törvényi garanciák kérdése nem ennyire leegyszerűsíthető, hiszen ha nem is különös, de a törvényesség garanciájának tekinthetjük a nem bírói engedéllyel végezhető titkos eszközökkel folytatott információgyűjtés azon eseteit, amelyekhez az ügyész engedélye vagy jóváhagyása kell, hogy kapcsolódjon.

A rendőrségi törvényen kívül a nyílt szabályok közt 18/1994. (X.1.) BM rendelet szól a különleges eszközök engedélyezéséről és igénybevitelével kapcsolatos szabályokról. A rendőrségről szóló törvény felhatalmazása alapján meghatározza, hogy konkrétan mely rendőri szervek, pontosan mely bíróságnál, milyen tartalommal terjeszthetik elő a különleges eszköz és módszerek alkalmazása iránti kérelmet.

Jelenleg tehát az Rtv. és az Nbtv. rendelkezik a titkos információgyűjtésről, míg a Be. hatályos szövege sem magáról a tevékenységről, sem az eredményének a felhasználásáról.

⁶ Nyíri Sándor: Gondolatok a titkos információgyűjtésről: *in.* Rendészeti Szemle. 1993 8. p 12–13.

nálásáról nem szól. A szabad bizonyítási rendszer nem a bizonyítás szabályozatlanságát jelenti, az egész eljárás az alapelvek, a garanciák és a formai előírások alapján folyik, ami az eljárás menetét, a bizonyítást ellenőrizhetővé teszi. Az új büntetőeljárás törvény megalkotóinak véleménye szerint a titkos megfigyelés, adatgyűjtés nem ismeretlen eszközök, ahhoz azonban, hogy az ezek révén nyert adatok a büntetőeljárásban felhasználhatóak legyenek, a büntetőeljárás törvénynek rendelkeznie kell a büntetőeljárásban e tevékenység feltételeiről, és arról, hogy az így szerzett adatok (akár a büntetőeljárásban, akár azon kívül történt a titkos adatgyűjtés) milyen feltételek mellett használhatóak fel bizonyítási eszközként.⁷

A parlament által 1998. márciusában elfogadott új büntetőeljárásról szóló törvénynek, az 1998. évi XIX. törvénynek – a jelenleg hatályos törvénytől eltérően – része lett a nyomozhatóság által a nyomozás során végzett, és bírói engedélyhez kötött adatszerzés jogi szabályozása. Az ide vonatkozó szabályok a nyomozás fejezetén kerültek elhelyezésre.

E törvény abból indult ki, hogy a tevékenység természetéből adódóan az eljárás nyilvánossága, a jogorvoslati jogosultság itt nem jöhet szóba, így ezek nem jelenthetnek garanciát az érintetteknek, a kiszolgáltatottság ellensúlyaként. Ezért elengedhetetlenül fontos, hogy maga az eljárás nyújtson az egyén jogainak védelmére szolgáló biztosítékokkal egyenértékű és azoknak megfelelő garanciákat.

Az új büntetőeljárás törvény szerinti szabályozás nem érinti az Nbtv. Által meghatározott titkos információgyűjtést, azonban szükségképpen kihatással van a titkos információgyűjtésnek a Rtv. által szabályozott körére. Ez a törvény a bírói engedélyhez kötött módszereknek az Rtv. szabályozásától eltérő tartalmú köréről rendelkezik, azért indokolt a törvény szabályozási tárgyát eltérő fogalommal jelölni.

Titkos adatszerzés az, amit a nyomozás során bírói engedéllyel végeznek. Ehhez képest nem titkos adatszerzés, hanem titkos információgyűjtés az, amit nem a nyomozás során végeznek, valamint amit bírói engedély nélkül végeznek. Az utóbbi tevékenységre a büntetőeljárás törvényben szükségtelen külön szabályokat előírni. A titkos adatszerzést a nyomozó hatóság végzi, ezek technikai lebonyolításához a külön jogszabályokban előírt más szerveket vesz igénybe, amelyeknek a büntetőeljárás törvényben való nevesítése szintén szükségtelen.

Az új büntetőeljárás törvény hatálybalépését követően tehát az Rtv.-ben meghatározott bírói engedélyhez kötött módszerek közül a nyomozás során csak a törvényben szereplőket, és csak a törvény által megengedett célból, eljárás útján lehet engedélyezni. A törvény rendelkezéseit kell alkalmazni a külön törvény (Rtv.) alapján a nyomozás előtt engedélyezett és folyamatban lévő, bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés végrehajtására is.

⁷ Az 1998. évi XIX. törvény indokolása.

A vádemelés után a titkos adatszerzés nem folytatható, mivel a vádemeléssel az ügy bírósági szakaszba kerül.

Az új büntetőeljárás törvény és az Rtv. szabályozása közötti viszonyt az határozza meg, hogy milyen érdekből, illetve célból történik a különleges eszköz alkalmazása. A törvény bizonyítási eszköz felderítése, a gyanúsított tartózkodási helyének megállapítása és elfogása érdekében teszi lehetővé a titkos adatszerzést. Alapvető rendelkezése, hogy a titkos adatszerzésnek csak akkor van helye, ha megalapozottan feltehető, hogy más módon az adat megszerzése kilátástalan vagy lényegesen nagyobb nehézséggel jár, és ezúton az adat megszerzése valószínű.⁸

A büntetőeljárásból szóló 1998. évi XIX. törvény és a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól szóló 1999. évi LXXV. törvény 1999. szeptember 1-i hatállyal jelentősen módosította a rendőrségi törvény korábbi – ide vonatkozó – rendelkezéseit, alapvetően bővítve a titkos információgyűjtés bírói engedélyhez nem kötött, legalizált módszereit. Így pl. legalizálta a fedett nyomozó, vagy pl. a mintavásárlás, álvásárlás és a bűnszervezetbe való beépülés szabályait, értelmező rendelkezésben meghatározta azok fogalmát, megállapította a titkos információgyűjtéssel kapcsolatos sajátos gazdálkodási szabályokat.

A továbbiakban a hatályos, nyílt szabályozás alapján ismertetem a titkos információszerzés módszereit. Az általános, mondhatni generális alapszabályokat követően a törvényi garanciáknak megfelelő csoportosításban mutatom be a módszereket.

Miért ez a megkülönböztetés? Milyen törvényi garanciákat épített be a jogalkotó a titkos információgyűjtés hatályos szabályi közé?

I.

Elsődleges és legfontosabb garanciának már magát a szabályozás módját meg kell említeni. Nyílt, törvényi szintű, bárki számára hozzáférhető jogszabályok rendelkeznek magáról a különböző módszerekről. Csak a törvényben írt kereteknek, feltételeknek megfelelően beszerzett titkos információ használható fel, „alkalmas a bizonyítékká válásra”.

(Meg kell említeni, hogy a nyílt szabályozáson kívül titkos utasítások is szabályozzák a kérdést. Ezek azonban sem újabb, a törvényben meghatározottaktól eltérő esetben, módon és technikával beszerezhető módszert nem tartalmaznak és a törvény adta lehetőségekhez fűződő garanciákat nem érintik. Részlet szabályait adják a törvényben meghatározott módszereknek, hatásköri szabályokat állapítanak meg a végrehajtásban és mintegy végrehajtási segédlettel szolgálnak az ilyen tevékenységet végzők számára. A garanciális szabályok érvényesülését nem sértik (hiszen azzal ellentétesek nem lehetnek), sőt hozzájárulnak a tevékenység végzésének az arra

⁸ Az 1998. évi XIX. törvény indokolása.

jogosultak általi ellenőrzéséhez, további garanciát adva az emberi jogok törvényben biztosított érvényesüléséhez és az „emberi jog engedélyezett megsértésének” további gátjaként funkcionálnak.)

II.

Másodlagos garanciának tekintem a rendőrségi törvény által általánosságban meghatározott esetkört, amikor is egyáltalán szóba jöhet a titkos információgyűjtés. (Gondolok itt a titkos információ szerzés gyűjtő fogalmára, azaz az információgyűjtés leplezettségére, mint a tevékenység titkosságára.)

A rendőrség bűncselekmény elkövetésének megelőzésére, felderítésére, megszakítására, az elkövető kilétének megállapítására, elfogására, körözött személy felkutatására, tartózkodási helyének megállapítására, bizonyítékok beszerzésére – a törvény keretei közt – gyűjthet titokban információt.⁹ (Ezeket a feltételeket tekintem a titkos információgyűjtés általános feltételeinek)

Az így beszerzett adat a büntetőeljárásban a bizonyítási eszközként való felhasználásig, továbbá a rendőrséggel együttműködő személyének kiléte, a fedett nyomozó kiléte, maga az információgyűjtés ténye és technikai részlete államtitoknak minősül. Az így tett intézkedések az abban érintett természetes és jogi személyek, valamint a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek adatai nem adhatók nyilvánosságra.

A rendőrség erre felhatalmazott szerve, valamint a beszerzett adat és az információgyűjtés ténye tekintetében az ügyész és a bíró a titkos információgyűjtés során ismerheti meg a védett államtitok tartalmát, mégpedig külön engedély nélkül.

Garanciákat fogalmaz meg a törvény a titkos információgyűjtés során beszerzett adatok és információk nemzetközi és a külföldi bűnüldöző, igazságszolgáltatási szervek részére történő átadhatóságára vonatkozóan.

A törvényes módszerek meghatározásánál a szabályozás a bírói engedélyhez nem kötött információgyűjtés és a bírói engedélyhez kötött információgyűjtés szabályait tárgyalja külön részben, ezzel emelve ki a bírói engedélynek, mint különleges garanciának a szükségességét, illetve meglétét.

Nem elhanyagolhatóak azonban az egyéb, a szabályozás által különlegesnek nem tekintett, ám akkor is garanciálisnak minősíthető feltételeknek, mint pl. az ügyész szerepének a vizsgálata.

A bírói engedélyhez nem kötött információgyűjtés szabályai közt az alábbi, törvény által tételesen meghatározott módszereket különböztetünk meg, melyeket a rendőrség a titkos információgyűjtés lehetséges eseteinek általános feltételeinek meghatározásánál felsorolt bűnüldözési feladatainak teljesítése érdekében bármely bűncselekmény esetében alkalmazhat:

1. A rendőrség informátort, bizalmi személyt vagy a rendőrséggel titkosan együttműködő más személyt vehet igénybe.

A titkos információszerzés legismertebb módszere a bűnözők világával kapcsolatot tartó személyek informátorként való alkalmazása, ügynöki hálózat kiépítése.

A törvény nem határozza meg az informátor, a bizalmi személy fogalmát, pedig ennek meghatározása szükséges lenne, hiszen tevékenységük bűncselekmény elkövetéséhez kapcsolódik, igénybevételekre a büntetőeljárás során kerül sor.

Az informátor szó jelentése: információt (felvilágosítást, tájékoztatást, hírt, értesülést, adatot) szolgáltató személy.¹⁰ A bizalom – köznyelvi értelemben – egy személy ismeretén alapuló hit, érzés. Bizalmi embere annak van, aki megbízhatóságot, hűséget tanúsított.¹¹

Az informátor, illetve a bizalmi személy bűncselekményre vagy bűncselekmény elkövetőire szolgált a bűnüldöző hatóságnak felvilágosítást, tájékoztatást, hírt, értesülést, adatot (információt).

Az informátor és a bizalmi személy között az említett azonosság közepette a különbség az, hogy amíg az informátor eseti jelleggel, egyéni (főleg erkölcsi) motiváltsága alapján szolgált információt, adatot a bűnüldöző hatóságnak neve titokban maradása mellett, addig a bizalmi személynek az tekinthető, aki kötelességként segíti bizonyos időszakon keresztül megbízója és annak titokban tartása mellett a bűnüldöző szervek munkáját.

„Többségük olyan ember, aki félelmében nem mer tanúként szerepelni, felfedése és ismertetése a bűnözők között nem csak őt veszélyeztetné, de a rendőrségnek sem érdeke, mert egyrészt kiválthatja az alvilág bosszúját, másrészt pedig megfoszthatja az adott személyt az információszerzési lehetőségétől.”¹²

Mi a bizalmi személy jogállása a büntetőeljárás rendszerében?

A bizalmi személy gyakorlatilag a bizonyítandó tényről tájékoztatja a rendőrséget, tehát a bizonyítás eszköze, ezen belül is tanú. De milyen tanú? Titkos tanú? Nevét titokban tartó tanú? Adatainak zárt kezelését kérő tanú? „A bizalmi személy a rendőrség, mint a büntetőügyekben eljáró többi hatóság és a büntetőügyekben részt vevő személyek előtt titokban tartott tanú. A titkokban tartás alapja az a törvényi felhatalmazás – amely a rendőrséget feljogosítja arra, hogy a tanúnak olyan bizalmi ígéretet tegyen, mely szerint az eljárásban anonimitását megőrizheti.

¹⁰ Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótár (Akadémiai kiadó, Bp. 1989) p. 368. és Magyar Értelmező Kéziszótár. (Akadémiai Kiadó, Bp. 1985) p. 592.

¹¹ Magyar Értelmező Kéziszótár. (Akadémiai Kiadó, Bp. 1985) p. 138.

¹² Kertész Imre: Rendőrség, rendőrállam, jogállam. II. rész. in: Belügyi Szemle 1989. nov. 9. p. 10.

⁹ 1994. vi XXXIV. Tv. 63. § (1) bek.

Bizalmi ígéret nélkül a bizalmi személy ugyan olyan tanú lenne, mint bárki más.”¹³
A bizalmi személy nem lehet sem felbujtó, sem bűnsegéd, a bűncselekmény elkövetőjéhez (elkövetőjéhez) magatartásával semmilyen módon nem kapcsolódhat.

2. A rendőrség az eljárás céljának leplezésével információt gyűjthet, adatot ellenőrizhet.
3. A rendőrség a bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható és a vele kapcsolatban lévő személyt, valamint a bűncselekménnyel kapcsolatba hozható helyiséget, épületet és más objektumot, terep – és útvonalszakaszt, járművet, eseményt megfigyelhet. Ez a titkos megfigyelés.
4. A rendőrség a bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható és a vele kapcsolatban lévő személyről, valamint a bűncselekménnyel kapcsolatba hozható helyiségről, épületről és más objektumról, terep – és útvonalszakaszcól, járműről, eseményről információt gyűjthet.
5. A rendőrség a titkos megfigyelés (II. 3.) alkalmazásával észlelteket hang, kép, egyéb jel vagy nyom rögzítésére szolgáló technikai eszközzel rögzítheti.
6. A rendőrség a bűncselekmény elkövetőjének leleplezésére vagy a bizonyítás érdekében olyan csapdát alkalmazhat, mely sérülést vagy egészségkárosodást nem okoz.

Ezek nem mások, mint a régi, jól bevált kriminalisztikai csapdák. Ha az elhelyezésük és alkalmazásuk során betartják az előírásokat, az eseményeket megfelelően (jegyzőkönyvben vagy videó felvétellel) rögzítik, okirati illetve tárgyi bizonyítékként jöhetnek szóba a bizonyítási eljárás során. Nem beszélve itt arról, hogy a csapda leleplezése az elkövetőt beismerő vallomás megtételére serkentheti, így személyi bizonyíték megszerzésének lehet viszonylag egyszerű módja.

7. A bűncselekmény sértettje szerepkörében rendőr igénybevételel helyettesíthető, ha a bűncselekmény megelőzésére, felderítésére, az elkövető elfogására, kilétének megállapítására nincs más lehetőség és erre a sértett életének, testi épségének megóvása érdekében szükség van.¹⁴

Erre a módszerre főleg a személy elleni bűncselekmények bizonyos körénél van mód, mint pl. a személyi szabadság megsértése, a zsarolás. (Ebben az esetben, ha szükséges a rendőr lehet esetleg tanú a büntetőeljárásban. Ezzel párhuzamosan más módszer is alkalmazható a bizonyítás érdekében pl. 4., 5.)

8. A rendőrség mintavásárlás végzése érdekében informátort, bizalmi személyt, a rendőrséggel titkosan együttműködő más személyt¹⁵ vagy fedett nyomozót¹⁶ alkalmazhat.

¹³ Nyíri Sándor: Gondolatok a titkos információgyűjtésről, in: Rendészeti Szemle 1993. 8. p. 16.

¹⁴ 1999. szeptember 1-től van rá törvényes mód.

¹⁵ Részletesen lásd a titkos együttműködésnél, 1999. szeptember 1-től legális módszer.

A mintavásárlás olyan leplezett ügylet, melynek célja, hogy a bűncselekmény felderítése érdekében bűncselekménnyel összefüggésbe hozható anyagok, tárgyak, eszközök, vagy ezek mintái, alkatrészei további vizsgálat céljából a rendőrség birtokába kerüljenek, illetve a bűncselekmény történeti tényállása megismerhető legyen.

Leginkább a kábítószer-, fegyver-kereskedelem felderítésénél lehet jelentősége, de nem kizárt alkalmazása más bűncselekmény felderítése és bizonyítása kapcsán sem, mint pl. a csempészet vagy az adócsalás.

9. Az életet, testi épséget, a vagyont veszélyeztető fenyegetés, zsarolás, bűncselekményre való felbujtás esetén a rendőrség a használó írásbeli kérelmére a használatában lévő készüléken folytatott telefonbeszélgetés útján továbbított közlés tartalmát – a kérelemben foglalt időhatáron belül – megismerheti, azt technikai eszközzel rögzítheti. Garanciális szabály, hogy az ügyben keletkezett és rögzített érdektelen információt haladéktalanul meg kell semmisíteni, valamint az, hogy a kérelemben foglalt időhatáron belül van rá mód.

A használó beleegyezése és az érdektelen információ megsemmisítésére való kötelezettség elégséges és egyben szükséges is ahhoz, hogy ne sérüljön a magán-titkokhoz fűződő jog.

10. A rendőrség a saját személyi állománya, valamint a vele együttműködő személy és rendőri jelleg leplezésére, védelmére fedőokiratot állíthat ki, használhat fel.¹⁷
11. A rendőrség a saját személyi állománya, valamint a vele együttműködő személy és a rendőri jelleg leplezésére és védelmére fedőintézményt hozhat létre és tarthat fenn.¹⁸
12. A rendőrség az informátor, a bizalmi személy a rendőrséggel titkosan együttműködő személy és a fedett nyomozó valamint a fedőokirat és a fedőintézmény védelme érdekében a közigazgatási nyilvántartásokban fedőadatokat helyezhet el. Az elhelyezés ténye, az elhelyezésre vonatkozó rendelkezést tartalmazó okirat vagy más adathordozó államtitkoknak minősül.¹⁹
Konkrétan meghatározza a törvényt azt is, hogy milyen közigazgatási nyilvántartásban lehet ilyen fedőadatot elhelyezni. A törvény nem korlátozza az elhelyezés helyét, hanem példálódzóan sorolja fel „különösen” kifejezés használatával ezeket. Ez azért kiemelendő, mert ha jogszabályváltozás új közigazgatási nyilvántartás létrehozásáról rendelkezik, nincs szükség e törvény módosítására, az „újkeletű” nyilvántartásban történő adatelhelyezés jogalapját ez a törvényhely megadja. A

¹⁶ A fedett nyomozó alkalmazásáról későbbi részletekben, 1999. szeptember 1-től van létjogosultsága.

¹⁷ 1999. szeptember 1-től van rá mód.

¹⁸ 1999. szeptember 1-től van rá mód.

¹⁹ 1999. szeptember 1-től van rá mód.

törvény által nevesített közigazgatási nyilvántartások: a személyi adat- és lakcím-nyilvántartás, a személyi igazolvány nyilvántartás, az anyagkönyvi nyilvántartás, az úti okmány nyilvántartás, a gépjárművezetői engedély és gépjármű nyilvántartás, az ingatlan-nyilvántartás valamint a cégnyilvántartás.

13. Itt kell megemlíteni azt a szabályt, hogy a pénzmosás megelőzéséről szóló 1994. évi XXIV. törvény 3.§ (1) bekezdése szerint pénzmosásra utaló adat tény, vagy körülmény felmerülése esetén a pénzügyi szolgáltató szervezet vezetője, valamint alkalmazottja köteles haladéktalanul bejelentést tenni az Országos Rendőr-főkapitányságnak.

III.

A titkos információgyűjtés következő módszerinél már a törvényalkotó beépített egy garanciális szabályt, mégpedig az ügyész személyét. Az ügyész bűnüldözéshez és az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó szerepe során végig kíséri az egyes büntetőügyeket. Mint vádhatóságnak érdeke a bűncselekmények eredményes felderítésében való közreműködés, ugyanakkor érdeke az is, hogy a büntetőeljárás valamennyi szakaszában felhasználható, alkalmas, meggyőző bizonyítékokkal támassza alá a vádat. Másrészt az ügyész a nyomozás törvényessége feletti felügyelet során örökdió a bizonyítékok beszerzésének törvényessége felett is.

Vannak olyan titkos információgyűjtő tevékenységek, melyek elrendelésénél, illetve lebonyolításánál szükséges, de egyben elégséges biztosítékul is szolgál az ügyész. A továbbiakban ezeket tekintjük át.

A.) A fedett nyomozó

Talán nem túlzás, ha kicsit több figyelmet fordítok a titkos információgyűjtés egy – a többihez képest – új intézményére, a fedett nyomozóra.

A rendészeti és büntetőeljárás jogunk is új fogalommal gazdagodott, amikor a fedett nyomozó kifejezése – mint a titkos információgyűjtés eszköze – az 1998. évi XIX. törvénnyel módosított rendőrségi törvényben megjelent.

A fogalmat az 1998. évi LXXVIII. tv. – a Be novella – 1999. március 1. napjától a büntetőeljárás részévé is tette, a vele kapcsolatos szabályokat a nyomozás szabályai közt szerepeltetve.

A fedett nyomozó a titkos információgyűjtés keretében eljáró, kilétét leplező rendőr.

A rendőrségi törvény három titkos információszerző tevékenységnél említi a fedett nyomozót. Ez egyben azt is jelenti, hogy alkalmazásukra általánosságban nem, csak az ezekben az esetekben kerülhet sor.²⁰

1. A kilétét leplező fedett nyomozó igénybevételel történhet információgyűjtés, adatellenőrzés.

2. Mintavásárlás végzése érdekében fedett nyomozót alkalmazhat a rendőrség
3. Álvásárlás, bizalmi vásárlás, bünszervezetbe beépülés, illetve ellenőrzött szállítás folytatása érdekében fedett nyomozót alkalmazhat, erre azonban csak kizárólag az ügyész engedélyével kerülhet sor.

Az, hogy fedett nyomozó a büntetőeljárás jogban nevesített szerepet kap, további korlátozást is jelent alkalmazására:

A rendőrségi törvény szabályai szerint a puhatolás és a mintavásárlás esetében a fedett nyomozót a hatóság a nyomozás során saját belátása szerint alkalmazhatná.

A Be. 131/A.§ szerint „A nyomozó hatóság az ügyész engedélyével a nyomozás során a nyomozó hatóság olyan tagját is igénybe veheti, aki e minőségét leplezi. (fedett nyomozó)”

A Be. általában bűncselekmény megjelölése nélkül teszi lehetővé a nyomozóhatóságoknak a nyomozás során a fedett nyomozó igénybevételel.

A nyomozás törvényessége feletti felügyeletről és a nyomozás befejezése utáni ügyészi feladatokról rendelkező 2/1999. (ÜK.2.) Legf. Ü. Utasítás a fedett nyomozó igénybevételelnek szempontjait nem tartalmazza, mindössze arról rendelkezik, hogy a fedett nyomozó igénybevételelét a megyei (fővárosi) főügyész büntetőjogi helyettese, távollétében a főügyész által állandó jelleggel kijelölt vezető állású ügyész engedélyezheti. (Ugyanők jogosultak a fedett nyomozóval szemben a nyomozás megtagadására és megszüntetésére is, mely lehetőségre később visszatérek.)

A rendőrségi törvény és a büntetőeljárás törvény rendelkezései egymásnak ellentmondanak – ez lesz a helyzet az új be hatálybalépése után is – azonban ez az ellentmondás feloldható. Véleményem szerint a nyomozás során a fedett nyomozó alkalmazásának a rendőrségi törvényben felsorolt első és második esetében is (1. és 2.) elengedhetetlen feltétel az ügyész engedélye, a fedett nyomozó igénybevételelre pedig csak a fent leírt konkrét esetekben van lehetőség.

A fedett nyomozó igénybevételelnek szempontjait magából a rendőrségi törvényből lehet levezetni. A fedett nyomozó igénybevételelre vonatkozó engedély megadása előtt vizsgálni kell:

- a.) a rendelkezésre álló tények, adatok alapján a konkrét bűncselekmény gyanúját, alapos gyanúját,
  - b.) a konkrét bűnüldözési célt,
  - c.) a bűnüldözési érdek jelentőségét,
  - d.) azt, hogy a kívánt cél másként nem érhető-e el.
- Az engedélynek tartalmaznia kell:
- a.) a bűncselekmény gyanúját, alapos gyanúját,
  - b.) a fedett nyomozó igénybevételelre indokoltságát a konkrét bűnüldözési cél megjelölésével,
  - c.) a bevetés körét,

²⁰ A rendőrségi törvényben csak 1999. szeptember 1-től szerepel.

- d.) az igénybevétellel okvetlenül összefüggésbe hozható, a fedett nyomozó által megvalósítható bűncselekményeket, amelyek nem lehetnek súlyosabban a megismerni, felderíteni szánt bűncselekménynél,
- e.) az igénybevétel időtartamát,
- f.) az igénybe vétel ellenőrzésének módját (a cél elérésekor a fedett nyomozó tevékenységét meg kell szüntetni.)²¹

Az ügyész fokozott felügyeletet gyakorol azokban az ügyekben, amelyekben fedett nyomozó igénybevételét engedélyezte.²²

Az engedéllyel védve van a fedett nyomozó is, hiszen ha az engedély keretei közötti tevékenységét, nem indul ellene nyomozás, vagy ha indult, ügyében a nyomozást az ügyész megszünteti.

A fedett nyomozó különösen védett tanúként kihallgatható, ha az a bizonyításhoz okvetlenül szükséges és a feltételei fennállnak.

Ad. 1.
A fedett nyomozó igénybevételével történt információgyűjtés, adatellenőrzés (pouhatolás) akkor jöhet szóba, ha a bűncselekmény gyanúját keltő információ, adat a nyomozhatóságnál keletkezett és ennek jellege folytán nem bízható a további adatellenőrzés, információgyűjtés informátorra, bizalmi személyre. A fedett nyomozó igénybevétele feltételez valamilyen – bűncselekmény gyanúját keltő – adatot, tényt, melynek ismeretében tud az ügyész dönteni a fedett nyomozó igénybevételéről.

Ad. 2.
A mintavásárlás fedett nyomozó által is végrehajtható, ennek szükségessége szintén akkor merülhet fel, amikor az valami oknál fogva már nem bízható az informátorra, bizalmi személyre vagy a rendőrséggel titkosan együttműködő más személyre.

Ad. 3.
Az álvásárlás, bizalmi vásárlás, a bünszervezetbe való beépülés és az ellenőrzött szállítás kizárólag fedett nyomozó által végrehajtható titkos információgyűjtő tevékenység.

A bizalmi vásárlás a fedett nyomozónak jogellenes kereskedelmi ügyletként megjelenő olyan leplezett tevékenysége, amelynek során a bűncselekmény tárgyi bizonyítási eszközét képező dolgot vásárol az eladó bizalmának erősítése, a későbbi álvásárlás elősegítése érdekében.

Az álvásárlás a fedett nyomozó színlelt vételi szándékán alapuló, a bűncselekmény elkövetőjének elfogására, továbbá a bűncselekmény tárgyi bizonyítékának biztosítása érdekében a dolog elvételére irányuló leplezett megállapodás és annak teljesítése.

Mindkét tevékenység kapcsán gyakran előfordul, hogy ezáltal a cselekmény kísérleti vagy előkészületi szakban megreked, az azonban törvényesen bizonyítást nyerhet. Ilyenkor a bűncselekmény megelőzése mint cél előtérbe kerülhet, háttérbe szorítva ezáltal a büntetőjogi felelősségre vonáshoz fűződő érdeket.

A mintavásárlás, a bizalmi vásárlás és az álvásárlás is olyan bűncselekmények felderítését segítheti elő, amelynek tényállási elemei közt szerepel az anyag, tárgy, eszköz, dolog. Ilyen cselekmények lehetnek a lopás, a rablás, a kábítószerhez és a fegyverhez kapcsolódó ügyek. (Nem keverendő össze ez a tevékenység az adókötelezettségek ellenőrzése során a vállalkozási tevékenységet folytató adózóknál az adóhatóság alkalmazottai által végezhető próbavásárlással, mely ellenőrzési jogosítványa az államigazgatósági szervnek.)

Nem kis jelentősége van annak, hogy nyomozás során vagy előtte tényekkel, adatokkal – melyek származhatnak informátortól, bizalmi személytől is, – kell azt valószínűsíteni, hogy a fedett nyomozó által megvásárolni kívánt eszközök, tárgyak, anyagok, dolgok az eladó birtokában vannak.

A rendőrségi törvénynek megfelelően végrehajtott mintavásárlás, álvásárlás és bizalmi vásárlásból származó (tárgy, anyag, eszköz vagy dolog) tényként, mint bizonyítási eszköz „vihető be” a bizonyításba.

A rendőrségi törvény az ellenőrzött szállítás fogalmának meghatározásánál viszszaul arra a meghatározásra, mely szerint a rendőrség a nemzetközi szerződések és viszonyosság alapján együttműködik külföldi és nemzetközi rendvédelmi szervekkel fellép a nemzetközi bűnözés ellen, nemzetközi megállapodás alapján magyar rendőr külföldön, külföldi rendőr a Magyar Köztársaság területén rendőrijogosítványokat gyakorolhat.

Az ellenőrzött szállítás a nyomozó hatóság olyan leplezett tevékenysége, amelynek során – a nemzetközi együttműködés keretében, folyamatosan és fokozott ellenőrzés mellett – lehetővé teszi a figyelés alatt álló elkövető számára az általa birtokolt, a bűncselekménye tárgyi eszközét képező dolognak az ország területére irányuló kivitelét, az ország területén történő átszállítását annak érdekében, hogy a bűncselekmény elkövetői a lehető legszélesebb körben felderíthetők legyenek, a nemzetközi bűncselekmény tényállása megállapíthatóvá váljék. Ez az eszköz a nemzetközi bűnözés – csempészet, embercsempészet, határokon átnyúló kábítószer – fegyverkereskedelem – megismerését, leleplezését, hatékony törvényes felderítését szolgálja.

A schengeni egyezmény megkötésével – melynek ide vonatkozó intézkedéseivel összhangban van a rendőrségi törvényben meghatározott módszer – bővültek a szervezett bűnözés elleni, nemzetközi fellépés lehetőségei, bár szűkre szabja az együttműködés kereteit a különleges rendészeti módszerek esetében. A egyes államok eltérően szabályozzák az igénybevételt. Belgiumban az Igazságügyi Minisztérium titkos körlevélében, Hollandiában direktívában, Franciaországban és Németországban nyílt törvényekben, míg Luxemburgban egyáltalán nem szabályozták, de nem is tiltják.

²¹ Nyíri Sándor: A fedett nyomozó: in: Rendészeti szemle 1999. 12. p.

²² 2/1999. (ÜK.2.) Legf. Ú. Utasítás 19.§ j.) pont.

Belgiumban, bírósági utasításra hajthatja végre a rendőrség, máshol, mint pl. Hollandiában vagy Németországban a mértékletesség és az arányosság elvét tekintik alapvető kritériumnak az alkalmazás során. A hatékony együttműködéshez szükség van arra, hogy az együttműködők ismerjék egymás törvényeit, csak a mási ország lehetőségeinek és korlátainak ismeretében lehet közös irányvonalat kijelölni.

A bűnszervezetbe való beépülés révén a fedett nyomozó olyan csoportnak a bűnszövetségnek lesz a tagja, amely a bűncselekmények rendszeres elkövetése révén haszonszerzés érdekében jön létre, és amely feladatmegosztáson, alá- fölfele rendeltetésen és személyi kapcsolatokon nyugvó szerepvállaláson alapul.²³

A bűnszervezet létrehozása 1997. szeptember 15. napjától bűncselekmény.

A fedett nyomozó, aki a bűnszervezetbe beépül, megbízatása teljesítése közben, megbízatásától függően számos bűncselekmény – pl. az embercsempészet, visszaélés lőfegyverrel vagy lőszerrel, egyedi azonosító jel meghamisítása, pénzmosás, visszaélés kábítószerrel, adócsalás, zsarolás, stb. részese, tettese lehetne.

A bűncselekmény megalapozott gyanúja esetén az ügyész a feljelentést határozattal elutasítja vagy a nyomozás megszünteti, ha a törvényesen – az Rtv. 64. § (1) bekezdésének f.) pontja szerint – a bűnszervezetbe beépült fedett nyomozó által a szolgálati feladata teljesítése körében elkövetett bűncselekmény bűnüldözési érdeket szolgál, és az jelentősen meghaladja az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződő érdeket. Ebben az esetben az elkövető által a sértettnek okozott kárt a rendőrségnek kell megtérítenie, ehhez a rendőrség fedőokiratot készíthet. Az ügyész általi nyomozás elutasítás és nyomozásmegszüntetés nem alkalmazható, ha a fedett nyomozó olyan bűncselekményt követ el, amellyel más életét szándékosan kioltotta.

A bűnszervezetbe való beépülés, mint módszer sem ismeretlen a nemzetközi bűnözés elleni harcban mind a rá vonatkozó a szabályozás módját, mind a végrehajtás módját illetően eltérőek a megoldások. Belgiumban titkos körlevél szabályozza a beépülés lehetőségét és azt olyan a bűnügyi hálózaton vagy szervezeten belül végrehajtott, korlátozott időtartamú, titkos rendőrségi akcióként definiálja, amely különböző bűncselekmények tervezett vagy tényleges végrehajtásáról gyűjt információt és bizonyítékokat. Hollandiában 1985-ben fogalmazták meg az első olyan direktívát, amely a beépüléssel foglalkozott és mint nyomozási módszert kezelte. Franciaországban az 1991-es kábítószer ellenes törvény értelmében a helyettes államügyészek beépülhetnek kábítószerrel foglalkozó bűnbandákba, még bűncselekményt is elkövethetnek büntetlenül azonban bűncselekmények provokálása nem engedélyezett. Németországban 1991 óta van érvényben a szervezett bűnözés elleni harcot szabályozó szövetségi törvény, mely legális alapot ad a beépülésre. Eszerint csak rendőrtisztviselők lehetnek beépített ügynökök, akik viszont nem követhetnek el bűncselekményt.

²³ Bűnszervezet fogalmát lásd: Btk. 137. § 8. pont.

Nálunk a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól szóló 1999. évi LXXV. törvény legalizálta a fedett nyomozó ilyen jellegű tevékenységének lehetőségét. 1999. szeptember 1. napjától legális titkos információgyűjtési módszerként emlegethetjük.

Garanciális szabályai – mely alkalmazását ügyészi jóváhagyáshoz köti – szükségessé és egyben elegendő biztosítékot is adnak.

A fedett nyomozó tevékenységét, védelmét szolgálja a fedett nyomozó és az ő leplezésére készített fedőokirat készítésének lehetőségén túl, hogy az 1998. évi Be. novella bővítette a nyomozás megtagadásának (Be.127/A.§) és a megszüntetésének (Be.141/C.§) okait azzal, hogy a fedett nyomozóval szemben azt lehetővé teszi.

Az ügyész jogosult a nyomozást megtagadni vagy megszüntetni a bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja esetén, ha a bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható fedett nyomozó a cselekményt szolgálati feladatainak teljesítése közben bűnüldözési érdekből követte el és a bűnüldözési érdek jelentősebb, mint az, amely az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződik.

Nem szükségszerű, hogy a nyomozó hatóság azon tagja, aki e minőségét leplezve tevékenykedik nyomozás során, a szolgálati feladatának teljesítése közben jogi normát sértsen, de nem zárható ki az sem, hogy konspirációs okból, vagy mert olyan közel kerül az elkövetői körhöz, ennek folytán az általuk megvalósított vagy más által megvalósított bűncselekménynek részesévé, esetleg tettesévé válik. Az említett Be. jogszabályhely a nyomozás ezzel összefüggésben történő megtagadásának illetve megszüntetésének lehetőségét fogalmazza meg.

A nyomozás ilyen megtagadásának illetve megszüntetésének a feltételei a következők:

- A bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja: amennyiben az alapos gyanú hiányzik, a nyomozás megtagadásának nem e speciális szabály, hanem a Be 127. § (1) bekezdés a.) pontja – mint általános rendelkezés – alapján van helye.
- A nyomozás megtagadása és megszüntetése csak olyan személlyel szemben alkalmazható, aki fedett nyomozónak tekintendő, azaz a nyomozó hatóság tagja, az ügyben, melyben ilyen minőségben magát leplezve nyomozói munkát végezve tevékenykedik, már folyják a nyomozás, az ügyész engedélyezze az adott nyomozó fedett nyomozó ilyen igénybevételét. Ennek a három feltételnek együttesen, a fedett nyomozó által megvalósított bűncselekmény elkövetése előtt is fenn kell állnia.
- Elengedhetetlen feltétel, hogy a bűncselekmény elkövetésére a fenti nyomozás kapcsán kerüljön sor, és pedig szolgálati feladat teljesítése közben. A fedett nyomozó az erre kijelölt körben, a kapott utasításnak megfelelően tevékenykedik, csak az így meghatározott tevékenységi területre eső magatartása értendő szolgálati feladat teljesítésének, és az e körben megvalósított cselekmény szolgálhat alapjául a megtagadásnak vagy a megszüntetésnek.

.) További feltétel, hogy az elkövetést bűnüldözési érdek kell, hogy motiválja. Egyéb érdek nem játszhat szerepet.

A törvény az arányosság elvét is kihangsúlyozza: a fedett nyomozással érintett gyűző kapcsolódó bűnüldözési érdekek jelentősebbnek kell lenni, mint a nyomozó által elkövetett bűncselekményhez kötődő büntetőjogi igénynek.

A törvény megvonja azt az határt, ahol az arányosság már nem vizsgálható, a jelentős bűnüldözési érdek sem indokolhatja más életének szándékos kioltásával járó bűncselekmény elkövetését, ilyen esetben a nyomozás megtagadásának nincs helye.

A jogintézmény alkalmazása nem foszthatja meg a bűncselekmény sértettjét attól a jogától, hogy kártérítésben részesüljön a polgárjog szabályi szerint. A törvény úgy rendelkezik – az ügyész előzetes hozzájárulásával bünszervezetbe beépült fedett nyomozó által a szolgálati feladati teljesítése körében elkövetett bűncselekmény esetével megegyezően –, hogy a kárt az állam téríti meg, a kártérítésről polgári perben kell határozni, a kárigény jogalapját pedig vélelmezni kell, tehát nem az igényrvényesítő jogosultat terheli a jogalap tekintetében a bizonyítási teher.

A fedőokirat elkészítésére és a titoktartási megállapodás megkötésének kezdeményezésére vonatkozó szabályok megegyeznek az információt szolgáltató bűncselekmény elkövetőjével szemben alkalmazott nyomozás megtagadás vagy megszüntetés szabályival.

3.) Titkos együttműködés formái

1. A rendőrségi törvény felhatalmazása alapján 1999. szeptember 1. napjától a rendőrség a bűnüldözési feladatainak teljesítésére természetes személyekkel, jogi személyekkel vagy jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetekkel titkos együttműködési megállapodást köthet.²⁴

Ennek a megállapodásnak a keretében a rendőrség kezdeményezheti a bűnüldözési szempontból különleges fontosságú ilyen szervezetek munkatársával hivatásos szolgálati, közszolgálati, közalkalmazotti jogviszony, illetve munkaviszony létesítését.

A bűnüldözési feladatai ellátása érdekében a rendőrség külön megállapodás alapján meghatározott időtartamra munkaviszonyt kezdeményezhet a vele titkos együttműködési megállapodást kötött szervezeteknél.

Nem kezdeményezhet munkaviszonyt : bíróságnál, ügyészségnél, az AB-nál, az ASZ-nál, az Országgyűlési Biztosok Hivatalánál, a Köztársasági Elnök Hivatalánál és az Országgyűlés Hivatalánál. Ezekkel a szervezetekkel való titkos együttműködési megállapodás kötését viszont nem zárja ki a törvény, így arra mód van.

A foglalkoztatás rendőri jellegével kapcsolatos speciális szabályokat – a hatályos jogszabályok keretei közt – a rendőrség az érintett szervekkel külön megállapodásban rögzíti. A munkaviszony létesítésének rendőri jellege – ha a megállapodást kötő felek eltérően nem rendelkeznek – államtitok.

²⁴ Az 1998. évi XIX. tv. állapította meg a lehetőségét.

A rendőrségi törvény szövegezéséből nem tűnik ki, hogy ezekben az esetekben is szerephez jut az ügyész, mint engedélyező. Ugyanis a titkos együttműködésnek ezen formája felöleli az eddig tárgyalt valamennyi – csak a rendőrség elhatározásán alapuló és ügyési jóváhagyáshoz kötött – tevékenységet, mivel a törvény visszautal a korábbi bekezdésben foglaltakra: „Az (1) bekezdésben foglaltak teljesítésére a rendőrség.” Magához a titkos együttműködési megállapodáshoz nem kell az ügyész engedélye, viszont az annak alapjául szolgáló pl. fedett nyomozó általi adatgyűjtéshez, vagy mintavásárláshoz igen.

2. A titkos együttműködés egy másik formája, amikor a rendőrség a nyomozás megtagadásának vagy megszüntetésének kilátásba helyezésével információ szolgáltatásban állapodik a bűncselekmény elkövetőjével.

Ennek alapvető feltétele a Be. szerint az ügyész illetve a LÜ által kijelölt ügyésznek az előzetes jóváhagyása. Ez az előzetes jóváhagyás az így beszerzett bizonyíték felhasználhatóságának törvény által előírt feltétele.²⁵

További feltétel, hogy ilyen megállapodás csak akkor köthető, ha a nemzetbiztonsági vagy bűnüldözési érdek jelentősebb, mint az állam büntetőjogi igénye érvényesítéséhez fűződő érdek. (Az előzetes hozzájárulási javaslatnak – melyet a titkos ügykezelés szabályai szerint kell kezelni – tartalmaznia kell mindazokat az adatokat, melyek alapján a fenti kérdésben állást lehet foglalni.)

Nem köthető megállapodás azzal a személlyel, aki olyan bűncselekményt követett el, amely más életét szándékosan kioltotta. A megállapodás kötését információk szolgáltatásáért kezdeményezheti a cselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható személy, sőt a védője is önállóan, vagy ők ketten együtt. A cselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható személynek joga van elhárítani a felajánlott megállapodást.

Magát az ügyési előzetes hozzájárulást meg kell ismernie az együttműködő gyanúsítottnak, ellenkező esetben nincs garanciája arra, hogy ezáltal nem készíttetik-e őt terhelő bizonyítékok szolgáltatására. Sőt azzal is tisztában kell lennie, hogy vele szemben a megrovás alkalmazásának a nyomozás megszüntetése mellett helye lehet, azt a megszüntetés ténye nem zárja és nem zárhatja ki maga a gyanúsított sem.

Ha a megállapodás létrejön, akkor az elkövető által a sértettnek okozott kárt a rendőrségnek kell megtérítenie, ehhez a rendőrség fedőokiratot készíthet, valamint titoktartási megállapodás megkötését kezdeményezheti.

A titoktartási megállapodás megkötését kezdeményezheti a hatóság azzal a személlyel aki nem kívánt élni a felajánlott lehetőséggel és nem állapodott meg az információszolgáltatásban a kilátásba helyezett nyomozás megtagadásért vagy megszüntetésért, valamint azokkal a személyekkel akiket a nyomozás megtagadásáról vagy megszüntetéséről értesített, illetve a gyanúsított személy és a sértett ügyvédjével. A titoktartási megállapodás megkötését megtagadhatja az információt szolgáltató, így

²⁵ Be. 60. § (3) bekezdés.

titoktartásra nem kötelezhető. Az így hozott nyomozásmegtagadó vagy megszüntető – csak rendelkező részből és keltezésből álló – határozat kihirdetése nem kézbesítéssel, hanem a hatóság előtti megjelenés alkalmával szóban történik, melyről jegyzőkönyv készül.

C.) Adatkérés

A rendőrség nyomozó szervének vezetője a kétévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmény felderítése érdekében az ügygel összefüggő adatok szolgáltatását igényelheti az ügyész előzetes jóváhagyásával az adatot kezelő adóhatóságtól, a devizahatóságtól, szolgáltatást nyújtó távközlési szervezettől, egészségügyi és hozzá kapcsolódó adatot kezelő szervtől, továbbá a banktitoknak, értékpapírtitoknak, pénztáritoknak és egyéb üzleti titoknak minősülő adatot kezelő szervtől. Csak a céljának megfelelően használható fel az adat, az adatszolgáltatás nem tagadható meg az adatszolgáltató részéről.

Halaszthatatlan intézkedésként az adatigényléshez nem kell az ügyész előzetes hozzájárulása, ha a késedelem veszéllyel jár, és az ügy kábítószer-kereskedelemmel, pénzmosással, terrorizmussal, illegális fegyverkereskedelemmel, pénzmosással, szervezett bűnözéssel függ össze és azt haladéktalanul teljesíteni kell.

Ebben az esetben csak egy utólagos jóváhagyásra van szükséges, ami elégséges garanciának tűnik, hiszen a halaszthatatlan intézkedéssel egyidejűleg intézkedni kell az ügyészi jóváhagyás iránt. Ha az ügyész megtagadja a jóváhagyást, az így beszerzett adatokat meg kell semmisíteni, ezáltal azok bizonyítékként semmiképp nem használhatóak fel.

IV.

A titkos információszerezés másik fő csoportja a titkos eszközökkel és módszerekkel folytatott információgyűjtés, melyeket a törvény bírói engedélyhez kötött információgyűjtés című fejezetében szabályoz.

A.) A bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés a bűnüldözési célon túlmenően további feltételt is igényel, nevezetesen azt, hogy súlyos bűncselekmény esetén lehet alkalmazni. Súlyos bűncselekmény az a bűntett, amelyet a törvény 5 évi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel fenyeget.²⁶

A törvény tételesen meghatározza ezeket az eszközöket és módszereket, melyből következik, hogy csak is kizárólag ezekhez kell bírói engedély, az engedély nélkül végrehajtott titkos információgyűjtés eredménye pedig bizonyíték nem lehet.

Csak bírói engedéllyel lehet:

1. a titkos kutatást folytatni, az észlelt adatok technikai úton rögzíteni,
2. magánlakásban történeteket technikai eszközökkel megfigyelni, rögzíteni,

3. levél, egyéb postai küldemény valamint távközlési úton továbbított közlés tartalmát megismerni, rögzíteni,

4. az Interneten vagy más számítástechnikai úton történő levelezés (E-mail) során keletkezett adatokat és információkat megismerni és felhasználni.

Ezen eszközök közös vonása, hogy alkalmazásuk minden esetben az Alkotmány 59. §-ában biztosított magánlakás sérthetlenségéhez, vagy a magántitok védelméhez való jog sérelmét eredményezi. E jogok korlátozására azonban csak törvényben meghatározott esetben és az ugyanott szabályozott feltételek fennállása esetén kiadott bírói engedély alapján kerülhet sor.

B.) A bírói engedélyhez között módszereket bűncselekmény alapos gyanúja miatt körözött személy felkutatására akkor lehet alkalmazni, ha a bűncselekmény:

- nemzetközi bűnözéssel kapcsolatba hozható,
- gyermekkorú ellen irányul,
- sorozatban vagy szervezett elkövetéssel valósul meg,
- kábítószerrel vagy kábítószernek minősülő anyagokkal kapcsolatos,
- pénz- vagy értékpapír-hamisítással kapcsolatos,
- fegyveres elkövetéssel valósul meg,
- terror vagy terror jellegű,
- a közbiztonságot súlyosan megzavarja.

Az említett eszközök (A.) és B.) egyaránt) alkalmazása iránti kérelmet a rendőrség hatáskörrel és illetékességgel rendelkező nyomozó hatóságának vezetője terjeszti elő, a nyomozó hatóság székhelye szerint illetékes helyi bíróságnak. A helyi bíróságnak a megyei bíróság elnöke által erre kijelölt bírója a kérelem benyújtásától számított 72 órán belül indokolt végzéssel határoz: engedélyezi, (esetenként 90 napra, mely 90 nappal meghosszabbítható) vagy a törvényi feltételek hiánya esetén elutasítja.

Ha a titkos eszköz késedelmes igénybevétele a súlyos bűncselekmény felderítési vagy bizonyítási esélyétől fosztaná meg a rendőrséget, vagy a késedelem jóvátehetetlen károkat okozna, a nyomozó hatóság vezetője – az engedélyezésre jogosult egyidejű értesítse és az engedélyezésre irányuló kérelem benyújtása mellett – elrendelheti a titkos kutatást és 72 óra időtartamra a különleges eszköz alkalmazását (sürgősségi elrendelés). Más módszer sürgősségi alkalmazására nincs mód, azokhoz minden esetben kell a bírói engedély, melynek előzetesnek és nem pedig jóváhagyó jellegűnek kell lennie.

A sürgősséggel elrendelt alkalmazást a nyomozó hatóság vezetője köteles haladéktalanul megszüntetni, ha alkalmazását a bíró nem engedélyezte. Ebben az esetben a különleges eszköz alkalmazásával rögzített információt haladéktalanul meg kell semmisíteni, azt bizonyítékként felhasználni nem lehet. A nem sürgősséggel elrendelt titkos eszköz alkalmazását is haladéktalanul meg kell szüntetni, ha az a célját elérte, vagy igazolódott, hogy a cél elérésére alkalmatlan illetőleg ha az engedélyezett határidő lejárt.

²⁶ Rtv.97.§ (1) bekezdés i.) pont.

A magántitok védelmét szolgáló garanciális rendelkezése a törvénynek, hogy az engedéllyel rögzített információk közül is meg kell semmisíteni azokat, amelyek az irrendeléssel nincsenek összefüggésben.

Elég sok idő eltelt már a rendőrségi törvény titkos információgyűjtésre vonatkozó szabályainak alkalmazhatósága óta, azóta is eltelt már majdnem egy év, hogy a hatályos büntetőeljárásnak is kicsit részévé vált az intézmény. Ez az idő még kevés volt ahhoz, hogy gyakorlati használhatóságukat, alkalmazhatóságukat vizsgálni lehetne, hiszen azt a néhány esetet, amelyek a jogirodalom is említ még nem tekintjük másnak, csak „jó példának” arra, hogy igenis mód van a bizonyítékok szélesebb körű beszerzésére, és ha erre mód van, ettől nem kell idegenkedni, hanem a szabályokat betartva élni kell a lehetőséggel. Ahogy a jogalkalmazók fokozatosan megismerik ezeket a szabályokat és „megbarátkoznak” velük talán nem kell ahhoz sokat várni, hogy jogeseteken keresztül is be lehessen mutatni a bizonyítékok beszerzésének és felhasználásának izgalmas, de egyben sok vitának alapjául szolgáló módszereit.²⁷

A CSŐDBÜNTETT EGYES KÉRDÉSEIRŐL

Szalainé Joánovits Krisztina

A hatályos Büntető Törvénykönyvünk, az 1978. évi IV. törvény 1992. április hó 1. napjával új tényállással gazdagodott. A csődbüntett néven ismertté vált bűncselekmény nem sokkal azután került – ismét – a köztudatba, hogy az 1990-es évek elejére kialakult társadalmi és gazdasági viszonyokban bekövetkezett változások, a gazdasági szerkezetváltás szükségessége, a piacgazdaság feltételei között elengedhetetlen hitelezői érdekek érvényesítése érdekében a csődeljárásról a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról szóló 1991. évi XLIX. törvény hatályba lépett.

A csődjog felélesztéséhez a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. tv. is hozzájárult, nem csak a gazdálkodás új formáinak deklarálásával, hanem pl. a „végelszámolás” intézményének bevezetésével.¹

A csődjogi szabályok és ezzel együtt a hitelezők védelmét szolgáló büntetőjogi norma felélesztésére csak az új Csődtörvény, az 1991. évi XLIX. Törvény 1992. január 1-vel történő hatálybelépése után az 1992. évi XIII. törvénnyel került sor. Büntető Törvénykönyvünk XVII. Fejezetéről – mely teljes egészében a gazdasági bűncselekmények szabályozásával foglalkozik – és a fejezetben foglalt bűncselekményekről elmondhatjuk, hogy az előző évtizedben ez a rész volt a törvénykönyv leggyorsabban változó része. E fejezet I. Címében a gazdálkodási kötelességeket és a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények között (Btk.287.§.-303.§), került szabályozásra a csődbüntett is.

A fejezetet érintő módosítások jelentős része bővítő jellegű volt, a meglévő jogszabályok mellett újabb tényállásokat hoztak létre. Az időszak elején kezdtek kialakulni, majd módosulni a jelenlegi gazdasági háttérszabályok, változtak a gazdasági tevékenység szabályai, körülményei. A csődbüntett, és a csődbüntettel egy időben keletkezett új tényállás, a hitelező jogtalan előnyben részesítése bűncselekmények lényegesen kiterjesztették, a kodifikáció eredményeképpen módosuló korábbi tényállások (pl. tartozás fedezetének elvonása) illetve részben beiktatandó új tényállások (hitelezési csalás, váltóhamisítás, gazdasági adatszolgáltatás elmulasztása) kiterjesztették azt a védelmet, melyet korábbi tényállások nyújtottak.

¹ Tóth Mihály: Gazdasági bűnözés és bűncselekmények (KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2000) p. 128.

²⁷ Kézirat lezárva 2000. június 10.

„A csődbűncselekmény csak olyan gazdasági-társadalmi rendben büntetendő magatartás, amely a gazdaság modern formáit kiemelten kezeli: a piacgazdaság működőképességéhez ugyanis hozzá tartozik a hitelek igénybevétele, viszont a gazdaság nem működhet a hitelnyújtás megfelelő büntetőjogi védelme nélkül, ezért a hitelnyújtás biztonságát érintő visszaélések számos formáját kellett szankcionálni.”²

A gazdasági bűncselekmények hitelezők érdekeit sértő bűncselekmények csoportjában elhelyezkedő csődbüntett a hitelezők érdekét védi. Hogy konkrétan milyen személyi kört véd ezen belül, azaz kit tekinthetünk a csődbüntett szempontjából hitelezőnek, azt a háttérjogszabály – a csődtörvény – határozza meg. A csődbüntett emellett a hitelezők érdekét a csőd- illetve a felszámolási eljárásban védi, vagyoni védelmi funkciója mellett a csőd- és felszámolási eljárás eredményes lefolytatását biztosítja. A hitelezők érdekeit sértő többi bűncselekményektől ezek miatt kicsit elkülönül.³

Ezzel összefüggésben kell megjegyeznünk azt, hogy a csődbüntett nem a „hét-köznapi értelemben vett” hitelező – hitelt igénybe vevő érdekeit védi, a hitelezői minőség ebben az esetben egy, a hitelező személyétől független esemény, tényhelyzet eredménye.

A jelenlegi gazdasági büntetőjogi szabályozása tipikusan kerettényállásos jogi szabályozás, az egyes jogi intézmények alapvető szabályait nem a Büntető törvénykönyv, hanem más törvények határozzák meg. A csődbüntett vonatkozásában ez a háttérnormául szolgáló törvényt a Cstv., mely jelentős számú módosítására került sor 1992. évi LV. és LXVIII tv., 1993. évi LXXV tv., 1993. évi LXXXI. tv., 1993. évi XCII. tv., 1993. évi XCVI. tv., 1993. évi CIII. tv., 1993. évi CXV. tv., 1994. évi XLIX és LCVI. tv., 1995. évi XLVIII és LXII. tv., 1996. évi XXXII. tv., 1997. évi LXXVII., LXXXII és CXXXII. Tv., 1998. évi XXXIII. Tv.) de annak módosulása folytán a törvényi tényállás hatályba lépése óta egy alkalommal változott, a Btk. csődbüntettre vonatkozó tényállását módosító 1996. évi LII. tv-el, amikor is – a háttérnorma változásával összhangban – a „csőd kötelező bejelentését” kiiktatták a (6) bekezdésből. A másik jelentős, a csődbüntettet érintő háttérnormaváltozás az 1993. évi LXXXI. tv. (hatályba lépett 1993. szeptember 2.), mely változás folytán szűkült a csődbüntett elkövetői köre, és megszűnt a kötelező csődbejelentés, illetve a felszámolási eljárás kötelező adósi kérése. A korábbi törvényszöveg annyiban tért el a jelenlegitől, hogy az, illetve „és a „felszámolási” szövegrész közt szerepelt. „a csődeljárás azért nem volt megindítható, mert az adós a csőd kötelező bejelentését elmulasztotta”. Ennek módosításának indoka az volt, hogy a csődtörvény 1993. évi LXXXI. törvénnyel bekövetkezett módosítása 1993. szeptember 1-i hatállyal megszüntette a kötelező öncsőd intézményét, (Cstv. 9. §.).

Ez a jelenleg – 1996. augusztus 15-től – hatályos, az 1996. évi LII. törvény 38. §-a által megállapított szöveg: „290 §. (6) Az (1)-(5) bekezdésben meghatározott cselekmény akkor büntethető, ha a csődeljárást vagy a felszámolási eljárást megindították, illetve a felszámolási eljárás a kötelező kérés elmulasztása miatt maradt el.” A harmadik jelentős változást az adminisztratív csődbüntettek értékelésénél vizsgálható, a felszámolás alatt álló gazdálkodó szervezet képviselőjének adminisztratív kötelezettségeinek teljesítésére nyitva álló 30 napos határidő 45 napra változása volt, (1997. augusztus 6-tól). Elmondható, hogy ezek a változások nem okoztak jogértelmezési és jogalkalmazási gondot.

Már tíz év eltelt a csődbűncselekményt elkövetők ismételt büntethetősége óta, az alatt az idő alatt számos büntető eljárást lefolytattak nyomozó hatóságaink és bíróságaink. A gyakorlatban kialakultak a tényállás egyes elemeinek értelmezésénél elengedhetetlenül fontos elvek, és fogódzók, azonban néhány vonatkozásban sok még a megválaszolatlan kérdés, mely problémás területeket érintően a jogirodalomban már számos nézet vált ismertté. Az ismertté vált bűncselekmények számának viszonylagos emelkedésével együtt növekedést mutat az ismertté vált gazdasági bűncselekmények száma, a csődbűncselekmények számának emelkedése pedig folyamatosan nő, de az összes ismertté vált bűncselekmények számához, sőt még az összes ismertté vált gazdasági bűncselekmények számához viszonyítottan is elenyésző számot mutat. A gazdasági bűncselekmények összbenyomásán belül aránya szinte elenyésző, 1993-ban 1,53, 1994-ben 1,04 %, 1995-ben 1,5%, 1996-ban 1,16%, 1997-ben 1,27% volt. A gazdasági bűncselekményeken belül a csődbüntettek számának emelkedése mellett a jelentőségét az is mutatja, hogy a gyakoriságát tekintve 1994-ben az ötödik, 1995-ben és 1996-ban hetedik, 1997-ben hatodik, 1998-ban pedig a nyolcadik volt az összes gazdasági bűncselekmények közül, és csak a csempészet és vámorgazdaság, a devizagazdálkodás rendjének megsértése, az adó és társadalombiztosítási csalás, pénzhamisítás valamint a számviteli fejelem megsértése és a jogosulatlan gazdasági előny megszerzése bűncselekmények tudták a sorban megelőzni.

Az összes gazdasági bűncselekménynek 1994-ben 3,6 %-át, 1995-ben 4,1%-át, 1996-ban 6,7 %-át, 1997-ben 6,0 %-át, 1998-ban 3,7 %-át, míg 1999-ben 3,0 %-át tették ki a csődbüntettek a felderített bűncselekmények között.

Kereszty Béla: Büntetőjog Különös rész III. (Bíbor Kiadó, Miskolc. 1996) p. 23.

Lásd később a tényállás elemzéséről szóló fejezetben.

Az országban ismertté vált csődbüntettek számának alakulását a következő táblázat mutatja.

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Fedezetelvonó csődbüntett	8	43	49	54	84	78	86	105	139
Tart.fedezetéül szolg. vagyont elrejtve	–	26	37	32	53	49	48	71	87
Színlelt ügyletet kötve v. kétes köv.	–	2	3	7	3	6	13	9	17
Veszteséges üzletbe kezdve v. folyt.	–	6	2	5	11	7	6	4	11
Vagy-t ténylegesen v. színleg csökkentve	–	9	7	10	17	16	19	21	24
Csalárd bukásban megtestesülő csb.	–	3	7	10	10	17			
Hitelezői kielégítést meghiúsítva							12	19	21
Adminisztratív csb.	35	93	132	260	285	390	516	619	989
Minősített eset	–	1	2	3	2	3	3	5	7
Összes csődbüntett	43	140	190	327	381	489	617	748	1 156
Összes gazdasági bűncselekmény		4 085	5 064	5 409	6 543	13 454	20 318		

Győr-Moson-Sopron megyében ismertté vált csődbüntettek számának alakulása a következő volt.

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Fedezetelvonó csődbüntett	0	1	3	7	4	5	4	2	6
Tart. fedezetéül szolg. vagyont elrejtve	–	0	2	6	1	3	3	1	2
Színlelt ügyletet kötve v. kétes köv.	–	0	0	1	2	0	1	–	1
Veszteséges üzletbe kezdve v. folyt.	–	1	0	0	0	1	–	–	–
Vagy-t ténylegesen v. színleg csökkentve	–	0	1	0	1	1	–	1	3
Csalárd bukásban megtestesülő csb.	–	0	1	0	0	1			
Hitelezői kielégítést meghiúsítva							1	0	1
Adminisztratív csb.	3	3	6	5	10	28	32	16	43
Minősített eset	–	0	0	0	0	2	–	1	1
Összes csődbüntett	3	4	10	12	14	36	37	19	51

Mint az a statisztikát tartalmazó táblázatból is kiderül, az ismertté vált csődbüntettek számának több, mint 75 %-a adminisztratív csődbüntett, így inkább ebből a tárgykörből kerülnek ki a feldolgozható jogesetek.

Ez az arány a Győr-Moson-Sopron megyei jogesetekre is jellemző, sajnos a nem adminisztratív csődbüntett 30 %-os arányát kevés számú eset teszi ki, melyek közül sok esetben még sokszor nem is született ítélet, így ezeknél csak a vádiratok tényállásaira hagyatkozhatnak megállapításaim.

Ezekhez az adatokhoz hozzá tartozik, hogy a Győri Városi Bíróságon 1994-ben 2 db, 1995-ben 3 db, 1996-ban 8 db, 1997-ben 13 db, 1998-ban 28 db, 1999-ben 22 db, 2000-ben 15 db, 2001-ben 28 db, 2002. május 31. napjáig pedig 21 db ügyet iktattak csődbüntett miatt emelt vád miatt. (Főleg az utóbbi években iktatott ügyek számában természetesen benne szerepel a felfüggesztéssel fejezett és később új számon újra megjelenő ügyek is.)

A továbbiakban, egy kis kriminológiai kitérő után – melyet az 1994-2000 között csődbüntett vádjával a Győri Városi Bíróságra érkezett ügyek egy részének feldolgozásával készítettem – jogeseteken keresztül tekintem át csődbüntett törvényi tényállása jelentős pontjait, természetesen anélkül, hogy a tényállást klasszikusan részletesen elemezném, hiszen e vonatkozásban rendelkezésre áll Tóth Mihály háromgazdasági bűncselekményekkel foglalkozó műve és a Btk. Kommentár, valamint a CD jogtár is használható segítséget nyújt a tényállással most ismerkedők, de a gyakorló jogászok számára is. Az érkezett ügyek számát, az érdemben befejezett ügyek számát és általam feldolgozott ügyek számát az alábbi táblázat mutatja.

Év	Bíróságra érkezett	Érdemben befejezett	Vizsgált
1994	2	1	1
1995	3	3	3
1996	8	5	3
1997	13	12	10
1998	28	23	21
1999	22	22	19
2000	15	11	7

Az, hogy tárgyaláson, vagy tárgyalás mellőzésével hozott-e határozatot a bíróság a következőképpen alakult a vizsgált ügyekben.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Tárgyaláson	1	3	3	9	14	12	2
Tárgyaláson kívül	0	0	0	1	7	7	5
Összesen	1	3	3	10	21	19	7

Az, hogy a csődbüntett mely alakzata és befejezett vagy kísérlet miatt folyt-e az eljárás a következőképpen alakult a vizsgált ügyekben.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
290. § (1) bek.	0	0	0	0	0	0	0
290. § (1) bek. kísérlet	0	0	0	0	0	0	0
290. § (3) bek.	0	0	0	0	0	0	0
290. § (3) bek. kísérlet	0	0	0	0	0	0	0
290. § (5) bek.	1	3	3	9	16	14	6
290. § (5) bek. kísérlet	0	0	0	1	5	5	1
Összesen:	1	3	3	10	21	19	7

A csődbüntett elkövetésével vádolt személyek bűncselekmény elkövetés kori életkorát mutatja a következő táblázat.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
20-30 év	0	1	1	3	4	6	2
30-40 év	1	2	1	6	6	6	4
40-50 év	0	0	1	1	9	6	1
50 év felett	0	0	0	0	2	1	0
Összesen:	1	3	3	10	21	19	7

A vádlottak iskolai végzettségét mutatja a következő táblázat.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
8 általános	0	0	0	1	0	1	0
3 ipari	1	0	0	4	4	7	3
Érettségi	0	3	3	3	12	9	3
Felsőfokú	0	0	0	2	5	2	1
Összesen	1	3	3	10	21	19	7

A vádlottak foglalkozása, munkahelye az ítélethezatal időpontjában:

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Gyes, nyugdíj, tan.	0	0	0	1	2	2	0
Munkanélküli	0	2	0	3	4	2	3
Alkalmi m-t végez	0	0	0	0	2	6	3
Alkalmazott	1	0	3	6	7	7	0
Vállalkozó	0	0	0	0	2	2	0
Vezető beosztás	0	2	0	0	4	0	1
Összesen	1	3	3	10	21	19	7

A felelőséget megállapító és felmentő ítéletek száma a következőképpen alakult:

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Büntetőjogi felelőséget megállapító	1	1	3	8	19	19	4
Felmentő Be. 214. § (3) bekezdés a.)	0	0	0	2	1	0	2
Felmentő Be. 214. § (3) b.) pont	0	0	0	0	1	0	1
Összesen:	1	3	3	10	21	19	7

A büntetés kiszabás gyakorlata a következő volt:

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Megrovás	0	0	0	0	1	2	0
Próbára bocsátás	0	0	1	2	1	0	0
Pénzbüntetés	1	2	2	6	17	17	4
Felfüggesztett szab. veszt.	0	0	0	0	0	0	0
Felfüggesztett szab. veszt.+ pénz mellékb.	0	1	0	0	0	0	0
Összesen:	1	3	3	8	19	19	4

Az 1994-ből vizsgált ügy I. fokon, az 1995-ből vizsgált ügyek közül 2 ügy I. fokon jogerőre emelkedett, míg 1 ügyben került sor másodfokú eljárásra, amikor is a bíróság helyben hagyta az I. fokú bíróság döntését. Az 1996-ból vizsgált ügyek közül mindhárom ügy, az 1997-ből vizsgált mind a tíz ügy I. fokon emelkedett jogerőre, míg az 1998-ból vizsgált 21 ügyből 20 ügy I. fokon emelkedet jogerőre, 1 ügy pedig másodfokú elbírálásra került. Az 1999-ből vizsgált ügyekből mind a 19 ügy, míg a 2000-ből vizsgált mind a 7 ügy I. fokon jogerőre emelkedett.

Országos szinten a csődbüntett bűncselekményének Btk-ba iktatását követően első években az ismerté vált elkövetőknek mintegy egynegyedét, 1996.-ban már egyharmadát, 1998-ban pedig mintegy felét állították bíróság elé és folyamatosan nőtt

a marasztott ítéletek száma is. A vizsgált bűncselekmények miatt legnagyobb arányban a 40 és 49 év közöttieket ítélték el (25%), az elítéltek több mint 55%-a középiskolát, a 25%-a egyetemet végzett. A szankciók mintegy kettőharmada pénzbüntetés volt, a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték aránya a vizsgált 7 év alatt nem érte el a 2%-ot.⁴

A csödbüntett és keretjogszabálya

A kerettényállásként megfogalmazott norma tartalmát képező csödtörvény átfogó módosítása felveti a Btk. 2.§. alkalmazásának a kérdését. Általában irányadó, hogy a büntetőjogi szabályok alkalmazása szempontjából a módosított csödtörvény lényegesen kedvezőbb rendelkezéseket tartalmaz, mint eredetileg, a büntető törvénykönyv alkalmazásának mozgásteret lényegesen szűkült. Az ellentmondásokra, melyek azáltal keletkeztek, hogy a törvényhozó a cselekmény tényállását nem igazította az időközben megváltozott csődjogi szabályokhoz, majd a magatartások elemzésénél, és az elkövető személyének elemzésénél szeretnék kitérni.

Annak ellenére, hogy ezzel ellentétes döntések is születtek, a csödbűncselekmény esetében is – már a vonatkozó jogegységi döntés megszületését megelőzően – követhetőnek és helyesnek tartottam azt az álláspontot, mely a több évtizedes bírói gyakorlatnak és a miniszteri indokolásnak is megfelelően az, hogy a Btk. Különös Rész egyes tényállásait kitöltő keretrendelkezések nem büntetőjogszabályok, így ezek megváltozására a 2.§. automatikusan nem vonatkozik. Kivétel az a eset, amikor a keretrendelkezés megváltozása magát a büntetőjogi védelmet szünteti meg, ennek a változásnak visszaható ereje van.⁵

Az ellentétes elvi álláspontok feloldása és az egységes ítélkezési gyakorlat biztosítása érdekében a LB büntető jogegységi tanácsa a kérdésben jogegységi határozatot⁶ hozott, melyben kimondta: „Ha a Btk. Különös Részének valamely rendelkezése ún. keretdiszpozíció, és az annak keretét kitöltő jogszabályi rendelkezésekben a bűncselekmény elkövetése után olyan mérvű változás következik be, amely a kötelezettség megszüntetésével vagy a tilalom eloldásával az addigi büntetőjogi védelmet megszünteti, e változás – a meghatározott időre szóló jogszabályok kivételével – a Btk. 2. §-ának második mondatára figyelemmel az elbíráláskor hatályban lévő büntetőjogi szabályozás visszaható hatályú alkalmazását alapozza meg.”

(A továbbiakban a csödbüntett 3 esetét a következő, a jogirodalomban is elismert nevekkkel használom: Btk.290.§ (1) bekezdésében meghatározott eset – fedezetelvonó csödbüntett, Btk.290.§ (3) bekezdésében meghatározott eset – csalárd bukásban

megtestesülő csödbüntett, Btk. 290. § (5) bekezdésében meghatározott eset – felszámolás eredményét meghiúsító vagy adminisztratív csödbüntett)

A bűncselekmény jogi és elkövetési tárgya vonatkozásában

A bűncselekmény tárgya a csőd és felszámolási eljárás eredményes lefolytatása révén a hitelezők érdeke, érdekeik védelme, a felszámolás eredményét meghiúsító csödbüntett esetében pedig a csőd-, és felszámolási eljárás törvényes, eredményes és gyors lefolytatásához fűződő érdek.

Az egyik legfelsőbb bírósági döntés⁷ a védett jogtárgya kettősségére az alábbiak szerint mutat rá:

„A Btk. 290. §-ban meghatározott csödbüntett valamennyi fordulata a hitelezők érdekeinek a védelmét szolgálja. A Btk. 290.§.(5) bekezdésében azonban a hitelezők védelme sajátos formában jelenik meg, ugyanis a törvényi tényállása nem közvetlenül a hitelezők kielégítésére szolgáló vagyon védelmét biztosítja, hanem elsődlegesen egy konkrét bírósági eljárás, nevezetesen a felszámolási eljárás védelmére szolgál. A törvény azonban a felszámolás eredményének a meghiúsulásával járó csödbüntett tényállásával közvetve a hitelezők érdekeit is védi azáltal, hogy az egyik ügyfél, az adós olyan magatartások tanúsítására köteles – a hitelezők érdekében – amelyek jogi eszközökkel is kikényszeríthetők.,,

1. A fedezetelvonó csödbüntett

A tartozás fedezetül szolgáló vagyont elrejtő, eltitkoló, megrongáló, megsemmisítő vagy használhatatlanná tevő magatartásokhoz kapcsolódóan a következő tanulságosnak mondható jogeseteket találtam.

1. Egy Bt.. felszámolásának megindítását követően az egyik beltág, aki egyben a képviselője is volt a cégnek, a felszámoló rendelkezésére bocsátotta a Bt. Működésére vonatkozó okmányokat, valamint a tevékenységi zárómérleget. Az iratok alapján megállapítást nyert, hogy a Bt. kötelezettségei teljesítésére 1.207.000 Ft összegű (1.185.000 Ft készpénz, 21.000 Ft étékű készlet és 1.000 Ft értékű követelés) vagyonfedezet áll rendelkezésre. A felszámoló a Bt. képviselőjét, felszólította a vagyonfedezet átadására, melyre többszöri ígéret ellenére a vádemelés napjáig nem került sor. A képviselő elmondása szerint a vagyonfedezetet családjának fenntartására fordította. A vádirat szerint ezen magatartásával a képviselő a hitelezők kielégítését meghiúsította. Fenti tényállás alapján a képviselőt gyanúsítottat 1 rb, a Btk. 290. §. (1) a./ pontjában meghatározott és aszerint minősülő és büntetendő csödbüntettel vádolták.⁸

A gyanúsított magatartást én inkább sikkasztás büntetnének minősíteném, tekintettel arra, hogy a gyanúsított nem rejtette el, illetve nem titkolta el a vagyont, hanem

⁴ Tóth Mihály: Gazdasági bűnözés és bűncselekmények (JKk Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest) p. 129.

⁵ Ugyanezen a véleményen van Molnár Gábor a Gazdaság és büntetőjog című cikkében, in: Ügyészek Lapja 1993/1.

⁶ Lásd: 1/1999. BJE szám, in: Bírósági Határozatok 1999. 5. p. 329

⁷ BH 1999. 102. (Lef.Bír. Bfv.III.596/1998. sz.)

⁸ Győri Városi Ügyészség B.718/1998. sz. ügy.

azzal, mint részére bízott vagyonnal sajátjaként rendelkezett. A hitelezők kielégítését nem az elrejtéssel, eltitkolással hiúsította meg, hanem a főleg készpénzvagyonnal való sajátjakénti rendelkezéssel.

2. Némileg hasonló tényállás a következő, melynek alapján is fizetéseketelenség esetében a tartozás fedezetül tartozó vagyon elrejtése, eltitkolása miatti fordulat elkövetésének alapos gyanúja miatt folyt a büntetőeljárás: A nyomozó hatóság megállapította, hogy a kérdéses Kft. működése során veszteséges vállalkozást folytatott, majd hamarosan fizetéseketelenné vált. A Gy-M-S MB elrendelte a Kft. felszámolását. A felszámolást lefolytató Kft. az eljárás során megállapította, hogy a gyanúsított által vezetett vállalkozás pénztárában 1.714.044 Ft pénztárhiány képződött, melyet a gyanúsított felszólításukra nem egyenlített ki. A nyomozóhatóság felderítette azt is, hogy a Kft. folyamatosan pénztárhiánnyal küzdött és ezért nem lettek kisebb összegek befizetve a pénztárba.

A be nem fizetett összeget a gyanúsított, mint a cég ügyvezetője a Kft. üzemeltetésének biztosítására fordította, de erről soha semmilyen irat nem keletkezett. A pénztárhiány tényét a Kft. tagjai közül senki sem sérelmezte. A nyomozást a rendőrség büncselekmény hiányában a csődbüntett vonatkozásában részben megszüntette, majd a fent írt, valamint egyéb számviteli hiányosságok miatt számviteli fegyelem megsértésének vétsége miatt emeltek a gyanúsított ellen vádat. A megszüntető határozat indokolásában kifejtette a nyomozó hatóság, hogy pénztárhiány nem a felszámolási eljárás elrendelése után, hanem már azt megelőzően keletkezett, és a gyanúsított mivel nem vonta el a tartozás fedezetül szolgáló vagyont, ezért nem valósította meg a csődbüntett törvényi tényállását. A számviteli fegyelem megsértése vétségének elkövetését egyébként megállapították, és ügyészi szakban jogerős határozattal a büntetőeljárást e büncselekmény vonatkozásában is megszüntették.⁹ A csődbüntett elkövetési magatartását véleményem szerint a gyanúsított azért nem valósította meg, mert nem rejtette, illetve nem titkolta el a vagyont. Az indokolásban írt tény, mely szerint a pénztárhiány a felszámolási eljárás elrendelése előtt keletkezett, nem zárja ki a büncselekmény megállapíthatóságát, ezért véleményem szerint az indokolás nem helytálló. A cselekményt a gyanúsított véleményem szerint sem követte el, mégpedig azért mert nem a tartozás fedezetül szolgáló vagyonnak az elrejtésével, stb. hiúsítja meg a hitelezők részbeni vagy egészen kielégítését. Egyéb fennálló és szükséges tényállási elemek esetén ebben az esetben is inkább sikkasztás elkövetésének megvalósulását látom, bár annak minden kétséget kizáró bizonyítottságának hiánya miatt a felelősség megállapíthatóságát aggályosnak találom.

3. Fedezetelvonó csődbüntett miatt folyt az eljárás az alábbi esetben is, amikor is a feljelentés adatai szerint az 1993. április 16. óta felszámolás alatt álló Kft. helyiségeiből 1993. április 22-én – a tulajdonosok hozzájárulása nélkül – az ügyvezetők

eszközöket szállítottak el, amellyel a felszámolás fedezetül szolgáló vagyont csökkentették, így a hitelezők kielégítésének lehetőségét részben meghiusították. A fizetéseketelenséget a bíróság 1992. április 16-án kelt végzésével állapította meg, melyről szóló végzést az ügyvezetők 1993. április 20-án átvették. A Kft. adósságállománya 80 mFt volt. A bérek és alapvető közüzemi díjak kifizetésének biztosítására 1993. január 23-án a Kft. adósvételi szerződést kötött egy, a Kft-től független személlyel, mely szerint értékesítették a Kft. teljes irodai bútorzatát, könyvelési, távközlési berendezéseit és a raktárkészlet jelentős hányadát. A szerződésben megállapított vételárat, az ügyvezető a vevőtől átvette, majd a Kft. pénztárába 1993. február 9-én befizette. A feljelentésben szereplő 1993. április 22-i szállítással kapcsolatban a nyomozó hatóság megállapította, hogy az elszállítás alapja az említett szerződés volt.

Véleményem szerint helyesen állapította meg a megszüntető határozat¹⁰, hogy az eszközöknek a felszámolási végzés kézhezvétele után történt elszállítása tehát nem a vagyon hitelezők előli elvonását célozta, mivel azokat korábban értékesítették, a vételár kielégítése megtörtént. A vagyon a felszámolási eljárásban a hitelezők rendelkezésére állt.

4. A Legfelsőbb Bíróság büncselekmény hiányában mentette fel a fedezetelvonó csődbüntett vádjá alól a Bt. képviselőjét, aki az irányadó tényállás szerint a P. Bt. részvénycsomagjának visszavásárlásával megszegte a gazdasági társaságokról szóló, az 1988. évi VI. törvény (Gt.) előírásait, minthogy arra meghatározott hányadban csak az alaptőkén felüli nyereségből kerülhetett volna sor. A Gt. szabályainak a tétel megsértése azonban a jelen ügyben közömbös. Annak van jelentősége, hogy ez a gazdasági művelet az alaptőke összetételében igen hátrányos változást eredményezett. Eszerint a működő tőke azonnal mobilizálható része oly mértékben csökkent, mely az rt. működését jelentősen megnehezítette. A visszavásárlást követően ugyanis az rt. csupán 6, 9 millió forint tényleges készpénzvagyonnal kezdte meg a működését 1993-ban. A terheltnek a részvények visszavásárlását végző magatartása így valóban rendkívül kockázatosnak és az ésszerű gazdálkodás szabályaival ellentétesnek ítéltető. Ugyanakkor az rt. tevékenységéhez az 1993. gazdasági év kezdetén ez a közel 7 millió forint rendelkezésre állt. Ezután mindössze két hónappal később került sor egy olyan szerződés megkötésére, amelyből 1993. május 10-i határidővel az N. Rt.-vel szemben 2 314 000 forint fizetési kötelezettsége keletkezett, a későbbiekben pedig ez a hitelező kezdeményezte a felszámolási eljárást, mely végső soron az rt. megszüntetése mellett a hitelezői igények csorbulását eredményezve fejeződött be. Ekként a tényállásból a részvény visszavásárlás ellenére a 6,9 millió forint likvid tőkével szemben kizárólag a mintegy 2,3 millió forint tartozás állapítható meg, a teljesítés forrása tehát rendelkezésre állt. Így a terhelt önmagában ezzel a kötelezettségvállalással még nem

⁹ MRFK 32/95. Bü. sz., Győri Városi Ügyészség B.1279/1995. sz. ügy.

¹⁰ MRFK 104/1993. Bü.

teremtett olyan helyzetet, mint amelynek végül a fizetéseképtelenségét kellett volna eredményeznie. A részvénytársaság gazdasági ellehetetlenüléséhez nyilvánvalóan más körülmények vezettek, az ítéleti tényállás azonban az Rt. működése körében a fentiekben hivatkozott túlmenő egyéb szerződést, megállapodást vagy bármilyen más gazdasági műveletet nem tartalmaz. Az előzőekből pedig az következik, hogy a részvények visszavásárlása, illetőleg a jelzett későbbi ügyletet követő fizetéseképtelenség ténye között az oksági kapcsolat nem állapítható meg. Az adott esetben ezért az okozati összefüggés hiányában a csődbüntett megvalósulásáról nem lehet szó. (Legf. Bír. Bfv. IV. 378/2000. sz.)¹¹

5. Egy másik, BH-ban szintén megjelent jogesetben a bíróság kimondta, hogy csődbüntettet követ el a betéti társaság üzletvezetésére és képviselésére jogosult tagja, aki a betéti társaság fizetéseképtelenségének megállapítása és a felszámolásának elrendelése után a társaság tulajdonában álló tehergépkocsit eladja, de a vételárat nem bocsátja a felszámoló rendelkezésére, és ezáltal a hitelezői igények kielégítését részben meghiusítja.¹² A gépkocsit a gyanúsított 200.000 Ft-ért értékesítette, a hitelezői követelések összege 1.578.102 Ft volt.

Ezt a jogesetet lényegét tekintve eltérőnek értékelem az előzőektől, itt szerintem is csődbüntett megállapításának van helye, a következők miatt. A gyanúsított magatartása kimeríti az elrejtés, eltitkolás esetét, ugyanis jelen esetben nincsen jelentősége annak, hogy magát a gépkocsit rejtje el, vagy az érte kapott vételárat nem adja át a felszámolónak. A lényeg ugyanaz, nem jut a felszámoló hozzá a vagyonhoz. Egyébként itt sikkasztás megállapítása is szóba jöhetne, mert a vagyon a gyanúsítottra rábízott vagyonnak tekinthető és azzal sajátjaként rendelkezik az elkövető azáltal, hogy azt a felszámolónak nem adja át, de a specialitás miatt helyesebbnek látom a csődbüntettkénti értékelést.

6. A Legfelsőbb Bíróság hatályában fenntartotta azt a megtámadott másodfokú határozatot, melyben a bíróság fedezetelvonó csődbüntett elkövetését állapította meg, kifejtve, hogy a fedezetelvonó csődbüntett és az adminisztratív csődbüntett miatt látszólagos anyagi halmazata miatt csak a fedezetelvonó csődbüntett megállapításának van helye. A tényállás a következő volt: Az N. Kft. – amelynek ügyvezető igazgatói az I. rendű és házastársa, a II. rendű terheltek voltak – 1995 januárjában az esedékes fizetési kötelezettségeinek nem tudott eleget tenni, ezért a hitelezők kezdeményezésére a megyei bíróság az 1995. szeptember 14-én kelt végzésével elrendelte a felszámolását. A bíróság felszámolóként a P. Kft.-t jelölte ki. A felszámolás kezdő időpontja 1996. március 11. volt. A Legfelsőbb Bíróság a megyei bíróság határozatát helybenhagyta. A felszámolási eljárást megelőzően az N. Kft. adóhiányát megállapító közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata során a megyei bíróság az 1996.

¹¹ BH 2001.102. (Legf. Bír. Vfv. IV. 378/2000.)

¹² Megjelent BH 1998.322. Zalaegerszegi Városi Bíróság I. 830/1997. sz. ügy.

május 8-án meghozott határozatával az adóhatóságot új eljárásra utasította, ezzel egyidejűleg kötelezte az Adó és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatalt, hogy 15 napon belül 1 500 000 forint perköltséget fizessen meg az eljárás felperesének, az N. Kft.-nek. Az N. Kft.-t képviselő ügyvédől az I. rendű terhelte visszavonta a megbízását, így 1996. július 2-án az ügyvéd valamennyi, az addig részére kézbesített iratot átadta a II. rendű terheltnak. A terheltek ekkor szereztek tudomást az N. Kft. felszámolását elrendelő végzés jogerőre emelkedéséről, valamint kézhez kapták a felszámolás alatt álló gazdálkodó szervezet vezetőjének kötelezettségeit felsoroló határozatot is. Az I. rendű terhelte ezt követően 1996. július 3-án a felszámolás felfüggesztése iránti kérelmet terjesztett elő, kérelmét azonban a megyei bíróság 1996. július 8-án elutasította. E végzés ellen az I. rendű terhelte fellebbezéssel élt, majd 1996. július 19-én az N. Kft. elszámolási számláját kezelő Postabank területi igazgatóságához általános felhatalmazást nyújtott be azonnali inkasszóhoz. Ebben felhatalmazta a T. Rt.-t, valamint az OTP megyei igazgatóságát, hogy az N. Kft. számlájáról átutalást érvényesítsen. 1996. augusztus 7-én az APEH a perköltségként öt terhelő 1 500 000 forintot az N. Kft. Postabanknál vezetett számlájára átutalta, melyet még ugyanezen a napon az I. rendű terhelte, mint a T. Rt. képviselője, felvett. A felszámolóként kijelölt P. Kft. több alkalommal hívta fel a terhelteket a zárómérleg, az adóbevallás, az ehhez kapcsolódó leltár, a beszámoló és a főkönyvi kivonat megküldésére, mindannyiszor eredménytelenül. A terheltek mulasztásai miatt a megyei bíróság az 1997. március 18. napjára meghallgatást tűzött ki, idézésében az I. rendű terhelte adatszolgáltatás kötelezettségének a teljesítésére hívta fel. Az idézést az I. rendű terhelte személyesen átvette, ám a meghallgatáson nem jelent meg, és a fenti kötelezettségét a későbbiekben sem teljesítette. Az N. Kft. könyvelésének 1995. évi teljes anyaga áttekinthetetlen, megbízhatatlan, a főkönyvi számlák megőrzése elmaradt. A másodfokú határozat jogi indokolása szerint a felszámolás kezdő időpontjától kizárólag a felszámoló tehet a gazdálkodó szervezet vagyonával kapcsolatos érvényes jognyilatkozatot, míg a tulajdonos túrni köteles vagyoni helyzetének felmérését, majd azt, hogy abból a hitelezők kielégítést nyerjenek. Az I. rendű terhelte a felszámolási eljárás jellegével tisztában volt. Az adóhatóság által az N. Kft. számlájára átutalt pénzt egy másik gazdasági társaság közbeiktatásával az I. rendű terhelte felvette, így büntetőjogi felelősségének alapja a Postabank tévedésben tartása, miután számlavezetőjét szándékosan nem tájékoztatta a rendelkezési jogosultságának a megszűnéséről. Emellett a felszámolás alatt álló szervezet vezetőjének kötelezettségeként fogalmazza meg a törvény a záróleltár, a beszámoló, a zárómérleg és az alapiratok felszámoló részére történő átadását, amelynek a terheltek sorozatos mulasztásaikkal következetesen és szándékosan nem tettek eleget, végül pedig többszörösen sérült a számla- és könyvvezetési kötelezettségeik teljesítése is. Legfelsőbb bíróság indokolása szerint az irányadó tényállás szerint az I. rendű terhelte 1996. július 2-án tudomást szerzett az N. Kft. felszámolását elrendelő végzés jogerőre emelkedéséről. Nem vitás tehát, hogy az átadott iratokból tudomása volt a felszámolásról, mivel másnap ezért

terjesztett elő annak felfüggesztése iránti kérelmet, melyet a megyei bíróság elutasított. Igaz ugyan, hogy tévesen engedélyezett abban a határozata ellen fellebbezést, a jogorvoslati lehetőségre alapozottan sem fogadható el azonban a terhelt tévedésre történt hivatkozása. Kétségtelenül tudott a felszámolás fennállásáról, annak jogi következményeiről és kötelezettségeiről, és a megyei bíróság határozata is elutasítást tartalmazott számára. A felszámolási eljárás felfüggesztésére irányuló kérelem tárgyában hozott elutasítás tehát még jogorvoslat mellett sem tehetné kétségessé, hogy ügyvezető igazgatóként nem tevékenykedhet, nem nyithat a felszámolás alatt álló N. Kft. számára újabb számlát, és annak terhére a pénzintézet megtévesztésével nem nyújthat be inkasszót egy másik cég nevében. E jogellenes ügyintézésrel a másfél millió forint összegű perköltséget szándékosan vonta el, tévedésének hangoztatása tehát alaptalan. (Legf. Bír. Bfv. IV. 1350/1999. sz.)¹³

7. Érdekes még megemlíteni azt a büntetőügyet¹⁴ melyben azért szüntette meg az ügyészség a gyanúsított elleni büntetőeljárást, mert nem volt kétséget kizáróan bizonyítható az a tény, hogy a gyanúsított az általa képviselt Kft. fizetésektelensége miatt elrendelt felszámolási eljárás megindítását megelőzően az általa képviselt gazdálkodó szervezet tulajdonában, kezelésében lévő vagyona nézve kötött szerződést.

Színlelt ügylet kötésével vagy kétes követelés elismerésével elkövetett fedezetelvonó csődbüntett

Az általam áttekintett ügyek közül az alábbiakat emelném ki.

1. Egy Bt. ellen egyik hitelezője felszámolási eljárást kezdeményezett tekintettel a Bt. fizetésektelenségére. Ezt követően a Bt. ügyvezetője tárgyalásokba kezdett a hitelezővel abból a célból, hogy kérelmét visszavonja, mely eredménnyel járt. Ezt követően az ügyvezető-gyanúsított úgy döntött, hogy fiktív adásvételi szerződést köt a Bt-re. A tulajdonosok ezt követően üzletrészüket 1995. május 14-i dátummal átruházzák egy román állampolgárságú személyre, majd a cégbíróságnál a változás bejelentést is megtették. A Bt. fizetési kötelezettségét továbbra sem teljesítette. A bíróság a hitelező ismételt kérésére 1995. október 5. napján hozott végzésével megállapította a Bt. fizetésektelenségét és egyben elrendelte a felszámolási eljárást. A hitelezők követelése 6.408.431 Ft volt. A gyanúsított a felszámoló felhívására közölte, hogy a Bt-t eladta, és az iratokat és a vagyont is átadta a vevőnek. A nyomozás során megállapították, hogy a vevő a Bt-t ténylegesen nem vásárolta meg, vele csak a papírokat írták alá, amelyekben azt sem tudta, mi szerepel. Iratokat és a cég vagyont sem kapta meg, ő csak ellenszolgáltatás reményében írta alá az elért

¹³ BH. 2000. 340. (Legf. Bír. Bfv. IV. 1350/1999.)

¹⁴ Győri Városi Ügyészség 2358/1994.

iratokat, amelyért az ellenszolgáltatást nem kapta meg.¹⁵ A Győri Városi Bíróság a vádlottat csődbüntett elkövetésében elmarasztalta.

2. Ehhez hasonló a következő eset, mely ügyben¹⁶ ugyan még nem született ítélet (büntetőeljárás felfüggesztése miatt), de a vádirat nagyon alaposan fogalmazza meg a gyanúsított magatartását, illetve mutatja be fedezetelvonó csődbüntett színlelt ügyletet való elkövetését.

Egy Bt. ellen, annak az APEH felé fennálló kb. 22 mFt -os tartozása miatt 1996. április 2. napján az adóhatóság a tartozás beszedése iránt végrehajtási eljárás megindítását kérte. Az eljárás nem vezetett eredményre, mert annak 1996. július 10. napján a Bt. telephelyén csak 26.000 Ft értékű vagyontárgyat sikerült lefoglalni. A társaság képviselőjét korlátozás nélkül ellátó beltag-üzletvezetője. I. r. vádlott rábírta egyik vagyontalan ismerősét (III. r. vádlottat), hogy 10.000 Ft ellenében a Bt. 1996. május 25-én kelét taggyűlési jegyzőkönyvét. és a társasági szerződés módosítását belépő beltagként írja alá. A módosítás szerint I. r. vádlott a Bt. eddigi beltagja a társaságból kilépett és III. r. vádlott vált a Bt. egyedüli beltagjává és látja el az üzletvezetési feladatokat. A vádirat vádpontjában megfogalmazottak szerint az I.r. gyanúsított abból a célból, hogy az őt terhelő anyagi és jogi felelősségtől mentesüljön, elhatározta, hogy színlelt szerződés kötésével az őt terhelő tartozásoktól megszabadul, és így a hitelezők kielégítését meghiusítja.

A társasági szerződés módosításáról szóló okirat érvényes szerződési akarat hiányában semmisnek minősül. A szerződés megkötésével I. r. gyanúsított kizárólagos célja a hitelezők kielégítési alapjául szolgáló társasági vagyontulajdonjoga változásának bizonyítása, valamint beltagként olyan vagyontalan személy cégnyilvántartásba bejegyzése, aki a társaság tartozásaiért nem tud helytállni. A Bt. felszámolását 1997. június 20. napján kelt végzésével elrendelte a Bt. felszámolását.

3. Előfordult még olyan vádirat is¹⁷, mely szerint a gyanúsítottak ezeknél jóval bonyolultabb módját választották a vagyontulajdonosok csökkentésének.

Egy Kft. fizetésektelensége miatt a bíróság 1993. január 4. napján kelt, majd (a II. fokú bíróság jóváhagyását követően) 1994. január 28. napján jogerőre emelkedett végzésével megállapította a Kft. fizetésektelenségét. Ezt megelőzően 8 nappal, a MK Legfelsőbb Bírósága 1994. január 20. napján tartott nyilvános tárgyaláson kötelezte a Kft. egyik adósát, hogy egy ügyletből eredő vételár hátralékot 15 napon belül fizessen meg a Kft-nek. A gyanúsítottak a megindított felszámolási eljárást követően 600.000 Ft + ÁFA vételárért a Kft. e követelését eladták egy másik a gyanúsítottak érdekkörébe tartozó Kft-nek. A szerződés szerint a vételárát 1994. április 30-ig kellett

¹⁵ Győri Városi Bíróság B.1593/1967. számú ügye.

¹⁶ Győri Városi Ügyészség B.1222/1998. sz. ügy.

¹⁷ Győri Városi Ügyészség B.200/1997. sz. ügy.

volna kiegyenlíteni. A gyanúsítottak értesülve a LB döntéséről a vételárat át is utalták a vevő Kft-eknek. „Gyanúsítottak a színlelt jogügyletekkel a felszámolási eljárás során bejelentett összesen 42.066.762 Ft hitelezői igénnyel szemben a Kft. tényleges vagyonát a bíróság által megítélt összeggel csökkentették, és ezzel a hitelezői igények kielégítését meghusították.”

4. Az alábbi „bonyolult magatartássorozattal” elkövetett fedezetelvonó csődbüntett kísérletet, mely ügyben¹⁸ szintén még csak vádemelés történt.

Egy Kft. ellen a Gy-M-S Megyei APEH 1994. szeptember 21. napján felszámolási eljárást kezdeményezett. A bíróság 1994. november 23. napján megállapította a Kft. fizetésképtelenségét, a végzés 1995. december 7. napján emelkedett jogerőre. A bíróság a felszámolás kezdő időpontját 1995. december 7. napjában állapította meg, és elrendelte a felszámolási eljárás közzétételét, majd a bíróság a felszámolás kezdő időpontját 1996. június 13. napjára változtatta meg.

I.r. gyanúsított 1997. január 15. napja után ismételen arra kérte a Kft. könyvelését végző céget, hogy az általa 1997. január elején eljuttatott, de 1995-ben keletkezett iratokat visszamenőleges dátummal állítsa be a Kft. könyvelésébe. Az átadott iratok közül a Kft. valamint I. r. és II.r. gyanúsítottak között létrejött tartozás átvállaló szerződést már korábban lekönnyvelték. Így a Kft. könyvelésében szerepelt a 98 millió Ft-os tartozás a gyanúsítottak felé.

A szerződés és mellékletei a gyanúsítottaknak jelzálogjogot biztosított a Kft. ingóságaira abban az esetben, ha a Kft. határidőre nem fizeti meg a tartozását. Az 1995. november 30. napi keltezésű szerződéseket és mellékleteit, valamint azt a szerződést, mely szerint a gyanúsítottak 98 millió forint követelésüket egy másik, érdekeltségi körükbe tartozó Kft-nek átengedték, 1997. januárjáig nem kérték a könyvelésben szerepeltetni. Az 1995. november 30. napi keltezésű megállapodások a továbbiakban arra irányulnak, hogy a felszámolás alatt álló Kft. ingóságait a másik Kft-be átvigyék. A szerződések, illetve megállapodások a semmiek. Az 1996. december 1. napján kelt számlát helyettesítő okmány arra szolgált volna, hogy a felszámolás alatt álló Kft. ingóságait a másik Kft – a tárgyi eszköz nyilvántartás szerint is – 1996. december 12. napjával megszerezze. I. rendű gyanúsított így akarta a hitelezői igényt meghusítani. Mivel a könyvelőiroda nem teljesítette I.r. gyanúsított kérését, hanem értesítette a felszámolót, aki az okiratok lekönnyelését megtiltotta, így a Kft. vagyontárgyai nem kerülhettek át a másik Kft. tulajdonába. Erre tekintettel csak fedezetelvonó csődbüntett kísérlete miatt emeltek gyanúsítottak ellen vádat.

¹⁸ Győri Városi Ügyészség B.1038/1998. sz. ügy.

A csalárd bukásban megtestesülő csődbüntettek

E cselekményhez kapcsolódóan egy esetet¹⁹ tudnék megemlíteni Győr-Moson-Sopron megyéből, melyben véleményem és a vádirat szerint a gyanúsított csalárd bukásban megtestesülő csődbüntettet követett el. A vádlott terhére más magatartások miatt más gazdasági és vagyon elleni bűncselekmények miatt is emeltek az ügyben vádat, sajnos még ítélet nem született, így itt is csak a vádiratra hagyatkozhatunk.

A gyanúsított ügyvezetése alatt működött egy a tulajdonában lévő gépjármű kereskedelemmel foglalkozó Kft. A gyanúsított 1992. január 30-án kelt társasági szerződés szerint édesapjával egy másik Kft-t alakítottak, az előzővel megegyező tevékenységgel. A tevékenységét már 1991. október 8-án megkezdte a Kft. E cég ügyvezetője az első Kft. ügyintézője volt, de a gazdálkodást itt is gyanúsított irányította, a cég vagyona felett is ő rendelkezett. Ugyanakkor a gyanúsított ezzel egy időben ügyvezetője volt egy harmadik, 1991. augusztus 1-jén alapított Kft-nek is. A három cég egy székelyen működött, gazdálkodása csak papíron különült el egymástól.

Bár az első Kft. 1991. év végén illetve 1992. I. felében jelentős pénzbevételt mutató gazdasági forgalmat bonyolított le, a gyanúsított elhatározta, hogy a céget megszünteti, tevékenységét két másik cége nevében folytatja tovább. Bevételei nagy részét fiktív okmányokkal másik két cégére forgatta át. 1991. december 31-ével 10.800.000 Ft-ot második cégének ideiglenes pénzeszközátadás címén kihelyezett. Ezzel könyvelése szerint pénzeszközei szinte megszűntek. A kihelyezés csak papíron történt meg, tényleges készpénzmozgás nem történt. Fentiekén kívül a Kft. értékesebb tárgyi eszközeit is a másik két Kft-nek adta át.

1992. április 7-én a gyanúsított csődöt jelentett be azzal az indokkal, hogy behajthatatlan követelése miatt nem képes a közel 4.100.000 Ft-nyi – főleg köz – tartozását kiegyenlíteni.

A megindított csődeljárásban a gyanúsított semmit nem tett követelése behajtása és a hitelezőkel való megállapodás érdekében. Az eredménytelen csődeljárást a bíróság 1992. szeptember 12-én kelt végzésével elrendelt felszámolási eljárás követte.

A vádirat szerint a gyanúsított célja a csődbejelentéssel nem a Kft. fizetésképtelenségének helyreállítása, illetőleg gazdasági újjászervezése volt, hanem a cég megszűnésének, valamint a vagyon elrejtésének felszámolás útján történő legalizálása. A hitelezők kielégítését azáltal husította meg, hogy fizetésképtelenségének látszatát fiktív, színlelt szerződésekkel idézte elő.

A felszámolás eredményét meghusító csődbüntett

Ez az a csődbüntett, amelyet a statisztikák szerint a legtöbben elkövetnek még ma is Magyarországon és ez az az eset, amelyben – nyilvánvalóan ennek következtében –

¹⁹ Vádirat: Győri Városi Ügyészség B.2180/1994. Bírói szám: Győri Városi Bíróság B.438/1995. számú ügy.

a legkiforrottabb a gyakorlat. A törvényszövegben szereplő „jogsabály” a többször módosított csődtörvényt jelenti, mint ahogy azt a LB²⁰ is kifejtette egy ítéletében:

„A Btk. 290. §-ának (5) bekezdése tényállásában kiemelt „jogsabály” a csőd-eljárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról szóló módosított 1991. évi II. törvény (Cstv.), a kerettényállást ténylegesen kitöltő norma pedig a Cstv. 31. §-ának (1) bekezdése, amely szerint a felszámolás alatt álló gazdálkodó szervezet, leányvállalat, trösztli vállalat vezetője köteles záróleltárt, beszámolót stb. elkészíteni, és a felszámolás kezdő napjától számított 45 napon belül (1997- VIII. 6-ig 30 napon belül) a felszámolónak és az adóhatóságnak átadni. A gazdálkodó szervezet vezetőjét terhelik a Cstv. 31. §-ában előírt egyéb tájékoztatási kötelezettségek is.”

Az adminisztratív csődbüntett miatt folyt büntetőügyekből három esetet emelnék ki Győr-Moson-Sopron megyéből, és ezeket nem a bírósági szakig eljuttott ügyekből teszem, tekintettel arra, hogy a bírói gyakorlat egységesnek mondható, így nincs is annyit „csemegézni” rajta.

1. Az első esetben²¹, mely viszonylag régen, 1994-ben történt, a nyomozó hatóság a nyomozást megtagadta bűncselekmény alapos gyanúja miatt az adminisztratív csődbüntett miatt tett felszámolói feljelentés miatt. Egy felszámolás alatt álló Bt. ügyvezetője a felszámolási eljárás során nem tett eleget a törvényben előírt kötelezettségeinek, a vagyontárgyakat és a pénzeszközöket több mint egy év elteltével sem adta át a felszámolónak. A felszámolás kezdő időpontja 1993. szeptember 9. volt. A felszámoló társaság több ízben, majd a megyei bíróság 1994. augusztus 15-én felszólította az ügyvezetőt, hogy tegyen eleget törvényben előírt adminisztratív kötelezettségének.

A felszámoló 1994. szeptember 22-én tett feljelentést. A megtagadó határozat indokolása szerint: „A csődtörvény lehetővé teszi, hogy a bíróság a gazdálkodó szervezetnek azt a vezetőjét, aki a meghatározott kötelezettségének nem tesz eleget, a megelőző évben felvett jövedelmének 50%-áig pénzbírsággal sújtsa.”

A nyomozó hatóság megállapította, hogy „a bíróság nem sújtotta a Bt. beltagképviselőjét pénzbírsággal. Mivel a gyanúsított a csődtörvényben előírt kötelezettségeinek részben eleget tett, így a nyomozó hatóság szerint nem állapítható meg, hogy szándékosan hátráltatná a felszámoló munkáját.”

Azt is kifejtette a nyomozó hatóság, hogy „tekintettel arra, hogy a büntetőjogi eszközök alkalmazására csak végső esetben kerülhet sor, a Csődtörvényben biztosított jogkövetkezményeket a felszámoló még teljes egészében nem vette figyelembe, így alaposan feltételezhető, hogy enyhébb jogkövetkezmény alkalmazása is eredményre vezethet. A fentiek alapján nem állapítható meg bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja”, ezért a nyomozás teljesítését megtagadták.

Véleményem szerint a határozat nem volt megalapozott. A felszámolási eljárás megkezdése és a feljelentés közt több mint egy év eltelt. A feljelentés adataiból megállapítható, hogy a gyanúsított magatartása függetlenül attól, hogy a csődtörvényben írt szankciókat alkalmazták-e vele szemben, illetve azok eredményre vezettek-e, felszámolás eredményét részben meghiúsította. Szerintem a gyanúsított megvalósította az adminisztratív csődbüntettet, mégpedig annak befejezett alakzatát.

2. Hasonló tényállás alapján történt nyomozás megszüntetése²² 1996-ban.

A bíróság elrendelte egy Kft. felszámolását, még 1994-ben (a határozatból pontos dátum nem állapítható meg. A bíróságnál fellebbezést nyújtottak be a felszámolási eljárás elrendelése ellen, amit a LB szintén még 1994-ben elutasított, a elrendelő végzés tehát jogerős lett. A gyanúsított 1995. augusztusában keresett meg egy céget, hogy készítse el a Kft könyvelését (!), ami a felszámoláshoz szükséges zárómérleg alapjául szolgált volna. A cég üzemgazdásza vallomása szerint a gyanúsított mindent megtett, hogy elősegítse a könyvelőmunkáját., tőle független okok miatt nem készült el a könyvelés. A nyomozó hatóság ez alapján a rövidke tényállás alapján a következő indokkal szüntette meg a nyomozást. „A csődtörvényben meghatározott kötelezettségek megszegése önmagában nem bűncselekmény, egyéb szankcionálási lehetőségek is vannak, amelyeket az ügyvezetővel szemben még nem alkalmaztak” ezért a nyomozást, mivel a cselekmény nem bűncselekmény, megszüntették.

A nyomozó hatóság ebben az esetben is véleményemmel ellentétes döntést hozott. Úgy gondolom, a csődtörvény szankcióinak alkalmazásától függetlenül megállapítható lenne az adminisztratív csődbüntett elkövetése. A fenti tényállás alapján én inkább a felszámolási eljárás meghiúsítására irányuló szándék bizonyítatlanságát látom.

3. Végül egy vádiratból²³ idéznék, mely szintén tényállásban rögzíti a csődtörvény szankcióinak alkalmazását, illetve annak eredményét.

Egy Kft. felszámolását jogerősen elrendelték, melyet 1992. május 29-én hirdettek ki.

„A gyanúsított annak ellenére, hogy őt 1992. június 24. napján a felszámolási eljárás nyitó tárgyalásán a ... felszámoló felszólította a szükséges iratok átadására, majd az t 1992. július 16-án megismételte, ennek eredménytelensége miatt a ... bíróság .. számú, 1992. szeptember 2-án kelt végzésével erre kötelezte, és ennek nem teljesítése miatt ... számú, 1993. március 12. napján kelt végzésével vele szemben 15.000 Ft bírságot szabott ki, ezen kötelezettségének egyáltalán nem tett eleget, ily

²² 40/1996. Bű.

²³ Győri Városi Bíróság B.11090/1993. sz. ügy – A bíróság a vád alól a vádlottat I. fokon felmentette, az ítéletet a II. fokú bíróság helyben hagyta. I. fok: B.1220/1993. II. fok Bf. 289/1994.

²⁰ Lásd: Legf. Bír. BFV.IV.457/1995. sz. Megjelent BH 1996. 187.

²¹ 198/1994. Bű.

módon a felszámolás eredményét megghiúsította, ezért a Kft. egyszerűsített felszámolását kellett elrendelni”.

Fent említett esetek kirívóak, a helyi gyakorlatában is az önálló, a csődtörvény szankcióitól független büntetőjogi felelősség megállapítása az általános.

Most pedig nézzük meg, hogy cég vezetőjének mulasztása és a bűncselekmény megvalósulása szempontjából fontos eredmény között milyen összefüggések lehetnek: Mit tekintünk a felszámolási eljárás eredményének?

BH 195/555. szám alatt között jogesetében kimondta a bíróság, hogy:

„A cselekmény akkor válik befejezetté, azaz a felszámolás eredménye akkor tekinthető megghiúsultnak, ha a bíróság az ún. egyszerűsített felszámolást elrendeli.”²⁴

Ugyancsak az egyszerűsített felszámolási eljárásához köti a bűncselekmény megvalósulását a BH.1996.516. szám alatt megjelent jogesetben a bíróság, amikor azt fejtette ki, hogy „a vádlott a rendelkezésre álló, és a jogszabályban előírt 30 napos határidőn belül adatszolgáltatási kötelezettségét nem tett eleget. A felszámoló az eljárást a vádlott magatartása folytán nem tudta lefolytatni, ezért került sor a Bt. egyszerűsített felszámolási eljárásának elrendelésére.”²⁵

A bűnösség hiánya miatt nem valósulhat meg felelősségre vonás akkor sem, ha a cég vezetője kooperatív a felszámolási eljárásban, de mégsem képes 45 napon belül (1997. VIII.6-ig 30 napon belül) a kötelezettségeit teljesíteni, és ezt időben jelzi is a felszámolónak.

Lehet az is, hogy az időben beadott tájékoztatások alapján le lehet folytatni a felszámolási eljárást, a vagyon azonban még arra sem elég, hogy a felszámoló költségeit fedezze. Ha felszámolási eljárás célját nézzük, ekkor is eredménytelen a felszámolási eljárás, ezt azonban nem lehet eszerint a cég vezetőjének rovására írni.

Az itt felvetett problémák csak egy részét képezik a mindennapokban felvetődőeknek, megoldásuk során véleményem szerint a konkrét esetekben nagyon meg kell vizsgálni, mit tett a cégvezető a felszámolás eredményes lefolytatása érdekében és nem csak azt kell vizsgálni, hogy a kritikus 45 napban (1997. VIII.6-ig 30 napban) mit csinált, illetve mit nem csinált.

Az általam áttanulmányozott vádiratok illetve ítéletek szinte kivétel nélkül arról tanúskodnak, hogy a felszámolók viszonylag „türelmesek” voltak a felszámolás alatt álló gazdálkodó szervezetek vezetőivel. A törvényben előírt 45 napos (1997. VIII.6-ig 30 napos) határidőt követően több alkalommal is felszólították őket, valamint gyakran éltek a csődtörvény adta szankcionálási lehetőségekkel is annak érdekében, hogy a képviselők a kötelezettségeiknek tegyenek eleget, majd amikor már a felszámolókat szorító 1 éves határidő is lejárni látszott – és a felszámolási eljárás lefolytatására a

vezetők kötelezettsége teljesítésének elmaradása miatt nem volt mód – kérelmezték a egyszerűsített felszámolási eljárás lefolytatását.

Az egyszerűsített felszámolási eljárás elrendelésének esetében a bíróság befejezte adminisztratív csődbüntett elkövetése miatt elmarasztalta a vádlottakat.

Az általam vizsgált érdemi határozattal jogerősen befejezett ügyekben a felszámolók feljelentési gyakorlatát vizsgáltam, azaz megnéztem, hogy a felszámolás kezdő időpontját követően mennyi idő elteltével tettek feljelentést, illetve hány alkalommal tették meg azt – a számukra nem kötelező, de lehetséges lépést –, hogy levelükben tájékoztatták a képviselőt a Cstv-ben írt adminisztrációs kötelezettség lényegére és annak elmaradása esetére a lehetséges jogkövetkezményekre.

Egy esetet²⁶ említenék meg 1993-ból, melyben felszámolási eljárás kezdő napját követő 30 napon belül, illetve többszöri felszólítás ellenére nem tett eleget a képviselő a csődtörvényben előírt kötelezettségének. A vádlott pénzbírság kiszabásánál lehetőségére való figyelmeztetés ellenére sem tett eleget kötelezettségeinek, semmilyen iratanyagot nem bocsátott a felszámoló rendelkezésére, ezért az kb. a felszámolás kezdő időpontját követő 8 hónap múlva kérelmezte az egyszerűsített felszámolási eljárást, melyet a bíróság el is rendelt. Az ügyvezető magatartása miatt befejezet adminisztratív csődbüntett elkövetése miatt hozott marasztaló ítéletet a bíróság.

Az 1994-ből vizsgált 1 ügyben a felszámoló küldött felszólító levelet, míg a feljelentésre a felszámolási eljárás megkezdését követő 9-12 hónap között került sor.

Az 1995-ből vizsgált 3 ügyben a felszámoló mind a három vádlottnak küldött felszólító levelet, míg a feljelentésre a felszámolás kezdő időpontját követően 1 ügyben 3 hónapon belül, 1 ügyben 3 - 6 hónap között és 1 ügyben 1 év után került sor. Az 1996-ból vizsgált 3 ügyben a felszámoló mind a három vádlottnak küldött felszólító levelet, míg a feljelentés megtételére a felszámolás kezdő időpontját követően mindhárom ügyben 1 év után került sor. Az 1997-ből vizsgált ügyben a felszámoló mind a tíz vádlottnak küldött felszólító levelet, míg a feljelentésre a felszámolás kezdő időpontját követően 1 ügyben 3 hónapon belül, 2 ügyben 3-6 óra között, 1 ügyben 6-9 hónap között, 3 ügyben 9-12 hónap között, 3 ügyben pedig 1 év után került sor. Az 1998-ból vizsgált ügyekben a felszámoló mind a huszonegy vádlottnak küldött felszólító levelet, míg a feljelentést a felszámolás kezdő időpontját követően 1 ügyben 3 hónapon belül, 7 ügyben 3-6 hónap között, 6 ügyben 6-9 hónap között, 3 ügyben 9-12 hónap között és 3 ügyben 1 év után tette meg. Az 1999-ből vizsgált ügyekben a felszámoló mind a 19 vádlottnak küldött felszólító levelet, míg a feljelentést a felszámolás kezdő időpontját követően 2 ügyben 3 hónapon belül, 6 ügyben 3-6 hónap között, 5 ügyben 6-9 hónap között, 1 ügyben 9-12 hónap között és 5 ügyben 1 év után tette meg. A 2000-ből vizsgált ügyekben a felszámoló mind a hét vádlottnak küldött

²⁴ Lásd: Nógrád Megyei Bíróság Bf. 245/1994. sz. ügy.

²⁵ Lásd: Zala Megyei Bíróság Bf. 511/1995. sz. ügy.

²⁶ Győri Városi Bíróság B.1650/1993. sz. ügy.

felszólító levelet és a feljelentést a felszámolás kezdő időpontját követően 4 ügyben 3-6 hónap között, 1 ügyben 6-9 hónap között és 2 ügyben 1 év után tette meg.

Minősített esetek

A minősített esetek száma az elmúlt két évben majd duplájára nőtt, számukat tekintve azonban elenyészőnek mondhatók még az összes felderített csődbüntetthez képest is. (Országos szinten 1994-ben 1, 1995-ben 2, 1996-ban 3, 1997-ben 2, 1998-ban és 1999-ben 3-3, 2000-ben 5 és 2001-ben 7).

E tárgykört érintően – tekintettel arra, hogy jogerős ítélettel a témakörben még nem találkoztam – csupán egy ügyészégi állásfoglalást emelnék ki, mely azt hangsúlyozza, hogy²⁷ a gazdasági életben mindig súlyos következményekkel jár a csődbüntett, ha a milliárdos nagyságrendű elkövetési magatartás a hitelezők szélesebb körét, működési feltételeiket is veszélyeztető anyagi kihatással terheli.”

A csődbüntett alanyai

1.) Egy ügyben pl. egy Kft. ügyvezetője a fizetésektelenség miatt elrendelt felszámolási eljárás elrendelése után, a felszámoló tudta nélkül értékesített három, a felszámolási eljárás elrendelés előtt vásárolt tehergépkocsit.²⁸ A városi ügyészség az eredetileg csődbüntett miatt indult eljárásban a következőket fejtette ki: „A Legfőbb Ügyészség legutóbbi álláspontja szerint a felszámolás elrendelését követően nem lehet a Btk. 290. §. (1) bekezdésében írt csődbüntettet az adós cég vezetőjének terhére megállapítani, olyan ügyletek tekintetében, melyeket a felszámolás elrendelése után köt. Ugyanis ilyenkor már nem jogosult a vagyonnal rendelkezni, tehát nem lehet alanya a csődbüntett fenti alakzatának. Cselekménye azonban vagyon elleni bűncselekményként, jelen esetben családként értékelhető, ... megtevesztette a vele szerződő Kft-t, mert nem közölte, hogy cége felszámolás alatt áll, így ő nem jogosult eljárni. Ezzel pedig kárt okozott a cég hitelezőinek.”²⁹

2.) Egy másik ügyben a bíróság a felszámolás alatt álló gazdasági társaság vezetőjét adminisztratív csődbüntett és csalás miatt ítélte el, mert egyrészt sorozatos felszólítások ellenére nem adott át a felszámoló részére iratokat, másrészt az eljárás megindítását követően – jogosultságának hiányát elhallgatva – eladta a társaság autóját egy magánszemélynek.³⁰ Ezeknek a rendelkezésnek megfelelő nézetet –, mely szerint ha olyan személy rendelkezik az adós vagyonával, akinek erre semmilyen

²⁷ Ügyészégi Értesítő 1995. 10.

²⁸ A jogesetet kiemeli Tóth Mihály: Újabb szempontok a gazdasági bűncselekmények értelmezéséhez (Bp. 1998) p. 28.

²⁹ Miskolci Városi Ügyészség B. 1609./1997.

³⁰ Budapesti IV. és XV. Kerületi Bíróság B.XV. 1538/1996. számú ügy.

jogcíme nincsen, és jogellenesen csökkentí a vagyont, ez esetben vagyon elleni bűncselekmény valósul meg – többen³¹ is vallanak.

3.) Egy másik – a BH-ban is közétett – jogesetben a bíróság csődbüntetben való bűnösségét állapította meg annak vádlottnak, aki az általa képviselt Bt. tulajdonában álló tehergépkocsit a felszámolási eljárás megindítását követően értékesítette, és a vételárat nem bocsátotta a felszámoló rendelkezésére. Ezzel a magatartásával a hitelezői igények kielégítését részben megghiúsította.³² A kiemelés szerint: Csődbüntettet követ el a betéti társaság üzletvezetésre és képviselőre jogosult tagja, aki a betéti társaság fizetésektelenségének megállapítása és a felszámolásának elrendelése után a társaság tulajdonában álló tehergépkocsit eladja, de a vételárat nem bocsátja a felszámoló rendelkezésére, és ezáltal a hitelezői igények kielégítését részben megghiúsítja. / (Btk. 290. §. (1) bek./

A Legfőbb Ügyészség az idézett első jogesetben egyébként a cselekmény vagyon elleni bűncselekménykénti minősítését nem tartotta indokoltnak az „egységesnek tekinthető ítélkezési gyakorlatra figyelemmel.”³³

Azt az álláspontot, mely szerint az ítélkezési gyakorlat „egységesnek” tekinthető, a jogerős és gyökeresen eltérő döntések alapján talán megkérdőjelezhetjük. Inkább nevezném a csődbüntettkénti minősítést „általánosnak”, mely alól – mint láttuk, – található kivételeket is. Véleményem szerint az említett illetve az azokhoz hasonló esetekben helyénvalóbb a csődbüntett megállapítása vagyon elleni bűncselekmény helyett. (Ez alól kivételeket említettem korábban, ott azonban a csődbüntettet azért nem láttam megállapíthatónak, mert alapvető tényállási elem hiányzott annak megállapíthatóságához.)

Abban az esetben, ha ennek ellenkezőjét fogadnánk el, le lehetne szűkíteni a fedezetelvonó csődbüntett elkövetőinek körét a felszámoló személyére, ugyanis a csődtörvény rendelkezése alapján a felszámolás kezdő időpontjától a gazdálkodó szervezet vagyonával való jognyilatkozatokat – a vagyonnal való rendelkezési jogosultságot nem érintő és szűk körű kivételektől eltekintve – csak a felszámoló tehet.

A jogalkotó pedig nem hiszem, hogy csupán erre a szűk körre vonatkozóan fogalmazta volna meg a törvényi tényállást. Ha nem a csődbüntetti minősítést fogadnánk el, és azt mondanánk, hogy a felszámolási eljárást követően csődbüntett alapját képező cselekményt az adós képviselője már nem követheti el, akkor ez azt is eredményezné, hogy az adminisztratív csődbüntettet is kizárólag a felszámoló követheti el – hiszen az adós rendelkezési jogosultsága megszűnt.

³¹ Molnár Gábor: A csődbüntett, in: Ügyészek Lapja 1994/3. szám. p. 36., Szabó Eszter: A csődbüntett alanyai: in: Ügyészek Lapja 1997/6. szám 49. p.

³² Megjelent BH. 1998. 322. Zalaegerszegi Városi Bíróság I. 830/1997. számú ügy.

³³ Legf. Ü. Nf.1632/1997.

A gondolat további folytatásával át is térhetünk a második fontos problémára, nevezetesen arra, hogy a 291/A. §. globálisan vonatkozik a csődbüntett valamennyi alakzatára, azaz az alanyok körét azonosan, differenciálás nélkül vonja meg a törvényhozó. Ez azt jelenti, hogy az adminisztratív csődbüntettet is a vagyonnal rendelkezni jogosult vezető követheti el. Szűk körben ugyan, de előfordulhat az az eset, amikor a vagyonnal rendelkezni jogosult személy nem egyezik meg az üzletvezetésre és képviselőre jogosult személlyel. Ki ilyenkor az adminisztratív csődbüntett tettese? Ha a törvény szövegének szűk értelmezéséhez kötjük magunkat, akkor nyilvánvalóan a vagyonnal rendelkezni jogosult személy!

Na de az adminisztratív csődbüntettnek ezzel szemben éppen az a lényege, hogy nem a vagyoni rendelkezéssel (vagy annak elmulasztásával), hanem a felszámolási eljárásban előírt számviteli szabályok elmulasztásával valósul meg.

A gyakorlat a következő: a csődbüntett miatti marasztaló ítéletek mintegy 95%-a éppenséggel az elmulasztott adminisztratív kötelezettségek miatt, az adós képviselője ellen születtek. (Olyan személlyel szemben tehát, aki – ha eltérnénk jelenlegi többségi gyakorlattól – e bűncselekménynek nem is lehetne alanya).³⁴

A Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésében³⁵ úgy foglalt állást a kérdésben, hogy felszámolás eredményének meghíúsításával járó csődbüntett nem a vagyon elvonásával valósul meg, hanem ezt a bűncselekményt az követi el, aki a felszámolás elrendelését követően a jogszabályban előírt beszámolási, leltárkészítési vagy egyéb tájékoztatási kötelezettségének nem tesz eleget, és ezzel a felszámolás eredményét részben vagy egészben meghíúsítja.

A bíróság kifejtette, hogy az ún. „adminisztratív” csődbüntett elkövetője csak a társaság üzletvezetésre és képviselőre egyaránt jogosult személy lehet, függetlenül attól, hogy esetleg másnak is van a vagyon feletti rendelkezési jogosultsága. A bíróság felmentette azt a személyt, akinek a vagyonnal egy részével való rendelkezési jogosultsága volt ugyan, de nem képviselte a társaságot.

Meg kell említeni, hogy a BH-ban megjelent jogeset vastagon kiemelt része ebben az esetben sem tükrözi a döntés lényegét, illetve kicsit félreérthető, hiszen így szól: „A felszámolás eredményének meghíúsításával járó csődbüntett elkövetője az lehet, aki a gazdálkodó szervezet (adós) vagyonával vagy annak egy részével rendelkezni jogosult, ehhez képest a csupán képviselőre jogosult személy nem lehet a bűncselekmény tettese.” Az én álláspontom az, hogy valóban csak az üzletvezetésre és a képviselőre egyaránt jogosult személy lehet az adminisztratív csődbüntett alanya, attól függetlenül, hogy tartozik-e, ehhez a jogosultságához vagyon feletti rendelkezési jogosultság, illetve ha tartozik, az mire terjed ki. Egyetértek emellett Dr. Tóth Mihály

³⁴ Lásd: Tóth Mihály: Újabb szempontok a gazdasági bűncselekmények értelmezéséhez (Bp. 1998) 29.

³⁵ Legf. Bír. Bfv. IV. 457/1995. számú ügy, megjelent BH 1996. 187. szám alatt

azon véleményével³⁶ is, hogy a 291/A.§.-nak csupán a fedezetelvonó és a család- bukásban megtestesülő csődbüntettre kellene vonatoznia, hiszen itt van szó kifejezetten a vagyonnal való rendelkezésről. „Talán jobb lenne, ha nem a bírói gyakorlat kerülne ki az alkalmazhatatlannak vélt jogszabályokból, hanem a törvényhozás vonná le a szövegezési hibák konzekvenciáit, mondjuk pl. így: A Btk. 209.§. (1) és (3) bekezdésébe ütköző bűncselekményt tettesként az követheti el, aki az adós vagyonával vagy annak egy részével rendelkezni jogosult.”³⁷

Itt fontos kiemelni az előzőekkel összhangban hogy az alanya minősülés szempontjából döntő, hogy az elkövetés időpontjában álljon fenn fedezetelvonó, ill. család- bukásban megtestesülő csődbüntettrel a vagyonnal való rendelkezési jogosultság, illetve az adminisztratív csődbüntett esetében az üzletvezetési és képviselői jogosultság.

Ezzel kapcsolatban szeretnék kiemelni egy győri esetet³⁸, melyben a bíróság előtt folytatott bizonyítási eljárásban került csak sor annak vizsgálatára, hogy az adminisztratív csődbüntettel vádolt személy a felszámolás kezdő időpontjában valóban ügyvezetője volt-e a felszámolás alatt álló kft.-nek. Végül az eljáró ügyész végindítványában kérte a vádolt személy felmentését, a következő indokok alapján.

„A vádlott a kft. többségi tulajdonosa volt, de üzletvezetésre, ügyvezetői feladatok ellátására jogosítvánnyal nem rendelkezett. A cégbíróság által kiállított fénymásolat szerint a vádlott aláírási címpéldányt sem nyújtott be a cégiratokhoz, ellenben ... volt az a személy, aki cégjegyzésre jogosult ügyvezetőként járt el a Kft. nevében. A megbízási szerződés alapján végezte ezt a tevékenységet. A fentiekre elmondottakra tekintettel a felszámolás eredményének meghíúsításával járó csődbüntett alanya a vádlott nem lehet.” A bíróság fentiekre tekintettel a vádlottat felmentette. Hasonló módon született a Be. 214§. (3) bekezdés a.) pontja okából jogerős felmentő ítélet³⁹

A Legfelsőbb Bíróság a témával kapcsolatban a következő döntést hozta egy felülvizsgálati ügyben. A 290. §. (5) bekezdésébe ütközőnek minősített cselekményt elbíráló döntés lényege szempontunkból a következő:

„A jelzett bűncselekmény elkövetője, alanya csak az lehet tettesként, aki valamilyen formában a gazdálkodó szervezet vagyonával rendelkezni jogosult. Az ügyvezető – természetesen a gazdálkodó szervezet alapszabályától függő mértékben és keretben – ilyen személynek tekintendő.

A megállapított tényállásból következően azonban a terhelt a felszámolás elrendelését követően az adott gazdálkodó szervezetnél ilyen tisztséget nem töltött be.

³⁶ Tóth Mihály: Újabb szempontok a gazdasági bűncselekmények értelmezéséhez Bp. (1998) p. 29.

³⁷ Tóth Mihály: Gazdasági bűncselekmények az alakuló joggyakorlatban (Bp. 1997). p. 89.

³⁸ Győri Városi Ügyészség B.823/1996. sz. Városi Bíróság B.475/1997 sz. ügy.

³⁹ Győri Városi Bíróság B.419/2000/17. számú ügy.

Ügyvezetői tisztsége, sőt munkaviszonya is már a felszámolás elrendelését megelőzően megszűnt. ... Következésképpen nem lehetett alanya, elkövetője a Btk. 290. §-a (5) bekezdésében meghatározott csődbüntettnek.”⁴⁰

Bűnösség, a szándékosság tudattartama vizsgálata kapcsán

A bűncselekmény valamennyi fordulata csak szándékosan követhető el viszont egyik fordulat sem célzatos cselekmény, ami azt jelenti, hogy eshetőleges szándék is elegendő a bűnösség megállapításához, a szándéknak azonban valamennyi változat esetén ki kell terjednie az eredményre is.

A felszámolás eredményét megghiúsító csődbüntett esetén az elkövetői magatartás szándékos mulasztásban nyilvánul meg. A szándékosságnak a mulasztásban megjelenő tetten kívül ki kell terjednie az eredményre és a tett és az eredmény közötti okozati összefüggésre is.

Meg kell említeni itt azt a lehetséges esetet⁴¹, amikor a cég a vagyonelemtárt és a részleges kimutatásokat elkészíti, de nem fog hozzá a mérleg elkészítéséhez, mert egységre akar jutni a hitelezőkkel. És emiatt nem kielégítően teljesíti tájékoztatási kötelezettségét. A felszámolási eljárásban egységkötésnek bármikor helye van. A törvény szerint ehhez az adósnak alkalmas programot kell készítenie, a bíróság pedig egységi tárgyalást tűz ki, melyen részt vesz a felszámoló is. Ilyenkor, ha a felszámoló tud a kísérletről, akkor hiányzik a bűnösség, a cégvezető felelősségre nem vonható.

Eshetőleges szándéokra utalhat az, amikor a cégvezető úgy kezd ezekben a tárgyalásokba, hogy arról a felszámoló nem tud. Vizsgálendő viszont ebben az esetben a mulasztás alkalmassága az eredmény előidézésére.

Ezzel a témával kapcsolatban is említenék néhány esetet:

1. Gyakorlatban nem egyedi az alábbihoz hasonló tényállás.⁴²

Egy Kft. felszámolásáról szóló végzés 1992. május 21-én került kihirdetésre a Cégek Közönyben. A nyitótárgyaláson 1992. június 9-én az ügyvezető megjelent és a felszámolási eljárás lefolytatásához szükséges iratok egy részét a felszámolónak átadta. A felszámolási eljárás megindítását követően az APEH adóellenőrzést tartott a Kft.-nél, melyhez az ügyvezető a birtokában lévő összes iratot átadta. Az APEH az adóellenőrzést 1992. december 10-én zárta le és hiányosságokat nem állapított meg. Az APEH vizsgálattal egy időben a TB Igazgatóság is ellenőrzést tartott a felszámolás alatt álló Kft.-nél, amelyhez szintén iratokat kértek be. A nyomozás során megállapították, hogy az ügyvezető a felszámolóval igyekezett együttműködni. A

nyomozás során, – miután ismertté váltak az egyéb hiányosságok, és birtokába kerültek az iratok – az elvárt adatszolgáltatási kötelezettségének eleget tett – bár alaposan megkésve – agy a felszámolási eljárást befejezhető. „Figyelemmel arra, hogy az ügyvezető a felszámolási eljárást nem hiúsította meg és érthetően nem is a megghiúsítására törekedett, tehát cselekménye nem bűncselekmény.”

Ebben és az ezekhez hasonló esetekben szándékosság hiányát látom, ezért nem valósítja meg az ügyvezető ezekben az esetekben a csődbüntettet.

2. Hasonló tényállás alapján szüntették meg a nyomozást a következő ügyben.⁴³ Egy felszámolás alatt álló Kft. ügyvezetője ellen azért tett a felszámoló feljelentést, mert nem teljesítették határidőre a csődtörvényben előírt adminisztratív kötelezettségeiket. A nyomozás során megállapították, hogy a Kft. ügyvezetői azért nem vették át a felszámoló felszólító leveleit, mert hosszú hónapokon keresztül nem tartózkodtak Győrben. Az egyik ügyvezető azonban a felszámolási eljárásban megbízott egy könyvelőt, hogy tegyen leleget a felszámoló kéréseinek, tartsa vele a kapcsolatot. A könyvelő az a cégnél időközben vizsgálatot kezdő Nyugdíjbiztosítási Igazgatóságnak rendelkezésére bocsátotta a szükséges iratokat. Többször megkísérelte felvenni kapcsolatot a felszámolóval, ez azonban nem sikerült. Időközben az adóhatóság is vizsgálatot folytatott a cégnél, részükre az másik ügyvezető rendelkezésre bocsátotta a Kft. iratait. Az indokolás szerint „Az ügyvezetők okkal bízhattak abban, hogy a felszámolási eljárás rendben folyik, egyrészt mert a könyvelő a megbízást elfogadta a csődtörvényben foglalt kötelezettségek teljesítésére, másrészt az APEH és a NYB az ellenőrzéseit megkezdte a felszámolási eljárás megindítását követő fél éven belül. A felszámolási eljárás eredményét megghiúsítva elkövetett csődbüntett csak szándékos magatartással valósítható meg. A gyanúsítottak egyes magatartásai még az eshetőleges szándék lehetőségét is kizárják. Semmilyen körülmény nem utal arra, hogy az ügyvezetők a felszámolási eljárást meg akarták volna hiúsítani.”

Néhány jellemző – több ügyben is megjelenő – védekezést emelnék ki a vizsgált ügyekből, amikor is a a vádlott végül egyáltalán nem tett eleget a Cstv. 31.§-ban írt kötelezettségeinek és ezzel a felszámolás eredményét megghiúsította:

„Azt hittem, majd a könyvelőm megcsinálja.” „A könyvelőnél vannak az iratok” „Én elküldtem a könyvelőnek a felszámoló levelét...” „El akartam adni a céget, a könyvelési anyagot elküldtem a vevőnek áttanulmányozásra, végül nem vette meg a céget, de a könyvelési iratokat sem küldte vissza.” „Cég már nem működött, eldobtam a korábbi könyvelési iratokat, nem volt irat, amit átadjak a felszámolónak.” „Ügy vettem a céget, minden korábbi irat a korábbi tulajdonosnál maradt.” „Eladtam a céget, de nem jelentettem be a cégbírsóságnál a változást.” „A könyvelési iratok

⁴³ 24/1994. Bü.

⁴⁰ Legfelsőbb Bíróság Bfv. I.1392/1996. ügy, ezt az esetet elemzi Tóth Mihály: Újabb szempontok a gazdasági bűncselekmények értelmezéséhez (Bp. 1998) p. 30.

⁴¹ Felveti ezt a kérdést Tóthné Magyar Csilla: Töprengések a Btk. 290. §.(5) bekezdése szerinti csődbüntettéről, in: Ügyész Lapja 1996/1. szám. p. 57.

⁴² 71/1993. Bü.

elvesztek.” „Nincs vagyona a cégnek, nem volt kiadása sem, nincs mit leadnom a felszámolónak.” „Nem működött a cég, nem tudtam mit kell átadni a felszámolónak.”

A csődbüntett stádiumai

A csődbüntett valamennyi fordulata eredmény bűncselekmény, ebből következik, hogy a bűncselekmény csak az eredmény esetén válik befejezetté.

Eddig a dolog egyszerű. Bonyolultabbá válik viszont, ha az egyes fordulatokhoz kapcsolódó eredményt vizsgáljuk. Mik is ezek?

A magatartás befejezettséget illetően egységes a gyakorlat annyiban, hogy a kötelezettségek elmulasztása miatti egyszerűsített felszámolási eljárás elrendelésével befejezettnek tekintik a bűncselekményt.

Abban már nem mondható egységesnek a gyakorlat, hogy csak befejezett bűncselekmény esetében tesznek a felszámoló feljelentést, így felmerül annak vitatása, hogy vajon az egyszerűsített felszámolási eljárás elrendelését megelőzően hol van a határ a kísérlet és a befejezett bűncselekmény között.

Egy biztosnak mondható, mégpedig az, hogy abban az esetben, ha a gazdasági szervezet ügyvezetője mulasztását a felszámoló saját maga vagy szakértők bevonása útján pótoltnak tudja és a felszámolási eljárást le tudja folytatni, eredmény hiányában maximum a cselekmény kísérletéről beszélhetünk.

Problémás lehet az, amikor a törvényi (korábban 30) 45 napos határidőt azzal a szándékkal nem veszi figyelembe a cégvezető, hogy „majd csak lesz valahogy”, ám még időben – jóval a kritikus 1 éven belül – teljesíti kötelezettségeit.

Ugyanakkor abban az esetben, ha az ügyvezető abszolút nem teljesíti kötelezettségeit, semmilyen iratot nem ad át a felszámolónak, a felszámolási eljárás technikailag tényleg lebonyolíthatatlan és a bíróság valami oknál fogva még sem rendeli el 1 év után az egyszerűsített felszámolási eljárást, illetőleg a végzés valami miatt nem jogerős, befejezett bűncselekmény elkövetését látom megállapíthatónak.

Ugyancsak befejezett bűncselekményben állapítható meg a bűnössége annak az ügyvezetőnek, aki a felszámolás elrendelésének napját követő pl. 43. napon közli a felszámolóval, hogy ő nem tud és nem is akar rendelkezésére bocsátani semmilyen iratot a felszámolás lefolytatásához, ugyanis könyvvezetéssel, megfelelő bizonylatokkal nem rendelkezik. Ebben az esetben is technikailag lebonyolíthatatlan a felszámolási eljárás, tehát az eredmény a magatartás következményképpen be fog következni.

Az általam megvizsgált 64 ügy közül 12 alkalommal került sor adminisztratív csődbüntett kísérletének megállapítására, mely esetekben a döntő többségben az alapozta meg a kísérlet megállapítását, hogy az egyszerűsített felszámolás elrendelésére még nem került sor, míg jelentéktelenebb számban az volt az alapja a kísérlet megállapításának, hogy a mulasztás nem volt teljes körű, a vádlott magatartásából lehetett azt megállapítani, hogy a részleges mulasztás célja a felszámolás eredményének a megghiúsítása volt. Ehhez azért hozzátartozik az is, hogy a 12 esetből

11 esetben tárgyalás mellőzésével hozott határozatról volt szó, ami az ügy ily módon való rövid befejezése miatt felveti azt, vajon ha tárgyalás kitűzésére került volna sor (kb. 1-1,5 év múlva), nem rendelték-e volna el az egyszerűsített felszámolási eljárást.

Rendbeliség – bűncselekmény egység – halmazati értékelés

A Btk. 289. §.-ban meghatározott számviteli fegyelem megsértésének vétsége az bűncselekmény, ami a halmazati értékelés kérdésénél problémás lehet.

A Legfőbb Ügyészség vizsgálati jelentése szerint „országos viszonylatában a legelterjedtebb jogi megoldások a számviteli fegyelem megsértése (289. §.) és a felszámolás eredményét megghiúsító csődbüntett (290.§.(5) bek.) anyagi halmazatának megítélésekor születtek.

A tipikus tényállás szerint a gazdálkodó szervezet vezetője a számviteli törvényben előírt beszámolási, könyvvezetési vagy egyéb kötelezettséget, illetve a bizonylat fegyelmet oly mértékben szegte meg, amely már nem csupán a gazdálkodó szervezet anyagi helyzete áttekintésének, ellenőrzésének a megghiúsítására volt alkalmas, de egyszersmind lehetetlenné vált a Cstv. 31.§.(0) bekezdésében írt /a felszámolás alatti álló gazdálkodó szervezetre vonatkozó/ adatszolgáltatási, tájékoztatási kötelezettség teljesítése is. A cselekményt következetesen bűnhalmazatként értékelik Zala megyében, és Győr-Moson-Sopron megyében is, de ezt a gyakorlatot követte több városi ügyészség és bíróság is. Ezzel szemben a budapesti kerületi ügyészségek és a PKK kizárólag a számviteli fegyelem megsértését, míg a debreceni Városi Bíróság és Ügyészségek a felszámolás eredményének megghiúsulásával járó csődbüntettet látta megállapíthatónak.,⁴⁴

„Csődbüntett és azzal anyagi bűnhalmazatban a számviteli fegyelem megsértésének vétsége valósul meg, ha a cégjegyzésre jogosult képviselő a felszámolási eljárásban a bíróság kötelező határozata ellenére nem tesz eleget az adatszolgáltatási, tájékoztatási kötelezettségének, – sommázza vastag betűvel az alábbiakban részletezendő BH vastag betűvel szedet kivonata. Ez utalhat arra, hogy a csődbüntett és a számviteli fegyelem megsértése egymással alak halmazatban állhat. Erről Tóth Mihály azt írja, hogy „Erről azonban szó sincs, a döntés figyelmes e áttanulmányozása nyilvánvalóvá teszi, hogy konkrét ügyben a felszámolási eljárás elhárítása után bekövetkezett számviteli szabályszegések időben és térben jól elkülöníthetőek voltak.”⁴⁵

⁴⁴ Fenti idézetet Tóth Mihály: Újabb szempontok a gazdasági bűncselekmények értelmezéséhez (Bp. 1998) művéből vettem p. 35.

⁴⁵ Lásd. Tóth Mihály: Gazdasági bűncselekmények az alakuló joggyakorlatban (Bp. 1996) p. 92.

Nézzük ezt a kiemelt BH-ban is ismertetett tényállását ⁴⁶ röviden: A vádlott egy 1989. november 1-jén alakult GM tagja és cégjegyzésre jogosult képviselője volt. Az APEH megyei igazgatósága határozatával a GM-nél folyó adóvizsgálatot megszakította, és felhívta képviselő figyelmét, hogy a vizsgált időszakra vonatkozó bizonylatok és előírás szerinti nyilvántartások átadására. Ezt a vádlott nem tette meg, ezzel lehetetlenné tette az adóellenőrzést. Ezt követően a GM ellen csőd, majd annak eredménytelensége után felszámolási eljárás indult, a cégközlönyben 1993. május 6-án került közzétételre. A vádlott a megyei bíróság végzésében értesítette, hogy kötelezettségeinek 30 napon belül tegyen eleget. A felszámoló további többszöri felszólításai ellenére sem tett kötelezettségének eleget, nem bocsátotta rendelkezésre a társaság iratait, mérleget sem készített el, majd mivel a nyilvántartások és a könyvvizetés hiányosságai miatt a felszámolási eljárás technikailag lebonyolíthatatlannak minősült, a felszámoló kérelmére a megyei bíróság 1994. június 2. napján kelt végzésével elrendelte a GM egyszerűsített felszámolását.

E jogesetből kitűnik a lényeges momentum, mégpedig az, hogy a halmazati értékeléshez az szükséges, hogy a vádlott a csődeljárást megelőzően fejtse ki azt a magatartást, ami számviteli fegyelem megsértését önállóan megvalósítja, majd a csőd illetve a felszámolási eljárás megindítását követően ne teljesítse a csődtörvényben írt kötelezettségeit, természetesen mindezeket szándékosan.

Véleményem szerint előfordulhat, hogy mindez egy folyamat, a csődeljárás megindulását követően is ugyanazokat – természetesen a Btk-ban itt értékelt – mulasztásokat követi el a vádlott, mit előtte. Természetesen, e magatartás folyamatnak ki kell mindkét tényállást mérítenie a halmazati értékeléshez.

Ezt mutatják a következő jogesetek is, melyben szintén számviteli fegyelem megsértése vétsége és csődbüntett megállapítására került sor halmazatban.

1. A PKKB B.X. 177/1995. számú ügyében a tényállás szerint a felszámolás alatt álló Bt. képviselője azért nem tudott eleget tenni a csődtörvényben előírt adatszolgáltatási kötelezettségének, mert a társaság 1990-ben történt megalakulása óta nem végzett könyvelést és nem készített mérleget. Itt tehát hasonló volt a helyzet: az adatszolgáltatási kötelezettséget a felszámolási eljárásban korábbi számviteli mulasztások okán hiúsult meg, és az elkövető egyébként utóbb sem tett lépéseket a korábbi mulasztások akár részbeni pótlása érdekében⁴⁷.

2. Egy másik ügyben⁴⁸ a vádlott ügyvezetői tisztséget töltött be 1995. december 30-tól 1997. február 13-ig egy Kft.-nél. 1997. február 13-án jogerőre emelkedett végzéssel a bíróság elrendelte a Kft. fizetésképtelenség miatti felszámolását. A vádlott

a nála lévő könyvelési iratokat 1998. március 10-én adta át a nyomozó hatóságnak. Magatartásával a felszámolás eredményét részben megghiúsította. Ugyanakkor vádlott 1995. december 31-től kezdve a Kft. könyvelési iratait, a bizonylatait könyvelő részére nem adta át, így könyvelése nem készült. Magatartásával megszegte a beszámolási, könyvvizetési, valamint bizonylati fegyelmet és ezzel a vagyoni helyzetének áttekintését és ellenőrzését megghiúsította. A vádlottat mindkét bűncselekmény elkövetésében bűnösnek tartotta a bíróság.

3. Egy Kft. ügyvezetője ⁴⁹ a "társaság működésének megkezdésétől kezdve üzleti tevékenységéről bizonylatokat nem állított ki, könyvvizetési kötelezettségeit nem teljesítette. Működéséről, vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetéről könyvvizetési alátámasztott beszámolót 1991 és 1993 év között nem készített. A fenti hiányosságok miatt a Kft. helyzete az 1990 és 1993 évek között áttekinthetetlen volt, a cég utólagos ellenőrzésére nincs lehetőség"

„A bíróság 1994. január 14. napján jogerős ... végzésével fizetésképtelenség miatt elrendelte a ... Kft. felszámolására irányuló eljárás megindítását. A felszámolás kezdő időpontját 1994. január 14. napjában állapította meg.” A gyanúsított egy alkalommal találkozott a felszámolóval, részére sem határidőre, sem azon túl semmilyen iratot nem adott át a felszámolási eljárás eredményes lefolytatásához. Mivel a felszámolási eljárás a gyanúsított fent írt magatartása miatt nem volt lebonyolítható, ezért a Kft. egyszerűsített felszámolási eljárását kellett elrendelni.

A vádlottat számviteli fegyelem megsértése vétségének és csődbüntett büntetének elkövetésében is bűnösnek tartotta a bíróság.

Fentiek alapján úgy vélem, nem elhatárolódhatunk el attól a megoldástól, hogy anyagi halmazatban megállapítsuk a számviteli fegyelem megsértését és az adminisztratív csődbüntettet. Mindenképpen csak akkor tartom ezt azonban ezt indokoltnak, ha a terhelt magatartásai maradéktalanul kimerik mindkét tényállásban foglaltakat.

Az általam megtekintett jogerős ítéletekben adminisztratív csődbüntett és számviteli fegyelem megsértésének vétsége halmazatban került megállapításra az alábbiak szerint:

- 1994-ben érkezett csődbüntett miatt indult ügyben,
- 1995-ben érkezett 3 db csődbüntett miatt indult ügyekben 1 esetben,
- 1997-ben érkezett 10 db csődbüntett miatt indult ügyekben 1 esetben,
- 1998-ban érkezett 21 db csődbüntett miatt indult ügyekben 1 esetben,
- 1999-ben érkezett 19 db csődbüntett miatt indult ügyekben 2 esetben,

míg összesen 1 esetben került sor csak számviteli fegyelem megsértése vétségének megállapítására, adminisztratív csődbüntett miatt emelt vád aló felmentés mellett, míg 2 alkalommal adminisztratív csődbüntett miatti felelősségre vonás mellett, számviteli

⁴⁹ Győri Városi Ügyészség B.2358/1994. Győri Városi Bíróság B.231/1995.

⁴⁶ Megjelent: BH 1995. 621. számú jogeset Zala Megyei Bíróság Bf. 41/1995. sz.

⁴⁷ Lásd.: Tóth Mihály: Gazdasági bűncselekmények az alakuló joggyakorlatban (Bp, 1996) p.93.

⁴⁸ Soproni Városi Ügyészség B.49/1998. Városi Bíróság B 359/1998. szám

fegyelem megsértése vétsége miatti vád alóli felmentésre került sor. Ezek az adatok minden esetre azt is jelentik számomra, hogy a vádhatóság álláspontja a halmazat lehetőségének megítélésében a bírói gyakorlattal egyezik.

Elhatárolás más bűncselekményektől

1. Számviteli fegyelem megsértése vétsége (289.§.) és az adminisztratív csődbüntett elhatárolása

Véleményem szerint a e két cselekmény elkülönítése egymástól, az alábbi szempontok alapján lehetséges

1. A számviteli fegyelem megsértése vétségének tárgya a számviteli előírások törvényes rendje, a korrekt piaci információkhoz fűződő érdek. csődbüntett tárgya a hitelezők érdeke a csőd és felszámolási eljárás eredményes lefolytatása révén, illetve a felszámolási eljárás eredményes lefolytatása.

2. Az eltérő magatartások eredménye közt is szembetűnő különbség van.

A számviteli fegyelem megsértése vétség esetén a magatartásnak a vagyoni helyzet áttekintésének vagy az ellenőrzésnek a megghiúsítását vagy megnehezítését kell eredményeznie. Csődbüntett esetén kötelezettségszegő magatartásnak a felszámolás eredményét kell részben vagy egészben megghiúsítania.

3. A mulasztásban megnyilvánuló magatartások elkövetési idejét tekintve ki kell hangsúlyozni, hogy a számviteli fegyelem megsértése vétségét eredményező magatartásokat csak a csőd- és felszámolási eljárás elrendelése előtt lehet elkövetni, míg csődbüntett esetén a felszámolás elrendelését követően kell a mulasztásnak bekövetkeznie.

4. A számviteli fegyelem megsértése vétségének alanya a számviteli törvény hatálya alá tartozó szervezetek és személyek lehetnek, ha a magatartás mulasztással valósul meg, akkor természetesen az lehet az elkövető, akit a mulasztott kötelezettség teljesítése terhel. Adminisztratív csődbüntett esetében az elkövető a gazdálkodó szervezet üzletvezetésére és képviselésére egyaránt jogosult személy lehet.

2. Tartozás fedezetének elvonása (297.§.) és csődbüntett elhatárolása

A tartozás fedezetének elvonása büntettet a fedezetelvonó és a csalárd bukásban megtestesülő csődbüntettől az alábbiak alapján lehet elhatárolni.

1. A jogi tárgy mindkét bűncselekmény esetében a hitelezők jogos érdeke, a tartozás fedezetének elvonása esetében a jogi védelem az egész gazdasági tevékenység idejére kiterjed, míg csődbüntett esetében a csőd és felszámolási eljárásban védi a tényállás a hitelezők érdekeit.

2. A tartozás fedezetének elvonása büntett esetében az elkövetési tárgy a tartozás fedezetül lekötött vagyon. A lekötés gyakorlatilag lehet óvadék, zálogjog, vagy engedményezés, lényeg, hogy annak szerződésen kell alapulnia.

3. A csődbüntett esetében minden vagyon, mely a tartozás fedezetül szolgál, szóba jöhet. A háttérnorma értelmében vagyon mindaz, amit a számvitelről szóló törvény álló vagy forgó eszköznek minősít, és nem csupán a csőd vagy felszámolási eljárás

során meglévő vagyon tartozik e körbe, hanem mindaz, amit a rendelkezésre jogosult személy ezt követően, az eljárások ideje alatt szerez.

4. A tartozás fedezetének elvonása büntett esetében csak egy elkövetési magatartás jöhet szóba, nevezetesen az elvonás, míg csődbüntett esetében az elvonás nevesített eseteit, annak módját is szabályozza a törvényhozó (Pl. elrejtés, eltitkolás, megamisítás),

5. A fedezetelvonó csődbüntett esetében az adós az elvonással fizetéseképtelenség esetén él, a csalárd bukásban megtestesülő csődbüntett esetén pedig az elvonással általános fizetéseképtelenséget idéz elő.

A tartozás fedezetének elvonása büntett esetében a tartozás fedezetül szolgáló vagyon elvonását nem a csőd vagy felszámolási eljárással összefüggésben szabályozza a törvényhozó, mint a csődbüntetté, hanem a gazdálkodás szokásos menetében. Ennél a bűncselekménynél tehát az a jellemző, hogy a tartozás nem az általános fizetéseképtelenség folyamánya, hanem a gazdálkodók egymás közötti megállapodásai. „Fogalmazhatunk úgy is, hogy a csődbüntett esetében általában a fizetéseképtelenség ténye hoz létre hitelezői jogviszonyt az adós és a valamennyi hitelezője között, a tartozás fedezetének elvonása esetén pedig a felek szerződéses jogviszonya a tartozás és a kikötött fedezet alapja. Ez világosan következik abból is, hogy míg a csődbüntett eredményeként a hitelezők kielégítésének megghiúsulását teszi tényállási elemmé, a 297.§. a tartozás kiegyenlítéséről beszél. Az mindamelllett igaz, hogy bizonyos esetekben a csődbüntett is tartozás fedezetének elvonásában jelentkezik. Ezért, az imént említett körülmények gondos vizsgálata alapján kell állást foglalni abban a kérdésben, hogy a 290. §-ban szereplő tényállási elemek (is) megvalósulnak-e, s igenlő válasz esetén csak a csődbüntett megállapításának lehet helye.”⁵⁰

6. A tartozás fedezetének elvonása büntett alanya bárki lehet, aki gazdasági tevékenység folytatására jogosult. Konkrétan az a tettes, aki a vagyont elvonja, s ez a személy nem biztos hogy azonos a tartozás kiegyenlítésére köteles személlyel vagy az adóssal. A csődbüntett esetében a tettesnek leegyszerűsítve azt a személyt lehet tekinteni, aki a gazdálkodó szervezet (adós) vagyonával vagy annak egy részével rendelkezni jogosult.

7. A rendbeliség a tartozás fedezetének elvonása büntett esetében a sértett hitelezők számához, míg csődbüntett esetében a felszámolási eljárás alá vont gazdálkodó szervezetek számához igazodik.

⁵⁰ Lásd: Tóth Mihály: Gazdasági bűncselekmények az alakuló joggyakorlatban (Bp, 1996) p. 154.

Nem csődbüntett, hanem tartozás fedezetének elvonása megállapításának van helye, ha a fedezetül lekötött vagyont vonják el jogellenesen, akkor is, ha a kérdéses vagyon a csőd eljárásban is kielégítési alap lenne.⁵¹

Az ezzel ellentétes nézet pusztán azon az alapon látja a tartozás fedezetének elvonását a csődbüntettel halmazatban megállapíthatónak, hogy az előbbi bűncselekmény – lévén vagyon elleni tett – más jogtárgyat sértenek.

Tóth Mihály véleményét⁵² osztva, én is a halmazat lehetőségének kizárását tartom helyesebbnek, figyelemmel arra is, hogy a meghatározott hitelügyletek kapcsán elkövetett tetten a vagyonvédelem körében megfelelően értékelhetőek, rendbeliségük pedig a sértett hitelezők számához igazodik.

4. Hitelező jogtalan előnyben részesítése (291.§.) és a fedezet elvonó csődbüntett elhatárolása

Tekintettel arra, hogy a két bűncselekmény jogi tárgya, elkövetési tárgya, alanyainak köre, valamint a bűnösségre vonatkozó rendelkezései azonosak, az alapvető eltérésekre szeretnék csak kitérni, amelyek a következők.

1. Az elkövetési magatartás a hitelező jogtalan előnyben részesítése, mely a csődtörvény, mint háttérjogszabály értelmezése után úgy fogalmazható meg röviden, hogy ebben az esetben az adós meghatározott kielégítési sorrendet sértve elégtí ki egy vagy több hitelezőjét. Elkövethető a cselekmény úgy is, hogy amikor az adós vagyona valamennyi hitelező kielégítésére nem elegendő, a kötelező sorrendet betartva, de valamelyik hitelezőt a tényleges jogosultságát meghaladó mértékben elégtí ki., vagy pedig a sorrendet továbbra is betartva a hitelezőt valamilyen – korábbiakban nem jelentkező – kedvezményben részesíti, és ezáltal sérti meg a többi hitelező érdekét.

2. Egy további eltérés, hogy a bűncselekmény megvalósulásához eredmény nem szükséges, de a cselekmény befejezettségéhez szükséges az előnyös illetve hátrányos helyzet bekövetkezése.

3. A következő és szinte legfontosabb eltérésnél idéznem kell.⁵³

„...számos tényállási elem közös. A vitathatatlan különbség azonban nyilvánvaló, itt a kielégítésre szolgáló vagyon összességében nem csökken, tehát nem általában a hitelezők, hanem egyes hitelezők tudatos előnyben részesítése révén kerülnek hátrányos helyzetbe.

Ezt a megállapítást teszi a bíróság is a BH. 1997. 471. számon megjelent eseti döntésben.

⁵¹ Ezt a véleményt adja. Tóth Mihály: Gazdasági bűncselekmények az alakuló joggyakorlatban (Bp, 1996) p. 91.

⁵² Lásd: Tóth Mihály: Gazdasági bűncselekmények az alakuló joggyakorlatban (Bp, 1996) p. 91.

⁵³ Lásd: Tóth Mihály: Gazdasági bűncselekmények az alakuló joggyakorlatban (Bp, 1996) p. 93.

„A tartozás fedezetül szolgáló vagyon elvonásával elkövetett csődbüntettet hitelező jogtalan előnyben részesítésének vétségétől az különbözteti meg, hogy csődbüntett elkövetője a hitelezők elől a vagyont elvonja, eltitkolja stb. és ez meghíúsítja a hitelezők kielégítését, a hitelező jogtalan előnyben részesítésének vétségén pedig az elkövető az igények kielégítésének módjára vonatkozó rendelkezéssel szegi meg, anélkül azonban, hogy a kielégítés vagyoni alapja csökkenne.”

Az indoklás szerint: „A fedezetelvonó csődbüntett és a hitelező jogtalan előnyben részesítésének vétsége elhatárolásának alapja a fizetésképtelen adós vagyonával való rendelkezés jellege, illetve eredménye. A két bűncselekmény közös elemei (fizetésképtelenség, a Cstv. szabályainak a megsértése, a hitelezői érdeksérelem bekövetkezése) mellett közöttük az alapvető különbség az, hogy amíg a fedezetelvonó csődbüntett elkövetője a tényállásban felsorolt valamely magatartásával – elvonja a hitelezők elől a hitelezői igények alapjául szolgáló vagyont (elrejt, eltitkol, megrongálja, megsemmisíti, használhatatlanná teszi), vagyis a Btk. 290.§.-a (bekezdésének a), b), c), vagy d) pontokban írt módon rendelkezik a vagyonnal és ezzel részben vagy egészben meghíúsítja a hitelezők kielégítését (eredmény), addig a hitelező jogtalan előnyben részesítésének vétségét megvalósító adós csupán a hitelezői igények kielégítésének módjára vonatkozó rendelkezéseket szegi meg anélkül, hogy ennek következtében a hitelezők kielégítésének a vagyoni alapja összességében ténylegesen csökkenne. Az utóbbi esetben a törvény a hitelezők egymás közötti viszonyában nyújt büntetőjogi védelmet a hitelezői érdekek érvényesüléséhez: lényegében tehát „másodlagos” hitelezői érdeksérelem okozásának büntetendővé nyilvánítása jelen meg a Btk. 291.§. -ának (1) bekezdésében.”⁵⁴

5. Hitelsértés vétsége (330.§.) és fedezetelvonó csődbüntett elhatárolása

Erre az elhatárolásra azért van szükség, mert a tényállások szövegezése nagyban hasonlít egymásra, és a gyakorlatban ugyancsak gyakran felmerülhet annak vizsgálata vajon melyik cselekmény elkövetésével állunk is szembe. A sok azonos vonás nem említve lássuk az eltérést.

1. Az első jelentős eltérés már a két cselekmény jogi tárgya vonatkozásában felfedezhető. A hitelsértés jogi tárgya a vagyoni viszonyok fennálló rendje, és ezen belül a hitelezők érdeke. Itt általában a hitelezők védelme jelentkezik, ellentétben a csődbüntett esetében, amikor is a csődtörvény mint háttérjogszabály határozza meg, kit tekintünk hitelezőnek. Másik jelentős eltérés itt az, hogy a csődbüntett esetében a csőd és felszámolási eljárásban védi a tényállás a hitelezők érdekeit, a hitelsértésnél pedig az egész gazdasági folyamatban.

2. A hitelsértés elkövetési tárgya a hitel fedezetésül szolgáló és a hitel kielégítésére szolgáló vagyontárgy pl. áruvásárlási kölcsön esetén az áru, magánkölcsonnél a zálogtárgy. A csődbüntett esetében minden vagyon, mely a tartozás fedezetül szolgáló

⁵⁴ Lásd: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság I. Bf, 622/1996. sz. ügy.

gál, szóba jöhet. A háttérnorma értelmében vagyon mindaz, amit a számvitelről szóló törvény álló vagy forgó eszköznek minősít, és nem csupán a csőd vagy felszámolási eljárás során meglévő vagyon tartozik e körbe, hanem mindaz, amit a rendelkezésre jogosult személy ezt követően, az eljárások ideje alatt szerez.

Ez a fő elhatárolási ismérv esetünkben.

Így azt kell megjegyezni, hogy hitelsértés megállapításának van helye, ha fedezetül lekötött vagyont vonják el jogellenesen, akkor is, ha a kérdéses vagyon a csőd-eljárásban kielégítési alap lenne. Halmazat megállapítása kizárt.⁵⁵

TARTALOM

ELŐSZÓ

I. FEJEZET

Emberi jogok a diktatúrákban és a büntetőjog – a vallásszabadság TUDOMÁNYOS ÜLÉS

– Fővédnök: Prof. Dr. Mádl Ferenc akadémikus, a Magyar Köztársaság elnöke –

Referátumok

M. Kiss Sándor: A korai Kádár-korszak és a vallásszabadság történeti háttere

Kahler Frigyes: A „kettős normarendszer” a források tükrében

Korreferátum

Kármán Miklósné

Varga Gábor

II. FEJEZET

A büntetőjogi dilemmák

Györe István: A magánelfogás mint büntethetőséget kizáró ok

III. FEJEZET

Dolgozatok Veszprém megyéből

Bihari Viktória: Az őrizet és az előzetes letartóztatás hazai szabályozása a nemzetközi egyezmények tükrében

IV. FEJEZET

Dolgozatok Zala megyéből

Horváth Zsolt: Az embercsempészség kriminológiai és büntetőjogi megítélése

V. FEJEZET

Dolgozatok Győr-Moson-Sopron megyéből

Jungi Eszter: Az újszülött megölésének és a magzatelhajítás eselekményének megítélése

Király Réka: A 14. életév jelentősége a büntető és a polgári jogban

⁵⁵ Kézirat lezárva 2002. június.

<i>Király Réka: A gyermekkorúak bűnözése</i>	179
<i>Németh Miklós: A kábítószer visszaélés bűncselekményéhez kapcsolódó jogalkalmazási kérdések</i>	187
<i>Szalaiiné Joánovits Krisztina: Titkosszolgálati eszközök és módszerek a büntetőeljárásban avagy a titkos információgyűjtés törvényessége</i>	203
<i>Szalaiiné Joánovits Krisztina: A csödbüntett egyes kérdéseiről</i>	225